

ISSN 2518-1998

№ 2(86)/2017

ЭКОНОМИКА сериясы

Серия ЭКОНОМИКА

ECONOMY Series

ҚАРАҒАНДЫ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN
OF THE KARAGANDA
UNIVERSITY

ISSN 2518-1998

Индексі 74624

Индекс 74624

**ҚАРАҒАНДЫ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

ВЕСТНИК
КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN
OF THE KARAGANDA
UNIVERSITY

ЭКОНОМИКА сериясы

Серия ЭКОНОМИКА

ECONOMY Series

№ 2(86)/2017

Сәуір–мамыр–маусым
30 маусым 2017 ж.

Апрель–май–июнь
30 июня 2017 г.

April–May–June
June, 30, 2017

1996 жылдан бастап шығады
Издается с 1996 года
Founded in 1996

Жылына 4 рет шығады
Выходит 4 раза в год
Published 4 times a year

Қарағанды, 2017
Караганда, 2017
Karaganda, 2017

Бас редакторы

ЖМ ХҒА академигі, заң ғыл. д-ры, профессор

Е.Қ.Көбеев

Бас редактордың орынбасары

Х.Б. Омаров, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі,
техн. ғыл. д-ры, профессор

Жауапты хатшы

Г.Ю. Аманбаева, филол. ғыл. д-ры, профессор

Редакция алқасы

Б.С.Есенгельдин,	ғылыми редактор экон. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Т.Михалич,	PhD (Словения);
Ж.Сарменто,	PhD (Португалия);
Л.Тылл,	PhD (Чех Республикасы);
Ж.Хустыи,	PhD (Венгрия);
А.А.Кочербаева,	экон. ғыл. д-ры (Қырғызстан);
Л.Васа,	PhD (Венгрия);
Л.А.Родина,	экон. ғыл. д-ры (Ресей);
Р.С.Каренов,	экон. ғыл. д-ры (Қазақстан);
А.Т.Тлеубердинова,	экон. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Ж.М.Шаекина,	экон. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Р.К.Андарова,	экон. ғыл. д-ры (Қазақстан);
А.Ж.Садуов,	экон. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Т.П.Притворова,	экон. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Б.А.Ахметжанов,	экон. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Д.А.Ситенко,	PhD (Қазақстан);
С.К.Ержанова,	жауапты хатшы экон. ғыл. канд. (Қазақстан)

Редакцияның мекенжайы: 100028, Қазақстан, Қарағанды қ., Университет к-сі, 28

Тел.: (7212) 77-03-69 (ішкі 1026); факс: (7212) 77-03-84.

E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Сайт: vestnik.ksu.kz

Редакторлары

И.Д.Рожнова, Ж.Т.Нурмуханова

Компьютерде беттеген

Г.Қ.Қалел

Қарағанды университетінің хабаршысы. «Экономика» сериясы.

ISSN 2518-1998.

Меншік иесі: «Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті» РММ.

Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігімен тіркелген. 23.10.2012 ж.
№ 13112–Ж тіркеу куәлігі.

Басуға 29.06.2017 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/8. Қағазы офсеттік. Көлемі 30,62 б.т.
Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 60.

Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ баспасының баспаханасында басылып шықты.

100012, Қазақстан, Қарағанды қ., Гоголь к-сі, 38. Тел. (7212) 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

Главный редактор
академик МАН ВШ, д-р юрид. наук, профессор
Е.К.Кубеев

Зам. главного редактора **Х.Б. Омаров**, чл.-корр. НАН РК,
д-р техн. наук, профессор
Ответственный секретарь **Г.Ю. Аманбаева**, д-р филол. наук, профессор

Редакционная коллегия

Б.С.Есенгельдин ,	научный редактор д-р экон. наук (Казахстан);
Т.Михалич ,	PhD (Словения);
Ж.Сарменто ,	PhD (Португалия);
Л.Тылл ,	PhD (Чехия);
Ж.Хустыи ,	PhD (Венгрия);
А.А.Кочербаева ,	д-р экон. наук (Кыргызстан);
Л.Васа ,	PhD (Венгрия);
Л.А.Родина ,	д-р экон. наук (Россия);
Р.С.Каренов ,	д-р экон. наук (Казахстан);
А.Т.Глеубердинова ,	д-р экон. наук (Казахстан);
Ж.М.Шаекина ,	д-р экон. наук (Казахстан);
Р.К.Андарова ,	д-р экон. наук (Казахстан);
А.Ж.Садуов ,	д-р экон. наук (Казахстан);
Т.П.Притворова ,	д-р экон. наук (Казахстан);
Б.А.Ахметжанов ,	д-р экон. наук (Казахстан);
Д.А.Ситенко ,	PhD (Казахстан);
С.К.Ержанова ,	ответственный секретарь канд. экон. наук (Казахстан)

Адрес редакции: 100028, Казахстан, г. Караганда, ул. Университетская, 28
Тел.: (7212) 77-03-69 (внутр. 1026); факс: (7212) 77-03-84.
E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Сайт: vestnik.ksu.kz

Редакторы

И.Д.Рожнова, Ж.Т.Нурмуханова

Компьютерная верстка

Г.К.Калел

Вестник Карагандинского университета. Серия «Экономика».
ISSN 2518-1998.

Собственник: РГП «Карагандинский государственный университет имени академика Е.А.Букетова».
Зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан. Регистрационное
свидетельство № 13112–Ж от 23.10.2012 г.

Подписано в печать 29.06.2017 г. Формат 60×84 1/8. Бумага офсетная. Объем 30,62 п.л. Тираж 300 экз.
Цена договорная. Заказ № 60.

Отпечатано в типографии издательства КарГУ им. Е.А.Букетова.
100012, Казахстан, г. Караганда, ул. Гоголя, 38, тел.: (7212) 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

Main Editor

Academician of IHEAS, Doctor of Law, Professor

Ye.K.Kubeyev

Deputy main Editor **Kh.B. Omarov**, Corresponding member of NAS RK,
Doctor of techn. sci., Professor

Responsible secretary **G.Yu. Amanbayeva**, Doctor of phylol. sci., Professor

Editorial board

B.S.Yessengeldin ,	Science Editor Doctor of econ. sciences (Kazakhstan);
T.Mihalich ,	PhD (Slovenia);
J.Sarmiento ,	PhD (Portugal);
L.Tyll ,	PhD (Czech Republic);
Zs.Huszti ,	PhD (Hungary);
A.A.Kocherbayeva ,	Doctor of econ. sciences (Kyrgyzstan);
L.Vasa ,	PhD (Hungary);
L.A.Rodina ,	Doctor of econ. sciences (Russia);
R.S.Karenov ,	Doctor of econ. sciences (Kazakhstan);
A.T.Tleuberdinova ,	Doctor of econ. sciences (Kazakhstan);
Zh.M.Shayekina ,	Doctor of econ. sciences (Kazakhstan);
R.K.Andarova ,	Doctor of econ. sciences (Kazakhstan);
A.Zh.Saduov ,	Doctor of econ. sciences (Kazakhstan);
T.P.Pritvorova ,	Doctor of econ. sciences (Kazakhstan);
B.A.Akhmetzhanov ,	Doctor of econ. sciences (Kazakhstan);
D.A.Sitenko ,	PhD (Kazakhstan);
S.K.Yerzhanova ,	Secretary cand. of econ. sciences (Kazakhstan)

Postal address: 28, University Str., 100028, Karaganda, Kazakhstan

Tel.: (7212) 77-03-69 (add. 1026); fax: (7212) 77-03-84.

E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Web-site: vestnik.ksu.kz

Editors

I.D.Rozhnova, Zh.T.Nurmukhanova

Computer layout

G.K.Kalel

Bulletin of the Karaganda University. «Economy» series.

ISSN 2518-1998.

Proprietary: RSE «Academician Ye.A.Buketov Karaganda State University».

Registered by the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan. Registration certificate No. 13112–Zh from 23.10.2012.

Signed in print 29.06.2017. Format 60×84 1/8. Offset paper. Volume 30,62 p.sh. Circulation 300 copies. Price upon request. Order № 60.

Printed in the Ye.A.Buketov Karaganda State University Publishing house.

100012, Kazakhstan, Karaganda, Gogol Str., 38, Tel.: (7212) 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

МАЗМҰНЫ

РЕСПУБЛИКА САЛАЛАРЫ МЕН АЙМАҚТАРЫНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ӘЛЕМНІҢ БӘСЕКЕҚАБІЛЕТТІ 30 ЕЛДЕР ҚАТАРЫНА ҚОСЫЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

<i>Мухтарова К.С., Мылтыкбаева А.Т., Жумагазиева А.Г.</i> Қазақстандағы шағын және орта бизнестің аймақтық дамуын талдау.....	11
<i>Абдимомынова А.Ш., Талапбаева Г.Е., Утегенова К.А., Алибекова А.Б., Темирбекова Э.Т.</i> Қазақстан Республикасы өңірлеріндегі өнеркәсіп дамуының ерекшеліктері	19
<i>Кантуреев М.Т., Есенгельдина А.С., Косдаулетова Р.Е., Сейталинова А.С.</i> Ауылшаруашылық бағдарламаларын іске асырудағы жобалық басқаруды қолданудың ерекшеліктері	26
<i>Уақап Х., Садықбек Г., Аетов С., Маулен А.</i> Туристiк аумақтар брендин қалыптастыру кiру туризмiн дамытудағы көпөлшемдi құрылымның элементi ретiнде.....	33
<i>Емелина Н.К., Асанова М.А., Ситенко Д.А.</i> Қазақстан Республикасы аймақтарының тұрақты дамуының көрсеткіштерін талдау және үлгілеу	40
<i>Дүйсембаев А.А., Оралбаева А.К., Омаркожаева А.Н., Подсухина О.В.</i> Қалалық туризм: қазіргі заманғы туристік индустриядағы рөлі мен мәні.....	47
<i>Усенова Д.М.</i> Әлемдік қонақжайлық индустриясында қонақ үй кәсіпорындарының бірлестіктерін қалыптастыру мәселесі	54
<i>Байкин А.К.</i> Қазақстан аймақтарының әлеуметтік-экономикалық дамуын талдау.....	61

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПОСТИНДУСТРИЯЛЫҚ САЯСАТЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ТИІМДІЛІГІ

<i>Каренов Р.С.</i> Қазақстан Республикасы ЖІӨ энергия сыйымдылығын төмендетуге бағытталған энергияны үнемдеу және энергия тиімділігін арттыру басымдылықтары	68
<i>Азатбек Т.А., Байтеңізев Д.Т., Дубина И.Н.</i> Қазақстан Республикасында өзін-өзі жұмыспен қамтуды мемлекеттік-құқықтық реттеу	75
<i>Баймбетова А.Б., Гиззатжанова А.Г., Мухияева Д.М., Айқунешева Д.М.</i> Жаһандану жағдайында Қазақстан Республикасының инновациялық жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру жолдары.....	87
<i>Спанова Б.К.</i> Қазақстанның әлеуметтік инфрақұрылымының дамуын талдау және бағалау.....	97
<i>Өтегенова Ә.М.</i> Сауалнама инвесторлардың қанағаттанушылығына мониторинг жүргізу тетігі ретінде	104
<i>Альжанова Ф.Г., Лашкарева О.В.</i> Кластерлерді дамытудағы кросс-индустриялық инновациялар үлгісі: халықаралық тәжірибе.....	112
<i>Мухамедиева Г.М.</i> Әлеуметтік инфрақұрылымды мемлекеттік реттеудің өзекті мәселелері.....	123

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ МЕНЕДЖМЕНТ ЖӘНЕ МАРКЕТИНГТІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

<i>Азбергенова Р.Б., Қнарбек П.А.</i> Адами капиталдың түсінігі және оның экономика мен қоғамдағы рөлі	131
<i>Голуб А.А., Өтегенова Ә.М.</i> Қолайлы инвестициялық ахуал құрудағы мемлекеттің рөлі және инвестициялық ахуалдың дамуының ағымдағы жағдайы мен әлеуеттерін талдау.....	139

<i>Симонов С.Г., Жанузакова С.</i> Кәсіпкерліктің қалыптасуы және Қазақстан Республикасындағы бизнес қауіпсіздігін қамтамасыз ету	147
<i>Сақтағанова Ф.С.</i> Қызметкерлерді басқару функцияларының сапасын жетілдіру бойынша іс-шаралар әзірлеу	156
<i>Озпенси О., Мадиярова Э.С., Конурбаева Ж.Т., Эккерт А.</i> Шағын және орта бизнестің дамуы: қазақстандық және шетелдік тәжірибе.....	163
<i>Кирдасинова К.А., Тұрмаханбетова Ш.Ш., Михайл П.</i> Сыртқы экономикалық қызметті басқару ерекшеліктері.....	171
<i>Койтанова А.Ж., Жолмуханова А.Ж., Альпеисова Ш.Е.</i> Ауыл шаруашылығында персоналдың еңбек өнімділігін арттыру жолдары.....	179
<i>Омирбаева Б.С.</i> Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын кадрлармен қамтамасыз етудің кейбір аспектілерін талдау.....	187

ҚАРЖЫ-НЕСИЕ ЖҮЙЕСІ

<i>Улыбина Л.К., Есенгельдин Б.С., Серикова Г.С., Калкабаева Г.М.</i> Сақтандыру компанияларының рейтингтік бағасы әдістемесін құру сұрағына	195
<i>Комекбаева Л.С., Серикова Г.С., Қудайбергенова С.К.</i> Халықтың өмір сапасы көрсеткіштерін қамтамасыз етудегі әлеуметтік сақтандыру ролі.....	204
<i>Мюллер П., Сембеков А.К., Тынгишева А.М.</i> Қазақстан ұлттық сақтандыру нарығының инфрақұрылымдық үлгісі	212
<i>Зенченко С.В., Курманалина А.К.</i> Жаһандану жағдайындағы Қазақстан Республикасының бюджетаралық қатынастарының кейбір мәселелері	219
<i>Муратбекова Ж.А., Мануэл Трошке.</i> Мемлекеттік аудит атқарушы органдардың қызметі туралы ақпараттың сапасын жақсарту құралы ретінде.....	226
<i>Ламбекова А.Н., Нурғалиева А.М.</i> «Халық Банк» Акционерлік қоғамының қаржылық тұрақтылығын талдау ішкі аудит жүйесінің тиімділігін арттыру құралы ретінде.....	236
АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР	243

СОДЕРЖАНИЕ

ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ И ОТРАСЛЕЙ В СВЕТЕ ВХОЖДЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ В ЧИСЛО 30-ТИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНЫХ СТРАН МИРА

<i>Мухтарова К.С., Мылтыкбаева А.Т., Жумагазиева А.Г.</i> Анализ регионального развития малого и среднего бизнеса в Казахстане.....	11
<i>Абдимомынова А.Ш., Талапбаева Г.Е., Утегенова К.А., Алибекова А.Б., Темирбекова Э.Т.</i> Особенности развития промышленности в регионах Республики Казахстан.....	19
<i>Кантуреев М.Т., Есенгельдина А.С., Косдаулетова Р.Е., Сейталинова А.С.</i> Особенности применения проектного управления в реализации программ сельского хозяйства.....	26
<i>Уакап Х., Садыкбек Г., Аетов С., Маулен А.</i> Формирование бренда туристских территорий как элемент многомерной структуры развития въездного туризма.....	33
<i>Емелина Н.К., Асанова М.А., Ситенко Д.А.</i> Анализ и моделирование показателей устойчивого развития регионов в Республике Казахстан.....	40
<i>Дуйсембаев А.А., Оралбаева А.К., Омаркожаева А.Н., Подсухина О.В.</i> Городской туризм: роль и значение в современной туристской индустрии.....	47
<i>Усенова Д.М.</i> К вопросу формирования объединений гостиничных предприятий в мировой индустрии гостеприимства.....	54
<i>Байкин А.К.</i> Анализ социально-экономического развития регионов Казахстана.....	61

ЭФФЕКТИВНОСТЬ РЕАЛИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННОЙ И ПОСТИНДУСТРИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В КАЗАХСТАНЕ

<i>Каренов Р.С.</i> Приоритеты энергосбережения и повышения энергоэффективности, направленные на снижение энергоемкости ВВП Республики Казахстан.....	68
<i>Азатбек Т.А., Байтенизов Д.Т., Дубина И.Н.</i> Государственно-правовое регулирование занятости в Республике Казахстан.....	75
<i>Баймбетова А.Б., Гизатжанова А.Г., Мухияева Д.М., Айкупешева Д.М.</i> Особенности конкурентоспособных инновационных систем Республики Казахстан при глобализации.....	87
<i>Спанова Б.К.</i> Анализ и оценка развития социальной инфраструктуры Казахстана.....	97
<i>Утегенова А.М.</i> Анкетирование как механизм мониторинга удовлетворенности инвесторов ..	104
<i>Альжанова Ф.Г., Лашкарева О.В.</i> Модель кросс-индустриальных инноваций в развитии кластеров: мировая практика.....	112
<i>Мухамедиева Г.М.</i> Актуальные проблемы государственного регулирования социальной инфраструктуры.....	123

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО МЕНЕДЖМЕНТА И МАРКЕТИНГА

<i>Азбергенова Р.Б., Қнарбек П.А.</i> Понятие человеческого капитала и его роль в экономике и обществе.....	131
<i>Голуб А.А., Утегенова А.М.</i> Роль государства в создании благоприятного инвестиционного климата и анализ текущего состояния и перспектив развития факторов инвестиционного климата.....	139
<i>Симонов С.Г., Жанузакова С.</i> Становление предпринимательства и обеспечение безопасности бизнеса в Республике Казахстан.....	147

<i>Сактаганова Г.С.</i> Разработка мероприятий по совершенствованию качества функций управления персоналом.....	156
<i>Озпенси О., Мадиярова Э.С., Конурбаева Ж.Т., Эккерт А.</i> Развитие малого и среднего бизнеса: казахстанский и зарубежный опыт	163
<i>Кирдасинова К.А., Турмаханбетова Ш.Ш., Михайл П.</i> Особенности управления внешнеэкономической деятельностью	171
<i>Койтанова А.Ж., Жолмуханова А.Ж., Альпеисова Ш.Е.</i> Пути повышения производительности труда персонала в сельском хозяйстве	179
<i>Омирбаева Б.С.</i> Анализ некоторых аспектов кадрового обеспечения здравоохранения Республики Казахстан	187

ФИНАНСОВО-КРЕДИТНАЯ СИСТЕМА

<i>Улыбина Л.К., Есенгельдин Б.С., Серикова Г.С., Калкабаева Г.М.</i> К вопросу о составлении методики рейтинговой оценки страховых компаний.....	195
<i>Комекбаева Л.С., Серикова Г.С., Кудайбергенова С.К.</i> Роль социального страхования в обеспечении показателей качества жизни населения	204
<i>Мюллер П., Сембеков А.К., А.К. Тынгишева А.М.</i> Модель инфраструктуры национального страхового рынка Казахстана.....	212
<i>Зенченко С.В., Курманалина А.К.</i> Некоторые проблемы межбюджетных отношений Республики Казахстан в условиях глобализации	219
<i>Муратбекова Ж.А., Трошке М.</i> Государственный аудит как инструмент повышения качества информации о деятельности органов исполнительной власти	226
<i>Ламбекова А.Н., Нурғалиева А.М.</i> Анализ финансовой устойчивости АО «Народный Банк» в качестве инструмента для повышения эффективности системы внутреннего аудита	236
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ	243

CONTENT

PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGIONS AND SECTORS IN THE VIEW OF ENTERING THE REPUBLIC INTO 30 COMPETITIVE COUNTRIES

<i>Mukhtarova K.S., Myltykbayeva A.T., Zhumagazieva A.G.</i> Analysis of the regional development of small and medium business in Kazakhstan	11
<i>Abdimomynova A.Sh., Talapbayeva G.E., Utegenova K.A., Alibekova A.B., Temirbekova E.T.</i> Features of industrial development in the regions of the Republic of Kazakhstan	19
<i>Kantureev M.T., Yessengeldina A.S., Kosdauletova R.Ye., Seitalinova A.S.</i> Features of the application of project management in the implementation of agricultural programs	26
<i>Wahap H., Sadykbek G., Aetov S., Maulen A.</i> Creating brand of tourist territories as an element of multidimensional structure of the development of entrance tourism	33
<i>Yemelina N.K., Assanova M.A., Sitenko D.A.</i> Analysis and modeling of indicators of sustainable development of regions in the Republic of Kazakhstan	40
<i>Duissembayev A.A., Oralbaeva A.K., Omarkozhayeva A.N., Podsukhina O.V.</i> Urban type of tourism: the role and importance in the modern tourist industry	47
<i>Ussenova D.M.</i> On the question of the formation of associations of hotel companies in the global hospitality industry	54
<i>Baikin A.K.</i> Analysis of the socio-economic development of the regions of Kazakhstan	61

EFFECTIVENESS OF IMPLEMENTATION THE POST-INDUSTRIAL AND INNOVATION POLICY IN KAZAKHSTAN

<i>Karenov R.S.</i> Priorities of energy saving and energy efficiency aimed at reducing the energy intensity of the GDP of the Republic of Kazakhstan.....	68
<i>Azatbek T.A., Baytenizov D.T., Dubina I.N.</i> State-legal regulation of self-employment in the Republic of Kazakhstan.....	75
<i>Baimbetova A.B., Gizzatshanova A.G., Muhiyaeva D.M., Aykupesheva D.M.</i> Features of competitive innovative systems of the Republic of Kazakhstan under globalization	87
<i>Spanova B.K.</i> Analysis and assessment of Kazakhstan's social infrastructure development.....	97
<i>Utegenova A.M.</i> Questionnaire survey as a mechanism to monitor the satisfaction of investors.....	104
<i>Alzhanova F.G., Lashkareva O.V.</i> The Model of cross-industrial innovation in the development of clusters: international practice	112
<i>Mukhamediyeva G.M.</i> Actual problems of state regulation of social infrastructure.....	123

ACTUAL PROBLEMS OF MODERN MANAGEMENT AND MARKETING

<i>Azbergenova R.B., Knarbek P.A.</i> Concept of a human capital and its role in the economy and society .	131
<i>Golub A.A., Utegenova A.M.</i> The State's role in creating a favorable investment climate and analysis of the current state and prospects of development of investment climate factors.....	139
<i>Simonov S.G., Zhanuzakova S.</i> Establishment of entrepreneurship and business security in the Republic of Kazakhstan	147
<i>Saktaganova G.S.</i> Development of measures to improve the quality of personnel management functions	156
<i>Ozpençe O., Madiyarova E.S., Konurbayeva Zh.T., Eckert A.</i> The development of small and medium business: of Kazakhstan and foreign experience.....	163

<i>Kirdasinova K.A., Turmakhanbetova Sh.Sh., Mihayi P.</i> Foreign economic activity management features	171
<i>Koitanova A.G., Zholmukhanova A.Zh., Alpeissova S.E.</i> The ways to increase of staff labor productivity in agriculture	179
<i>Omirbayeva B.S.</i> Analysis of some aspects of staffing of healthcare system of the Republic of Kazakhstan	187

FINANCIAL-CREDIT SYSTEM

<i>Ulybina L.K., Yessengeldin B.S., Serikova G.S., Kalkabaeva G.M.</i> To the Question of Compiling of the Rating Assessment Technique of Insurance Companies	195
<i>Komekbaeva L.S., Serikova G.S., Kudaibergenova S.K.</i> The role of social insurance to provide quality of life indicators for the nation	204
<i>Müller P., Sembekov A.K., Tyngisheva A.M.</i> Infrastructure model of the national insurance market of Kazakhstan	212
<i>Zenchenko S.V., Kurmanalina A.K.</i> Some problems of intergovernmental relations of the Republic of Kazakhstan in the context of globalization	219
<i>Muratbekova Zh.A., Troschke M.</i> State Audit as Instrument of Improvement of the Quality of Information on Activity of the Executive Authorities	226
<i>Lambekova A.N., Nurgaliyeva A.M.</i> «Halyk Bank» the Analysis of financial stability of the joint-stock company as the tool for increase in system effectiveness of internal audit	236
 INFORMATION ABOUT AUTHORS	 243

**РЕСПУБЛИКА САЛАЛАРЫ МЕН АЙМАҚТАРЫНЫҢ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ӘЛЕМНІҢ
БӘСЕКЕҚАБІЛЕТТІ 30 ЕЛДЕР ҚАТАРЫНА ҚОСЫЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ
И ОТРАСЛЕЙ В СВЕТЕ ВХОЖДЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ
В ЧИСЛО 30-ТИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНЫХ СТРАН МИРА
PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGIONS
AND SECTORS IN THE VIEW OF ENTERING THE REPUBLIC
INTO 30 COMPETITIVE COUNTRIES**

УДК 332/339

К.С. Мухтарова, А.Т. Мылтыкбаева, А.Г. Жумагазиева

*Казахский национальный университет им. Аль-Фараби, Алматы, Казахстан
(E-mail: aigulina_85@mail.ru)*

Анализ регионального развития малого и среднего бизнеса в Казахстане

В статье дана общая характеристика предприятий и организаций малого и среднего бизнеса в целом по Казахстану. Исследовано развитие сектора МСП в регионах Казахстана. Подчеркнуты необходимость внедрения и использования в производственном процессе новейших технологий и техники, обеспечивающих высокое качество продукции и увеличение экспорта; создания высокоразвитой производственной, социальной и рыночной инфраструктуры, отвечающей мировым стандартам и определяющей благоприятный инвестиционный климат для отечественных и иностранных инвесторов; создания необходимых условий для желающих переселиться жителей малых и средних городов, других населенных пунктов, сельских районов с особо опасной для здоровья людей окружающей природной средой в другие регионы республики.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, предприятие, организация, капитал, инвестиция, индивидуальное предпринимательство, экономический рост.

Бизнес основывается на личных приоритетах предпринимателя, поэтому и концепция бизнеса отражает индивидуальные принципы бизнесмена, а также экономического потенциала регионов. Региональному развитию и его неравномерности посвящено много исследований, среди которых труды профессора Н.К. Нурлановой [1-7], К.С. Мухтаровой [2-5].

Рассмотрим общую характеристику предприятий и организаций в целом по Казахстану.

В связи с особенностями социально-экономического развития регионов страны, различиями в структуре их экономики, а также неравномерным распределением населения сектор МСП в регионах Казахстана также развит неравномерно.

По данным Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, по состоянию на 1 января 2016 г. в РК зарегистрировано 1 666 тыс. субъектов МСП, из которых 34,8 % являются активно действующими, а 376 тыс. субъектов МСП не ведут активную деятельность. Основными причинами являются экономические факторы (например, по причине убыточности, сезонной зависимости работ в ряде отраслей) и иные операционные факторы (например, отсутствие операций в связи с недавней регистрацией) [8].

Региональная разбивка активных субъектов МСП выглядит так: наибольшее количество размещено в г. Алматы (185,15 тыс. ед.), в Южно-Казахстанской области (ЮКО) (184,89 тыс. ед.) и Алматинской области (157,81 тыс. ед.), а наименьшее — в Северо-Казахстанской области (СКО) (34,33 тыс. ед.), Западно-Казахстанской области (ЗКО) (39,6 тыс. ед.) и Кызылординской (41,65 тыс. ед.) области [8] (рис. 1):

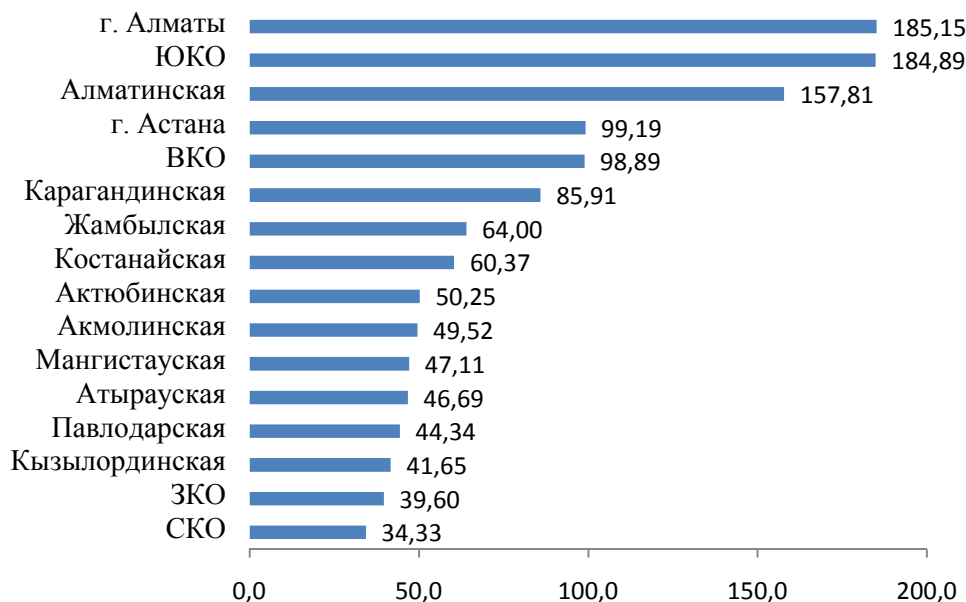

Рисунок 1. Количество активных субъектов МСП на 01.01.2016 г., ед. (составлен на основе источника [8])

По показателям нижеследующего рисунка рассмотрим данные об активно действующих субъектах МСП в разрезе регионов Казахстана с 2005 по 2016 гг. (рис. 2).

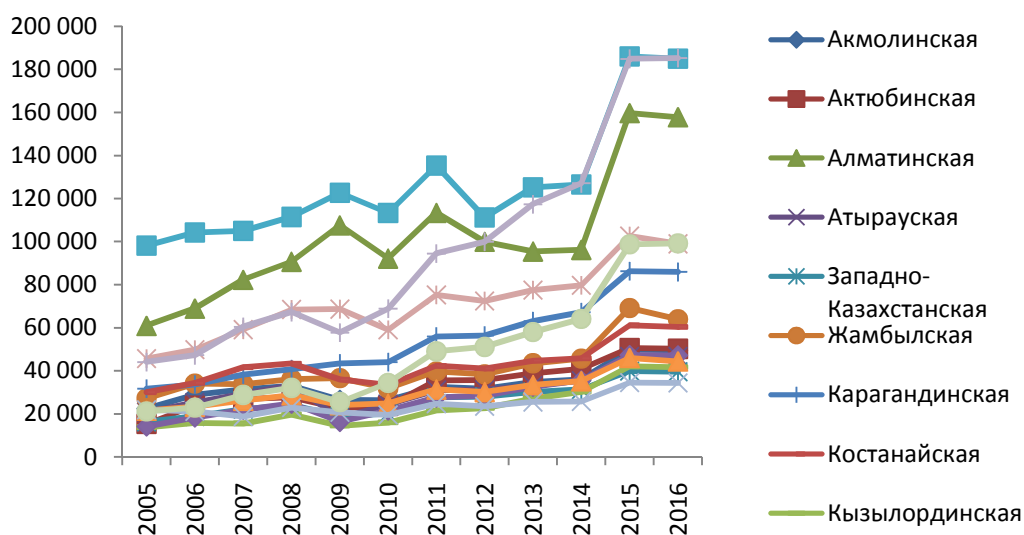

Рисунок 2. Динамика активных субъектов МСП за 2005-2016 гг. (составлен на основе источника [8])

Из данного рисунка можно определить, что в целом в РК наблюдается положительная тенденция роста МП: с 2005 г. их количество выросло более чем на 50 %, что связано с тем, что увеличилась государственная поддержка предпринимателей (консультационная, финансовая, образовательная).

Наибольший рост единиц МП наблюдается в г. Астане в связи с происходящим быстрыми темпами развитием столицы РК по всем направлениям. Низкая динамика роста МП наблюдается в СКО по причине слабой осведомленности населения о государственной поддержке предпринимательской деятельности, высокой коррупции в регионе, относительно низкой численности населения.

В региональном разрезе структура субъектов малого и среднего предпринимательства по организационно-правовым формам выглядит таким образом: на 01.04.2016 г. наибольшее число юридических лиц сосредоточено в г. Алматы (31 % от общего числа), г. Астане (16 %) и Карагандинской области (8 %), а меньше всего — в Жамбылской (2 %), ЗКО (2 %) и Северо-Казахстанской областях (2 %) [8] (табл.):

Т а б л и ц а

Региональная структура активных субъектов малого и среднего предпринимательства по организационно-правовым формам на 01.04.2016 г.

Регионы Казахстана	МСП		ИП		КФХ	
	Кол-во, ед.	Доля, %	Кол-во, ед.	Доля, %	Кол-во, ед.	Доля, %
Республика Казахстан	184 347	100 %	952 255	100 %	182 000	100 %
Акмолинская обл.	5 257	3 %	42 049	4 %	3 578	2 %
Актюбинская обл.	7 368	4 %	39 739	4 %	4 250	2 %
Алматинская обл.	6 841	4 %	109 119	11 %	45 508	25 %
Атырауская обл.	6 021	3 %	39 780	4 %	1 917	1 %
ЗКО	4 466	2 %	31 394	3 %	4 361	2 %
Жамбылская обл.	4 082	2 %	47 536	5 %	15 817	9 %
Карагандинская обл.	14 022	8 %	65 663	7 %	6 536	4 %
Костанайская обл.	6 200	3 %	50 202	5 %	4 610	3 %
Кызылординская обл.	4 650	3 %	33 427	4 %	2 792	2 %
Мангистауская обл.	6 258	3 %	40 411	4 %	1 253	1 %
ЮКО	13 356	7 %	107 555	11 %	68 760	38 %
Павлодарская обл.	7 117	4 %	35 101	4 %	3 416	2 %
СКО	4 049	2 %	27 430	3 %	2 787	2 %
ВКО	8 426	5 %	80 815	8 %	16 038	9 %
г. Астана	28 657	16 %	74 286	8 %	3	0 %
г. Алматы	57 577	31 %	127 748	13 %	374	0 %

Примечание: Составлена на основе источника [8].

ИП преобладает в г. Алматы (13 % от общего числа ИП) и ЮКО (11 %), так как здесь сосредоточено более 63 % всех КФХ РК [8].

Гендерный показатель свидетельствует о том, что в Казахстане действует свыше 40 % субъектов МСП, возглавляемых женщинами. Наибольшая доля таких малых и средних предприятий наблюдается в г. Астане и Костанайской области (49 %), а наименьшая — в Южно-Казахстанской (24 %), Алматинской (32 %) и Жамбылской (32 %) областях (рис. 3):

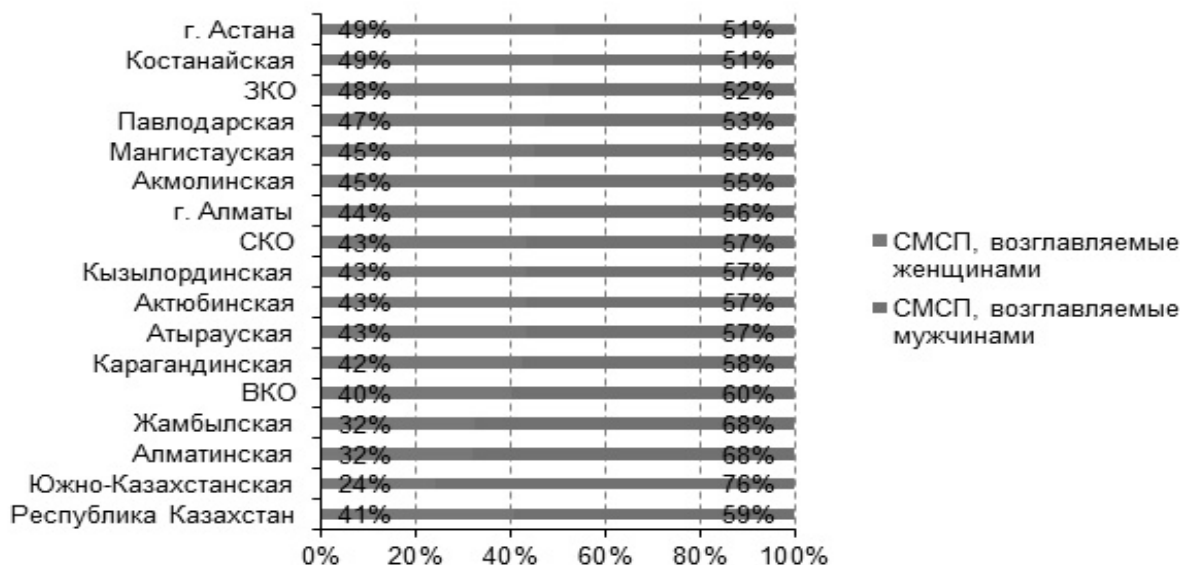

Рисунок 3. Доля активных субъектов МСП, возглавляемых женщинами и мужчинами по регионам, % (составлен на основе источника [8])

По организационно-правовым формам ИП под руководством женщин в среднем по РК составляет 85 % почти по многим регионам, но ниже в ЮКО (51 %), Алматинской (60 %), Жамбылской (73 %) областях. Однако названные три южные области с развитым сельским хозяйством лидируют по доле крестьянско-фермерских хозяйств, возглавляемых женщинами (рис. 4):

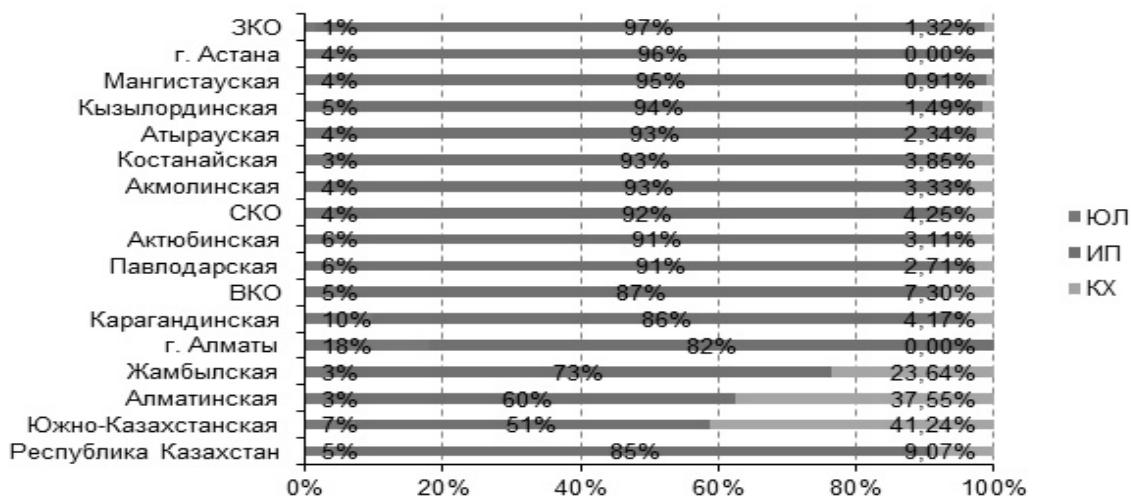

Рисунок 4. Активные субъекты малого и среднего предпринимательства, возглавляемые женщинами, по организационно-правовым формам, % (составлен на основе источника [8])

Распределение населения, занятого в МСП, по регионам неравномерно. Наибольшее количество человек занято в малом и среднем предпринимательстве г. Алматы (583 тыс. чел.), ЮКО (330 тыс. чел.), г. Астаны (288 тыс. чел.) и Алматинской (284 тыс. чел.) области, а наименьшее — в Кызылординской области (86 тыс. чел.), СКО (103 тыс. чел.), Мангистауской области (105 тыс. чел.) и ЗКО (106 тыс. чел.) (рис. 5):

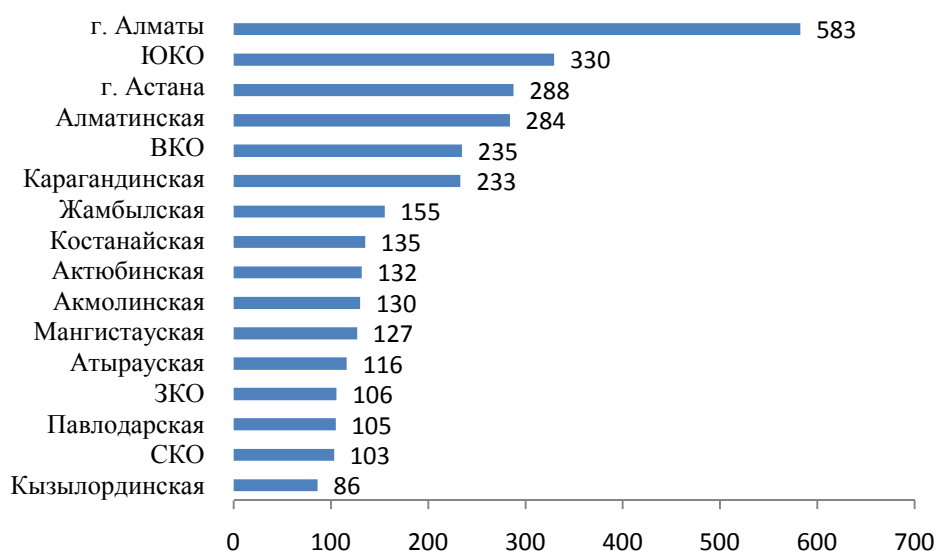

Рисунок 5. Численность занятых в малом и среднем предпринимательстве в разрезе регионов на 01.04.2016 г., тыс. человек (составлен на основе источника [8])

В среднем по Казахстану количество работников, занятых на одном субъекте МСП, составляет 3 человека. При этом в разрезе регионов данный показатель примерно одинаков — на одном активном субъекте малого и среднего предпринимательства г. Алматы (583 тыс. чел.), ЮКО (330 тыс. чел.), г. Астаны (288 тыс. чел.) и Алматинской области (284 тыс. чел.) работают от 2 до 4 человек.

Объем выпуска продукции малого и среднего предпринимательства г. Астаны, ЮКО, г. Алматы, и Алматинской области в РК в 2016 г. составил 15 858 млрд тенге (рис. 6):

Рисунок 6. Выпуск продукции малого и среднего предпринимательства в 2016 г. в разрезе регионов, млрд тенге (составлен на основе источника [8])

В региональном разрезе наибольший выпуск продукции осуществляют субъекты малого и среднего предпринимательства гг. Астаны и Алматы (47% общего выпуска продукции малого и среднего предпринимательства Казахстана), ЗКО (1061,7 млрд тенге), Алматинской (874,4 млрд тенге), Атырауской (815,8 млрд тенге) областей и ЮКО (816,7 млрд тенге), а наименьшие — в Кызылординской области (249,0 млрд тенге), СКО (332,5 млрд тенге) и Жамбылской области (327,6 млрд тенге).

Сравнительный анализ развития сектора малого и среднего предпринимательства в регионах РК позволяет сделать следующие выводы:

– в 2016 г. по количеству активных субъектов малого и среднего предпринимательства традиционно лидируют г. Алматы, ЮКО и Алматинская область;

– г. Алматы является регионом с наибольшим количеством предприятий малого и среднего предпринимательства; имеет наибольшие показатели выпуска продукции малого и среднего предпринимательства и численности занятого в нем населения;

– в целом в РК за 2005–2016 гг. наблюдается положительная тенденция роста малого и среднего предпринимательства — более чем на 50 %. Наибольший рост единиц малого предпринимательства наблюдается в г. Астане;

– в гендерном аспекте в РК действует свыше 40 % субъектов малого и среднего предпринимательства, возглавляемых женщинами, и чаще всего женщины возглавляют ИП, доля которых в среднем по РК составляет 85 %.

– наибольшее количество человек занято в малом и среднем предпринимательстве г. Алматы (583 тыс. чел.), ЮКО (330 тыс. чел.), г. Астаны (288 тыс. чел.) и Алматинской области (284 тыс. чел.);

– в региональном разрезе наибольший выпуск продукции осуществляют субъекты малого и среднего предпринимательства гг. Алматы и Астаны (47% общего выпуска продукции МСП РК).

Экономический рост в Казахстане в последнее время обеспечивается в большей мере за счёт развития отраслей с сырьевой направленностью, что несёт в себе риски волатильного развития экономики в зависимости от мировых цен на энергоносители.

С учетом характерных для современного Казахстана специфических факторов (огромная территория, различные почвенно-климатические условия, глубокий разрыв в уровнях экономического потенциала регионов, экологические проблемы) и с целью проведения анализа развития регионального предпринимательства в РК авторы исследования посчитали целесообразным выделение следующих четырех групп регионов:

Первая группа — регионы, обладающие уникальными запасами минеральных ресурсов (в основном углеводородными), высоким уровнем развития научно-производственного потенциала, нерациональной отраслевой структурой хозяйства, социальной отсталостью села и серьезной экологической ситуацией (Атырауская, Актюбинская, Мангистауская, ЗКО, Кызылординская область).

Приоритетными направлениями реформирования экономики указанных регионов являются интенсивное освоение богатых месторождений сырья (хромиты, калийные соли, бораты, никель, кобальт и др.), их комплексная переработка; создание высокоразвитой производственной, социальной и рыночной инфраструктуры, отвечающей мировым стандартам качества; создание благоприятного инвестиционного климата для отечественных и иностранных инвесторов.

Вторая группа — регионы с высоким научно-производственным потенциалом, со специализацией на отраслях тяжелой индустрии, с самообеспечением финансовыми ресурсами. К этим регионам относятся ВКО, Павлодарская, Карагандинская, Костанайская области и СКО [9].

Приоритетными направлениями реформирования экономики этих регионов должны стать дальнейшая структурная реконструкция крупного производственного потенциала; организация выпуска новой наукоемкой продукции на базе новейших технологий, в том числе путем использования внешних источников финансирования и передовых зарубежных технологий; ускоренное развитие рыночной инфраструктуры.

Третья группа — регионы со специализацией на развитие агропромышленных комплексов, являющихся ведущими в формировании продовольственного фонда РК. К этим регионам относятся СКО, Акмолинская область, ЗКО, Алматинская область.

Приоритетными направлениями реформирования экономики этих регионов являются дальнейшее развитие сельского хозяйства; внедрение и использование в производственном процессе новейших технологий и техники, обеспечивающих высокое качество сельскохозяйственной продукции и увеличение экспорта; организация широкой сети малых предприятий по переработке сельскохозяйственного сырья; развитие потребительского рынка [10].

Четвертая группа — депрессивные регионы с экстремальными почвенно-климатическими, социально-экономическими и технико-технологическими условиями. К этим регионам относятся Кызылординская область, бывшая Семипалатинская, сельские районы Атырауской, Мангистауской, Карагандинской областей, а также ЮКО. Из-за нарушения хозяйственных связей экономический и социальный кризис достиг критического уровня, и поэтому необходимы серьезные меры государственного регулирования.

Заклучение

Таким образом, важно сделать вывод, что приоритетными направлениями реформирования экономики этой группы регионов являются предотвращение процесса углубления экологического кризиса; коренная реконструкция хозяйственного комплекса; создание сети малых предприятий по промышленной переработке сельскохозяйственного сырья; обеспечение необходимых условий для желающих переселиться жителей малых и средних городов, сельских районов с особо опасной для здоровья людей окружающей природной средой в другие регионы республики; привлечение зарубежной технической и гуманитарной помощи и ее эффективное использование.

Список литературы

- 1 Концепции бизнеса [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://market-pages.ru/bussines/1.html>.
- 2 Mukhtarova K.S. Kazakhstan Way of Innovation Cluterization // International Conference on Economics, Finance&Management Sciences (COES&RJ-SG14/2). — Singapore, 17-18 Nov. — 2014. — P. 1–7.
- 3 Мухтарова К.С. Анализ данных науки, образования и инновационной деятельности с использованием методов анализа паттернов по регионам Республики Казахстан за 2003-2012 гг. / К.С. Мухтарова, А.Т. Мылтыкбаева // Вестн. КазНУ. Сер. Экономическая. — 2014. — № 2(102). — С. 20–25.
- 4 Мухтарова К.С. Измерение национального развития Республики Казахстан в контексте глобального инновационного развития / К.С. Мухтарова // Вестн. КазНУ. Сер. Экономическая. — 2014. — № 3(103). — С. 174–185.
- 5 Mukhtarova K.S. Analysis of innovative activity in regions of Kazakhstan / K.S. Mukhtarova, A.T. Myltykbaeva // Summer 2014 International Conference on Business and Economics (ICBE2014) in Seoul Korea. — July 9-12. — P. 329–333.
- 6 Нурланова Н.К. Проблемы инновационного развития регионов Казахстана и пути их решения / Н.К. Нурланова // Экономика и финансы. — Ташкент: Институт развития Академии наук Республики Узбекистан, 2011. — № 12. — С. 2–7.
- 7 Нурланова Н.К. Инновационный сценарий экономического развития: возможности и перспективы реализации в Казахстане / Н.К. Нурланова // Казахстан в системе экономической динамики цивилизаций. — Алматы: ИЭ КН МОН РК, 2012. — 140 с.
- 8 Официальный сайт Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.stat.gov.kz.
- 9 Сапарбаев Б.К. Итоги индустриализации в экономически развитых странах мира и Казахстане в конце XX века: сравнительный анализ [Электронный ресурс] / Б.К. Сапарбаев. — Режим доступа: www.library.wksu.kz.
- 10 Постановление Правительства Республики Казахстан от 9 сентября 1996 г. N 1097 «О Концепции региональной политики Республики Казахстан» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://tengrinews.kz>.

К.С. Мухтарова, А.Т. Мылтыкбаева, А.Г. Жумагазиева

Қазақстандағы шағын және орта бизнестің аймақтық дамуын талдау

Авторлар Қазақстандағы шағын және орта бизнес кәсіпорындары мен ұйымдарының жалпы жағдайын талқылады. Қазақстан өңірлерінде шағын және орта бизнес секторын дамытуды салыстырмалы талдау арқылы сипаттаған. Жоғары сапалы өнімдермен қамтамасыз ету үшін іске асыру және жаңа технологиялар мен әдістемелерді өндірістік үрдісте пайдалану қажеттігін және экспорт көлемін арттыруға; халықаралық стандарттарға сай, отандық және шетелдік инвесторлар үшін қолайлы инвестициялық климатты анықтайтын жоғары, өнімді, әлеуметтік және нарықтық инфрақұрылым құру; еліміздің өзге аймақтарындағы табиғи ортаның адам денсаулығына аса қауіпті ауылдық жерлердегі шағын және орта қалалар мен басқа да елді мекендер тұрғындарын көшіруге келетіндер үшін қажетті жағдайлар жасау қажеттілігін атап көрсеткен.

Кілт сөздер: шағын және орта бизнес, кәсіпорын, ұйым, капитал, инвестициялық, жеке кәсіпкерлік, экономикалық өсу.

K.S. Mukhtarova, A.T. Myltykbaeva, A.G. Zhumagazieva

Analysis of the regional development of small and medium business in Kazakhstan

The authors of the study discusses the general characteristics of enterprises and organizations of small and medium-sized businesses in the whole Kazakhstan. The paper describes a comparative analysis of the development of the SME sector in the regions of Kazakhstan. The authors of the study stressed the need to implement and use in the manufacturing process of the latest technologies and techniques to ensure high

quality products and an increase in exports; the creation of a highly productive, social and market infrastructure that meets international standards and defining a favorable investment climate for domestic and foreign investors; creating the necessary conditions for those wishing to resettle the inhabitants of the small and medium-sized cities and other human settlements in rural areas with particularly dangerous for human health of the natural environment in other regions of the country.

Keywords: small and medium business, enterprise, organization, capital, investment, individual entrepreneurship, economic growth.

References

- 1 Kontseptsii biznesa [Business concepts]. *marketpages.ru* Retrieved from <http://marketpages.ru/bussines/1.html>.
- 2 Mukhtarova, K.S. (2014). Kazakhstan Way of Innovation Cluterization // *International Conference on Economics, Finance&Management Sciences (COES&RJ-SG14/2)*. Singapore 17-18 Nov.
- 3 Mukhtarova, K.S., Myltykbaeva, A.T. (2014). Analiz dannykh nayki, obrazovaniia i innovatsionnoi deiatel'nosti s ispolzovaniem metodov analiza patternov po rehionam Respybliki Kazakhstan za 2003-2012 hh. [Analysis of the data of science, education and innovation activities with use of methods of the analysis of patterns for regions of the Republic of Kazakhstan for 2003-2012]. *Vestnik KazNY. Ser. Ekonomicheskaiia – Bulletin of KazNU. Economy series*, 2(102), 20–25 [in Russian].
- 4 Mukhtarova, K.S. (2014). Izmerenie natsionalnogo razvitiia Respybliki Kazakhstan v kontekste hlobalnogo indeksa innovatsionnoho razvitiia [Measuring the national development of the Republic of Kazakhstan in the context of the global index of innovative development]. *Vestnik KazNY. Ser. Ekonomicheskaiia – Bulletin of KazNU. Economy series*, 3(103), 174–185 [in Russian].
- 5 Mukhtarova, K.S., Myltykbaeva, A.T. Analysis of innovative activity in regions of Kazakhstan. *Summer 2014 International Conference on Business and Economics (ICBE2014) in Seoul Korea*. July 9-12. 329–333.
- 6 Nurlanova, N.K. (2011). Problemy innovatsionnoho razvitiia rehionov Kazakhstana i pyti ikh resheniia [Problems of innovative development of regions of Kazakhstan and ways of their solution]. *Ekonomika i finansy – Economics and finance*. Tashkent: Institute of Development of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, 12, 2–7 [in Russian].
- 7 Nurlanova, N.K. (2012). Innovatsionnyi stsenarii ekonomicheskoho razvitiia: vozmozhnosti i perspektivy realizatsii v Kazakhstane [Innovative scenario of economic development: opportunities and the prospects of realization in Kazakhstan]. *Kazakhstan v sisteme ekonomicheskoi dinamiki tsivilizatsii – Kazakhstan in system of economic dynamics of civilizations*. Almaty: Institut ekonomiki Komiteta nauki MON RK [in Russian].
- 8 Ofitsialnyi sait Komiteta po statistike Ministerstva natsionalnoi ekonomiki Respybliki Kazakhstan [Official site of the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan]. Retrieved from www.stat.gov.kz [in Russian].
- 9 Saparbayev, B.K. Itogi indyustrializatsii v ekonomicheski razvitykh stranakh mira i Kazakhstane v kontse KhKh veka: sravnitelnyi analiz [The results of industrialization in the economically developed countries of the world and Kazakhstan at the end of the XX century: Comparative analysis]. Retrieved from www.Libraru.wksu.kz [in Russian].
- 10 Postanovlenie Pravitelstva Respybliki Kazakhstan ot 9 sentiabria 1996 h. N 1097 «O Kontseptsii rehionalnoi politiki Respybliki Kazakhstan» [The resolution of the government of the Republic of Kazakhstan of September 9, 1996. N 1097 «About the Concept of regional policy of the Republic of Kazakhstan»]. Retrieved from <https://tengrinews.kz> [in Russian].

А.Ш. Әбдімомынова¹, Г.Е. Талапбаева¹, К.А. Утегенова¹, А.Б. Алибекова², Э.Т. Темирбекова¹

¹Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті, Қазақстан;

²«Ақмешіт» гуманитарлық-техникалық институты, Қызылорда, Қазақстан
(E-mail: aadsh@inbox.ru)

Қазақстан Республикасы өңірлеріндегі өнеркәсіп дамуының ерекшеліктері

Мақалада өңірлерді дамыту бағдарламасының Қазақстан өнеркәсібін дамытудағы мүмкіндігі жинақталған. Авторлар Қазақстанда қалыптасқан өнеркәсіптің шетелдік озық өндірістен техникалық деңгейі, автоматтандыру мен механизация талабы, шикізатты кешендеу мен қайта өңдеу, экологиялық көрсеткіштері мен энергия үнемдеу бойынша көп артта қалғанын атап өтті. Сондықтан өнеркәсіпті жаңарту үдерістерін мемлекеттік реттеудің құралдары қажет. Қазіргі уақытта мемлекет өнеркәсіптік кәсіпорындардың қызметіне жанама түрде әсер етеді. Авторлар өңірлер бойынша шығарылған өнеркәсіптік өнімнің көлемін қарастыра отырып, шаруашылық қызметінің тиімділігі шикізаттар мен материалдарды жеткізу бағытына, сонымен қатар тауарларды өткізу нарығына бірдей деңгейде тәуелді екендігін дәлелдейді. Мақала авторларының ойынша, инновациялық дамудың негізгі мәселелеріне, бір жағынан, инновациялық жобаларды іске асырудағы бизнестің аз қызығушылығын, басқа жағынан – экономиканың нақты секторындағы көптеген кәсіпорындар үшін жаңа технологиялар мен техникаларды әзірлеу және енгізуге қаржылық мүмкіндіктердің жеткіліксіздігін жатқызуға болады. Мемлекеттік басқарудың бұл жақтары жаңарған өңірлік саясат арқылы реттелетін болады. Онда өнеркәсіптің мамандану тәуелділігіне қарай өңірлердің ресурстары мен әлеуеті тиімді шоғырланатындай болуы қажет. Авторлар ұлттық мақсаттары мен келешегіне негізделген өнеркәсіп өндірісі құрылымындағы үдемелі өзгерістерге бағытталған өнеркәсіптік саясат негізін ұсынды.

Кілт сөздер: өңір, өнеркәсіп, бағдарлама, мемлекеттік реттеу, өнеркәсіп саясаты, инновация, инновациялық даму, мамандану, өндіріс көлемі.

Өңірлік дамуды мемлекеттік реттеудің мәні елдің өнеркәсіп дамуының ұзақ мерзімге арналған стратегиясына байланысты. Дегенмен, табиғи, әлеуметтік-экономикалық және тағы басқа өңірлік факторларды толықтай ескере отырып, мемлекеттік өнеркәсіптік саясаттың бағыттарын нақтылауға болады.

Өңірлерді дамытудың 2020 жылға дейінгі бағдарламасы [1] Қазақстан Республикасы Президентінің 2012 жылғы 14 желтоқсандағы «Қазақстан – 2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» [2] және 2014 жылғы 11 қарашадағы «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» [3] атты Қазақстан халқына Жолдауларын іске асыру шеңберінде әзірленген болатын.

Сонымен бірге аталған бағдарламалық құжаттарда шектеулі ведомстволық тәсілді көздеп отырып, елді аумақтық кеңістікте дамытудың 2020 жылға дейінгі болжамды сұлбасында тұжырымдалған мемлекеттік өңірлік саясаттың басымдықтарына жеткіліксіз назар аударылғанын мойындаған жөн. Бұдан басқа, қолданыстағы бағдарламалық құжаттарды сыни тұрғыдан талдау оларда көзделген институционалдық және әкімшілік ресурстардың іс жүзінде өзара жеткілікті үйлеспегендігін, көбінесе бір-бірін қайталайтынын анықтады.

Қазіргі уақытта республика кеңістігіндегі әлеуметтік-экономикалық даму жағдайларының біркелкі болмауы мемлекет тарапынан жүргізілетін өңірлік саясат ерекшеліктерін анықтайды. Мемлекет нарықтық қатынастардың дамуы барысында өндірістік кәсіпорындарға толықтай дербестік бере отырып, олардың шаруашылық қызметіне тікелей араласпағанмен де, жанама түрде (салықтар, экологиялық, монополияға қарсы шектеулер) араласады. Бұл нарық жағдайында өндірістік кәсіпорындардың тиімді қызмет етуінің бір шарты деуге болады. Егер мемлекет өңірлермен дұрыс өзара қарым-қатынас орнатпаған болса, немесе халықтың өмір сүруін қамтамасыз ететін ортасы болып табылатын мемлекеттің барлық аумақтарының дамуы үшін жауапкершіліктен бас тартатын болса, онда жүргізіп жатқан реформалардың оң нәтижеге жеткізбейтіндігі анық. Демек, өңірлердің дамуын мемлекеттік реттеу — бұл олардың дамуының қажетті шарты.

Өңірлерді мемлекеттік реттеудің ерекше бағыты ретінде қарастырылатын өнеркәсіптік саясаттың қазіргі ерекшеліктерін қарастыру оның тиімді жүзеге асуына ықпалын тиігізетін негізгі мәселелердің бірі болып табылады. Сондықтан өңірлер дамуындағы қазіргі қалыптасып отырған жағдайды саралау және соған орай өңірлік саясаттың бағыттарын айқындау өзекті мәселеге айналды. Осы мақсатта Қазақстан Республикасы өңірлерінде шығарылған өндіріс көлемінің 2012–2016 жж. аралығындағы өзгерісін қарастырып көрелік (1-кесте).

Қазақстан Республикасы өңірлеріндегі шығарылған өндіріс көлемі

Өңірлер	2012 ж., млн тг	2013 ж., млн тг	2014 ж., млн тг	2015 ж., млн тг	2016 ж., млн тг	2016/2012 жж. өзгерісі, %
Астана қаласы	214 690	276 217	344 684	389 132	426 931	199
Жамбыл	206 848	233 946	279 346	283 950	339 113	164
Оңтүстік Қазақстан	496 768	552 558	604 001	670 407	776 755	156
Ақмола	270 882	291 655	312 106	335 402	420 685	155
Солтүстік Қазақстан	125 889	150 398	161 201	166 904	191 747	152
Шығыс Қазақстан	965 715	998 701	1 115 635	1 021 779	1 437 327	149
Қарағанды	1 336 115	1 324 735	1 443 970	1 416 672	1 895 724	142
Алматы	516 492	588 507	553 495	561 874	645 338	125
Қостанай	502 029	530 474	544 413	443 082	600 111	120
Алматы қаласы	584 591	641 043	738 948	662 981	693 546	119
Павлодар	1 202 392	1 334 756	1 110 598	1 044 224	1 369 684	114
Атырау	4 194 587	4 614 217	4 915 039	3 442 882	4 433 074	106
Батыс Қазақстан	1 638 474	1 659 662	1 839 822	1 302 068	1 620 048	99
Ақтөбе	1 316 171	1 285 682	1 243 377	1 014 433	1 202 724	91
Маңғыстау	2 170 796	2 187 307	2 330 149	1 568 683	1 861 226	86
Қызылорда	1 109 337	1 164 136	994 991	600 757	645 181	58
Қазақстан Республикасы	16 851 776	17 833 994	18 531 775	14 925 230	18 559 213	110

Ескерту. Авторлармен [4] негізінде құрастырылған.

Кесте мәліметтері көрсеткендей, соңғы жылдары Астана қаласы, Жамбыл, Оңтүстік Қазақстан, Ақмола және Солтүстік Қазақстан облыстарында өндіріс көлемі 50 % жоғары көтерілген. Керісінше, Ақтөбе, Маңғыстау және Қызылорда облыстарында өндіріс көлемінің төмендегенін байқауға болады.

Елдің өңірлік дамуының маңызды стратегиялық мәні бар. Орасан зор және адамдар сирек қоныстанған аумағы бола тұра Қазақстанда өңірлер арасында дамуда біршама теңгерімсіздік бар. Қазақстан Республикасы өңірлерінің экономикалық даму деңгейлерін салыстыру, бір жағынан, аса ірі агломерациялар (Астана, Алматы) мен негізгі мұнай өндіруші өңірлердің және, екінші жағынан, елдің қалған өңірлерінің арасындағы жалпы өндірілген өнім жан басына шаққандағы көрсеткіштерінің айтарлықтай айырмашылығын көрсетеді.

Белгілі бір өңірдің өндірістік шаруашылық жүйесінің даму бағытын қарастыра және анықтай отырып, аумақтардың ұйымдастырушылық-экономикалық, табиғи-ресурстық әлеуетінің барлық ұлғаюшы мәндеріне назар аудару қажет, бұл Қазақстан өңірлерінің өндірістік әлеуетін жеткілікті тиімді пайдаланумен жаңа инновациялық тауарлар мен қызметтер өндірісінің жылдам ұйымдастырудың мүмкіндігін береді.

Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2015–2019 жж. арналған мемлекеттік бағдарламасында бірыңғай экономикалық кеңістіктегі интеграциялық процестерді тереңдету жағдайларында және Қазақстанның Дүниежүзілік сауда ұйымына кіруге байланысты бірқатар маңызды проблемаларды шешуге назар аудару керектігі көрсетілген, олар:

– салалық мемлекеттік органдар, бизнес-қоғамдастықтар мен өнеркәсіп тарапынан стандарттауға тиісті назар аударылмауы;

– ұлттық стандарттарды халықаралық стандарттармен үндестірудің әлсіз қарқыны;

– соңғы өнім шығаруға байланысты инвестициялық жобалардың жүзеге асырылуын талдау мен болжаудың болмауы;
 – сынақ базалары мен сертификаттау орталықтары жүйесінің жеткіліксіз болуы;
 – Қазақстанның батыс және орталық өңірлеріндегі метрологиялық инфрақұрылымның кенже қалуы;
 – техникалық реттеу, метрология және менеджмент жүйесі саласындағы кадрлардың тапшылығы [5].

Әрине, өңірлердегі өнеркәсіптің дамуын реттеу жаңа инновациялық технологияларды қолданумен тығыз байланысты. Шаруашылық күштерінің даму деңгейі мен көрсеткіштері өндіріс күштерінің даму дәрежесі өңір дамуының бағыттарын көрсетеді. Нарықтық экономикаға кең көлемде өту барысында Қазақстанның әр облысы жаңа жағдайларға икемделіп, қандай да бір жолдармен әлеуметтік тығырлықты мәселелерден шығып, өндіріс құлдырауын тоқтату үшін экономикалық дамудың өзіндік үлгілерін дайындауға талпынды. Сондықтан Қазақстан Республикасының өңірлері жалпы өндіріс көлемінде өз үлестерін иемденді (2-кесте).

2 - кесте

Қазақстан Республикасы өңірлерінің өнеркәсіптік өндіріс көлеміндегі үлестері, %

Өңірлер	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2015 ж.	2016 ж.
Атырау	24,9	25,9	26,5	26,5	23,9
Қарағанды	7,9	7,4	7,8	7,8	10,2
Маңғыстау	12,9	12,3	12,6	12,6	10,0
Батыс Қазақстан	9,7	9,3	9,9	9,9	8,7
Шығыс Қазақстан	5,7	5,6	6,0	6,0	7,7
Павлодар	7,1	7,5	6,0	6,0	7,4
Ақтөбе	7,8	7,2	6,7	6,7	6,5
Оңтүстік Қазақстан	2,9	3,1	3,3	3,3	4,2
Алматы қаласы	3,5	3,6	4,0	4,0	3,7
Қызылорда	6,6	6,5	5,4	5,4	3,5
Алматы	3,1	3,3	3,0	3,0	3,5
Қостанай	3,0	3,0	2,9	2,9	3,2
Астана қаласы	1,3	1,5	1,9	1,9	2,3
Ақмола	1,6	1,6	1,7	1,7	2,3
Жамбыл	4,9	1,3	1,5	1,5	1,8
Солтүстік Қазақстан	0,7	0,8	0,9	0,9	1,0
Қазақстан Республикасы	100	100	100	100	100

Ескерту. Авторлармен [4] негізінде құрастырылған.

Қазақстан Республикасындағы Атырау, Қарағанды және Маңғыстау облыстарына өнеркәсіп өндіріс көлемінің 40 % жоғары үлестері тиесілі. Атырау және Маңғыстау өңірлері мұнай мен газ өндірісі бойынша маманданған болса, Қарағанды өңірінде кара және түсті металлургия өндірісі кеңінен дамыған.

Атырау, Шығыс Қазақстан облыстарының табиғи ресурстарға, яғни мұнайға, табиғи газға, металдарға бай болуына байланысты аталған өңірлердің жалпы өндірілген өнімі елдің жан басына шаққандағы жалпы ішкі өндірісінен жоғары. Алайда бұл өңірлерде бәсекеге қабілетті соңғы өнім мүлдем жоқ. Бұдан басқа Қазақстан мұнайы мен металдары басқа көптеген елдердің мұнайымен және металдарымен салыстырғанда бәсекеге қабілетсіз болып келеді, бірақ олар әлемдік нарықта

сұранысқа ие. Жалпы ішкі өнім өндірісінің құрылымы өңірлік сәйкессіздіктермен, ел аумағы бойынша өндірістік күштерді орналастырудың әркелкілігімен және өңірлерді дамытудың әр түрлі деңгейімен айқындалады.

Өңірлер арасындағы өнеркәсіптің дамуы, бір жағынан алғанда, экономикалық белсенділік деңгейімен байланысты. Әлеуметтік даму салыстырмалы түрде дербестікке ие бола отырып, айтарлықтай дәрежеде ресурстық мүмкіндіктермен анықталады, олар, өз кезегінде, экономикалық даму деңгейіне байланысты. Екінші жағынан, нарықтық шаруашылықтың әлеуметтік жағдайға зиянын тигізе отырып, тек қана экономикалық басымдыққа біржақты бейімделуі нарықтық экономиканың және тұтас мемлекеттің дамуына қауіп туғызады. Сондықтан өнеркәсіптің дамуын реттеу кезінде әлеуметтік және экономикалық құраушыларының тепе-теңдігі қажет.

Мемлекеттегі әрбір өңір өзімен-өзі жеке дами алмайды, себебі басқа өңірлердің даму барысына зиянын тигізбес үшін оның ерекшеліктерін де ескеруі тиіс. Сондықтан да экономиканы мемлекеттік реттеу жүйесіндегі өнеркәсіптік саясаттың маңызы ерекше бола түседі. Мемлекет әрбір өңір үшін бағдарлама жасап, сол бойынша өңірлер өзінің даму бағытын жүзеге асырады.

Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2015–2019 жж. арналған мемлекеттік бағдарламасында өңдеуші өнеркәсіптің мамандандырылуы қажеттілігі өңірлер бойынша топтастырылып, оларға тиесілі стратегиялық салалар анықталған (3-кесте).

3 - кесте

Қазақстан Республикасы өңірлерінің өндіріс салалары бойынша мамандануы

Р/с №	Өндіріс салалары	Өңірлер
1	Тұтыну өнімдерінің өндірісі	Ақмола, Ақтөбе, Алматы, Батыс Қазақстан, Жамбыл, Қарағанды, Қостанай, Қызылорда, Маңғыстау, Оңтүстік Қазақстан, Солтүстік Қазақстан, Шығыс Қазақстан облысытары, Астана қаласы, Алматы қаласы
2	Құрылыс материалдарының өндірісі	Ақмола, Ақтөбе, Атырау, Батыс Қазақстан, Жамбыл, Қарағанды, Қызылорда, Оңтүстік Қазақстан облысытары, Астана қаласы, Алматы қаласы
3	Түсті және қара металлургия	Ақмола, Ақтөбе, Батыс Қазақстан, Жамбыл, Қарағанды, Қостанай, Оңтүстік Қазақстан, Павлодар, Шығыс Қазақстан облысытары
4	Темір жол, автокөлік және ауыл шаруашылық көліктерін шығару	Ақмола, Батыс Қазақстан, Қостанай, Павлодар, Солтүстік Қазақстан, Шығыс Қазақстан облысытары, Астана қаласы
5	Мұнай және газ өнімдерін шығару мен өңдеу	Ақтөбе, Атырау, Батыс Қазақстан, Маңғыстау, Павлодар облысытары, Алматы қаласы
6	Өнеркәсіп үшін машиналар мен жабдықтар шығару	Атырау, Батыс Қазақстан, Қарағанды, Маңғыстау, Солтүстік Қазақстан облысытары, Алматы қаласы
7	Электр жабдықтарын шығару	Алматы облысы, Батыс Қазақстан, Қарағанды, Оңтүстік Қазақстан, Павлодар, Солтүстік Қазақстан, Шығыс Қазақстан облысытары, Астана қаласы, Алматы қаласы
8	Фармацевтикалық өнімдер өндірісі	Алматы, Оңтүстік Қазақстан облысытары, Алматы қаласы

Авторлармен [5] негізінде құрастырылған.

Ұсынылған кестеде кеңейтілген өңірлік мамандану көрсетілген, олар бойынша инновациялық даму болашағының алғышарттары қалыптастырылған. Бүгінгі күнде Қазақстан экономикасының ерекше салаларына келесілер жатқызылады: тұтыну өнімдерінің өндірісі, құрылыс индустриясы, машина құрылысы, металлургия және металды өңдеу, мұнай және газ өнімдерін шығару, электр жабдықтарын шығару және фармацевтикалық өнімдер өндірісі.

Сәйкесінше, Қазақстан экономикасының өсімі машина құрылысының үдемелі өсімімен қатар жүргізілуі тиіс. Бұл өнеркәсіптік кәсіпорындарда механикаландырылудың деңгейін жоғарылатуға және республиканың экономикасының салаларында еңбек өнімділігін ұлғайтуға мүмкіндік береді.

Болашақ кезеңде саланың дамуының негізгі міндеті — жоғарғы технологиялы өнім өндірісінің өсімін және сыртқы нарықтарға оның экспортын ұлғайтуын қамтамасыз ететін, жоғарғы қосылған құнмен өнімнің шығарылуымен байланысты металлургиялық өнеркәсіптің жаңа қайта өңдеуші өндірістерін құру, сонымен қатар ішкі нарықтық қажеттіліктерін қамтамасыз ету.

Қазақстан Республикасының құрылым индустриясы экономиканың қарқынды дамушы салаларының бірі болып табылады. Бұл елдегі құрылыс-монтаждық жұмыстарының жыл сайынғы ұлғаю көлемімен, кеңінен тараған пайдалы қазбалардың ауқымды көлемінің болуымен, құрылыс материалдарының өндірісі бойынша ірі компаниялардың қызмет етуімен байланысты болып табылады.

Қазақстан өңірлеріндегі өнеркәсіп дамуының кешені қазіргі уақыттағы дүниежүзілік деңгейде жаһандану үдерісінде жолсерігінің бірі болуға қабілетті, маңызды компоненті ретінде ақпарат секторына кіретін заманауи нарық инфрақұрылымы жағдайына мұқтаж. Қазақстанды ішкі дамытуға да, интеграциялық үдерістің жылдамдығы мен кеңею үшін де, соның ішінде халықаралық нарықта сыртқы сауда қызметін қарқындандыруы арқасында толық масштабты ақпаратпен қамтамасыздандыру қажет. Ақпараттық жүйелердің болуы және шаруашылық субъектілеріне сыртқы экономикалық қызметі қатысушыларын қоса, еркін қолжеткізу дүниежүзілік нарықта қажетті бір табысты жұмыс шарты ретінде экономикалық жүйе бәсекелестігін арттыру үшін ақпарат көзіне алғышарттар жасайды.

Өңірлердегі өнеркәсіптің өркендеуі бағдарламалы жүйеде дамымай отыр, сөйтіп, керекті мәліметтерді іздеу барысында компаниялар мен өндірістердің шығыны өсіп кетеді, өңдеу мен жаңа тауарлар шығару үшін сенімсіз мәліметтерді алынуымен байланысты қауіп-қатерлер жоғарылауы мүмкін. Өнеркәсіп осымен қатар ескірген толық емес мәліметтермен, оның сәйкестігінің шындыққа жанасуымен бетпе-бет келеді. Дәл сол кезде мәліметтік база неғұрлым анық, дәл болса, соғұрлым анық, бағалы және нәтижелі болжамдық ықтималдылығы болады.

Қазақстанда индустриялық мәліметтердің жоқтығынан отандық компаниялар мен кәсіпорындардың өз мәліметтері арқылы модельдер мен сызбалар жасауына тура келеді. Мұндай мәліметтік база кәсіпорындардың өздерінше ноу-хауы болып саналады, және олар ол мәліметтерімен айналадағы қызығушы басқалармен бөліскісі келмейді.

Мәліметтік базаның дамуы аясында қазақ кәсіпорындарының басқа бөлігі қызығуда, олар өздері туралы мәліметтердің (ұйымдастыру құрылымы, бизнес түрлерінде, қаржыда, есептік-кредиттік сипаттамалары операцияларын және тағы сол сияқтылар) елеулі шығарылымдарға және рейтингтерге түскенін қалайды. «Ашықтық» дәрежесі олардың шаруашылық өтілімдері оларға бизнестегі сенімді серіктестер мен сыртқы сауда келісімдеріне, өндірістік кооперацияларға жол ашады.

Сөйте тұра, Қазақстанда мәліметтік жүйенің жоқтығы, басқы топтар мен фирмалардың қалыптасуына алып келеді, олар серіктестері мен бәсекелестерінен мәліметтерді алуды жөн көріп, негізсіз сыбыстармен кәсіпкерлік салада кішкене де болса қаржыландыруға, қаржылық жағдайын жасауға, келісімге келуге әрекет жасайды. Негізсіз мәліметтерді қолдану, бір жағынан, пайдасы болғанымен, саудалық мәмілелерде базистік келісім бойынша айтарлықтай шығын әкелуі ықтимал. Қазақстан өңірлерінде мәліметтендірілген ортаны қалыптастыру мәселесін шешу үшін тек қана материалды-техникалық және қаржылық шығындар жеткіліксіз, сонымен қатар мемлекетпен ойластырылған басқарманы барлық деңгейін қажеттілігін қамтамасыз ету мақсатында мәліметтік аумақ қажет.

Өңірлердегі өнеркәсіптік саясатты нақты қалыптастыру үшін еліміздің кеңістікті айырмашылық себептерін көрсету қажет. Оларға жататындар төмендегілер:

- еліміз өңірлерінің табиғи-климаттық жағдайының айырмашылығы;

- өңірлердің өнімділігін анықтайтын табиғи ресурстарды пайдалану бағыты, саласы және ауқымы. Бұл фактор тек ауылшаруашылық, сондай-ақ пайдалы қазбаларды игеру ғана емес, өнеркәсіпті орналастыру жағдайына және халықтың өмір сүру жағдайын ұйымдастыруға да әсер етеді;

- өңірдің орналасуының «күрделі» жағдайы, соның әсерінен шығындар артып, бағаның өсуі туындайды. Бұл өңірдің көлік және байланыс қызметтерінің дұрыс дамымауына, оның экономикалық даму деңгейіне ықпал етеді;

- өндірістің ескі құрылымын қолдану әсерінен инновация енгізу жағынан артта қалуы;
- институционалдық фактор: жалпы және өңірлік саясаттың нысандары, саяси жағдайы, аймақтың даму тарихы және тағы басқалар;
- орналастырудың физикалық факторлары: аэропорт, көлік жүйесі, өндірістік аландардың бар болуы немесе жоқ болуы, байланыс жүйелерімен қамтамасыз етілуі, өндірістік инфрақұрылым;
- әлеуметтік-мәдени факторлар: урбанизация деңгейі, халықтың білім деңгейі, ғылыми орталықтардың бар болуы және тағы басқалар.

Сонымен, қазіргі уақытта өңірлік саясат біршама өзгермелі болып келеді. Өрбір өңірдің ерекшеліктеріне қарай, кейбір өңірде мемлекет тарапынан нарықтық экономиканың қалыптасуы үшін жалпы құқықтық режимді қолдау жеткілікті болса, басқасында экономикалық белсенділікті ынталандыру қажет, келесі біреуінде, аймақтық экономикаға экономикалық және әкімшілік әсер ету әдістері қажет. Өнеркәсіптік саясат, еліміздің және оның жекелеген аймақтарының экономикалық жағдайын қамтамасыз етуге және қойылған мақсаттарға жетуді көздейтін мәселелерді шешуге бағытталуы тиіс. Ал, өңірлік саясаттың мәні жалпы ұлттық мақсаттарға жету үшін өнеркәсіпті дамытуды тиімді басқару болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Өңірлерді дамытудың 2020 жылға дейінгі бағдарламасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 28 маусымдағы №728 Қаулысы. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1400000728>.
- 2 «Қазақстан – 2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Қазақстан Республикасы Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. — 2012 жылғы 14 желтоқсан. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050>.
- 3 Нұрлы жол – болашаққа бастар жол. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. — 2014 жылғы 11 қараша. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://www.akorda.kz/kz/addresses/kazakhstan-respublikasynun-prezidenti-nazarbaevtyyn-kazakistan-halkyna-zholdauy-2014-zhylygy-11-karasha>.
- 4 Қазақстан және оның өңірлерінің өнеркәсібі. — Астана: Статистика комитеті, 2016. — 145 б. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: www.stat.gov.kz.
- 5 Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2015–2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 1 тамыздағы №874 Қаулысы. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1400000874>.

А.Ш. Абдимомынова, Г.Е. Талапбаева, К.А. Утегенова, А.Б. Алибекова, Э.Т. Темирбекова

Особенности развития промышленности в регионах Республики Казахстан

В статье обобщены возможности программы развития регионов в развитии промышленности Казахстана. Авторами отмечено, что по техническому уровню, уровню автоматизации и механизации, комплексности и глубине переработки сырья, экологическим показателям и энергоёмкости имеющиеся производства Казахстана заметно отстают от передовых производств за рубежом, поэтому необходимы инструменты государственного регулирования процессами модернизации промышленности. Подчеркнуто, что в настоящее время государство косвенно влияет на деятельность промышленных предприятий. Рассмотрен объём выпущенной промышленной продукции по регионам. Доказано, что эффективность хозяйственной деятельности зависит в равной степени как от каналов поставок сырья и материалов, так и от наличия рынков сбыта. Отмечено, что основной проблемой инновационного развития является, с одной стороны, слабая заинтересованность бизнеса в реализации инновационных проектов, с другой — недостаточность финансовых и иных возможностей для разработки и внедрения новейших технологий и техники для многих предприятий реального сектора экономики. Эти аспекты государственного управления будут регулироваться обновлённой региональной политикой, которая должна быть способной оптимально мобилизовать ресурсы и потенциал регионов в зависимости от специализации промышленности. Авторами предложены основы промышленной политики, направленной на прогрессивные изменения в структуре промышленного производства в соответствии с выбранными национальными целями и приоритетами.

Ключевые слова: регион, промышленность, программа, государственное регулирование, промышленная политика, инновация, инновационное развитие, специализация, объём производства.

A.Sh. Abdimomynova, G.E. Talapbayeva, K.A. Utegenova, A.B. Alibekova, E.T. Temirbekova

Features of industrial development in the regions of the Republic of Kazakhstan

The article summarizes the possibilities of the program for the development of regions in the development of Kazakhstan's industry. The authors note that according to the technical level, the level of automation and mechanization, the complexity and depth of processing of raw materials, environmental indicators and energy intensity, the existing production of Kazakhstan lag markedly behind advanced production abroad. Therefore, tools for state regulation of industrial modernization processes are needed. At present, the state indirectly affects the activities of industrial enterprises. The authors, considering the output of industrial products by region, argue that the efficiency of economic activity depends equally on the channels of supply of raw materials and materials, and on the availability of markets. In the opinion of the authors of the article, the main problem of innovative development is, on the one hand, the weak interest of business in the implementation of innovative projects, on the other hand, the lack of financial and other opportunities for developing and introducing the latest technologies and equipment for many enterprises in the real sector of the economy. These aspects of public administration will be governed by a renewed regional policy that should be able to optimally mobilize the resources and potential of regions depending on the specialization of industry. The authors proposed the basics of industrial policy aimed at progressive changes in the structure of industrial production in accordance with selected national goals and priorities.

Keywords: region, industry, program, state regulation, industrial policy, innovation, innovative development, specialization, production volume.

References

- 1 Onirlerdi damytudyn 2020 zhylha deiinhi bahdarlamasyn bekitu turaly. Kazakstan Respublikasy Ykimetinin 2014 zhylhy 28 mausymdahy № 728 Kaulysy [Program for the development of regions until 2020. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan of June 28, 2014, No. 728]. *adilet.zan.kz* Retrieved from <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1400000728> [in Kazakh].
- 2 «Kazakstan – 2050» Stratehiiasy: kalyptaskan memlekettin zhana saiasi bahyty. Kazakstan Respublikasy Prezidenti – Elbasy N.A.Nazarbaevtyñ Kazakstan khalkyna Zholdauy [Strategy «Kazakhstan – 2050»: a new political course of the state. Message of the President of the Republic of Kazakhstan-Leader of the Nation N.A. Nazarbayev of Kazakhstan]. (2012, 14 December). *adilet.zan.kz* Retrieved from <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050> [in Kazakh].
- 3 Nurly zhol – bolashakka bastar zhol. Kazakstan Respublikasynyn Prezidenti N.Nazarbaevtyñ Kazakstan khalkyna Zholdauy [Nurly Zhol — the way to the future. Message of the President of the Republic of Kazakhstan — Leader of the Nation N.A. Nazarbayev of Kazakhstan]. (2014, 11 November). *adilet.zan.kz* Retrieved from <http://www.akorda.kz/kz/addresses/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-nazarbaevtyñ-kazakstan-halkyna-zholdauy-2014-zhylgy-11-karasha> [in Kazakh].
- 4 Kazakstan zhane onyn onirlerinin onerkasibi [Industry of Kazakhstan and its regions]. (2016). Astana: Committee on Statistics. Retrieved from www.stat.gov.kz [in Kazakh].
- 5 Kazakstan Respublikasyn industriialyk-innovatsiialyk damytudyn 2015–2019 zhyldarha arnalhan memlekettik bahdarlamasyn bekitu turaly. Kazakstan Respublikasy Prezidentinin 2014 zhylhy 1 tamyzdahy № 874 Kaulysy [On approval of the State program of industrial and innovative development of the Republic of Kazakhstan for 2015-2019. Decree No. 874 of the President of the Republic of Kazakhstan of August 1, 2014]. *adilet.zan.kz* Retrieved from <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1400000874> [in Kazakh].

M.T. Kantureev¹, A.S. Yessengeldina², R.Ye. Kosdauletova³, A.S. Seitalinova⁴

¹*Zhetysu State University named after I. Zhansugurov, Kazakhstan;*

²*The Academy of public administration under the President of the Republic of Kazakhstan;*

³*Kazakh University of Technology and Business, Astana, Kazakhstan;*

⁴*Kazakh University of Finance and International Trade, Astana, Kazakhstan
(E-mail: yanar77@inbox.ru)*

Features of the application of project management in the implementation of agricultural programs

This article takes into consideration many features of the state regulation of agriculture with the help of the state programs of the Republic of Kazakhstan. The role of agro-industrial complex in the domestic and foreign markets in connection with the membership of Kazakhstan in the Eurasian Economic Union and the World Trade Organization are also revealed. The authors analyzed the state program for the development of the agro-industrial complex, which is aimed at providing the domestic needs of the population for the demanded types of agricultural products as well as defining targeted export policy. Financial sources for the implementation of the state agricultural program of the Republic of Kazakhstan have been identified and aimed at implementing the priorities of the country's strategic development and ensuring national security. During the research, the authors identified a number of characteristic features of project management, which should be taken into account in the implementation of agricultural programs. The methodological approaches of project management are characterized as following: the approach based on the internal development of projects; an approach based on the high integration of various aspects of project management; an approach based on a model for the development of project management; marketing approach to project management. The article identifies the socio-economic and organizational problems that affect the effectiveness of the agricultural programs implementation by the state. The development of project management in the Republic of Kazakhstan and the possibility of applying the project management mechanism in the implementation of agricultural programs are also considered.

Keywords: agriculture, agro-industrial complex, the state program, strategy, project, project management.

Agriculture is one of the important sectors of the economy, which forms the food and economic security of the country, as well as the labor and settlement potential of rural areas. The agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan (RK) has good prospects for further development: the export positions of the oilseed and meat sectors are increasing and for grain and flour, Kazakhstan has become one of the largest exporting countries in the world in the shortest period of time. Kazakhstan's membership in the Eurasian Economic Union and the World Trade Organization creates opportunities and at the same time places high demands on competitiveness in both the domestic and foreign markets. In this regard, the role of state regulation of the agro-industrial complex is essential.

During the period of independence, nine program documents were developed on the basis of which the state policy in the agro-industrial complex was implemented: «Aul» socio-economic development program for 1991-1995 and for the period up to 2000, the Conceptual Program for the Development of Agro-industrial Complex for 1993-1995 and up to 2000, the Program for the Development of Agricultural Production for 2000-2002, the State Agro-Food Program for 2003-2005, the State Program for the Development of Rural Areas for 2004-2010, the Concept of Sustainable Development of the Agro-industrial Complex for 2006-2010, the Program of Priority Measures for the Implementation of the Concept of Sustainable Development of the Agro-industrial Complex of the RK for 2006-2010, the Agro-industrial Development Program for 2010-2014 and the Agro-business development program in the RK «Agro-business 2017».

The President of the Republic of Kazakhstan, N. Nazarbayev, in his address to the people of Kazakhstan, «The Third Modernization of Kazakhstan: Global Competitiveness», noted that «the agro-industrial complex of Kazakhstan has a promising future. In many respects, we can be one of the world's largest producers of agricultural exports. Especially, for the production of organic food. The brand made in Kazakhstan should become the standard of such products».

The President of the Republic of Kazakhstan also instructed the Government and mayors:

- to review the principles of subsidies and gradually switch to product insurance;
- to create all conditions for the unification of more than 500,000 households and small farmers in cooperatives within 5 years, which is necessary;

- to increase the level of processing of products, create an effective system of storage, transportation and sale of goods;
- to increase the level of labor productivity and reduce production costs;
- to increase the efficiency of land use. To increase the area of irrigated land by 40%, thereby increasing to 2 million hectares within 5 years;
- to increase the amount of investment in agricultural research that will be in demand in production [1].

These tasks should be implemented within the framework of the new state program for the development of the agro-industrial complex. In this regard, the State Program for the Development of the Agro-industrial Complex of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021 was developed in accordance with the instructions of the head of State and with the strategic objectives of the development of the RK, «100 concrete steps» [2] and «Kazakhstan-2050» Strategy [3].

Thus, this Program will be aimed at ensuring the domestic needs of the population in demand for agricultural products and the definition of a targeted export policy. According to this, for the period from 2017 to 2021 for the implementation of the program will be used funds in the amount of KZT 2,374.1 billion (Table).

Table

Sources of financing of the program for the development of the Agro-industrial Complex in the RK.

thousand tenge

Years	Total	Republican budget	Local budget	Other sources
2017	359697162	198202164	144494912	17000086
2018	397855880	201941545	151000478	44913857
2019	429359455	207895670	158375681	63088104
2020	558841783	281563096	193634272	83644415
2021	628405077	326317805	204476860	97610412
Sum:	2374159356	1215920279	851982203	306256874

Note: Source [4].

As shown in Table, for the implementation of the state program for the development of the agro-industrial complex, more than 75 % of the funds will be allocated from the republican and local budgets. In order to increase the volume of agricultural production, with an emphasis on the most popular types of food products and the export development of processed agricultural products, it is necessary to ensure the maximum coverage of agricultural producers with state support by creating favorable conditions and infrastructure for the production of primary processing, storage and marketing of competitive products.

In modern conditions, the most relevant and effective method of managing state programs in the context of uncertainty and instability of the external environment is project management. Application of project management allows almost 60 states of the world to achieve: improving the effectiveness of public administration; clear planning and implementation of projects and programs; control over the expenditure of funds; optimality of forecasting the usage of resources and terms of execution; transparency of the project implementation process; reducing the risks of time and resources (including budget expenditures of all levels).

For many countries, project management remains a fairly unknown direction in the management methodology. Most of them still give preference to traditional approaches in management. In this context, the professional activity of civil servants is a complex of flexible social technologies for managing social processes, which are developing objectively. In connection with these, there is a constant complication of the content of the work performed by civil servants, the emergence of new professional requirements, specialties, scientific and technical equipment of labor, an increase in the degree of complexity of objectified forms of work, employment, jobs, etc. All this gives grounds to assert that at the present stage there are a number of contradictions and the sphere of professional activity of civil servants.

When applying project management in the implementation of agricultural programs, a number of characteristic features should be taken into account, the main ones of which are:

- a sign of change as the main content of the project (a targeted transfer from the existing to some desired state);
- a sign of limited duration in time;
- a sign of limited resources;

- a sign of the «uniqueness» of the project and the novelty that the project implements;
- a sign of complexity (a number of environmental factors, participants, directly or indirectly affecting the process and results of the project);
- a sign of legal and organizational generalization (a specific organizational structure for the duration of the project);
- a sign of differentiation with other projects.

The main elements of the project are shown in Figure.

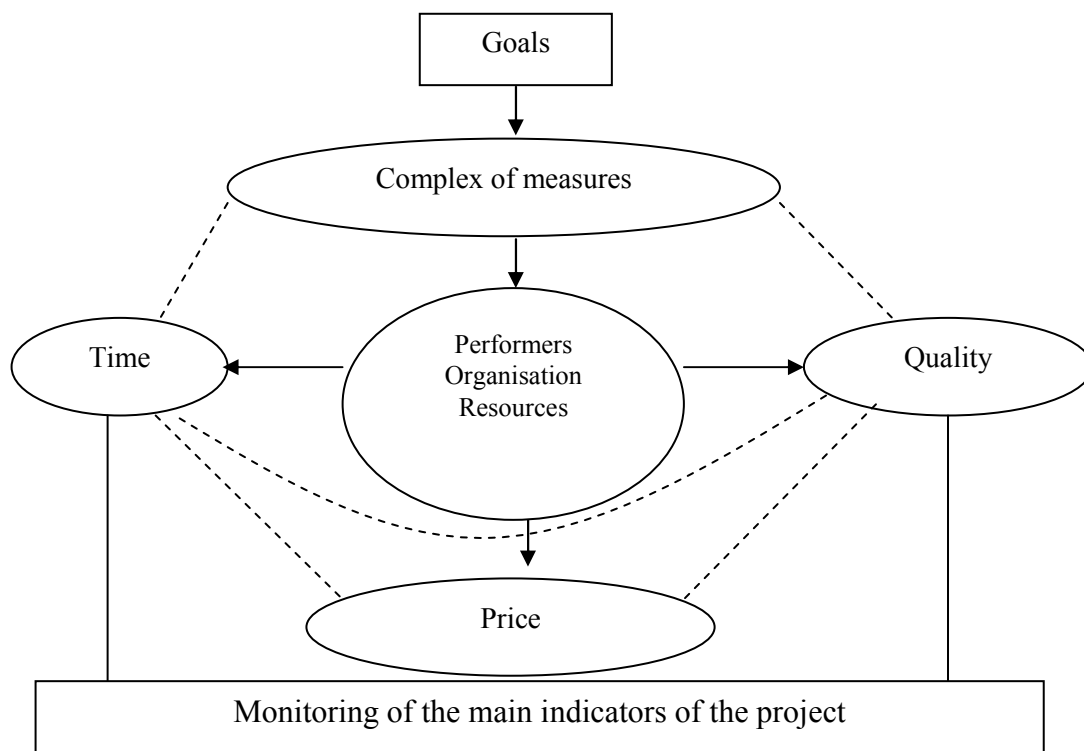

Figure. The main elements of the project [5, 6]

The main elements of the project include:

- uniquely formulated goals and objectives, which means the main purpose of the project;
- a set of project activities to expand the problem and achieve the goals;
- organization of the implementation of project activities, i.e. linking them by resources and executors to achieve the project objectives in a limited period of time and within the limits of the given cost and quality;
- the main indicators of the project (from the project objectives in general to the local (private) — for individual tasks, stages, activities, executors), including indicators that characterize its effectiveness.

Creation of creative environment and conditions for strategic thinking, joint discussion of problems and opportunities for development, establishment of strategic goals and implementation of other activities for the development of the strategy is successfully achieved within the framework of the project team. In addition, the joint work of managers and specialists on the most important issues in the organization makes it possible to improve the corporate culture, develop cooperation, strengthen motivation and responsibility.

Currently, the general trend of improving public administration is the increasing use of the methods of management development and successfully implemented in practice by organizations, including commercial ones. To date, one of the most progressive methodological approaches to the implementation of purposeful activities of the state is the application of the methodology of project management.

Considering some basic approaches and principles of the project management system, which are the basis for determining its structural elements:

1. An approach based on the internal development of projects. More and more attention in project management is given to specialists who are engaged in the practical implementation of the project. Specifically, coordinated and creative work of the staff that contributes to the emergence of new innovative ideas which

give necessary flexibility for the projects in modern conditions. At the same time, the internal development of projects includes:

- individual development of employees;
- development of management teams, corporate culture and production and economic relations on their basis;
- industry-wide development and implementation of policies aimed at stimulating programs to improve project management [7].

In our point of view, the projects are characterized by a number of problems: poor management of communications, resources, requirements; uncertain criteria for project success; unrealistic budget; poor or even absent risk management; insufficiently clear processes for controlling and managing changes, etc. The solution to these problems often lies in the qualifications, experience, personal abilities of project managers. The success of the implementation of national projects for the first persons is equal to the possession of basic and advanced skills of project and operational management, a strategic vision of the project environment, and reflected leadership qualities.

2. The approach based on the high integration of various aspects of project management is to concentrate efforts on the strategic plan of the enterprise. The relationship between project management and the strategic plan is the precondition for the long-term success of the enterprise. Usually, in order to obtain more global advantages and excellence (in industry, business), project programs are integrated into portfolios that pursue the goals of the most recent strategic level.

It is the goals of the strategic level that are the key task of realizing projects. For their achievement is the whole complex of project management tools. It is necessary to correctly identify the objectives of projects and subprojects in their composition, to be able to manage the content of projects (intermediate — at the project level, medium-priority — at the program level, key — at the portfolios level).

Reorganization of project management in accordance with this approach may require a wide variety of changes - from the training of project managers and employees to the change of the entire system of financial and economic management of the enterprise. Integration includes: a) the integration of the project and the strategic plan; b) integration in the management of a particular project [8].

3. The approach based on the project management development model (PMMM — Project Management Maturity Model). This model helps to develop strategic planning of the project objectives. The PMMM model consists of 5 basic levels (common language, common processes, unified methodology, comparison, continuous development), reflecting the varying degree of development of project management [9].

As we see, for the application of this management model needs to keep correct, modern planning of projects from the beginning to the completion stage, the precise control of the fulfillment of the assigned tasks. Implementation of the project is a multilevel workflow, long chains of agreements, interdependencies, complex budgeting schemes.

4. The marketing approach to project management is focused on creating the ideal product that satisfies consumers as much as possible. At the same time, a systemic approach is very important, in which all key characteristics of a product, its development, production, marketing, etc., are coordinated [10].

In general, the marketing approach in management (marketing management) is the analysis, planning, implementation of the business plan and monitoring the implementation of activities designed to establish, strengthen and maintain profitable exchanges with target buyers in order to achieve certain tasks of the organization, such as obtaining profit, sales growth, increased market share, etc. The marketing approach to project management can be called pre-project. It is the preliminary studies that outline the results, set the timing and efficiency of the project to create the product.

The development of a strategy or strategic plan in agriculture is formally implemented as a project. The charter and the project plan are developed, the goals and tasks, the time schedule are determined. The organization of works is carried out, specialists are selected, the project team is formed. The final product of such a project is the planning and reporting documentation. After the delivery of the final product to the customer, for example, the board of directors, begins the process of operational planning and budgeting for the year, the first in the strategic plan.

Nevertheless, there are problems that have a significant impact on the effectiveness of the implementation of agricultural programs by the state. These include:

- problems of formation of personnel structure of managing structures (high cost of hiring effective specialists, inability to allocate expenses for a number of projects);
- lack of motivation to achieve the final results of the project;

- the complexity of a flexible response to changes in the project (prompt involvement of necessary specialists, preparation and implementation of changes in the project, prompt conduct of additional expertise of modifiable project solutions);
- insufficient level of possession of modern technologies of project management.

The advantages of the project approach to strategic planning are obvious. Firstly, it is possible to avoid the routine and formality of the planning process, which demotivates its participants. Secondly, a team of managers and specialists is selected, which together evaluate development alternatives, develop strategic goals and measures to achieve them. With the proper organization of work of the project team, it is possible to reach the best results when solving strategic planning tasks. Thirdly, there is no need to maintain a large apparatus of planners, and managers at different levels of the organizational hierarchy are involved in the planning process.

The Innovation Committee of the People's Democratic Party «Nur-Otan» developed a Concept for the Development of Project Management in the Republic of Kazakhstan for 2010-2020, the purpose of which was the activation of regulatory, legislative, socio-economic and organizational and methodological activities for the development of project management in all spheres of the state and society. This concept became a program document that initiates the development of project management in the Republic of Kazakhstan for the period until 2020 [11].

An important role in the development of project management in the country was played by the Association of Legal Entities in the form of the Association of Project Managers of the Republic of Kazakhstan, whose goal was to promote practices and methods of project management in the territory of Kazakhstan. To accelerate the introduction of modern technologies of project management in all spheres of the life of the state, the Union of Project Managers conducts training and training seminars on project management, provides consulting services for companies and organizations on the introduction of project management in the activities of the structures. On the initiative and with the participation of this Union, on November 7, 2014, the National Standard of ST RK ISO 21500-2014 — Project Management Guide was adopted, and a new instrument of state support - project management consulting - was introduced into the State Program «Business Road Map-2020» [12].

A major event in the promotion of project management technologies in Kazakhstan was the holding of the First International Congress of Project Managers on November 27, 2015, organized by the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, the Kazakhstan Public-Private Partnership Center, the Union of Project Managers of the Republic of Kazakhstan with the support of the European Union project «Reform and Modernization of public service of the government of Kazakhstan». The main purpose of the congress was to discuss conceptual approaches to the development and implementation of the principles of project management in the activities of the state and quasi-public sectors of the Republic of Kazakhstan. During the plenary session, foreign experts presented reports and presentations on the best practices of the countries of the European Union, the United States, China and Russia on the introduction of project management principles in the public administration system. In turn, Kazakh speakers focused on the application of the project approach in the management of state programs and projects, as well as on the issues of increasing investment attractiveness and competitiveness. As a result of the Congress, specific recommendations were developed and sent to the appropriate state bodies [13].

Thus, the use of the mechanism of project management in the implementation of agricultural programs should ensure the effectiveness of programs, because it allows to ensure:

- the predictability of the result due to a clear goal setting, the formation of a calendar plan for its achievement and risk management;
- increase of transparency of activity due to the possibility of monitoring the project in a constant mode according to the established benchmarks, which contributes to the growth of the quality of control and management of its implementation;
- increase the effectiveness of the work of the participants by creating a system of incentives, which cause direct interest in the success of the project.

References

1 Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» от 31 января 2017 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.akorda.kz.

- 2 Стратегия «Казakhstan-2050»: новый политический курс состоявшегося государства. Послание Президента Республики Казахстан — Лидера нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана, г. Астана, 14 декабря 2012 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz>.
- 3 План нации - «100 конкретных шагов»: Программа Президента Республики Казахстан от 20 мая 2015 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000100>.
- 4 Об утверждении Государственной программы развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 годы. Указ Президента Республики Казахстан от 14 февраля 2017 г. № 420 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz>.
- 5 Управление проектом. Основы проектного управления: учебник / Колл. авт., под ред. М.А. Разу. — М.: КНОРУС, 2006. — 768 с.
- 6 Заренков В.А. Управление проектами: учеб. пос. / В.А.Заренков. — 2-е изд. — М.: Изд-во АСВ; СПб.: СПбГАСУ, 2006. — 312 с.
- 7 Воропаев В.И. Управление проектами в России / В.И. Воропаев. — М.: Аланс, 1995. — 225 с.
- 8 Горбовцов Г.Я. Управление проектом: учеб.-практ. пос. / Г.Я. Горбовцов. — М.: Изд. центр ЕАОИ, 2007. — 279 с.
- 9 Project Management Maturity Model www.pmi.org Retrieved from <https://www.pmi.org/learning/library/project-management-maturity-model-indicators-448>.
- 10 Полковников А. Эффективное управление проектами. Начальный курс / А. Полковников. — М.: Ланит, 1998. — 92 с.
- 11 Концепция развития проектного менеджмента в Республике Казахстан на 2010-2020 годы. Разработана Инновационным комитетом народно-демократической партии «Нур Отан» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://spmrc.kz/biblioteka/nashi-publikatsii/109-kontseptsiya-razvitiya-proektnogo-menedzhmenta-v-respublike-kazakhstan-na-2010-2020-gody.html>.
- 12 Информация Союза проектных менеджеров Республики Казахстан [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.spmrc.kz.
- 13 Резолюция конгресса проектных менеджеров [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.bnews.kz.

М.Т. Кантуреев, А.С. Есенгельдина, Р.Е. Косдаулетова, А.С. Сейталинова

Ауылшаруашылық бағдарламаларын іске асырудағы жобалық басқаруды қолданудың ерекшеліктері

Мақалада Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік бағдарламалар арқылы ауыл шаруашылығын мемлекеттік реттеудің ерекшеліктері қарастырылған. Қазақстанның Еуразиялық экономикалық одаққа және Дүниежүзілік ұйымға мүше болуына байланысты агроөнеркәсіптік кешеннің ішкі және сыртқы нарықтардағы рөлі ашылған. Авторлар ауылшаруашылық өнім түрлеріне қажеттілікті тек елдің ішкі тұтынуын қамтамасыз етуге бағыттау үшін ғана емес, сонымен қатар экспорттық саясатты жүргізуге арналған агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың мемлекеттік бағдарламасын талдаған. Еліміздің стратегиялық дамуын жүргізуге және ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған Қазақстан Республикасының мемлекеттік ауылшаруашылық бағдарламасын қаржыландырудың көздері анықталған. Зерттеу барысында ауылшаруашылық бағдарламасын іске асыруда ескеруге болатын жобалық басқарудың өзіне тиесілі ерекшеліктерін анықтаған. Жобаларды басқарудың келесі әдістемелік негіздері сипатталған: жобалардың ішкі дамуына негізделген әдіс; жобаларды басқарудың әр түрлі жақтарын жоғары негізде біріктіретін әдіс; жобаларды басқарудың даму моделіне негізделген әдіс; жобаларды басқарудың маркетингтік әдісі. Мақалада ауылшаруашылық бағдарламасын тиімді жүргізуде мемлекет тарапынан әсер ететін әлеуметтік-экономикалық және ұйымдастырушылық мәселелер анықталған. Жобаларды басқарудың Қазақстан Республикасында дамуы және жобаларды басқару механизмнің ауылшаруашылық бағдарламасын іске асыру кезінде қолдану мүмкіндігі қарастырылған.

Кілт сөздер: ауыл шаруашылығы, агроөнеркәсіп кешені, мемлекеттік бағдарлама, стратегия, жоба, жобаларды басқару.

М.Т. Кантуреев, А.С. Есенгельдина, Р.Е. Косдаулетова, А.С. Сейталинова

Особенности применения проектного управления в реализации программ сельского хозяйства

В статье рассмотрены особенности государственного регулирования сельского хозяйства с помощью государственных программ Республики Казахстан. Раскрыта роль агропромышленного комплекса (АПК) на внутреннем и внешнем рынках, показаны изменения в АПК в связи с членством Казахстана в Евразийском экономическом союзе и Всемирной торговой организации. Проанализирована государственная программа развития агропромышленного комплекса, которая направлена на обеспечение

экспортной политики и внутренних потребностей населения по востребованным видам сельскохозяйственной продукции. Определены источники финансирования для реализации государственной программы сельского хозяйства Республики Казахстан, направленной на реализацию приоритетов стратегического развития страны и на обеспечение национальной безопасности. В ходе исследования выявлен ряд характерных признаков проектного управления, которые должны быть учтены в реализации программ сельского хозяйства. Охарактеризованы методологические подходы управления проектами, основанные на внутреннем развитии проектов, на высокой интеграции различных сторон управления проектами, на модели развития управления проектами, а также маркетинговый подход. Определены социально-экономические и организационные проблемы, которые влияют на эффективность реализации программ сельского хозяйства со стороны государства. Рассмотрены развитие проектного управления в Республике Казахстан и возможности применения механизма проектного управления в реализации программ сельского хозяйства.

Ключевые слова: сельское хозяйство, агропромышленный комплекс, государственная программа, стратегия, проект, проектное управление.

References

- 1 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N.Nazarbaeva narodu Kazakhstana «Tretia modernizatsiia Kazakhstana: hlobalnaia konkurentosposobnost» ot 31 ianvaria 2017 h. [Address of the President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev to the people of Kazakhstan «The Third Modernization of Kazakhstan: Global Competitiveness» of January 31, 2017]. Retrieved from www.akorda.kz [in Russian].
- 2 Stratehiia «Kazakhstan-2050»: novyi politicheskii kurs sostoiavshehosia hosudarstva. Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan — Lidera natsii N.A. Nazarbaeva narodu Kazakhstana, h. Astana, 14 dekabria 2012 h. [Strategy «Kazakhstan-2050»: a new political course of the state. The Address of the President of the Republic of Kazakhstan — the Leader of the Nation N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan, Astana, December 14, 2012]. Retrieved from <http://adilet.zan.kz> [in Russian].
- 3 Plan natsii-«100 konkretnykh shahov»: Prohramma Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 20 maia 2015 h. [The plan of the nation - «100 concrete steps»: The program of the President of the Republic of Kazakhstan of May 20, 2015]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000100> [in Russian].
- 4 Ob utverzhdenii Hosudarstvennoi prohrammy razvitiia ahropromyshlennoho kompleksa Respubliki Kazakhstan na 2017-2021 hody. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 14 fevralia 2017 h. № 420 [On approval of the State Program for the Development of the Agro-Industrial Complex of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021. No. 420 of the President of the Republic of Kazakhstan of 14 February 2017]. Retrieved from <http://adilet.zan.kz> [in Russian].
- 5 Reason, M.A. (Ed.). (2006). *Upravlenie proektom. Osnovy proektnogo upravleniia* [Project management. Fundamentals of project management]. Moscow: KNORUS [in Russian].
- 6 Zarenkov, V.A. (2006). *Upravlenie proektami* [Project Management]. (2d ed.). Moscow: Publishing House of the DIA; SPb.: SPbGASU [in Russian].
- 7 Voropaev, V.I. (1995). *Upravlenie proektami v Rossii* [Project Management in Russia]. Moscow: Alans [in Russian].
- 8 Gorbovtsov, G.Y. (2007). *Upravlenie proektom* [Project management]. Moscow: Izdatelski tsentr EAOI [in Russian].
- 9 Project Management Maturity Model. *www.pmi.org*. Retrieved from <https://www.pmi.org/learning/library/project-management-maturity-model-indicators-448>.
- 10 Polkovnikov, A. (1998). *Effektivnoe upravlenie proektami. Nachalni kurs* [Effective project management. Initial course]. Moscow: Lanit [in Russian].
- 11 Kontseptsiiia razvitiia proektnogo menedzhmenta v Respublike Kazakhstan na 2010-2020 hody. Razrabotana Innovatsionnym komitetom narodno-demokraticeskoi partii «Nur Otan» [Concept of development of project management in the Republic of Kazakhstan for 2010-2020. Developed by the Innovative Committee of the People's Democratic Party «Nur Otan»]. *spmrk.kz*. Retrieved from <http://spmrk.kz/biblioteka/nashi-publikatsii/109-kontseptsiiya-razvitiya-proektnogo-menedzhmenta-v-respublike-kazakhstan-na-2010-2020-gody.html> [in Russian].
- 12 Informatsiia Soiuza proektnykh menedzherov Respubliki Kazakhstan [Information of the Union of Project Managers of the Republic of Kazakhstan]. Retrieved from www.spmrk.kz [in Russian].
- 13 Rezoliutsiia konhressa proektnykh menedzherov [Resolution of the Congress of Project Managers]. Retrieved from www.bnews.kz [in Russian].

H. Wahap¹, G. Sadykbek², S. Aetov², A. Maulen²

¹*Xinjiang University, Urumqi, Xinjiang, China;*

²*L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan
(E-mail: gulzat.sadykbek@mail.ru)*

Creating brand of tourist territories as an element of multidimensional structure of the development of entrance tourism

The article analyzes the structure of the brand of tourist territories, which is important for travelers when selecting a tourist zones and appears as a set of associations. The structure of the brand is explained by two main concepts as brand identity and brand image. Analyzed the relationship between them. Also, considered the concept of brand positioning, which is a specific mediator between the two. In its turn discussed the structure of brand identity. Also described the positive results of the formation of the brand for the tourist zones. The authors investigated a number of associations that are updated when a tourist thinks of the tourist zone and compares it with others. Shown the attributes that affect the image of the tourist area. As an example, presented the tourism branding Indian policy called «Incredible India». Summing up the results proved that the creating brand of tourist territories is a multidimensional structure.

Keywords: brand, tourist territory, brand structure, brand identity, brand image, brand orientation, tourist, associations, attributes, branding policy.

The experience of many countries shows that today's advanced communication technology to promote national interests is the technology of branding. It is popular among the other areas that may lead to a specific area of the territory as an intangible asset that distinguishes the formation and promotion of the brand. First of all, usage of this technology was caused by the need to attract tourists, investment to the country. In this industry significant competition which took place in «international market», promotion of branding technology has become topical. The main objective of the regional brand is to create awareness and descriptiveness related to object.

Increase of the role of branding and image of tourist territories (country, region, and city), is related to changes in consumer behavior. Selection of a place for holidays as an indicator of quality of life of modern consumers. Currently, planning by person to invest their own time and capital should have huge of the emotional components and high value. World Tourism Organization (UNWTO) show that in the XXI century tourist territories will be able to offer more branded items to consumers [1; 4].

Nowadays, in the field of branding and creating images of tourist territories indicate lack of works and research. This question depends on many conditions; including the most important is comparative appearing of regional marketing which is considering region as a product. Territorial marketing still have not got his the necessary spread in management practices.

Branding - an important part of the marketing strategy of promoting territories. following positive results to build brand for tourist territories:

- Increase the probability of selection of the same area as a place to travel by potential tourists. If Tourist not sure of getting the feelings that he wants, he will not go to there. In this case, tourists will not have chance to learn, to compare all tourist areas. In this case tourist will use information of similarity of brand which help to choose place same to his requirement.

- Smart built brand can quickly show to tourists advantages of the mentioned area. In addition, brand can give advantages of areas for potential tourists by just quickly reminding it.

- It has possibility to build positive attitudes, wishes of the strong brand. Tourist, who gets positive experience by travelling to known tourist area, can quickly recover memories by looking to the brand elements (name, logo, and slogan). Gifts and photos can re-awaken have taken impression.

- In some places having rest is a tool, which delivers individual personality and lifestyle. Brand of area gives opportunity to form his similarity, also to have an opinion about environment, during selecting an area, which is important motive. Travelling to area with formed stable brand helps to increase self-rating. Tourists who visited that region deliver information to other people about their status, worth, lifestyle. Therefore, any tourist try to take with him gifts named by the name of place of visit. Gifts are confirmation of the fact, that tourist visited that place. Many regions choose their slogan as formation of tourist identification. For example: Everyone knows about well-known brand called «I love New York»

which created in 1970. New York City made new slogan identical to previous idea «The World’s second home» in 2005.

– Visualization and properly named brand gives opportunity to differentiation from competitors. Studies show, for example, Europeans and Americans cannot distinguish Slovenia and Slovakia, as well as the Central Asian countries. The list Include our country.

– Brand gives an extra reputation for the area. Holidays spent in famous tourist areas help raise level of self - assessment. If people spend holidays in unknown places, it does not give an opportunity to raise the self - assessment.

Tourist areas — not only just a name, it is a nature of the area, causing interest in natural landscapes, local cultural wealth, set of reflection which is provided by specific types of activities.

And the brand for tourists is invitation to go there and understanding of a wide range of unique effects. It is important to point that tourists buy impression.

In considering the structure of the brand in the field of branding in the worldwe all rely on expert D.Aaker model [2; 93]. The model divided into two brands’ the most important concepts: relevance brand (internal focus) and brand image (external focus).

The brand compliance (identity) – it is basic values and messages that formed in the minds of the consumer and at the end perceived as a brand image. There is another determination for it, brand compliance – main associations that prefer to link brand with the product. It is clear once again will provide the following information: brand compliance with the creators of a unique product that you want to link to the brand associations. Associations provide information to consumers about what that product gives to them [2; 150].

The brand compliance creates a link between brand and consumer based on functional, emotional benefits and capabilities [3; 19].

The image of the brand is a formation of the brand in the consumers’ mind and brands reflex mirror. In other words, thoughts, feelings and expectations of the people make connection with a brand.

In between brand compliance and image appears mediator, which is orientation of the brand. The connection between brand compliance, brand image and orientation shown in Figure 1.

The brand compliance – it is a perception of tourists in the specific area as a tourist object. The image of the area cannot be created without strategic decisions about brand compliance and content. Brand’s established compliances creates brand image in the future. If brand marketing communications are successful in the area, the image and brand compliance in the minds of tourists will be harmonious.

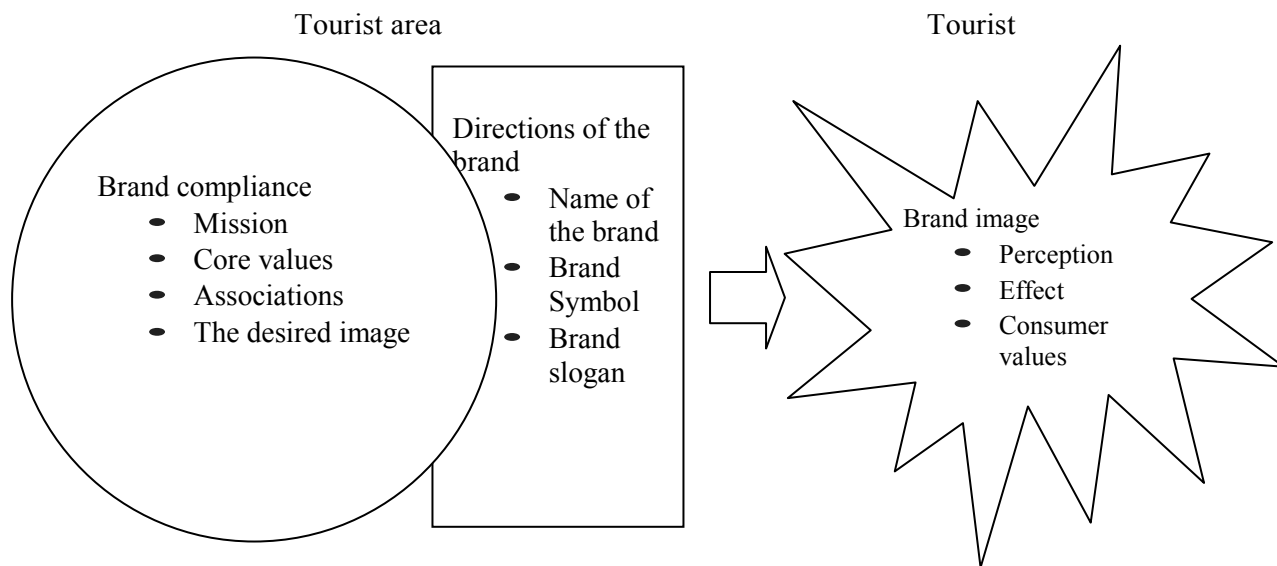

Figure 1. The connection between brand compliance, brand image and orientation

Brand and image should be seen as a complex structure. Also a brand is a spectacle set that forms by the creators of the brand (brand identity) and formed in the minds of tourists (brand image).

The structure of brand compliance consists of foundation or base. Foundation or base – compliance – the main basements of the brand promise. All elements combined in accordance with completed structure [2; 114].

The foundation and base – compliance should be stable all the time, mainly adoption period takes place with compliance. The base and foundation’s compliance will be formed in the minds of potential visitors as a basic concept of the area. In Figure 2 shown the transfer of the brand compliance to the image in marketing strategy in the minds of potential tourists.

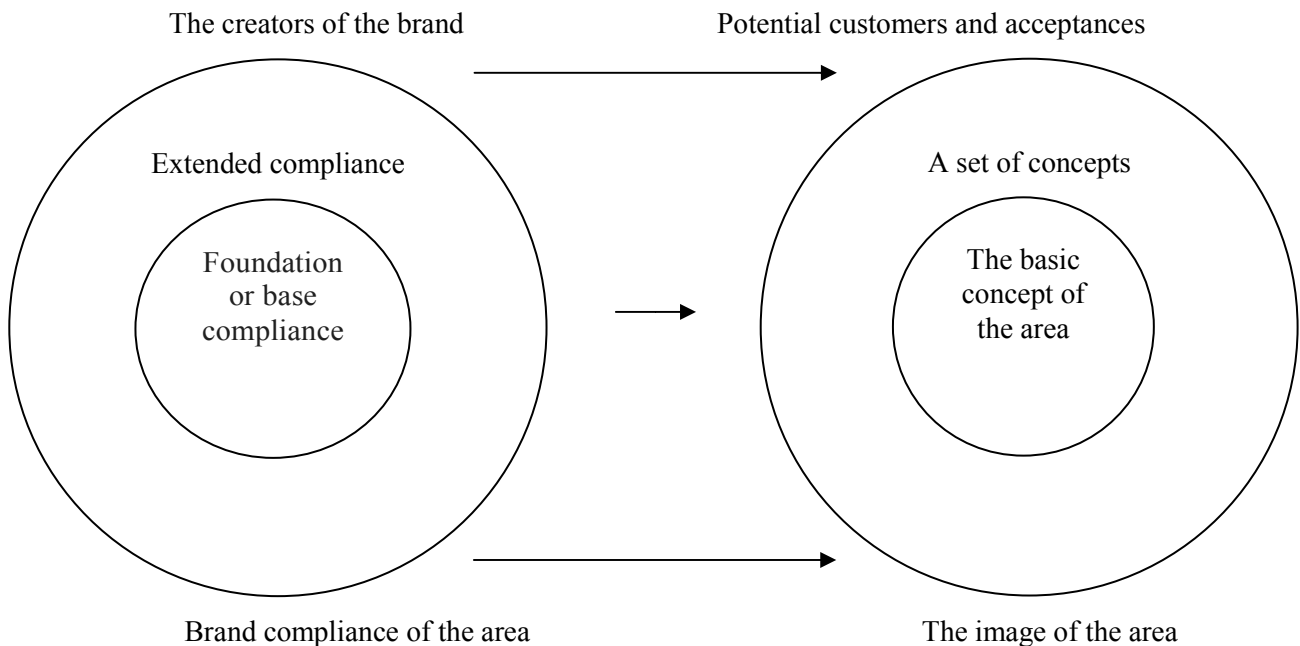

Figure 2. The relation of the compliance and an image of the area

If the object is very complicated, the perception will be confusing and strange. Area is very complex object. Area (territory) is set of institutions, people, organizations, attractions, and communications infrastructure that connected with each other. Therefore, the established understandings of basic concepts of tourist area are not clear enough. An entity need to know sufficient information about well — known tourist area, otherwise will be difficult to establish contact with the place. Therefore, during the process of branding the basic need is to create a clear target in the minds of potential tourists. As noted above, clear solution is the compliance of base and foundation.

Brand's foundation and base — compliance formulation can be divided into the following requirements:

- Providing information about tourist area's unique characteristics in order to achieve loyalty;
- All aspects of the area need to be considered as a base of communications of the region;
- Should be interesting, meaningful and trustful;
- The relevant values that will be actual for a long time should be well presented.

Table 1

The main brand values of tourist region

Region	Brand identity	Brand value
Wales	In Wales you will find a passion for life	Lyrical, honesty, warmth, confidence
Australia	Brand Australia	Young, energetic, optimistic, stylish, genuine, funny
New Zealand	New Pacific freedom	Freshness, nature, freedom, power
Western Australia	Brand Western Australia	Clean, freedom, energetic
Rotorua	Feel the spirit Manaaki - tanga	Cultural diversity, stunning nature, the force of nature, adventure feelings
Veliky Ustyug	Motherland of Ded Moroz (Santa Claus)	Fairytale, childhood, happiness, new year journey
Turkey	Try to feel the rhythm of life in Turkey!	Dynamics, entertainment, recreation

Brand principle, foundation and base of tourist territory can be given with slogan.

As shown in Table 1, countries that have clear vision in developing tourist areas are successfully establishing their vision and slogan and it will help them to set positive impressions in the mind of tourists.

In addition to the basic target concepts can be formed other associative ideas. It can be called as expanded compliance of the brand. That means, foundation and base compliance's characteristics are not enough.

Table 2

Attributes that affect to the image of the tourist area

<p>Natural resources:</p> <ul style="list-style-type: none"> - The weather - Beaches - Natural wealth - Diversity and identity 	<p>Culture, history and art:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Museums, historic buildings and monuments - Festivals and concerts - Art - Gastronomy - Folklore - Religion - Traditions and lifestyle - Social environment - Hospitality and friendly attitude of the locals
<p>Tourist attraction:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Theme parks, entertainment parks - Entertainment and Sports - Actions (events) 	<p>Tourist infrastructure:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Places to allocate - Restaurants - Bars, clubs - Availability of transport in region - Tourist centers - Travel Information network
<p>Environment:</p> <ul style="list-style-type: none"> - The beauty of the landscape - The beauty of the cities and rural areas - The air and cleanliness of the streets - Noise level - The intensity of the movement 	<p>Political and economic factors:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Political stability - Economic Development - Security - Prices
<p>General infrastructure:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Construction - The development of telecommunications - Health care - The growth of service level of the public and private transportation 	<p>The condition of the tourist territory:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Luxury class territory - Luxury land - Well - known reputable place - Family-oriented area - An exotic place - Musical place - Comfortable place - Boring place - Attractions (interesting places)

One of the main tasks during the formation of the brand is making set of positive associations about brand, which comes up when tourists think about this brand or when they compare with other brands. The associations established on the base of the brand will show next points:

- The types of recipients and tourists;
- Tourist's lifestyle;
- Types of holidays;
- Feature of the nature;
- The characteristics of the local population;
- The unique sides of the territory;

- As an obvious example of something;
- The psychological benefits obtained through tourists;
- The emotional benefits obtained through tourists.

Table 2 defines the image of the tourist area, respectively; in accordance to the brand compliance determines attributes and characteristics [4; 72].

For the above - mentioned brand structure, attributes and main elements of the tourist area can be taken an example of branding strategy in India.

In 2002 India did not have specially organized promotion system and in different countries differently imagined about India. A lot of historical cities of the India were unknown to potential tourists. At that time countries such as Malaysia, China, and Thailand attracted huge number of tourists to their countries. In the September of 2002 Tourism Ministry of India launched new international advertising campaign with slogan «Incredible India» to attract attention to their rich cultural heritage and geographical diversity.

Campaign sponsored by Indian Government, Indian Association of tour agencies, also social organization «Experience India Society». Center of campaign – Himalayas, wild nature, yoga, ayurveda (Indian traditional medicine).

Total amount of money spent to this campaign were 5.9 million US dollars, which included international magazines, TV, Web, mass media. Their main target audiences were from South Asia, Australia, UK, France, Italy and Germany. Also campaign included outdoor advertisings. They chose famous, well-known places (e.g. Times Square in New York City) and international airports to show ads.

This campaign's the main and the most profitable theme was mysticism, moral experience and special places. Chosen strategy successfully placed India in international market; even we can say that they overtook their competitors. Singapore offers entertainment and shopping, while Malaysia offers sea, recreation. Centennial spiritual experience was the main motive for tourists to visit India.

The new brand has been formed as a promotion in united and consistent manner for all Indian tourist offices, tour operators and organization. The campaign «Incredible India» based on deep researches. Results of that can be seen from appearing of the brand identity and personality, and list of characteristics and concepts.

Campaign successfully showed countries unique spirits, diversity of natural views and exceptional behavior of people.

Due to successful campaign in 2003 tourists flow who visited India increased to 15.3 %, and in 2004 it raised again to 25 % (Fig. 3).

In 2006, the campaign «Incredible India» was awarded in the «Euro Effies» awards with the prize «Best Brand». In 2002, the first phase of the campaign «Incredible India» was working with more than 10 various advertising agencies. The Internet also actively used to promote the brand. The website www.tourisminindia.com is optimized, attractive enough to create travel plan, functional, and the information completed. More than 100 pictures specially designed for the 12 campaigns, also in order to attract internet users contests (competitions) were organized. The result of the campaign was 13 million visits in 1 month. Then, the site was called incredibleindia.com, and new design was made. Currently, this site is working very successfully.

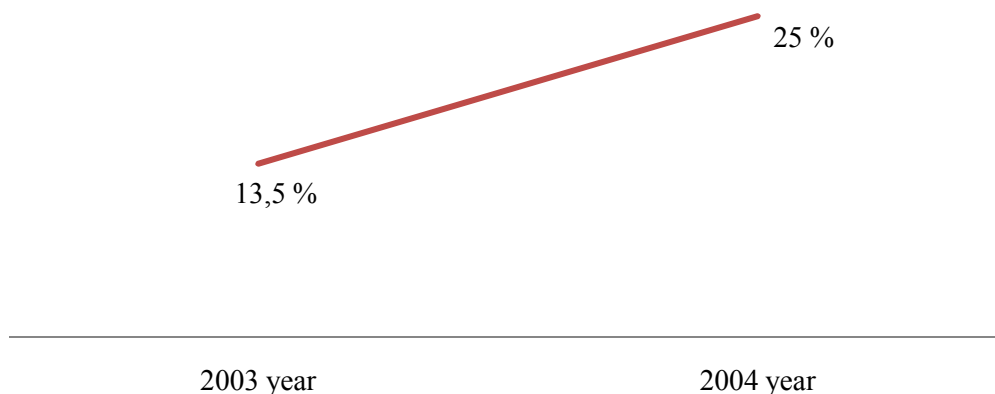

Figure 3. Growth of the flow of tourist arrivals in India from 2003 to 2004 year

Except the campaign «Incredible India», Indian states created their own campaigns in order to attract tourists. For example, the state of Rajasthan called themselves as an «incredible state of India». The marketing effort is based on a unique selection of luxury class was aimed to promote tourism in the country and in the international market. «Round palace» and local residents' various festivals identified the place of the state in the world map. The state of Rajasthan spent billions of dollars and was able to develop infrastructure. The number of visitors has increased from 0.3 million in 2003, to 1.4 million in 2007. Stepping up the development of internal tourism increased from 12.5 million to 26 million. The number of foreign tourists that arrived to India in 2011 was 19.5 million; the number of tourists visiting the state of Rajasthan was 1.35 million, or 6.9 % of the total number. On the territory of the country, the number of internal tourists was equal to 850.8 million, and tourists in Rajasthan were 27.1 million [5].

In conclusion, the area of consumers, which is a positive set of attitudes and values of the brand can be seen as a multidimensional structure.

It should be considered 2 main points in the structure of any tourist area branding during conducting. These are brand compliance and brand image. In addition, mediation concept between these meanings of brand direction is also important. They united necessary attributes to form correctly, to become successful tourist brand. Therefore, it can be seen from organizing tourist strategy by Indian government, how it can become successful by considering ideas forms in tourist mind and mentioned above values, attributes.

References

- 1 Morgan N. Destination branding. Creating the unique selling proposition / N. Morgan, A. Pritchard. — Elsevier, 2004. — P. 314.
- 2 Аакер Д. Создание сильных брендов / Д. Аакер. — М.: ИД Гребенникова, 2003. — 440 с.
- 3 Kapferer J.N. Strategic brand management: new approaches to creating and evaluating brand equity / J.N. Kapferer. — Kogan Page Ltd., London, 2000. — 230 p.
- 4 Page S.J. Tourism: a Modern Synthesis. Cengage Learning EMEA / S.J. Page, J. Connell. — 2006. — 546 p.
- 5 Tourism in India [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://en.wikipedia.org/wiki/Tourism_in_India

Х. Уақап, Г. Садықбек, С. Аетов, А. Маулен

Туристiк аумақтар брендiн қалыптастыру кiру туризмiн дамытудағы көпөлшемдi құрылымның элементi ретiнде

Мақалада белгiлi бiр туристiк аймақты таңдау барысында туристер үшiн маңызды болып саналатын және қалыптасқан түсiнiктер мен ассоциациялар жиынтығы ретiнде көрiнiс табатын туристiк аумақ брендiнiң құрылымына талдау жасалған. Бренд құрылымы екi негiзгi ұғым – бренд сәйкестiгi және бренд имиджi арқылы түсiндiрiлген. Олардың арасындағы байланыс талданған. Және де бұл екi ұғымды байланыстырушы түсiнiк ретiнде брендтiң бағытталуы да қарастырылған. Өз кезегiнде бренд сәйкестiгi құрылымы да талқыланды. Сонымен қатар бренд қалыптасуының туристiк аумаққа беретiн жағымды нәтижелерi сипатталған. Брендтi қалыптастыру барысындағы негiзгi мiндеттердiң бiрi ретiнде турист туристiк аумақ жайлы ойлаған кезде немесе басқалармен салыстырған уақытта жанданатын жағымды ассоциациялардың топтамасына талдау жасалған. Туристiк аумақ имиджiне әсерiн тигiзетiн атрибуттар көрсетiлген. Үндiстан елiнде жүргiзiлген «Incredible India» деп аталатын туристiк брендтеу саясаты мысал ретiнде көрсетiлген. Барлығын қорытындылай отырып, авторлар туристiк аумақ брендiн қалыптастырудың көпөлшемдi құрылым екендiгiн дәлелдеген.

Кiлт сөздер: бренд, туристiк аумақ, брендтiң құрылымы, брендiнiң даралығы, бренд имиджi, бренд бағдары, турист, қауымдастық, атрибуттар, брендинг саясаты.

Х. Уакап, Г. Садыкбек, С. Аетов, А. Маулен

Формирование бренда туристских территорий как элемент многомерной структуры развития въездного туризма

В статье проанализирована структура бренда туристских территорий, которая имеет важное значение для туристов во время выбора туристских зон и проявляется как совокупность ассоциаций. Структура бренда объясняется с помощью двух основных понятий — идентичность бренда и имидж бренда. Определена связь между ними. Также рассмотрено понятие позиционирования бренда, которое является определенным посредником между этими двумя понятиями. Обсуждена структура идентичности бренда. Кроме того, охарактеризованы позитивные результаты формирования бренда для туристских зон. Рассмотрена серия ассоциаций, которые актуализируются, когда турист думает о туристской зоне или сравнивает ее с другими. Представлены атрибуты, влияющие на имидж туристской территории. В качестве примера представлена политика туристского брендинга Индии под названием «Incredible India». Доказано, что формирование бренда туристской территории является многомерной структурой.

Ключевые слова: бренд, туристская территория, структура бренда, индивидуальность бренда, имидж бренда, ориентация бренда, турист, ассоциации, атрибуты, политика брендинга.

References

- 1 Morgan, N., Pritchard, A. (2004). Destination branding. Creating the unique selling proposition. Elsevier.
- 2 Aaker, D. (2003). *Sozdanie silnykh brendov [Building strong brands]*. Moscow: ID Hrebennikova [in Russian].
- 3 Kapferer J.N. (2000). Strategic brand management: new approaches to creating and evaluating brand equity. Kogan Page Ltd., London.
- 4 Page, S.J., Connell, J. (2006). *Tourism: a Modern Synthesis*. Cengage Learning EMEA.
- 5 Tourism in India. *en.wikipedia.org* Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Tourism_in_India.

N.K. Yemelina¹, M.A. Assanova¹, D.A. Sitenko²

¹Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, Kazakhstan;

²Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan

(E-mail: yemelina_n@mail.ru)

Analysis and modeling of indicators of sustainable development of regions in the Republic of Kazakhstan

Sustainable development management includes three major components: environmental, social, economic. This paper is focused mainly on environmental part. The article includes econometric modeling approach in the analysis of environmental governance in the Republic of Kazakhstan on the way to sustainable development. We estimate regions in the Republic of Kazakhstan according to their economic and environmental development. Based on the above-mentioned we proposed 4 clusters. According to the analysis of environmental situation we found out that there is a need to minimize ecological consequences, future externalities for new generations. Public authorities need to understand it in the process of implementation of long-term social and economic strategy in the Republic of Kazakhstan. The prediction of the transition to «sustainable» development made by our macroeconomic model is very favourable for the Republic of Kazakhstan from economic, environmental and social points of view. In our model, it was shown that «sustainable development» not only leads to the economic development of the country as a whole, but also provides a higher GRP growth rate, smoothes uneven regional progress, and guarantees «development» itself - one of the key indicators of the country's well-being.

Keywords: sustainable development, management, economic sphere, social sphere, ecological sphere, Kuznets curve, Kazakhstan model, cluster, indicators of sustainable development, regions.

System of indices and indicators, which includes various components, is used to assess the level of sustainable development both at the regional and national level, as well as its modelling. In view of the availability of a huge variety of "sustainable development" definitions in the interpretation of domestic and foreign scientists, involved in the management of sustainable development, by sustainable development we understand a model of governance that will ensure a decent standard of welfare and dynamic development of economic and social system with the environment. A.A. Shalmuev in relation to socio-economic system defines "sustainability" in the most general form as the ability of the system to return relatively quickly to its original state or reach a new and higher point on the path of its development [1].

One of the most complete systems on coverage of sustainable development indicators was developed by the United Nations Commission on Sustainable Development. The indicators are divided into main groups:

- indicators of social aspects of sustainable development,
- indicators of economic aspects of sustainable development,
- indicators of the environmental aspects of sustainable development (including the characteristics of the water, land, air, other natural resources and waste),
- indicators of institutional aspects of sustainable development (programming and policy planning, research and development, international legal instruments, information technology, strengthening the role of major population groups) [2].

In this work we have attempted to analyze the relationship between the level of environmental pollution and the volume of GDP in Kazakhstan (in the whole country). In the basis we used the Environmental Kuznets Curve [3, 4] proposed by D. Grossman and A. Krueger [5].

Simplified Environmental curve regression equation is as follows:

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{BB}\Pi_{it} + \beta_2 \text{BB}\Pi_{it}^2 + \beta_4 \overline{\text{BB}\Pi}_{it} + \beta_5 \overline{\text{BB}\Pi}_{it}^2 + u_{it},$$

where Y_{it} – the level of pollution; $\text{BB}\Pi_{it}$ – the volume of gross domestic product; $\overline{\text{BB}\Pi}_{it}$ – three-year moving averages of gross domestic product volumes.

In this case, the moving averages are usually included in model for smoothing short-term fluctuations and highlighting fundamental trends or cycles. Mathematically moving average is one type of filter, and it can, therefore, be regarded as a low pass filter used in processing signals [6].

Estimation of coefficients of the regression equation we will produce by the least squares method. As a result of fitting the data on the volume of GRP and emissions of air pollutants by 16 regions of Kazakhstan for the period from 2006 to 2015, was obtained the following equation:

$$Y_{it} = 81,47 + 0,13B\Pi_{it} - 0,00004B\Pi_{it}^2 + 0,03\overline{B\Pi}_{it} - 0,000005\overline{B\Pi}_{it}^2,$$

wherein: Y_{it} – emissions of pollutants from stationary sources, thousand tons; $B\Pi_{it}$ – the volume of gross regional product, blntenge; $\overline{B\Pi}_{it}$ – three-year moving averages of gross regional product volumes, blntenge.

Since the coefficient $\beta_2 = -0,00004 < 0$, and the coefficient $\beta_1 = 0,13 > 0$, we obtain a convex upward curve (\cap -shaped) changing its direction with respect to the inflection point from growth to fall.

Differentiating the equality in terms of GRP, and equating the result to zero, we have calculated the amount of GDP on average in Kazakhstan for which the amount of pollution reaches its maximum value. And have found that the contamination peak occurs at the level of the GRP = 1677, 05 billion tenge. A further increase in this indicator in the Republic of Kazakhstan leads to pollutants emissions reduction.

However, this trend is not observed for a longer period. As a result of the data processing on the volume of GRP and emissions of air pollutants by 16 regions of Kazakhstan for the period from 2000 to 2016, we obtained the following regression equation:

$$Y_{it} = 119,8 - 0,07B\Pi_{it} + 0,00001B\Pi_{it}^2 + 0,15\overline{B\Pi}_{it} - 0,00003\overline{B\Pi}_{it}^2.$$

In the equation, the coefficient $\beta_2 = 0,00001 > 0$, and the coefficient $\beta_1 = -0,07 < 0$, therefore, downward convex curve (U-shaped) changes its direction with respect to the inflection point from dropto the growth.

In this equation using the moving averages of gross domestic product, which are typically included in a model for smoothing short-term fluctuations and highlighting major trends or cycles, we observe a slightly different picture, analyzing long trend. This may be connected to the cyclical development of the economy in the long term, which in itself, does not contradict the principles of sustainable development.

Since economic growth reflects the quantitative changes (in the form of gross domestic product); and sustainable development reflects the positive qualitative changes aimed at growth, the transformation and the transition from one state to another.

Cyclic recurrence of the economy development can be defined as a form of its development, as a movement from one to the other macroeconomic equilibrium, i.e. the transition from one state to another. In this context, the U-shaped curve represents, on one hand, the economic cycle phases. But, since cycle recurrence itself is a form of economy development, the crisis (manifested in decline point), in turn, appears as a form of economic development.

Further research is of practical interest of the impact of economic development on the level of pollution in different regions of Kazakhstan. At first, in order to do this we held clustering of all regions by the two indicators - the number of air pollutants emissions from stationary sources (thousand tons), and gross regional product (blntenge) using data for 2015 [7].

For the classification of regions we used cluster analysis, allowing carrying out decomposition of objects into homogeneous groups or clusters on a number of grounds. Homogeneous objects are considered as objects, observable signs of which are in close proximity to each other. The norm of proximity is the metric distance. To solve the problem we used the usual Euclidean metric, according to which the distance between observations is calculated as follows:

$$d_{i,j} = \sqrt{\sum_{k=1}^p (x_{ki} - x_{kj})^2}.$$

On the basis of the Euclidean metric, the distance between the regions 1 and 2 is:

$$d_{1,2} = \sqrt{(83,8 - 125,4)^2 + (942,2 - 1816,3)^2} = 875.$$

It is evident that $d_{1,2} = d_{2,1}, ad_{1,1} = 0$.

Similarly we find the distance between all the 16 regions and build a matrix of distances.

From this the distance matrix it follows that the regions 5 and 10 are closest to each other $d_{5,10} = 38$, so we combine them into a single cluster and move to the next partition.

The distance between the clusters is defined by the principle of "distant-neighbour", which is described by the formula:

$$d_{r,q} = \frac{1}{2}d_{l,q} + \frac{1}{2}d_{m,q} + \frac{1}{2}|d_{l,q} - d_{m,q}|,$$

In which $d_{l,q}$; $d_{m,q}$ — geometric distances between relevant clusters.

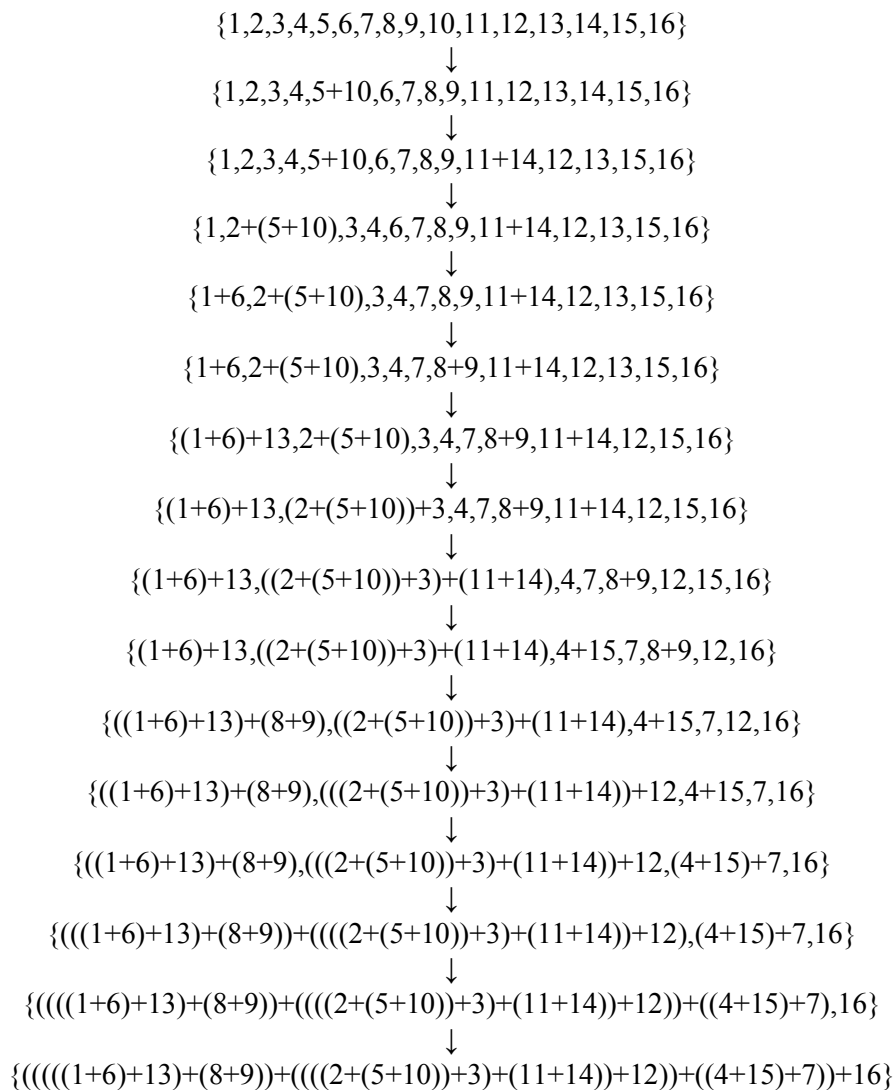
Thus, the distance between the region 2 and the cluster (1 + 8) is:

$$d_{1,(5+10)} = \frac{1}{2}d_{1,5} + \frac{1}{2}d_{1,10} + \frac{1}{2}|d_{1,5} - d_{1,10}| = \\ \frac{1}{2} \cdot 904 + \frac{1}{2} \cdot 938 + \frac{1}{2}|904 - 938| = 938.$$

Carrying out similar calculations, we obtain a new matrix of distances.

We find again the minimum distance between objects $d_{11,14} = 70$, combine them into a cluster and on the principle of "distant-neighbour" define the distance between the clusters. Thus, re-construct a matrix of distances.

Calculations are continued for so long as one does not get the final cluster. The sequence of clusters join is represented in the form of the scheme:

On the basis of a schematic representation of the results of the cluster analysis, we can conclude that all regions of the Republic of Kazakhstan by ecological and economic development are divided into four clusters:

- 1) Akmola region (1), Zhambyl region (6), Kostanay region (8), Kyzylorda region (9), North-Kazakhstan region (13);
- 2) Aktobe region (2), Almaty region (3), West-Kazakhstan region (5), Mangystau region (10), South-Kazakhstan region (11), Pavlodar region (12), East-Kazakhstan region (14);
- 3) Atyrau region (4), Karaganda region (7), Astana city (15);
- 4) Almaty city (16).

The results of cluster analysis can be represented as a dendrogram, which is presented in Figure.

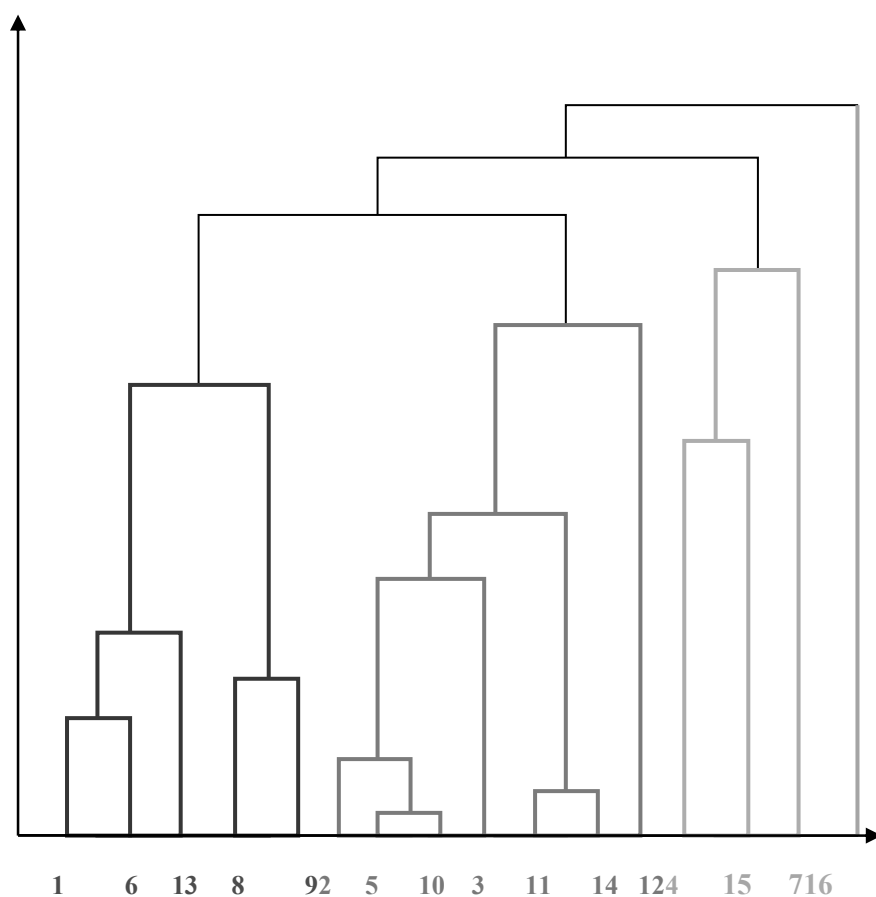

Figure. Cluster analysis of ecological and economic development of regions of the Republic of Kazakhstan.

After dividing all the regions of Kazakhstan on four clusters we carried out a regression analysis according to the level of contamination from the economic development of the regions; and as a result of which we obtained the following equation:

For cluster 1:

$$Y_{it} = 192,7 - 0,206B\Pi_{it} + 0,000075B\Pi_{it}^2.$$

For cluster 2:

$$Y_{it} = 109,4 + 0,151B\Pi_{it} - 0,000076B\Pi_{it}^2.$$

For cluster 3:

$$Y_{it} = 70,2 + 0,419B\Pi_{it} - 0,00012B\Pi_{it}^2.$$

For cluster 4:

$$Y_{it} = 13,3 + 0,0002BP\Pi_{it} - 0,00000008BP\Pi_{it}^2.$$

So, the first cluster is represented by the most prosperous regions in terms of ecology — Akmola, Zhambyl, Kostanay, Kyzylorda and North-Kazakhstan. For this cluster Kuznets curve does not work - there is no maximum point, but we have minimum one, i.e. before it with the increase of GRP the emissions reduce, and after that point with increasing GRP the emissions will increase.

The second cluster is represented by less favourable regions from an environmental point of view: Aktobe, Almaty, West Kazakhstan, Mangystau, South Kazakhstan, Pavlodar, East Kazakhstan regions.

The third cluster is represented by Atyrau region, Karaganda region, Astana city; and the city of Almaty - stands out as an independent fourth cluster.

For all these regions \cap -shaped curve, i.e. there is a point of maximum GRP, after which emissions are reduced. That is, according to the environmental Kuznets curve, along with economic development the pollutants emissions into the environment reduce.

Why for the first most prosperous cluster in the ecological sense in Kazakhstan Kuznets curve does not work?

This can be explained by the fact that the growth of economic activity has a negative impact on the quality of the environment; in contrast to changes in GNP income per capita, the impact on the environment of which is positive and linear, and this contradicts the results of Grossman and Krueger. Variable measuring the impact of trade is not significant in the regression equations, as it may have contradictory effects on the ecology. Researchers make the following conclusion: the level of contamination increases if the country has a surplus of capital (as in this case capital-intensive and environmentally dirty industries are developing), and decreases with growing labour-intensive industries.

In general, countries with low GNP income per capita generate polluting products, and the society is not so concerned about the condition of the environment that the government will realize conservation activity. With the growth, pollution reaches a critical point. Then the state under public pressure, on the one hand, begins to form a system of environmental management, and on the other - with the help of macroeconomic tools to stimulate economic shift away from polluting industries to high-tech ones, in which modern technology and the human factor play an important role. As a result, environmental pollution begins to decrease.

So, the prediction of the transition to «sustainable» development made by our macroeconomic model is very favourable for the Republic of Kazakhstan from economic, environmental and social points of view. In our model, it was shown that «sustainable development» not only leads to the economic development of the country as a whole, but also provides a higher GRP growth rate, smoothes uneven regional progress, and guarantees «development» itself — one of the key indicators of the country's well-being.

At the present stage of its development, the Republic of Kazakhstan has not yet reached the point of the maximum on the Environmental Kuznets Curve, which explains the environmental degradation and worsening of environmental situation.

A number of ministries, departments, committees, NGOs and other organizations responsible for addressing these issues in Kazakhstan practice the management of «sustainable development». The main government body, in our opinion, is the Ministry of Environment and Water Resources.

The transition to sustainable development and its management – is a very long process, as it requires the solution of unprecedented by scale social, economic and environmental objectives. As we move towards sustainable development the very notion of it will be changed and updated, the needs of people - rationalize in accordance with environmental constraints, and means to meet these needs - improve. Therefore, the implementation of the principles of sustainable development should be considered in stages. Moreover, only for relatively early stages appropriate software and forecast documents can be developed. For example, the Strategic Plan of the Ministry of Environment and Water Resources of the Republic of Kazakhstan for 2014 - 2018 years. This strategic document is a plan, which outlines the main objectives, indicators, events and measures to achieve the goals on the path to sustainable development in the Republic of Kazakhstan. But, unfortunately, many of the indicators of the Plan are not amenable to analysis and should be specified [8].

The transition of the Republic of Kazakhstan to sustainable development is predetermined by the need to address pressing environmental, economic and social problems. At the same time, programs of the environment improvement should be developed in the areas of ecologic crisis and begin their systematic execution; also outline comprehensive measures to normalize the situation in environmentally disadvantaged areas

and prepare the organizational basis of these measures realization. Minimizing adverse environmental impacts, future externalities for the next generations is necessary. The problem of environmental constraints, compromise between current and future consumption should become the main in the elaboration of socio-economic development strategy for the long term outlook for any country.

In the next step should be carried out major structural changes in the economy, technological innovation, and significant greening process of socio-economic development. At this stage, environmental well-being of the country is provided primarily through the rationalization of the use of the rich natural potential of Kazakhstan, the use of new technologies, the development of human capital and management.

References

- 1 Антонова М.А. Теоретико-методологические основы изучения устойчивого развития регионов [Электронный ресурс] / М.А. Антонова // Региональная экономика и управление: электронный научный журнал. — 2013. — № 4(36). — Режим доступа: <http://region.mcnp.ru>.
- 2 Индексы и индикаторы устойчивого развития / Н.П. Тарасова, Е.Б. Кручина [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.ustoichivo.ru/biblio/view/18.html>.
- 3 Михаил Попов. Только бы вывезла. Экологическая кривая Кузнецца слишком хороша, чтобы быть правдой? [Электронный ресурс] / Михаил Попов // SmartMoney 07.11.2006, 34 (34). — Режим доступа: <http://www.vedomosti.ru/smartmoney/article/2006/11/07/1653>.
- 4 Kuznets S. Economic growth and income inequality / S. Kuznets // American Economic Review. — 1955. — № 49.; Kuznets S. Quantitative aspects of the economic growth of nations, VIII: the distribution of income by size / S. Kuznets // Economic Development and Cultural Change. — 1963. — № 11.
- 5 Grossman G.M. Environmental Impacts of a North American Free Trade Agreement / G.M. Grossman, A.B. Krueger // National Bureau of Economic Research Working Paper. 3914. — Cambridge, 1991.
- 6 Википедия. Скользящая средняя [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki>.
- 7 Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.stat.gov.kz>
- 8 Стратегический план Министерства охраны окружающей среды и водных ресурсов Республики Казахстан на 2014–2018 годы [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://eco.gov.kz>

Н.К. Емелина, М.А. Асанова, Д.А. Ситенко

Қазақстан Республикасы аймақтарының тұрақты дамуының көрсеткіштерін талдау және үлгілеу

Тұрақты дамуды басқарудың үш негізгі құраушысы бар: экология, әлеуметтік сала, экономика. Мақалада эконометриялық үлгілеудің көмегімен тұрақты даму жолындағы Қазақстан Республикасының экологиялық басқаруына талдау жасалған. Біз ҚР аймақтарына олардың экономикалық және экологиялық дамуына сәйкес баға бердік. Жоғарыда айтылғандар негізінде біз 4 кластер ұсындық. Экологиялық жағдайдың талдауына сәйкес жаңа буын үшін сыртқы факторлар болатын экологиялық салдарларды минимумға әкелу қажеттілігі бар екенін анықтадық. Мемлекеттік билік мекемелері Қазақстан Республикасының ұзақ мерзімді әлеуметтік-экономикалық стратегиясын жүзеге асыру үрдісінде осыны түсіну қажет. Біздің макроэкономикалық үлгімен жасалған «тұрақты» дамуға өту болжамы Қазақстан Республикасы үшін экономикалық, экологиялық және әлеуметтік жағынан да өте оңтайлы. Біздің модельде «тұрақты даму» елімізді жалпы экономикалық дамуға әкеліп қана қоймай, ЖІӨ өсу екінін жоғарылататыны, аймақтық дамудағы біртекті еместікті тегістейтіні, сонымен бірге еліміздегі молшылықтың негізгі көрсеткіштерінің бірі – «дамудың» өзін қамтамасыз ететіні көрсетілген.

Кілт сөздер: тұрақты даму, басқару, экономикалық сала, әлеуметтік сала, экологиялық сала, Кузнец кысығы, Қазақстан моделі, кластер, тұрақты даму көрсеткіштері, аймақтар.

Н.К. Емелина, М.А. Асанова, Д.А. Ситенко

Анализ и моделирование показателей устойчивого развития регионов в Республике Казахстан

Управление устойчивым развитием включает в себя три основных компонента: экология, социальная сфера, экономика. В статье освещена главным образом экологическая составляющая. С помощью эко-

нометрического моделирования проведен анализ экологического управления в Республике Казахстан на пути к устойчивому развитию. Дана оценка регионам РК в соответствии с их экономическим и экологическим развитием. На основании упомянутого выше предложено 4 кластера. Выяснено, что согласно анализу экологической ситуации существует необходимость свести к минимуму экологические последствия, будущие внешние факторы для новых поколений. Отмечено, что органы государственной власти должны понимать это в процессе реализации долгосрочной социально-экономической стратегии в Республике Казахстан. Сделанное нашей макроэкономической моделью предсказание перехода к «устойчивому» развитию очень благоприятно для Республики Казахстан и с экономической, и с экологической, и с социальной точек зрения. Показано, что «устойчивое развитие» не только приводит к экономическому развитию страны в целом, но и обеспечивает более высокие темпы роста ВВП, сглаживает неравномерность в региональном развитии, а также обеспечивает само «развитие» – один из основных показателей благополучия страны.

Ключевые слова: устойчивое развитие, управление, экономическая сфера, социальная сфера, экологическая сфера, кривая Кузнецца, казахстанская модель, кластер, показатели устойчивого развития, регионы.

References

- 1 Antonova, M.A. (2013). Teoretiko-metodologicheskie osnovy izucheniia ustoichivoho razvitiia rehionov [Theoretical and methodological foundations for the study of sustainable development of the regions]. *Rehionalnaia ekonomika i upravlenie: elektronnyi nauchnyi zhurnal – Regional Economics and Management: an electronic scientific journal*, 4(36), ISSN 1999-2645. Retrieved from <http://region.mcnip.ru> [in Russian].
- 2 Indeksy i indikatory ustoichivoho razvitiia [Indices and indicators of sustainable development]. Retrieved from <http://www.ustoichivo.ru/biblio/view/18.html> [in Russian].
- 3 Mikhail, Popov. Tolko by vyvezla. Ekolohicheskaiia krivaia Kuznetsa slishkom khorosha, chtoby byt pravdoi? [Only be taken out. Is Environmental Kuznets Curve too good to be true?]. *Smart Money* 07.11.2006, 34 (34). November 24, 2014. www.vedomosti.ru Retrieved from <http://www.vedomosti.ru/smartmoney/article/2006/11/07/1653> [in Russian].
- 4 Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *American Economic Review*, 5; Kuznets, S. (1963). Quantitative aspects of the economic growth of nations, VIII: the distribution of income by size. *Economic Development and Cultural Change*, 11.
- 5 Grossman, G.M., Krueger, A.B. (1991). Environmental Impacts of a North American Free Trade Agreement. National Bureau of Economic Research Working Paper. 3914. Cambridge.
- 6 Vikipediia. Skolziashchaia sredniaia [Wikipedia. Moving average]. [ru.wikipedia](https://ru.wikipedia.org/wiki). Retrieved from <https://ru.wikipedia.org/wiki> [in Russian].
- 7 Komitet po statistike Ministerstva natsionalnoi ekonomiki Respubliki Kazakhstan [Committee on Statistics Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan]. Retrieved from <http://www.stat.gov.kz> [in Russian].
- 8 Stratehicheskii plan Ministerstva okhrany okruzhaiushchei sredy i vodnykh resursov Respubliki Kazakhstan na 2014–2018 hody [Strategic Plan of the Ministry of Environment and Water Resources of the Republic of Kazakhstan for 2014 - 2018]. April 25, 2014. Retrieved from <http://eco.gov.kz> [in Russian].

А.А. Дуйсембаев¹, А.К. Оралбаева², А.Н. Омаркожаева³, О.В. Подсухина¹

¹Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан;

²Кызылординский государственный университет им. Коркыт Ата, Казахстан;

³Финансовая академия МФ РК, Астана, Казахстан

(E-mail: Podskihina.Olga@mail.ru)

Городской туризм: роль и значение в современной туристской индустрии

В статье рассмотрен городской вид туризма как фактор, способствующий социально-экономическому развитию не только отдельного города, но и близлежащих с ним регионов. Показаны всевозрастающее значение и роль международных туристских обменов и оказания туристских услуг в контексте международной торговли, а также роль туризма в экономике отдельных стран, доля сферы туристских услуг в ВВП отдельного государства. Представлен ряд пониманий городского туризма как современного явления с точки зрения теоретиков в области туризма. Рассмотрено несколько определений нового для Казахстана вида туризма. Проведена работа над определением взаимосвязи между аттракциями города, культурно-историческими ресурсами, степенью развития инфраструктуры и возможностью развития в нем таких видов туризма, как городской, деловой, культурно-познавательный и т.д. Изучена роль мировых городов в туристском производстве с точки зрения исторической ретроспективы. Проанализированы некоторые статистические данные по развитию городского туризма как в мире в целом, так и в стране в частности. Приведены примеры проведения событий мирового масштаба на столичных площадках. Изучен ряд показателей туристского производства в столице. Подведены итоги по дальнейшему становлению Астаны как центра событийного туризма, опираясь на мировой опыт и на предстоящие события мирового масштаба в городе.

Ключевые слова: туристская дестинация, городской туризм, аттракция, событийный туризм, Экспо — международная выставка, туристские услуги, экскурсоведение, сервис, услуга, туристская фирма.

Туризм в современном мире дает возможность для развития экономики и может являться своеобразным ключом к процветанию и благополучию. Все больше стран понимают, что необходимы инвестиции в туристскую отрасль, чтобы она, в свою очередь, могла стать движущей силой социально-экономического прогресса и развития за счет ряда эндогенных и экзогенных факторов демографического, экономического, технического и социального характера: создание рабочих мест, получение доходов от экспорта туристских услуг, развитие инфраструктуры и так далее. Динамика развития международного туризма за последние полвека показала, что эта форма международной торговли претерпела значительные изменения в сторону увеличения и диверсификации, что позволило ей стать крупнейшим и наиболее быстро растущим сектором экономики в мире. Именно туризм показывает стабильный рост всех своих показателей в течение продолжительного периода времени, несмотря на незначительные спады, связанные в основном с экономическими и политическими кризисами, тем не менее не оказавшими невосполнимого разрушающего воздействия на сектор, который демонстрирует свою жизнеспособность, гибкость, устойчивость и силу. Международные туристские прибытия, по данным ВТО, возросли с 25 млн во всем мире в 1950 г. до 278 млн — в 1980 г., 674 млн — в 2000 г., и 1186 млн — в 2015 г. Кроме того, поступления от международного туризма по всему миру выросли с \$ 2 млрд в 1950 г. до \$ 104 млрд долл. США в 1980 г., в 2000 г. — \$ 495, а в 2015 г. — \$ 1260 млрд США. Международный туризм сегодня составляет 7 % от мирового экспорта товаров и услуг. За год его доля выросла на 1 %, что наглядно демонстрирует тот факт, что туризм растет быстрее, чем многие другие секторы. Как одна из категорий международной торговли, туризм занимает третье место и следует сразу за нефтяной и химической промышленностью, опережая пищевую и автомобильную промышленность. Не секрет, что во многих странах мира туризм — основная отрасль экономики [1].

Наряду с традиционными видами туризма и туристскими дестинациями регулярно появляются новые интересные направления для отдыха, способы организации путешествий и виды туризма. Сегодня с уверенностью можно говорить, что очень большую популярность имеют города как места для отдыха туристов. То есть можно сказать о развитии городского туризма.

По мнению ряда теоретиков, в области туризма это отдельный вид туризма. Например, Д.С. Ушаков считает, что в силу ряда причин огромная роль в приеме туристов, путешествующих с познавательными целями, принадлежит городам. Каждый город имеет свою неповторимую историю, свой колорит, свою притягательность. Д.С. Ушаков рассмотрел возможность географического

объединения городов по ряду признаков в определенные группы с точки зрения их потенциала в развитии туризма: европейские, русские, арабские города, города Азии, Нового Света [2; 73]. Если изучить историю развития туризма, то можно отметить, что во все времена именно крупные города были центрами обмена товарами, обмена знаниями, обмена культурой. В Древнем мире это Мемфис в Египте, Спарта и Афины — в Греции, Рим — в Италии; в Средние века — это Венеция, Флоренция, Рим, Париж, Лондон, Кёльн. Урбанизация и субурбанизация в последующем привели к появлению огромных мегаполисов, крупнейшие из которых — Шанхай, Стамбул, Москва, Пекин, Токио, Каир, Мехико, Лондон, Нью-Йорк, Гонконг и т.д. Это далеко не полный список. Он постоянно пополняется новыми названиями. В городах живет более половины населения земли. В городах генерируются, в силу ряда причин, основные туристские потоки, и они же являются основными принимающими дестинациями для отдыхающих, хотя величина города и плотность населения в нем не показатель развития той или иной сферы экономической, культурной и научной деятельности. По мнению Д.В. Карандаевой, городской туризм — это посещение крупных населенных пунктов в туристских целях. Д.В. Карандаева все города как туристские центры группирует на центры культурно-познавательного, делового, событийного туризма, курорты и центры лечебного туризма и центры паломничества [3; 464]. Даже Всемирная туристская организация выделила данный вид туризма в отдельное направление и совместно с «Маркетингом Европейских городов» и Венским университетом MODUL в 2014 г. начала разработку совместной рамочной структуры и методики в целях сопоставления данных о городском туризме на глобальном уровне. В прошлом году вопросы развития городского туризма обсуждались на 5-м саммите ЮНВТО по городскому туризму, прошедшему в Луксоре (Египет), где собрались около 400 экспертов из 40 стран для обсуждения темы «Города: местная культура в интересах международного туриста». Такие уже действующие документы, как Стамбульская декларация и концепция «Разумный город» позволяют своевременно реагировать на все изменения в туристском секторе, применяя инновационные стратегии, причем с активным участием частного сектора [1]. Все подобные мероприятия и встречи позволяют судить о том, что городской туризм стал стратегическим элементом городского планирования для многих городов мира. Администрации части городов, имеющих богатую историю и своеобразную архитектуру, удалось найти «золотую середину» между желаниями модернизации и сохранения самобытности и уникальной архитектуры городов. Грамотная туристская политика позволила привлечь значительное число туристов, не изменяя кардинально облик города только в угоду сиюминутным выгодам.

В сентябре 2016 г. компания Mastercard выпустила «Global Destination Cities Index», который провел ранжирование 132 самых посещаемых городов по всему миру [4]. Согласно рейтингу первая десятка стран по популярности у туристов выглядит следующим образом (табл. 1):

Т а б л и ц а 1

Самые посещаемые города мира за 2016 год

№	Город	Количество посетителей (млн чел.)
1	Бангкок, Таиланд	21.47
2	Лондон, Англия	19.88
3	Париж, Франция	18.03
4	Дубай, Объединенные Арабские Эмираты	15.27
5	Нью-Йорк, США	12.75
6	Сингапур	12.11
7	Куала-Лумпур, Малайзия	12.02
8	Стамбул, Турция	11.95
9	Токио, Япония	11.70
10	Сеул, Южная Корея	10.20

В понимании авторов, городской туризм — это сочетание событийного, конгрессного, делового, культурно-познавательного, развлекательного и образовательного видов туризма в различных сочетаниях.

На текущий момент перед Казахстаном стоит ряд амбициозных задач, решение которых позволило бы войти нашей стране в ряд наиболее развитых и конкурентоспособных стран мира. Судя по мировому опыту, туризм, как часть сферы услуг, имеет все возрастающее значение в ВВП стран.

В РК в структуре ВВП за последний отчетный период, по данным Комитета по статистике МНЭ РК, производство товаров составило 36,9 %, а производство услуг — 56,5 % [5]. И одна из первоочередных задач — в первую очередь увеличить удельный вес сферы услуг ещё на несколько процентов, и за счет услуг сферы туризма в том числе. Ведь доля туризма в ВВП нашей страны за 2015 г., по данным Мирового атласа данных, составила 1,6 %. Но, конечно же, нет смысла делать страну полностью зависимой от туристской отрасли, как Мальдивы (52,4 % в ВВП), Сейшелы (24,1 %) и Багамы (20,9 %). Но развивать альтернативные источники социально-экономического развития в стране необходимо. Яркий тому пример — политика ОАЭ в этой области. Вклад туризма в ВВП страны 4,2 %. А ведь еще в 2007 г. этот показатель был равен 2,7 % [6].

По данным все того же Агентства по статистике МНЭ РК, туристская отрасль в стране показывает ярко выраженный выездной характер, т.е. на рынке инициативные туроператоры-флайтеры, начиная с момента обретения независимости РК, основные продукты формируют для выездного туризма и продают через сеть турагентов. Другими словами, за границу уезжает больше туристов, чем приезжает. А ведь во всех программных документах страны, связанных с туризмом, прописано, что именно внутренний и въездной туризм должен стать приоритетным — Закон о туристской деятельности, Концепция развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2020 г. и т.д.

Судить о развитии туризма возможно, лишь проанализировав основные экономические показатели развития туризма в стране. Если пару лет назад количество туристов, выезжающих из страны, неуклонно росло, то вследствие ряда событий внешнего и внутреннего характера ситуация начала меняться по отношению именно к национальному туризму, который является совокупностью путешествий граждан РК как за пределами страны, и так и внутри Казахстана. Основные факторы — экономические (девальвация национальной валюты наряду с оставшимися на прежнем уровне заработными платами), которые резко снизили покупательскую способность казахстанцев для выезда за рубеж; политические (террористические атаки, военные конфликты, напряженные отношения на мировой политической арене), носящие в большей степени внешние угрозы. Эти факты в какой-то степени повлияли на активизацию и изменения на внутреннем рынке. Все больше наших туристов начинают искать альтернативы для проведения своего отпуска внутри страны. Начиная пользоваться большим спросом местные курорты и достопримечательности, современная архитектура Астаны, пляжи Балхаша и Борового, горнолыжные курорты Алматы, уникальные природные и исторические объекты Восточного, Южного и Западного Казахстана. По итогам января-июня 2016 г. количество внутренних туристов увеличилось на 5,8 % и составило 2,1 млн человек (по итогам января-декабря 2015 г. количество внутренних туристов — 4,1 млн человек), по данным Комитета по статистике МНЭ РК.

Лидирующие места по ряду основных показателей, учитываемых в туризме, по данным Комитета по статистике МНЭ РК, занимают стабильно Астана и Алматы. Это количество обслуженных туристов, количество мест размещения и койко-мест, количество оказанных услуг и т.д. (табл. 2).

Таблица 2

Объем услуг, оказанный местами размещения в разрезе областей

Регионы Казахстан	2013 г.	2014 г.	2015 г.
1	2	3	4
Республика Казахстан	59 714 164,2	72 618 723,1	73 108 551,3
Акмолинская обл.	3 329 941,1	3 987 484,3	4 255 885,7
Актюбинская обл.	1 305 907,8	1 697 767,8	1 445 833,9
Алматинская обл.	1 101 212,4	2 244 240,7	3 202 810,2
Атырауская обл.	8 412 823,5	5 689 243,5	7 314 084,1
Западно-Казахстанская обл.	1 317 940,0	1 465 823,5	1 970 286,6
Жамбылская обл.	537 390,2	669 522,3	874 895,3
Карагандинская обл.	2 884 647,3	3 399 112,3	3 418 374,4
Костанайская обл.	1 018 681,6	1 109 894,3	1 075 420,3
Кызылординская обл.	822 941,9	900 957,0	739 374,3
Мангистауская обл.	5 010 419,4	5 097 621,0	4 656 540,8
Южно-Казахстанская обл.	1 398 196,2	1 539 512,2	1 915 253,7
Павлодарская обл.	1 450 686,5	1 612 252,1	1 550 449,8
Северо-Казахстанская обл.	432 000,0	473 721,1	583 507,5

1	2	3	4
Восточно-Казахстанская обл.	2 940 325,5	3 677 811,8	3 290 367,2
г. Астана	13 292 428,2	18 456 615,4	18 228 423,7
г. Алматы	18 587 043,8	20 597 143,8	18 587 043,8

Эти города являются для Казахстана центрами развития городского туризма. Хотелось бы остановиться на роли Астаны в развитии этого направления. Жизнь Целинограда кардинально изменилась после распада СССР. Это ряд переименований — из Целинограда в Акмолу и позже в Астану. Но судьбоносным для города решением был перенос столицы в 1997 г. Если придерживаться классификации основных причин появления городов, по Д.С.Ушакову, то причина появления Акмолинска в XIX в. — желание «закрепиться» на определенной территории, выполняющей функции форпоста, а Астаны — пассионарная. В мире существуют примеры исчезновения и упадка пассионарных городов, но также и яркие положительные примеры: Бразилиа, Санкт-Петербург и т.д. Говоря о туризме в столице, необходимо отметить значение для города делового туризма. Ведь, по данным Комитета по статистике МНЭ РК, 50 % резидентов РК приезжают в Астану с деловыми целями, а 50 % — с личными. А вот с иностранными посетителями ситуация другая: более 75 % нерезидентов, приезжающих в Казахстан, приезжают именно с деловыми целями (рис.).

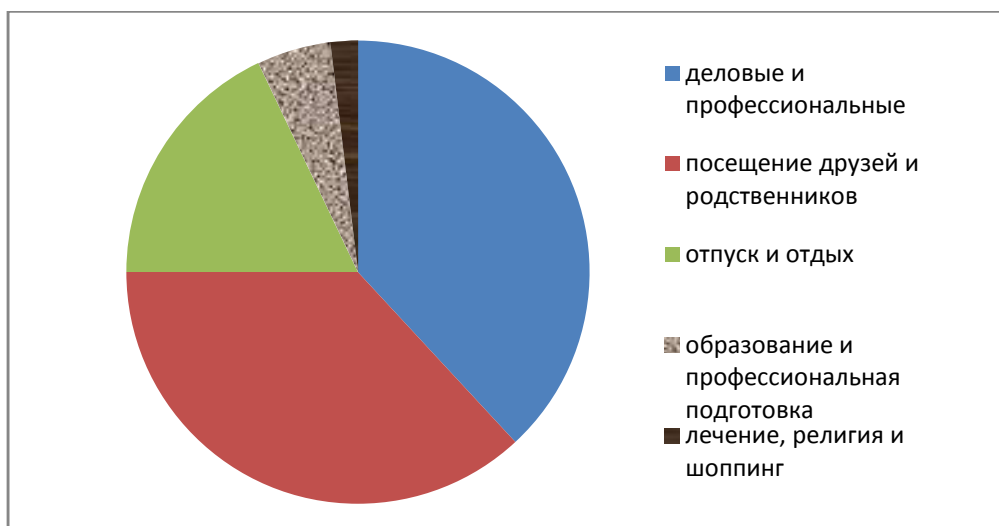

Рисунок. Распределение въездных посетителей (резиденты и нерезиденты) в Астану по целям поездок за 2016 г.

На диаграмме видно, что основная часть посетителей Астаны преследуют либо личные, либо деловые цели. И если ориентироваться на иностранных гостей, то необходимо и дальше продвигать образ города как центра делового туризма. На сегодняшний день целый ряд гостиничных цепей с мировым именем ориентируются в первую очередь на людей, преследующих деловые цели: Rixos President Hotel Astana, Astana Marriott Hotel, Hilton Garden Inn Astana. Наряду с деловым туризмом столица может предложить немалое количество обзорных и тематических экскурсий. Экскурсионный туризм в Астане — отдельная тема. Несмотря на недолгую по мировым масштабам историю существования, город старается оказывать экскурсионные услуги на высоком уровне. К недостаткам, над устранением которых необходимо работать, можно отнести: недостаточное количество аттестованных и лицензированных гидов-экскурсоводов, отсутствие контролирующего в этой области государственного органа, ряд инфраструктурных проблем. К несомненным плюсам можно отнести: проведение экскурсий дипломированными специалистами на десятках иностранных языков, обновляемую материально-техническую базу экскурсоводческих услуг (двухэтажные автобусы, радиогиды, инсталляции и сенсорные панели в музеях города), открытие семимесячных профессиональных курсов по подготовке экскурсоводов и т.д.

Плюс ко всему, Астана является площадкой, на которой проходят яркие и значимые события мирового масштаба. В 1999 г. Астана по решению ЮНЕСКО получила звание «город мира». С 2000 г. главный город Казахстана является членом Международной ассамблеи столиц и крупных

городов СНГ. В 2011 г. Астана принимала 7-е зимние Азиатские игры. В 2013 г. Астана получила приглашение войти в состав крупной международной туристской организации — Всемирной федерации туристических городов (World Tourism Cities Federation — WTCF), куда входит более пятидесяти крупнейших мегаполисов и туристических центров, таких как Лос-Анджелес, Рим, Берлин, Пекин, Лондон, Вена и др. Астана стала 56-м городом мира и 3-м городом постсоветского пространства, вступившим в ряды WTCF. Причины этому вполне объяснимы — необыкновенная динамика роста, уникальная архитектурная среда, внедрение пилотных технологических новинок в повседневную жизнь горожан и в том числе в городской инфраструктуре. Именно по этому показателю в 2016 г. Астана оказалась на 23 месте в рейтинге лучших интеллектуальных городов мира. В 2014 г. Астана была включена в Концепцию развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2020 г. в качестве одного из пяти туристских кластеров. В 2017 г. город примет международную специализированную выставку EXPO 2017.

Особое место в стимулировании развития внутреннего туризма занимают организация и проведение с 10 июня по 10 сентября 2017 г. Международной выставки «EXPO» на тему «Энергия будущего». «EXPO-2017» окажет аккумулярующее воздействие на приток новых инновационных идей и технологий в экономику страны и социальную жизнь населения, даст резкий толчок формированию новых туристских продуктов, окажет влияние на формирование новых культурно-досуговых центров, в результате чего сформируются совершенно новые мотивы посещения страны туристами.

Практика прошлых лет показывает, что организация и проведение Международной выставки «EXPO» имеет как положительные, так и отрицательные примеры, но является достаточно сильным мотиватором развития туристской индустрии. Во время «EXPO-2005» в Айчи (Япония) организаторы получили 51 млн долларов США чистого дохода, плюс 152 млн долларов США инвестировали корпоративные партнеры выставки. EXPO-2010 в Шанхае принесла организаторам прибыль в 12 млрд долларов США [7]. «EXPO-2015», проведенная в Милане, повысила посещаемость регионов Италии в 2 раза, поток туристов из-за рубежа превысил 47 %. Кроме того, по результатам социального анкетирования было выявлено, что 58,3 % опрошенных туристов спланировали свою поездку в Италию именно благодаря проведению «EXPO-2015». Во многом успех зависит от ряда мероприятий со стороны Казахстана на этапах подготовки (реклама, строительство), проведения (качество оказанных туристских услуг, высокий уровень сервиса) и от эффективного использования оставшейся после выставки инфраструктуры.

На сегодня уже 116 стран мира подтвердили свое участие в «EXPO-2017». Приедут 7000 журналистов, планируется проведение около 3000 культурно-развлекательных и массовых мероприятий. В целом, по прогнозам специалистов НК «EXPO-2017», за три месяца проведения выставку посетят около 5 млн туристов, из которых 85% — казахстанцы, 15% — зарубежные гости.

В рамках организации «EXPO-2017» уже разработан ряд туров, которые охватывают практически все регионы Казахстана и расположенные там Государственные национальные природные парки. Кроме того, осуществляется работа по увеличению количества средств размещения, способных предоставить качественные услуги, соответствующие мировым стандартам. Так, в период проведения выставки планируется вовлечь в процесс размещения гостей объекты размещения, находящиеся в близлежащих регионах, и тем самым увеличить количество койко-мест дополнительно на 40 тыс. мест.

Мероприятия такого мирового масштаба призваны, в первую очередь, повысить узнаваемость Казахстана на международной арене, в том числе и как туристского направления. Казахстан уже на протяжении нескольких лет регулярно участвует в конкурсах на проведение событийных мероприятий. И, как показывает наш опыт, часто выигрывает в силу объективных причин. Чтобы Астане стать центром городского туризма мало спортивных и ивент-мероприятий, проводимых время от времени. Работать надо не только над дальнейшим улучшением инфраструктуры города (пробки, парковки, аттракции, общественные туалеты и т.д.), качества обслуживания гостей города (обучение персонала, расширение спектра оказываемых услуг и т.д.), но и над эффективным использованием материально-технической базы, оставшейся после таких масштабных проектов на регулярной основе. Только хороший сервис, доступные цены, продуманная городская инфраструктура, доброжелательность местного населения, насыщенность городскими мероприятиями, эффективная реклама помогут развитию Астаны как центру городского туризма.

Список литературы

- 1 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.e-unwto.org/doi/book/> Официальный сайт Международной туристской организации.
- 2 Ушаков Д.С. Страноведение: учебник / Д.С. Ушаков. — М.: MapT, 2007. — 256 с.
- 3 Александрова А.Ю. География туризма: учебник / А.Ю. Александрова. — М.: КНОРУС, 2009. — 592 с.
- 4 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://uk.businessinsider.com/> Официальный сайт.
- 5 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://stat.gov.kz> Официальный сайт Министерства национальной экономики Республики Казахстан.
- 6 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://knoema.ru/atlas> Мировой атлас данных.
- 7 Шапкина Ж.М. Развитие событийного туризма в Казахстане сквозь призму «ЭКСПО – 2017» / Ж.М. Шапкина, Д.Г. Мамраева, Л.В. Ташенова // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Экономика. — 2014. — № 4(76). — С. 18–25.

А.А. Дуйсембаев, А.К. Оралбаева, А.Н. Омаркожаева, О.В. Подсухина

Қалалық туризм: қазіргі заманғы туристік индустриядағы рөлі мен мәні

Мақалада қалалық туризмнің түрі жеке қаланың әлеуметтік-экономикалық дамуына әсер етуші фактор ғана емес, сонымен бірге оған жақын жатқан аймақтарға да әсер етуші фактор ретінде қарастырылды. Халықаралық сауда шеңберінде халықаралық туристік айырбастың және туристік қызметті көрсетудің мәні мен рөлінің артуы, сол сияқты жеке елдердің экономикасындағы туризмнің рөлі, жеке мемлекеттің ЖІӨ туристік қызметтер саласындағы үлесінің артуы туралы айтылды. Туризм саласының теоретиктері тұрғысынан қалалық туризмнің біршама тусініктерін заманауи құбылыс ретінде ұсынылған. Қазақстан үшін туризмнің жаңа түрлерінің бірнеше анықтамасы қарастырылған. Қаланың аттракциялары, мәдени-тарихи ресурстар арасындағы өзара байланысты анықтау, инфрақұрылымның даму деңгейі мен оларды дамыту мүмкіндігінде қалалық, іскерлік, мәдени-танымдық және тағы басқа туризм түрлерін дамытуды анықтау жұмыстары жүргізілді. Тарихи ретроспектива тұрғысынан туристік өндірісте әлемдік қалалардың рөлі зерттелді. Қалалық туризмнің әлем бойынша, бүкіл ел ішінде, сол сияқты жеке қалалардың дамуы бойынша кейбір статистикалық мәліметтер талданды. Әлемдік деңгейде ел астаналарында жүргізілген іс-шаралардың мысалдары келтірілді. Астанадағы туристік өндірістік бірнеше көрсеткіштері қарастырылды. Әлемдік тәжірибе және қаладағы әлемдік масштабтағы оқиғаға сүйене отырып, Астананы әрі қарай оқиғалық туризмнің орталығы ретінде дамыту бойынша қорытындылар жасалды.

Кілт сөздер: туристік дестинация, қалалық туризм, аттракция, оқиғалық туризм, ЭКСПО-халықаралық көрме, туристік қызметтер, саяхаттану, сервис, қызмет, туристік фирма.

A.A. Duissembayev, A.K. Oralbaeva, A.N. Omarkozhayeva, O.V. Podsukhina

Urban type of tourism: the role and importance in the modern tourist industry

In the article was considered the urban view of tourism as the factor promoting social and economic developments, not only the certain city, but near regions. In the article the value and role of the international tourist exchanges is shown, tourist services in the context of international trade are considered, the tourism role in economy of the certain countries and a share of the sphere of tourist services in GDP of the certain state is shown. The definitions of city tourism as a modern phenomenon is considered. Opinions of theorists in the field of tourism. Several determinations of new types of tourism to Kazakhstan are considered. There were researched the network between city attractions, cultural-historic resources, the degree of infrastructure development and the opportunities of development in the city different types of tourism such as: city tourism, business, cultural heritage etc. The role of the world cities in tourist production is studied from the point of historic retrospectives. Particularly, some statistical data on development of city tourism, both in the world in general, and in the country are analysed. Examples of holding global events on capital platforms are given. Some indicators of touristic production in capital city is studied. The results on further formation of Astana as a center of touristic events are summed up, based on world practice and future world format events in the city.

Keywords: tourist destination, city (urban) tourism, attraction, event tourism, Expo and international exhibition, tourist services, excursion, service, tourist firm.

References

- 1 Retrieved from <http://www.e-unwto.org/doi/book/>. Ofitsialnyi sait Mezhdunarodnoi turistskoi organizatsii [The official website of the World Tourism Organization] [in Russian].
- 2 Ushakov, D.S. (2007). *Stranovedenie [Regional geography]*. Moscow: MarT [in Russian].
- 3 Alexandrova, A.Yu. (2009). *Heohrafiia turizma [Tourism geography]*. Moscow: KNORUS [in Russian].
- 4 Retrieved from <http://uk.businessinsider.com/> Ofitsialnyi sait [Official site] [in Russian].
- 5 Retrieved from <http://stat.gov.kz>. Ofitsialnyi sait Ministerstva natsionalnoi ekonomiki Respubliki Kazakhstan [The official website of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan] [in Russian].
- 6 Retrieved from <http://knoema.ru/atlas>. Mirovoi atlas dannykh [The World Data Atlas] [in Russian].
- 7 Shayekina, Zh.M., Mamrayeva, D.G., Tashenova, L.V. (2014). Razvitie sobytiinoho turizma v Kazakhstane skvoz prizmu «EKSP0 – 2017» [Development of event tourism in Kazakhstan through the prism of «EXPO – 2017»]. *Vestnik Karahanda universiteta. Seriya Ekonomika – Bulletin of Karaganda University, Series Economy*, 4(76), 18–25 [in Russian].

D.M. Ussenova

*Y.A. Buketov Karaganda State University
(E-mail: magdina79@mail.ru)*

On the question of the formation of associations of hotel companies in the global hospitality industry

The hotel service industry plays an important role in society, providing opportunities for business meetings, meetings, conferences, as well as for recreation and entertainment. This trend of hotel development creates objective conditions for the so-called regional competition, which every year it becomes more noticeable: new resorts with inflated standards of service that makes the old tourism regions to improve their quality of service, as well as look for new ways of quality competition. For this reason the article discusses the main aspects of the development of hotel associations and the most famous and developed hotel brands in the market of hotel services. Special attention is paid to the integration processes in the global hotel market, forms of association of hotels as the franchise agreement, contract to manage, combination of franchising and contract to manage, an agreement to acquire a license, strategic marketing alliances. Questions of franchising system in the world hotel market are considered, and the structure of the model franchise payments for hotel companies are defined. In the article the advantages and disadvantages of franchising for the franchisor are highlighted.

Keywords: tourism, hotel services, hospitality industry, hotel companies, external factors, franchising, franchise, hotel chains, hotel brand.

Tourism – this is one of the most highly profitable and fast growing industries in the world economy, which has a stronger multiplier effect, than most other economic sectors. It directly or indirectly affects the 32 sectors of the economy (there are tour companies, all types of transport, hotels, catering systems, rest houses, sanatoriums, national crafts, national parks, and much more). Besides — it's every ninth workplace in the world production.

Currently, tourism took a giant leap to become one of the largest and most highly profitable sectors of the world economy. The growth of the total number of tourists has had a marked impact on the development of tourism infrastructure and its main component — the hospitality industry, striving to get its share of the business and trying to convince customers to purchase their hotel services. In international practice, the hotel industry is one of the most profitable.

This tendency of tourism development creates objective conditions for the so-called inter-regional competition, which every year becomes more noticeable: there are new resorts with excessive standards of service that makes the old tourist regions improve their quality of service, as well as to seek new quality ways of competition.

The positive economic impact of the hospitality industry at national and regional levels is the creations of new jobs, multiplier effect, contribute to national and regional income. It is impossible not to note the social impact of the hospitality industry, which includes: improving the living standards of the population, the preservation of cultural heritage; promote the establishment and support of museums, conservation and financing of cultural and historical monuments; gain a sense of pride of the population for their own culture and identity; providing opportunities for intercultural exchanges.

The hotel industry is transformed under the influence of various kinds of factors, which are formed as the external environment and internal processes. As Internal considered factors that affect the individual enterprise or the hotel industry as a whole. Factors, affecting the development of the hospitality industry, are divided into two groups — external and internal.

External factors such as the political situation in the world and a particular region (characterized by the stable development of the society), the demographic situation (migration, the growth of population), economic status (change in the standard of living), the technological environment (technology development), psychographic factor, and so on, influence. External factors are determined by exposure to the components of reality, is not related to the functioning of the hospitality industry. These include: political and legal, economic and financial, security, travel, culture, infrastructure - communications, population, trade, new and emerging technologies (Fig.).

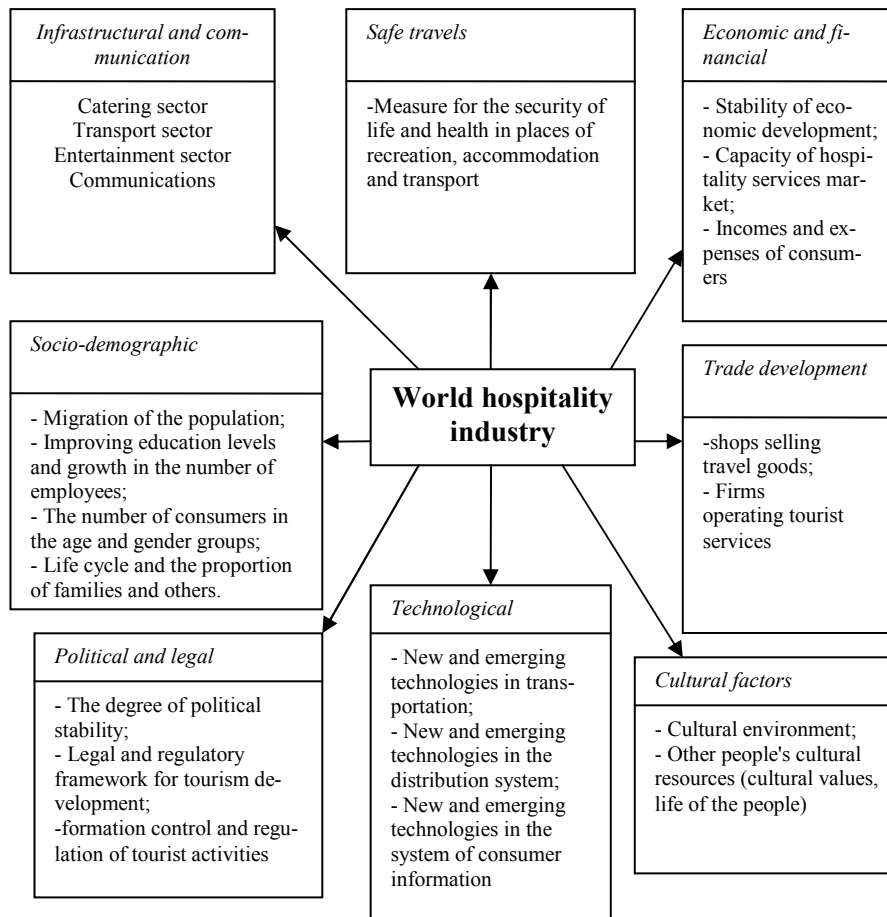

Figure. External factors of development of the hospitality industry
(compiled by the author on the base of [1,2])

Summarizing, we can say that the direction of the global hospitality industry enterprises are dictated not only by the internal processes of industry, but also a number of external factors, so the determining factor in achieving success is the ability to adapt and understand new forms of market.

Among the methods of modern hotel enterprises can be distinguished, above all, the development of such a concept, as an extension. Moreover, the extension may be geographical and horizontal. Geographic expansion - a strategy in which the hotel enterprise (or enterprise catering business) increases the number of its managed objects in different geographical regions. Traditionally, it is as follows: first, the development of a particular region of the country, and then output to the national level, and eventually enter the international market. Development of hotel companies by horizontal expansion is done by extending the scope of its interests in the related activities (transportation, food, leisure, and so on.). Thus, the company Assor, in addition to hotels, has a network of travel agencies and catering, car rental company, and Hilton International is actively involved not only in the hotel business, but the gaming industry.

To date, researchers consider following forms of association of hotels in the chain, which may be different:

- buy hotels;
- the franchise agreement;
- contract to manage;
- combination of franchising and contract to manage;
- an agreement to acquire a license (patent);
- strategic marketing alliances.

Hotel Chain assumes combining several hotel companies in general business under the unified leadership and a trademark. The hotel chain is not a new phenomenon in the hotel business for over 50 years, there are hotels, managed from a single center. And if at first this method of manage has not been widespread, the rapid growth in the number of accessions to hotel chains, which began at the end of the Second World War is

still going on. Although the first hotel chain in the world has become a European chain of hotels Cesar Ritz, the further development of this phenomenon is usually associated with the American hotel industry (if in 1987, hotel chains combined 62 % of the total number fund the United States, 10 years later, this figure had risen to 75 %, and in the near future, experts predict that about 90 % of all of hotels will be included in one or another chain).

However, there is still confusion over the terms «hotel chain» and «group of hotels». According to the results of researches, most often in the «hotel chains» at the same time can be seen as a proper chain and the group while a «group of hotels» can be understood as a specific brand, possibly one of several belonging to a particular hotel chain. Largest hotel chains and brands are presented in Table 1 [3].

Table 1

The largest world hotel companies

№	Company name	Number of hotels/ rooms	Country	Major hotel chains (brands)
1	Cedant Corporation.	6344/532 284	USA	«Ramada Hotels», AmeriHost Inn, Days Inn, Howard Johnson, Knights Inn, Ramada Inn, Super 8, Travelodge
2	Inter Continental Hotels Group	3741/556246	United Kingdom	Holiday Inn, Intercontinental, Hotels and Resorts, Crowne Plaza Hotels and Resorts, Hotel Indigo, Staybridge, Suites, Candlewood Suites, Priority Club Rewards.
3	Marriott International	2775/502089	USA	Fairfield Inn, Renaissance Hotels and Resorts, Countyard, Residence, TownePlace Suites
4	Accor	4121/486512	France	<u>Mercure</u> , <u>Novotel</u> , <u>Sofitel</u> , Switch Hotels, Ibis, Etap, Formula 1, Red Roof, Motel 6, Studio 6.
5	Hilton Hotels Corporation	2901/497738	USA	Conrad Hotels, Doubletree, Embassy Suites Hotels, Hampton Inn, Hampton Inn and Suites, Hilton Hotels, Hilton Garden inn, Homewood Suites by Hilton
6	Choice Hotels International	5897/481131	USA	Quality Inn, Choice Hotels, Comfort Inn, Comfort Suites, Quality, Sleep Inn, Clarion, MainStay Suites, Suburban Extended Stay Hotel, Econo Lodge, Rodeway Inn brand hotels.
7	Best Western	4195/315875	USA	<u>Best Western Hotels</u>
8	Starwood Hotels and Resorts Worldwide	871/ 265598	USA	Sheraton Hotels & Resorts, Westin Hotels & Resorts, The Luxury Collection, St. Regis, W и Four Points Hotels by Sheraton, Le Meridien
9	Carlson Companies <u>Worldwide</u>	945/147 129	USA	Regent International Hotels, Radisson Hotels & Resorts, Park Plaza Hotels & Resorts, Country Inns & Suites By Carlson and Park Inn hotels.
10	<u>Hyatt Hotels & Resorts</u>	733/141011	USA	The Grand Hyatt Hotels, The Park Hyatt Hotels, Hyatt Resorts, Hyatt Regency Hotels.
11	Kempinski	62/499 165	Germany	Kempinski
12	Golden Tulip Hospitality Group	230/27 300	The Netherlands	Golden Tulip Hospitality

Currently, the countries with developed market economies increasing number of enterprises operating in the franchising agreement. According to official reports, this system has been used in more than 70 countries. The popularity of franchising, explains the efficiency of operation and high stability of the newly formed business enterprises. According to the firm Mr. Doors Home Inc, in the United States after 5 years on the market survive only 23 % of private enterprises, and after 10 years they still only 18 %, while among the companies that have adopted franchising, after 5 years decays only 8 out of 100 enterprises, and 10 years - only 10.

The term «franchise» is formed from the English «*franchising*» – «right, privilege». The term «franchise» – from the French «*franchise*», which means «favor, privilege». In fact, these terms are equivalent, and differences in spelling are due to peculiarities of the pronunciation.

In the modern sense of the franchise - an agreement on the terms of joint venture between the company and the dealer. Essentially for the hospitality industry, franchising is a form of hotel management, through which the owner can enter into a large chain / having known trademark. It should be noted that the hotel, part of the chain, not necessarily franchises, while any franchised hotel chain is automatically included in.

Franchisor (the franchisor) provides in framework contract (franchise agreement) legally protected right to engage in certain business activities, as well as assistance in organizing these activities, training, implementation and management fee to the franchisee (franchisee). Franchise product may vary from brand to the right to use the full package of services provided by the franchisor. That is the franchisor undertakes in relation to the franchisee, protects it and trust him, instead demanding to follow the rules of the contract.

Currently, about 80% of the hotels in the chain are on the franchising (Table 2).

Table 2

Combining hotels in a chain on franchising conditions

Hotel chain	Country	Hotels	Number of hotels in the chain on franchising conditions	Percentage of hotels franchising of total
<i>Cendant</i> (until the end of the 1990s. called <i>Hospitality Franchise System</i>)	USA	6455	6455	100
<i>Marriott International</i>	USA	2099	1168	55,6
<i>Accor</i>	France	3488	672	19,3
<i>Choice Hotels International</i>	USA	4392	4392	100
<i>Hilton Hotels Corp.</i>	USA	1895	1492	78,7
<i>Starwood Hotels and Resorts Worldwide</i>	USA	738	313	42,4
<i>Carlson Hospitality Worldwide</i>	USA	716	682	95,3

Note. This work's data [4,5].

The mechanism of franchising in the hotel industry and public catering refers to the business franchise.

Franchise agreement (franchise) - it is a contract, which reflects the business environment and given charge for the use of the brand, the size of the license fee, the assessment of the advertising budget, methods of accounting and reporting procedures, performance standards, the validity of the agreement and other parameters. The costs of franchising may depend on earnings, which is scheduled to get out of the deal. The profit depends primarily on the characteristics of the brand, the range of service and provided programs for support.

According to russian experts, the contract is being developed by the franchisor and it protects its interests, so franchisees must be at the signing of the contract to pay attention to the following points:

- completeness: any agreement reached between the franchisor and the franchisee, should be fixed and reflected in the contract;
- period of validity: as a rule, the franchisee is interested in long-term cooperation, so it should be possible to automatic renewal of the contract for the same or more favorable conditions for him or the provisions of, providing for the expiration of the original term of the contract of its pre-emptive right in front of other franchisees to enter into a new agreement;
- territory: for the franchisee is desirable that the contract has been provided the opportunity to expand the market;
- restriction of competition can be reflected in the contract by transferring activities that are competing for the franchisor;

– control of the buyer of the franchise in the interests of the latter must be clearly identified in the contract: the frequency of inspections, reporting, notification of the inspection, and so on..;

– minimum requirements for establishing "norms" of effectiveness (a certain percentage of load, ADR - an average room rate, quality of service, and etc.), which should be achieved within a certain time; otherwise, the franchisor may terminate the contract or cancel the exclusivity. Franchisee shall make every effort to mitigate these conditions;

– payments under the contract. The cost of most franchised programs and joining is 6-8 % of revenue, depending on the specific contract, and up to 10 %, if we include all the expenses caused by the franchise relationship [5].

All contributions can be divided into the original franchisee of funds (equity or debt), which are characterized by long-term investment, and periodicals, which are treated as current in accordance with the terms of the contract. In general, the contributions to the franchise include:

– initial payments (entrance fee) is usually the minimum amount of such payment or fixed or calculated depending on the size of the room stock, or both. Entry fee — this is the initial cost of a franchise organization, which usually take into account the following management services provided by the franchisor: assistance in selecting the location of the enterprise, if necessary — transport, staff training, management, financing agreements with banks, relations with the press and PR, technical and legal support, and others;

– royalty payments: the amount of money that the franchisee pays the franchisor for the right to use its trademark. Similar payments provided for new entrants hotel chain. Traditionally, it is a percentage of the income generated from the hotel (1-6,5 %);

– payment of the patent (license): the amount that the hotel pays for confirmation of his right to use the trademark of the company (use of a patented production technology, inventions, commercial and other information);

– the costs of marketing and promotion: most franchisor or organizers of chains have re-joined in support of market research and / or promoting their services. The cost of such support usually ranges from 1 to 4% of the annual income of the hotel;

– representation expenses (the organization of presentations and sales): as a rule, these sales are included in the cost of marketing and promotion, but sometimes they are assigned to the affiliate members;

– payments for the use of booking systems;

– other costs.

Russian researchers E. Saak., M.V. Yakimenko note following examples of franchise payments for a number of hotel companies (Table 3) [4].

Table 3

The structure of the model franchise payments for hotel companies

Hotel Company	The entrance fee	Annual fee (royalty free)	Annual contributions to marketing	Connection fee to the reservation system
1	2	3	4	5
<i>Accor</i>	2,000 francs per room	4 % of the gross income from sales of accommodation services	2 % of gross income from sales of accommodation services	The amount is not fixed and is about 30 francs for a reservation of one night
<i>Holiday Inn</i>	\$ 400 per room (minimum of \$ 30 000.)	4 % of the gross income from sales of accommodation services	A fixed annual fee, 2-3 % of the gross income from the sale of accommodation services	The price includes the cost market research and promotion
<i>Marriott International</i>	\$ 300 per room	4 % of the gross income from sales of accommodation services by 1 % from sales of food and beverages	1.5 % of revenue	\$12.5 for the backup operation

1	2	3	4	5
<i>Radisson SAS Hotel</i>	Approximately \$40 000	3 % of the gross income from the sale of accommodation services	2.5 % of the gross income from the sale of accommodation services	\$ 11 for backup operation

Typically, a wide range of circumstances listed in the contract, the franchisor grants the right to early termination of the contract. If possible, the franchisee must reduce it to a minimum, and also to fix their own right to early termination of contract.

According to experts, there are many advantages and disadvantages of franchising for the franchisee (Table 4) [4].

Table 4

The main advantages and disadvantages of franchising for the franchisee

Advantages	Disadvantages
1. A sense of security through the use of proven and reliable information systems	1. Franchise payments for compensation which requires an increase in average prices and downloading
2. Obtaining an internationally recognized brand that has a reputation in the market	2. Loss of identity
3. Connecting to a regional / international reservation systems	3. Loss of freedom of action, related to the need to comply with established standards
4. Professional support of the head office in market research and sales operations; advice of financial experts	4. The risk of bankruptcy of the parent company, which resulted in further work will be impossible
5. Ability to use someone else's experience in the implementation and application of new systems and technologies	5. In the event of termination or expiration of the contract is necessary to retrofit the hotel
6. Professional support of the head office in the training programs	
7. Savings from centralized wholesale supply with discount	

As shown by the research, hotel chains dictate the standard of service that is becoming international; chains have extensive experience and compete with local businesses; contribute to the development of regional economies; repurchase and reconstruct hotels. All this contributes to the further development of integration processes in the hospitality industry.

References

- 1 Муталиева Л.М. Peculiarities of hotel and restaurant services marketing / Л.М. Муталиева // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Экономика. — 2013. — № 4(72). — С. 27–33.
- 2 Тлеубердинова А.Т. Theoretical foundation of formation and development of hospitality industry / А.Т. Тлеубердинова, Д.М. Усенова // Вестн.Караганд. ун-та. Сер. Экономика. — 2015. — № 3(79). — С. 24–30.
- 3 Tleuberdinova A.T. Modern trends in the global hospitality industry / A.T. Tleuberdinova, D.M. Ussenova / Education and science without borders. — 2011. — № 4. — С. 24–25.
- 4 Саак А.Е. Менеджмент индустрии гостеприимства / А.Е. Саак, М.В. Якименко. — СПб.: Питер, 2007. — 432 с.
- 5 Официальный сайт Всемирной туристской организации [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [http:// www. unwto.org](http://www.unwto.org).

Д.М. Усенова

Әлемдік қонақжайлық индустриясында қонақ үй кәсіпорындарының бірлестіктерін қалыптастыру мәселесі

Қонақ үй индустриясы іскерлік кездесулерді, жиналыстарды, конференцияларды, сонымен қатар туристерге демалыстарын өткізуге жағдай жасай отырып қоғам өміріне едәуір әсер етеді. Қазіргі заманда жылдан жылға қонақ үй индустриясының даму тенденциялары аймақтық бәсеке дамуына объективті жағдайлар жасап келе жатыр: жоғары сапалы қызмет көрсететін жаңа курорттар пайда болды, осыдан карап басқа да орналастыру құралдары қонақ үй қызметтерінің сапасын жоғарлатуға және басқа да жаңа сапалы бәсеке әдістерін іздестіру жолында. Сол себепті мақалада қонақ үй ассоциациялардың негізгі аспектілері және әлемде ең танымал дамыған қонақ үй брендтері қарастырылған. Әлемдік қонақ үй қызметтері нарығында қонақ үйлерді басқарудың қонақ үй қауымдастығы, франшиза келісімдерін басқару туралы келісімдер, франчайзинг және басқару келісімдердің үйлесуі, лицензияны алу туралы келісім, стратегиялық маркетингтік альянстар түріндегі басқару формалары қарастырылады. Дүниежүзілік қонақ үй шаруашылығындағы франчайзинг жүйесі зерттелген, қонақ үй компаниялары үшін франчайзингтік төлемдер үлгісінің құрылымы анықталған. Сонымен қатар автор франчайзер үшін франчайзингтің артықшылықтары мен кемшіліктерін бөліп көрсеткен.

Кілт сөздер: туризм, қонақ үй шаруашылығы, қонақ үй индустриясы, қонақ үй кәсіпорындары, сыртқы факторлар, франчайзинг, франшиза, қонақ үй желілері, қонақ үй бренді.

Д.М. Усенова

К вопросу формирования объединений гостиничных предприятий в мировой индустрии гостеприимства

Гостиничная индустрия услуг играет важную роль в жизни общества, предоставляя возможности для проведения деловых встреч, совещаний, конференций, а также для отдыха и развлечений. Тенденции развития гостиничной индустрии создают объективные условия для развития региональной конкуренции, которая с каждым годом становится все более заметным: появляются новые курорты с высоким уровнем сервиса, что стимулирует остальные средства размещения улучшать качество обслуживания, а также искать новые способы качественной конкуренции. По этой причине в статье рассматриваются основные аспекты развития гостиничных ассоциаций и самых известных и развитых гостиничных брендов на рынке гостиничных услуг. Особое внимание уделяется интеграционным процессам на мировом рынке гостиничных услуг, таким формам управления гостиниц, как ассоциации гостиниц, соглашения о франшизе, договор на управление, сочетание франчайзинга и договора на управление, соглашение о приобретении лицензии, стратегические маркетинговые альянсы. Рассматриваются вопросы системы франчайзинга на мировом гостиничном рынке, определена структура модели франчайзинговых платежей для гостиничных компаний. В статье выделены преимущества и недостатки франчайзинга для франчайзера.

Ключевые слова: туризм, гостиничные услуги, гостиничная индустрия, гостиничные предприятия, внешние факторы, франчайзинг, франшиза, гостиничные цепи, гостиничный бренд.

References

- 1 Mutaliyeva, L.M. (2013). Peculiarities of hotel and restaurant services marketing. *Vestnik Karahandsinskoho universiteta. Seriya Ekonomika – Bulletin of Karaganda State University. Series of Economy*, 4(72), 27–33.
- 2 Pleuberdinova, A.T., Ussenova, D.M. (2015). Theoretical foundation of formation and development of hospitality industry. *Vestnik Karahandsinskoho universiteta. Seriya Ekonomika – Bulletin of Karaganda State University. Series of Economy*, 3(79), 24–30.
- 3 Pleuberdinova, A.T., Ussenova, D.M. (2011). Modern trends in the global hospitality industry / Education and science without borders, 4, 24–25.
- 4 Saak, A.E., Yakimenko, M.V. (2007). *Menedzhment industrii hostepriimstva [Management of hospitality industry]*. Saint Petersburg [in Russian].
- 5 Ofitsialnyi sait Vsemirnoi turistskoi orhanizatsii [Official website of the World Tourism Organization]. Retrieved from <http://www.unwto.org>.

А.К. Байкин

*Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
(E-mail: aidar_baikin@mail.ru)*

Анализ социально-экономического развития регионов Казахстана

В статье рассмотрено понятие экономического потенциала. Определена актуальность оценки экономического потенциала региона. Произведены расчеты изменения валового регионального продукта на душу населения, структура ВРП, динамика прожиточного минимума и среднедушевых доходов в месяц, показатели уровня жизни и уровня бедности, показатели объема промышленного производства Костанайской области, изменения производительности труда по ВРП по отдельным регионам Казахстана, так как реальные показатели способствуют выявлению того, на каких направлениях развиваться и на каких рынках сбыта исследуемому региону целесообразно можно завоевывать лидирующие позиции, в каком случае работать на правах партнера, а когда не стоит функционировать на рынке. Приведен ряд предложений по развитию региона. Для определения направлений и приоритетов развития того или иного региона предлагается: во-первых, оценить текущее экономическое состояние данного региона, во-вторых, оценить перспективность ведущих отраслей промышленности, в-третьих, изучить направления развития крупнейших хозяйствующих субъектов и, в-четвертых, оценить вклад данных субъектов в развитие региона. Помимо изложенного выше, необходимо разработать критерии деления предприятий в зависимости от их участия в региональном процессе воспроизводства. В основе данного подхода лежит принцип сбалансированности потребления предприятием услуг, финансируемых из бюджета территории, и степенью его финансовых вложений в развитие региона.

Ключевые слова: экономический потенциал, социально-экономическое развитие, промышленность, уровень жизни, прожиточный минимум, среднедушевой доход, валовый региональный продукт.

Социально-экономический потенциал — это одно из основных понятий экономики, отражающее реальное положение, а также перспективы развития различных отраслей экономики региона. Основопологающей характеристикой, наглядно показывающей развитие экономики, является увеличение экономического потенциала. В расчете данного показателя, помимо общепринятых объема, качества и конкурентоспособности выпускаемой продукции, необходимо учитывать развитие самой хозяйственной системы, которая обеспечивает стабильное, эффективное функционирование, а также перспективы будущего. В системе национального хозяйства, производственной и региональной организации экономический потенциал является материальной основой. Экономический потенциал, а точнее его величина, отражает уровень развития производительных сил, тем самым определяя конкурентоспособность страны, предприятий.

Исходя из изложенного выше возникает вопрос о необходимости формирования конкурентоспособного экономического потенциала экономических систем, при этом он должен обеспечить значительные конкурентные преимущества экономических систем на мировой арене и эффективность хозяйствования в целом.

Как было ранее отмечено, экономический потенциал региона является основным показателем, демонстрирующим его эффективное развитие. Таким образом, необходимо отметить, что управление эффективностью развития региона должно быть направлено на рациональное использование экономического потенциала, т.е. на максимизацию эффективности при ограниченных ресурсах. Помимо этого, экономический потенциал региона не является постоянной величиной. Данный показатель в большинстве случаев меняется в ходе открытия новых месторождений или новых видов минеральных ресурсов, но статистика последнего десятилетия показывает, что на изменение экономического потенциала региона в значительной степени влияют инновации, а произвести оценку инноваций достаточно сложно, и этот процесс не является постоянным, соответственно и экономический потенциал не постоянен [1].

Экономический потенциал региона — это совокупность имеющихся и возможных для мобилизации ресурсов региона, необходимых для его развития, при условии максимального использования имеющихся возможностей для производства конкурентоспособной продукции и наиболее полного удовлетворения потребностей нынешнего и будущего поколений, с учетом интересов государства и бизнеса [2]. Во многом он определяется уровнем развития межтерриториальных и межотраслевых связей.

Эффективность использования экономического потенциала четко прослеживается в показателях: развитие социальной сферы, уровень экономического развития, качество жизни населения.

В настоящей статье приводится анализ оценки уровня экономического развития регионов на материалах Костанайской области (рис. 1).

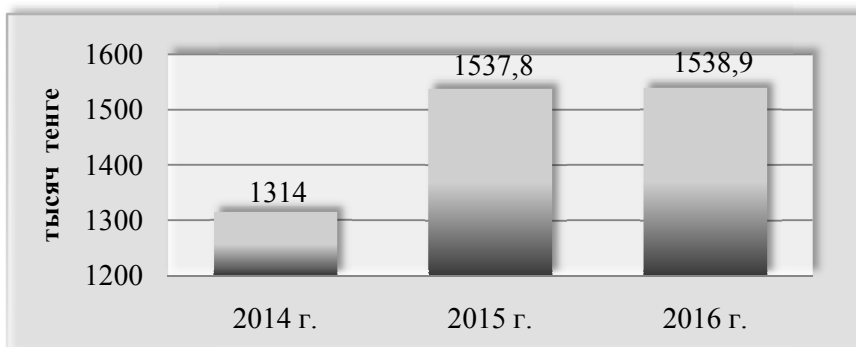

Рисунок 1. Изменения валового регионального продукта на душу населения Костанайской области (составлен автором по источнику [3])

Анализ статистических данных показывает, что наибольший вклад в структуру ВРП области в 2016 г. вносит промышленность, объем которой за рассматриваемый период снизился на 3,3 % и составил 40,1 % от общего объема ВРП, а объем традиционной отрасли — сельского хозяйства увеличился на 1,4 % в общем объеме ВРП и составил 17,4 % (рис. 2) [3].

В структуре показателей наименьшее значение имеют строительство, транспорт и связь — 5-6 %. В 2016 г. общий объем данных 11,1 % ВРП области, что на 2,9 % выше, чем в 2014 г. (8,2 %) [4].

Необходимо отметить, что анализ 10 лет показывает положительную динамику развития строительства, транспорта и связи, торговли, а также сферы услуг. Помимо этого, меняется и структура данных отраслей, расширяется номенклатура производимых и реализуемых товаров, расширяется спектр услуг, что, несомненно, говорит о диверсификации производства в области.

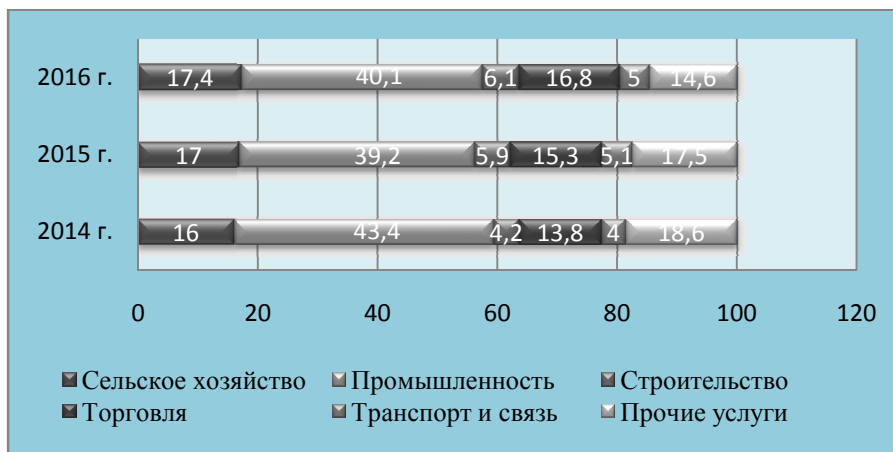

Рисунок 2. Структура ВРП Костанайской области, % (составлен автором по источнику [4])

Поскольку промышленность является флагманом, опорой валового регионального продукта, нами был проведен анализ динамики и структуры промышленности, который показывает, что в 2014 г. в области было произведено промышленной продукции на 502,0 млрд тенге (или 570,8 тыс. тенге на душу населения), в 2015 г. — на 530,5 млрд тенге, в 2016 г. — на 532,5 млрд тенге, что на 30,0 млрд тенге выше относительно произведенного объема промышленной продукции в 2014 г. (рис. 3). Промышленность области имеет положительную динамику даже в кризисный период благодаря всевозможным антикризисным программам как руководства области, так и руководства крупных предприятий [5].

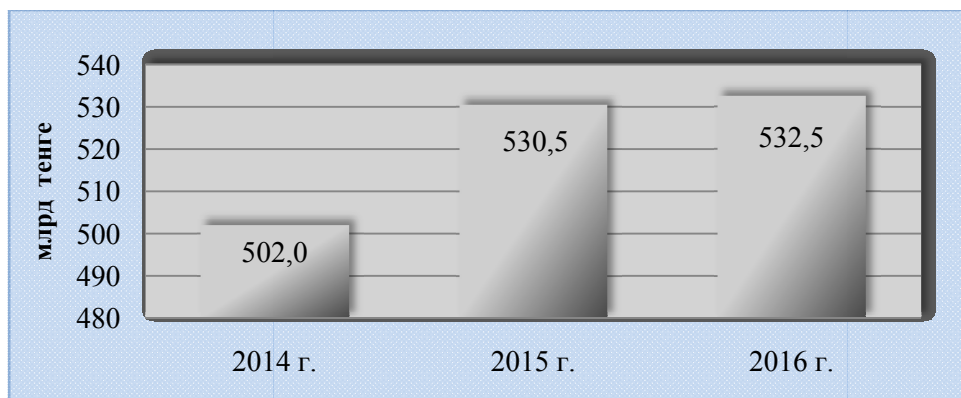

Рисунок 3. Показатели объема промышленного производства Костанайской области (составлен автором по источнику [5])

Анализ структуры промышленного производства по видам экономической деятельности по Костанайской области показывает, что индекс физического объема промышленной продукции за 2016 г. увеличился на 0,1 %, в том числе в обрабатывающей промышленности — на 16,6 % [6].

В структуре промышленности области доля горнодобывающей промышленности составила 45,4 % и уменьшилась по сравнению 2015 г. на 7,3 %, доля обрабатывающей, как отмечалось ранее, увеличилась на 16,6 % и составила 46,9 %, а доля производства и распределения электроэнергии, газа и воды — 6,8 % [7]. Это указывает на интенсивность реализации программы индустриально-инновационного развития страны, а следовательно, и на диверсификацию производства. Промышленность области претерпевает сложный период, так как мировой экономический кризис отразился на всех отраслях экономики, и в большей степени на промышленности. Но, несмотря на трудности, предприятия осуществляют все намеченные планы по модернизации и диверсификации производства, так как текущий экономический кризис показал необходимость не только расширения номенклатуры производимых товаров, но и диверсификации всего производства, как на крупных, так и на мелких предприятиях.

В Стратегии «Казахстан-2050» одним из приоритетных направлений развития национальной экономики является повышение уровня производительности труда [8]. Сравнительный анализ производительности труда по регионам страны указывает на его увеличение с 2014 по 2016 гг. Так, в Костанайской области рост составил 17,1 %, в Актыубинской — 8,6 %, в Карагандинской — 20,1 % (рис. 4). Таким образом, мы видим положительную динамику производительности труда в области, но она в полтора раза ниже Карагандинской и Актыубинской областей, что говорит о необходимости более интенсивного развития производства в области за счет модернизации производства. Помимо этого, необходимо задуматься о повышении качества знаний сотрудников предприятий за счет проведения различных обучающих семинаров, курсов повышения квалификации, обмена опытом с зарубежными коллегами, посещения ведущих зарубежных предприятий, а также тесной взаимосвязи науки и бизнеса.

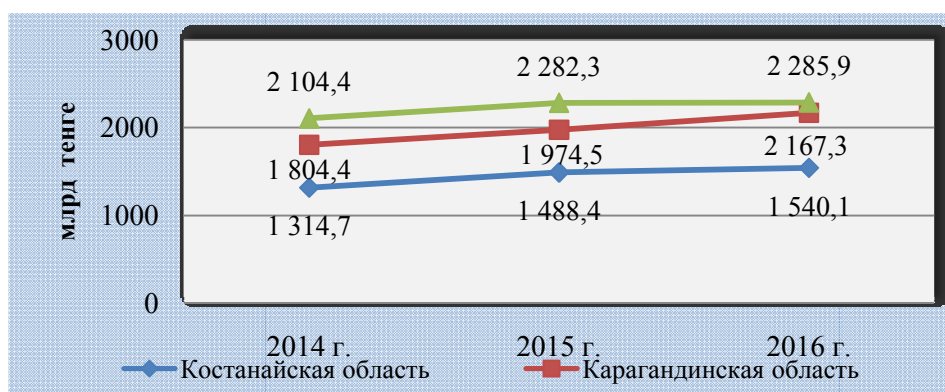

Рисунок 4. Изменения производительности труда по ВРП по отдельным регионам Казахстана (составлен автором по источнику [9])

Уровень жизни населения и развитие социальной сферы регионов Казахстана характеризуются системой показателей, отражающих качество жизни населения, включая и так называемый человеческий потенциал. Наиболее важным показателем социального развития, учитываемым статистикой, является коэффициент уровня жизни населения, определяемого соотношением среднедушевого дохода и величины прожиточного минимума. Он является основой определения прожиточного минимума, рассчитываемого от величины стоимости потребительской корзины (рис. 5).

Рисунок 5. Динамика прожиточного минимума и среднедушевых доходов в месяц в Костанайской области (составлен автором по источнику [9])

Согласно рисунку 5 доход на одного жителя в области в 2014 г. составил 44832 тенге, а в 2015 г. он увеличился на 4102 тенге, или на 9,2 %. В 2016 г. среднедушевые доходы области составили 52750 тенге, что больше показателей предыдущего года на 7,8 % [9].

В разрезе регионов Казахстана самые высокие показатели среднедушевого дохода в 2016 г. отмечены в Атырауской (134 987 тенге) и Мангистауской областях (106 959 тенге), а также городах Астане (113 649 тенге) и Алматы (114 694 тенге); самые низкие — в Южно-Казахстанской и Жамбылской областях — 38 092 тенге и 39 550 тенге соответственно [10].

Исходя из изложенного выше произведен расчет коэффициента уровня жизни, определяемый соотношением среднедушевого дохода и прожиточного минимума. В 2016 г. наиболее высокий показатель по Атырауской области — 6,92, при общеказахстанском показателе — 3,27, также в Мангистауской области — 5,6, в городах Астане и Алматы — 5,96 и 6,02 соответственно (рис. 6). Наиболее низкая величина анализируемого коэффициента отмечается в Жамбылской — 2,07, Южно-Казахстанской областях — 2,0, что указывает на низкий уровень жизни населения. Для Костанайской области коэффициент уровня жизни населения в 2016 г. составил 2,77, что в 1,2 раза ниже общеказахстанского показателя и в 2,4 раза ниже, чем в Атырауской области [10].

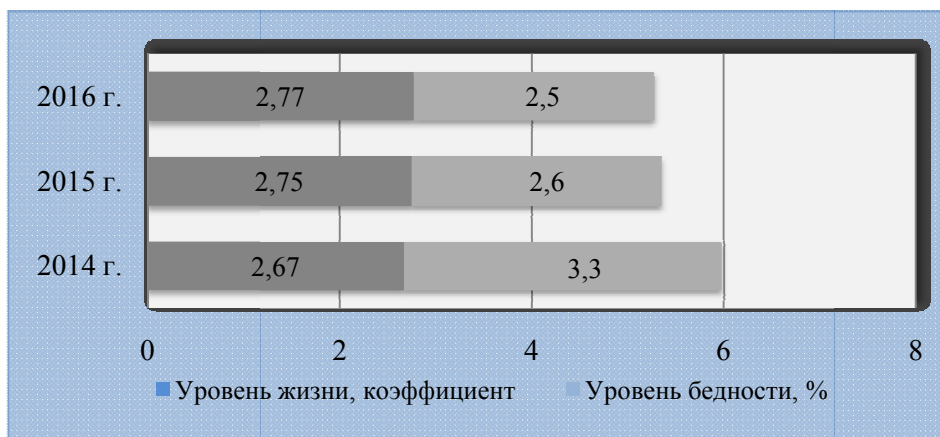

Рисунок 6. Показатели уровня жизни и уровня бедности в Костанайской области за 2012–2014 гг. (составлен автором по источнику [10])

Коэффициент уровня бедности определяется как доля населения со среднедушевыми доходами ниже прожиточного минимума. В 2014 г. этот показатель по Костанайской области составил 3,3 %, в 2015 г. — 2,6 %, и в 2016 г. уровень бедности по региону уменьшился на 0,8 % относительно 2014 г. и составил 2,5 %. Это ниже общеказахстанского уровня, поскольку в 2016 г. уровень бедности по Казахстану в целом составил 2,8 % [10].

Вопрос оценки экономического потенциала региона становится все более актуальным в современных условиях. Оценка социально-экономического потенциала необходима для совершенствования управления регионами, а также для разработки и реализации стратегических планов и инициатив. Для обеспечения стабильного социально-экономического развития в современных экономических условиях необходимо знать и периодически оценивать основные конкурентные преимущества территории. При этом наибольшие возможности отражают основные показатели развития (изменения валового регионального продукта на душу населения, структура ВРП, динамика прожиточного минимума и среднедушевых доходов в месяц, показатели уровня жизни и уровня бедности, показатели объема промышленного производства Костанайской области, изменения производительности труда по ВРП по отдельным регионам Казахстана). Реальные показатели способствуют выявлению того, на каких направлениях развиваться, и на каких рынках сбыта исследуемому региону целесообразно завоевывать лидирующие позиции, в каком работать на правах партнера, а в каком случае не стоит функционировать на рынке [11].

Для определения направлений и приоритетов развития того или иного региона необходимо: оценить, во-первых, текущее экономическое состояние данного региона, во-вторых, перспективность ведущих отраслей промышленности, в-третьих, изучить направления развития крупнейших хозяйствующих субъектов, в-четвертых, оценить вклад данных субъектов в развитие региона.

Помимо изложенного выше следует выяснить, в каком состоянии находится территория по уровню собственных доходов, и определить долю производимой продукции в регионе или стране. После этого необходимо оценить вклад ведущих предприятий в развитие региона. В основе данного подхода лежит вполне обоснованное предположение, что чем больше предприятие вкладывает в развитие региона в сравнении с потреблением услуг, финансируемых из бюджета региона, а также чем больше доля предприятия в общем объеме производимой продукции, тем сильнее позиции данного предприятия и весомее его вклад в развитие региона [12].

Одним из важнейших направлений стратегии социально-экономического развития региона, как правило, является стимулирование предприятий данного региона, реализующих приоритетные стратегические задачи. Соответственно, рекомендуется разработать критерии деления предприятий в зависимости от их участия в региональном процессе воспроизводства. В основе данного подхода лежит принцип сбалансированности потребления предприятием услуг, финансируемых из бюджета территории, и степени его финансовых вложений в развитие региона.

Список литературы

- 1 Растворцева С.Н. Сущность социально-экономической эффективности развития региона / С.Н. Растворцева // Региология. — 2008. — № 4.
- 2 Печаткин В.В. К вопросу оценки экономического потенциала регионов / В.В. Печаткин // Воспроизводственный потенциал региона: материалы III Междунар. науч.-практ. конф. (24-26 мая). — Уфа, 2007. — С. 261.
- 3 Регионы Казахстана - 2015: стат. сб. — Астана: Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, 2015. — 216 с.
- 4 Казахстан в 2015 году: стат. сб. — Астана: Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, 2015. — 418 с.
- 5 Казахстан в цифрах: стат. сб. — Астана: Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, 2015. — 19 с.
- 6 Казахстан сегодня: стат. сб. — Астана: Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, 2015. — 348 с.
- 7 Промышленность Казахстана и его регионов: стат. сб. — Астана: Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, 2015. — 217 с.
- 8 Стратегия «Казахстан-2050». — Астана: Акорда, 2012.
- 9 Оплата труда в Республике Казахстан: стат. сб. — Астана: Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, 2015. — 348 с.
- 10 Уровень жизни населения в Казахстане: стат. сб. — Астана: Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, 2015. — 287 с.

11 Алашбаева А., Абдрахманова Р. Модернизация экономического развития территорий регионов Республики Казахстан // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Экономика. — 2013. — № 3(71). — С. 37–45.

12 Актуальные вопросы социально-экономического развития Республики Казахстан на современном этапе: науч. изд. / отв. ред. М.С. Ашимбаев. — Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2004. — 108 с.

А.К. Байкин

Қазақстан аймақтарының әлеуметтік-экономикалық дамуын талдау

Мақалада «экономикалық әлеует» ұғымы қарастырылған. Аймақтың әлеуетін экономикалық бағалаудың өзектілігі анықталған. Жан басына шаққанда жалпы аймақтық өнімнің өзгерісі, ең төменгі күнкөріс деңгейінің серпіні және айына жан басына шаққандағы орташа табыс, өмір деңгейінің көрсеткіштері және кедейлік деңгейі, Қостанай облысының өнеркәсіптік өндірісінің көлемнің көрсеткіштері, Қазақстанның жеке аймақтары бойыша ЖАӨ-ге арналған еңбек өнімділігінің өзгерісі есептелген, себебі нақты көрсеткіштер қандай бағыттарда және қандай нарықтарда зерттелінетін аймаққа жетекші позицияға таласу, қай нарықтарда серіктес ретінде жұмыс істеу керектігін көрсетеді. Мақалада аймақтың дамуының бірқатар нұсқалары ұсынылған. Өңірдің дамуы үшін негізгі бағыттар мен басымдықтарды анықтау үшін келесілер ұсынылды: біріншіден, зерттеліп жатқан аймақтың ағымдағы экономикалық жағдайын бағалау, екіншіден, жетекші салалардың болашағын бағалау, үшіншіден, ірі шаруашылық субъектілері даму бағытын зерттеу, төртіншіден, өңірді дамытудың осы субъектілердің үлесін бағалау. Жоғарыда айтылғанмен қатар, аймақтық қайта өндіру үрдісіндегі кәсіпорындардың орнын анықтау критерийлерін әзірлеу қажет. Осы тәсілдің негізінде бюджеттен қаржыландыратын қызметтерді пайдалану және облыс дамытуына өз инвестициялар дәрежесі арасындағы бухгалтерлік теңдеу қағидасы жатады.

Кілт сөздер: экономикалық әлеует, әлеуметтік-экономикалық даму, өнеркәсіп, өмір сүру деңгейі, өмір сүру құны, жан басына шаққандағы табыс, жалпы өңірлік өнім.

A.K. Baikin

Analysis of the socio-economic development of the regions of Kazakhstan

The article deals with the concept of economic potential. Determine the relevance assessment of the economic potential of the region. The variations of the gross regional product per capita GRP structure, dynamics of a living wage and per capita income per month, indicators of living standards and poverty indicators of industrial production in Kostanai region, labor productivity changes in GRP in some regions of Kazakhstan, as the real indicators help to identify such things as, in what areas to develop and on which the investigated region is expedient markets can win a leading position, in which case the work as a partner, and in any case it is not necessary to function on the market. This paper proposes a number of options for the region. To determine the directions and priorities for the development of a region is proposed: first, to evaluate the current economic state of the region, and secondly, to evaluate the prospects of the leading industries in the third, to explore the development direction of the largest economic entities, and fourthly, to estimate the contribution of these subjects in development of the region. In addition to the above, it is necessary to develop criteria for the division of enterprises according to their participation in the regional process of reproduction. At the core of this approach is the principle of balance between consumption now services financed from the budget of the territory, and the extent of its financial investments in the development of the region.

Keywords: economic potential, socio-economic development, industry, standard of living, cost of living, per capita income, gross regional product.

References

- 1 Rastvortseva, S.N. (2008). Sushchnost sotsialno-ekonomicheskoi effektivnosti razvitiia rehiona [The essence of the socio-economic efficiency of development of the region]. *Rehionolohiia – Regional Studies, 4* [in Russian].
- 2 Pechatkin, V.V. (2007). K voprosu otsenki ekonomicheskoho potentsiala rehionov [On assessment of the economic potential of the regions]. Proceedings from Reproduction potential of the region: *III mezhdunarodnaia nauchnaia-prakticheskaiia konferentsiia. (24-26 maia 2007 hoda) – 3rd International Scientific and Practical Conference.* (p. 261) Ufa [in Russian].
- 3 Rehiony Kazakhstana - 2015 [Regions of Kazakhstan - 2015]. (2015). Astana: Komitet po statistike Ministerstva natsionalnoi ekonomiki Respubliki Kazakhstan [in Russian].
- 4 Kazakhstan v 2015 hodu [Kazakhstan in 2015]. (2015). Astana: Komitet po statistike Ministerstva natsionalnoi ekonomiki Respubliki Kazakhstan [in Russian].

- 5 Kazakhstan v tsifrah [Kazakhstan in figures]. (2015). Astana: Komitet po statistike Ministerstva natsionalnoi ekonomiki Respubliki Kazakhstan [in Russian].
- 6 Kazakhstan sehodnia [Kazakhstan Today]. (2015). Astana: Komitet po statistike Ministerstva natsionalnoi ekonomiki Respubliki Kazakhstan [in Russian].
- 7 Promyshlennost Kazakhstana i ego regionov [Industry of Kazakhstan and its regions]. (2015). Astana: Komitet po statistike Ministerstva natsionalnoi ekonomiki Respubliki Kazakhstan [in Russian].
- 8 Stratehiia «Kazakhstan-2050» [Strategy «Kazakhstan-2050»]. (2012). Astana: Akorda [in Russian].
- 9 Oplata truda v Respublike Kazakhstan [Payment of labor in the Republic of Kazakhstan]. (2015). Astana: Komitet po statistike Ministerstva natsionalnoi ekonomiki Respubliki Kazakhstan [in Russian].
- 10 Uroven zhizni naseleniia v Kazakhstane [Living standards in Kazakhstan]. (2015). Astana: Komitet po statistike Ministerstva natsionalnoi ekonomiki Respubliki Kazakhstan [in Russian].
- 11 Alashbaeva, A., Abdrahmanova, R. (2013). Modernizatsiia ekonomicheskoho razvitiia territorii rehionov Respubliki Kazakhstan [Modernization of economic development of the regions of the Republic of Kazakhstan]. *Vestnik Karahandinskoho universiteta. Seriia Ekonomika – Bulletin of Karaganda University. Series Economy*, 3(71), 37–45 [in Russian].
- 12 Ashimbaev, M.S. (Eds.). (2004). *Aktualnye voprosy sotsialno-ekonomicheskoho razvitiia Respubliki Kazakhstan na sovremenno etape [Topical issues of socio-economic development of the Republic of Kazakhstan at the present stage]*. Almaty: KISI pri Prezidente RK [in Russian].

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПОСТИНДУСТРИАЛЫҚ САЯСАТЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ТИІМДІЛІГІ

ЭФФЕКТИВНОСТЬ РЕАЛИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННОЙ И ПОСТИНДУСТРИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В КАЗАХСТАНЕ

EFFECTIVENESS OF IMPLEMENTATION THE POST-INDUSTRIAL AND INNOVATION POLICY IN KAZAKHSTAN

УДК 658

Р.С. Каренов

*Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова, Казахстан
(E-mail: rkarenov@inbox.ru)*

Приоритеты энергосбережения и повышения энергоэффективности, направленные на снижение энергоемкости ВВП Республики Казахстан

В настоящее время многие отрасли экономики Казахстана, включая промышленность, строительный сектор и ЖКХ, в плане энергоемкости во многом неэффективны; государством проводится большая работа по решению данной проблемы. Однако успешного повышения энергоэффективности невозможно добиться без применения набора стандартных технологий и инструментов, которые можно сгруппировать по принципу воздействия. Привлечение стратегических инвесторов в сферу энергосбережения через международный механизм сотрудничества — задача, вытекающая из 100 шагов, обозначенных Президентом Казахстана в целях развития отечественного рынка энергосервисных услуг. Подчеркнуто, что модернизация ЖКХ, осуществляемая в рамках Программы «Нұрлы жол», остается важным аспектом государственной политики, на основе которой жилищно-коммунальная сфера становится одним из драйверов экономического роста. За годы индустриализации одновременно проводилась огромная работа по развитию инфраструктуры; создана надёжная энергетическая система; сформирована нормативно-правовая база в сфере энергосбережения. Ожидаемым результатом до 2020 г. является снижение энергоемкости валового внутреннего продукта Республики Казахстан за счёт эффективного использования энергетических ресурсов. Политика энерго- и ресурсосбережения позволит осуществить переход к «зелёному» развитию и повысить конкурентоспособность национальной экономики.

Ключевые слова: диверсификация, энергосбережение, энергоэффективность, закон, энергоёмкость, прогноз, конкурентоспособность, проект, энергопотребление, договор, фонд, теплонасосная технология.

Эффективность реализации программы энергоснабжения за годы индустриализации в Казахстане

Известно, что индустриальное развитие является для экономики Республики Казахстан важнейшей задачей. Время показало, что Казахстан правильно взял курс на диверсификацию экономики и ускоренный рост несырьевых отраслей. Президент РК Н.А. Назарбаев обратил внимание на следующие конкретные результаты реализации Государственной программы форсированного индустриально-инновационного развития (ГПФИИР) [1; 1]: за годы индустриализации (2010–2014 гг.) введено более 1 тыс. проектов на общую сумму 4,6 трлн тенге; создано порядка 100 тыс. постоянных рабочих мест; появилось более 25 совершенно новых секторов обрабатывающей промышленности; налажено производство свыше 500 наименований ранее не выпускавшейся в республике продукции с высоким экспортным потенциалом.

Как отметил Президент РК, за годы индустриализации одновременно проводилась огромная работа по развитию инфраструктуры. Создана надёжная энергетическая система. Была сформирована нормативно-правовая база в сфере энергосбережения. Ключевым актом в сфере энергоэкономии стал Закон от 13 января 2012 г. № 541- IV ЗРК «Об энергосбережении и повышении энергоэффективности», разработанный в сотрудничестве государственного сектора, бизнеса и научного сообщества, который:

- акцентирован на ключевые секторы в сфере энергосбережения (промышленность, жилищно-коммунальный и бюджетный секторы);

- вводит механизмы государственного регулирования, включающие регулятивные, стимулирующие и административные меры по энергосбережению, взаимосвязанные и реализуемые в комплексе;

- создает основу для формирования национальной институциональной инфраструктуры в сфере энергосбережения для обеспечения перехода экономики Казахстана на энергоэффективное развитие [2].

Энергосбережение — это задача общегосударственного масштаба. Поэтому в соответствии с принятым законом был создан Государственный энергетический реестр крупных потребителей энергоресурсов, субъектами которого стали более 5 тыс. промышленных предприятий, национальных компаний и госучреждений. На субъектов реестра приходится почти половина энергопотребления страны. При этом потребление 50 крупных предприятий составляет свыше 30 % энергопотребления. В настоящее время большинство предприятий проводят или уже провели энергетические аудиты и, согласно итогам, реализуют программы энергосбережения. Благодаря принятым мерам, а также модернизации и диверсификации нашей экономики, энергоёмкость ВВП страны за пять лет снизилась на 18,6 % [3; 3].

На новом этапе развития РК поставлена задача по снижению энергоёмкости страны до 2020 г. — на 25 % и до 2050 г. — на 50 %. Ожидаемым результатом этого явится снижение энергоёмкости валового внутреннего продукта Республики Казахстан за счёт эффективного использования энергетических ресурсов. Повышение энергоэффективности благоприятно отразится на экологическом состоянии, так как уменьшение потребления топлива позволит сократить выбросы. Политика энерго- и ресурсосбережения будет способствовать осуществлению перехода к «зелёному» развитию, снижению себестоимости производства и повышению конкурентоспособности национальной экономики.

Анализ мирового опыта передовых стран по реализации проектов в области энергосбережения и повышения энергоэффективности

Для Казахстана, взявшего курс на снижение энергоёмкости экономики за счёт внедрения энергосберегающих технологий, определённый интерес представляет изучение международного опыта по реализации проектов в области энергосбережения и повышения энергоэффективности.

Установлено, что ключевым фактором повышения энергоэффективности в мире является энергосбережение в зданиях, строениях и сооружениях. В настоящее время около 41 % всей мировой энергии потребляется именно зданиями. Уровень энергопотребления промышленности составляет 31 %, транспорта — 28 %. При этом выявлено, что если удастся сократить за счёт ресурсосбережения на 1 % потребление мировой энергии, то это будет равнозначно экономии порядка 496 млн баррелей нефти [4; 3].

Ряд конкретных мер и значительные инвестиции в энергоэффективность за последние 25 лет в странах ОЭСР (Организация экономического сотрудничества и развития) позволили за счёт энергосбережения сэкономить на энергоресурсах более 5,7 трлн у.е. Прогнозируется, что к 2035 г. затраты, связанные с энергоэффективностью, могут увеличиться до 1,1 трлн у. е., а на создание новых мощностей чистой энергетики — до 700 млрд у.е. Это в целом формирует огромный рынок инноваций и технологий в сфере энергетики и энергоэффективности [3; 3].

Согласно прогнозам экспертов Международного энергетического агентства, в предстоящей перспективе в мире ожидается увеличение спроса на первичные энергоресурсы. При этом уровень возрастёт на треть к 2030 г., в то время как глобальный спрос на электроэнергию вырастет более чем на 2/3, т.е. в 3 раза быстрее роста населения планеты. Стимулом для этого будут служить высокие темпы роста таких стран, как Индия, Иран, ряда стран Африки и Азии [4; 3].

Безусловно, в развитых странах ОЭСР потребление электроэнергии растёт. Однако это происходит не из-за высокого энергопотребления производств, а за счет эффективной работы в сфере энергосбережения.

Таким образом, сегодня имеет смысл присмотреться и к опыту зарубежных стран, которые имеют свои традиции энергосэкономии. Совершенно не исключено, что мероприятия и инструменты, успешно зарекомендовавшие себя в других странах, применимы и в казахстанских реалиях.

*Пути реализации потенциала энергосбережения и мероприятий
по энергоэффективности в Казахстане*

Несмотря на то, что за период реализации первой пятилетки ГПФИИР были осуществлены программы энергосбережения на республиканском и региональном уровнях, до сих пор Казахстан по уровню энергоёмкости ВВП занимает 28-е место в мире. По этому показателю республика более чем в 2 раза превышает энергоёмкость ВВП США и Канады и почти в 3 раза — средний уровень стран Европы [3; 3]. Между тем реализация потенциала энергосбережения и мероприятий по энергоэффективности в республике — это шанс повысить конкурентоспособность отечественной экономики, восстановить производство и создать дополнительные рабочие места.

1. Согласно анализу структуры потребления энергоресурсов в Казахстане основная доля энергопотребления приходится на индустриально-промышленный сектор — более 50 %, на ЖКХ — 30 % и на транспорт — 20 % [5; 2]. Особенно на сегодня довольно расточительной сферой в плане энергопотребления является ЖКХ. В этом секторе имеются огромные резервы по экономии энергоресурсов и, соответственно, большие возможности для роста не за счет перекладывания производственных издержек на плечи потребителей, а на основе долгосрочных капиталовложений в модернизацию. В этом суть текущей политики энергосбережения.

Исследованием [6; 12] выявлено, что до сих пор порядка 70 % жилищного фонда не соответствует теплотехническим параметрам энергоэффективности. Это делает данный сектор чрезмерно энергоёмким и ресурсозатратным. При этом население вынуждено платить и за то тепло, которое теряется в результате слабой теплоизоляции домов. Таким образом, реконструкция и строительство жилищного сектора в рамках модернизации ЖКХ позволят гражданам экономить до 30 % семейного бюджета, что немаловажно в условиях текущего глобального кризиса.

Следует иметь в виду, что проекты модернизации жилищного фонда реализуются в рамках Программы развития регионов до 2020 г., коммунальной инфраструктуры — в рамках Государственной программы инфраструктурного развития «Нұрлы жол». Предполагается, что ускоренная модернизация ЖКХ позволит сделать коммунальный сектор более функциональным, устойчивым и привлекательным для инвесторов, предусматривающих частные капиталовложения в эту сферу.

2. Установлено, что в настоящее время износ основных средств по всем сферам естественных монополий коммунального сектора в среднем составляет 60-65 %. При этом износ сетей теплоснабжения достиг 71 % (8,8 тыс. км), сетей электроснабжения — 73 % (97,5 тыс. км), газоснабжения — 33 % (9,7 тыс. км). Наибольший износ (более 70 %) наблюдается в Алматинской, Восточно-Казахстанской, Северо-Казахстанской, Костанайской, Карагандинской областях, в городе Алматы [6; 12].

Помимо высокого уровня нормативных затрат, на предприятиях имеют место и сверхнормативные потери, которые не способствуют рентабельности производства и повышению инвестиционной привлекательности коммунальной сферы в целом. Таким образом, качество и доступность услуг субъектов естественных монополий, связанные с их технологической модернизацией и повышением инвестиционной привлекательности, являются важнейшими факторами реформирования ЖКХ.

В целях проведения ускоренной модернизации систем тепло- и водоснабжения, а также водоотведения программой «Нұрлы жол» предусмотрены такие меры, как бюджетное кредитование, субсидирование строительства и реконструкции коммунальных систем. В отличие от предыдущих форм стимулирования предлагаемый механизм ускоренной модернизации коммунальной инфраструктуры ориентирован на масштабное привлечение заемных средств негосударственных финансовых организаций и международных финансовых институтов. Кроме того, он скоординирован с новой тарифной политикой в сфере ЖКХ.

3. Как показывают расчёты [6; 12], расход тепловой энергии в зданиях жилищной сферы республики составляет в среднем около 270 кВт на квадратный метр в годовом исчислении. Это существенно выше среднеевропейских показателей, равных 100-120 кВт на 1 кв.м. Причём за эту энергию, вы-

брошенную на ветер, платят именно сами жильцы по счётам, выставленным компаниями-поставщиками энергии.

В сложившихся условиях текущий и капитальный ремонт жилых зданий должен включать в себя элементы термомодернизации — улучшение теплотехнических характеристик ограждающих конструкций и зданий за счет утепления полов, стен и кровли домостроений. В комплексе этих работ в ремонтируемых объектах следует ввести установку автоматизированных систем учёта и регулирования теплопотребления. В результате проведения этих мер уровень экономии теплопотребления должен повыситься в целом от 10 до 30 %.

4. По мнению специалистов [7; 72], для развития энергетики в целом и энергосбережения в частности нужно создать отечественное производство оборудования в этой сфере. Можно было бы наладить выпуск башен для сетевых ветроустановок (ВЭУ) мегаваттного класса и лопастей. Казахстан богат нефтью, из которой можно делать химические вещества для изготовления лопастей, эпоксидной смолы и пр. Соответственно, можно организовать и производство генераторов на постоянных магнитах. Тогда стоимость ВЭУ была бы снижена не менее чем на 25 % за счёт сокращения транспортных расходов на расстояние 15 тыс. км. Всё это можно сделать, потому что в стране есть необходимые ресурсы и компоненты. Попутно решалась бы и проблема создания дополнительных рабочих мест и развития МСБ.

5. В Плане нации «100 конкретных шагов» поставлена задача по привлечению стратегических инвесторов в сферу энергосбережения через механизм энергосервисных договоров [3; 3]. Это означает, что в будущем, с учётом финансовой ёмкости мероприятий по энергоэффективности в реализации своей стратегии, Казахстан должен широко использовать международную практику энергосервисных договоров. Это позволит привлечь на отечественный рынок наиболее активных игроков глобального рынка товаров и услуг по энергосбережению и энергоэффективности.

В целях стимулирования данного процесса в Казахстане предполагается создание фонда энергоэффективности, который призван служить инструментом поддержки энергосервисных компаний по предоставлению им кредитов и займов на льготной основе. В настоящее время уже ведётся работа со Всемирным банком и Программой развития ООН по созданию фонда энергоэффективности в нашей стране. Наряду с этим планируется также разработать концепцию фонда, с целью финансирования проектов казахстанской Карты энергоэффективности.

Особо хотелось бы отметить, что применение рыночных механизмов привлечения инвестиций для модернизации технологий, производственных процессов и зданий может стать новой возможностью для казахстанской экономики в текущих кризисных явлениях и существенно повысить её эффективность. В перспективе идея энергосбережения, которая должна объединить отечественных промышленников, предпринимателей, коммунальщиков и бюджетников, — безусловно, безальтернативный путь повышения конкурентоспособности промышленности и экономики Казахстана.

*Экономическая целесообразность широкомасштабного применения
теплонасосных технологий в Казахстане*

На сегодняшний день во многих странах мира признаны как эффективный инструмент энергосбережения и активно используются тепловые насосы (ТН). В США, Японии, КНР, Германии, Швеции в общей сложности ежегодно выпускается около 3 млн этих машин, тогда как в Казахстане их применение находится на уровне 70-80-х годов XX в.

Между тем по данным Мирового энергетического агентства (МЭА) к 2020 г. за счёт применения геотермальных теплонасосных технологий в наиболее развитых странах будет обеспечиваться около 75 % отопления. К этому рубежу подошли уже Швеция (более 70 %), близки США, Япония, КНР (около 40-50 % и выше). У нас же этот показатель составляет примерно 0,01 %.

Проведённый анализ научных исследований по применению тепловых насосов за рубежом показал, что энергосберегающий и, главное, экономический эффект от внедрения ТН может оказаться колоссальным. Это направление рассматривается как одно из перспективных в энергосберегающей политике, в реализации которой участвуют государство и крупные фирмы [8; 9].

Как и в других странах СНГ, в Казахстане внедрение тепловых насосов не получило достаточно широкого распространения по целому ряду причин: относительно низкая стоимость органического топлива до середины 90-х годов XX в., ориентация на централизованное теплоснабжение, отсутствие необходимого оборудования и квалифицированных специалистов. Ведь в настоящее время в нашей стране заводы по производству ТН в промышленном масштабе практически отсутствуют, как

и сервисные центры по их обслуживанию. По оценкам специалистов, на данный момент в промышленном секторе, на объектах бюджетной сферы, малого и среднего бизнеса у нас работает всего порядка 450-500 теплонасосов.

Между тем в Казахстане большая потребность во внедрении данных технологий имеется на объектах бюджетной сферы, в ЖКХ, в административных зданиях и сооружениях, где затраты на теплоснабжение соизмеримы со стоимостью ТН.

Также одним из перспективных направлений эффективного использования ТН является направление, связанное с утилизацией низкотемпературных тепловых отходов технологических процессов промышленных предприятий с целью снижения вредных выбросов в окружающую среду и одновременным получением теплоты более высоких параметров.

Важнейшей предпосылкой для применения ТН являются огромные выбросы низкопотенциальной теплоты, прежде всего системой охлаждения технической воды на тепловых электростанциях, увеличивающиеся в период снижения тепловой нагрузки в неотапительный период.

В Казахстане действуют 37 ТЭЦ, несколько крупных ГРЭС, на которых в существующих системах оборотного водоснабжения сбрасывают с охлаждающей водой 45-55 % энергии топлива. Также промышленные предприятия (металлургия, нефтехимия, машиностроение и др.) потребляют в градирнях огромное количество воды (десятки тысяч кубометров в час) для охлаждения машин и рабочих тел в различных технологических процессах.

Таким образом, широкомасштабное применение в РК теплонасосных технологий позволит вернуть в системы теплоснабжения городов значительные объемы безвозвратно теряемого тепла без дополнительного сжигания традиционных видов топлива. Это в масштабах всей страны позволит получить существенный экономический эффект, при этом уменьшая тепловое загрязнение окружающей среды. Можно смело утверждать (а практический многолетний опыт этот факт подтверждает), что внедрение теплонасосных технологий с использованием нетрадиционных и возобновляемых источников энергии (НВИЭ) для повышения энергоэффективности теплоснабжения бюджетных объектов в масштабе всей страны дает значительный экономический эффект, двух-четырёхкратное уменьшение затрат на эксплуатацию по сравнению с традиционными котельными на твёрдом и жидком видах топлив [8; 9].

Возникает естественный вопрос: а почему столь эффективные энергосберегающие и экологически чистые технологии не находят широкого применения в нашей стране? Одной из основных причин слабого применения ТН в Казахстане, по мнению ведущих специалистов, является практически отсутствие в основных программных документах по энергосбережению, применению ВИЭ заключений и выводов о необходимости применения теплонасосных технологий в нашей стране. Для широкого их развития необходима разработка целевой Государственной программы внедрения ТН в Казахстане наряду с другими видами НВИЭ (энергия солнца, ветра, биоэнергетика и др.) с обязательным указанием объемов и источников финансирования и сроков реализации проектов.

В дальнейшем нужно обязать крупные промышленные компании, предприятия МСБ, ЖКХ, акиматы включить проекты с ТН в соответствующие программы энергосбережения, где следует учесть не только меры государственной поддержки внедрения ТН на объектах бюджетной сферы, но и вопросы организации промышленного производства ТН. Также на законодательном уровне должны быть приняты меры стимулирования применения ТН через налоговые механизмы, как, например, уже принято в Казахстане для установок других видов ВИЭ (солнечная и ветровая, биоэнергетика). Следует предусмотреть и решение проблемы подготовки квалифицированных кадров на базе региональных специализированных центров и ведущих университетов страны. Целесообразность решения этого вопроса подтверждается тем, что в последние годы в Казахстане наблюдается некоторый рост числа небольших компаний, которые, не обладая достаточными знаниями и опытом применения ТН, начинают завозить их из зарубежья и устанавливать на объектах малого бизнеса, но не могут обеспечить грамотное обслуживание этих машин. Это вызывает недоверие к возможностям данного вида отопительного оборудования.

Список литературы

- 1 Магер Ю. Индустриализация – стратегическая задача страны / Ю. Магер, Р. Алибекова, Н. Рыжкова и др. // Казахстанская правда. — 2016. — 7 дек. — С. 1–3.

- 2 Закон Республики Казахстан от 13 января 2012 г. № 541- IV ЗРК «Об энергосбережении и повышении энергоэффективности» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://niier.keu.kz/regulatory_framework/laws_and_decrees_of_the_president_of_kazakhstan/Zakon%2013.01.2012.php.
- 3 Рау А. Повышение энергоэффективности – ключ к инновационной экономике / А. Рау // Казахстанская правда. — 2015. 19 дек. — С. 3.
- 4 Нургалиев Д. Приоритет энергоэффективности / Д. Нургалиев // Казахстанская правда. — 2016. — 8 апр. — С. 3.
- 5 Нургалиев Д. Рынок энергоэффективности / Д. Нургалиев // Казахстанская правда. — 2015. — 6 авг. — С. 2.
- 6 Нургалиев Д. Энергоэффективность: параметры модернизации / Д. Нургалиев // Казахстанская правда. — 2016. — 15 янв. — С.12.
- 7 Жильцов В. Нужны комплексные решения / В. Жильцов // Kazakhstan. — 2016. — № 4. — С. 70–72.
- 8 Алимгазин А. Теплонасосные технологии – эффективный путь к энергосбережению / А. Алимгазин // Казахстанская правда. — 2015. — 11 сент. — С. 9.

Р.С. Каренов

Қазақстан Республикасы ЖІӨ энергия сыйымдылығын төмендетуге бағытталған энергияны үнемдеу және энергия тиімділігін арттыру басымдылықтары

Қазіргі кезде Қазақстан экономикасының өнеркәсіп, құрылыс секторы және тұрғын үй коммуналдық шаруашылығы салалары энергия сыйымдылығы жағынан едәуір тиімсіз екендігі негізделген. Аталған мәселені шешуге мемлекет тарапынан үлкен жұмыстар атқарылып жатқандығы көрсетілген. Әсер ету қағидасы бойынша топтастыруға болатын стандартты технологияларды және құралдарды қолданбайынша, энергия тиімділігін сәтті арттыру мүмкін еместігі айтылған. Халықаралық әріптестік механизмі арқылы энергия үнемдеу саласына стратегиялық инвесторлар тарту энергия сервистік қызмет көрсету нарығын дамыту мақсатындағы Қазақстан Президенті белгілеп берген 100 нақты кадамдардан туындайтын міндет екендігі туралы қорытынды жасалған. «Нұрлы жол» бағдарламасы шеңберінде жүзеге асырылып жатқан тұрғын үй коммуналдық шаруашылық саласының жаңартылуы мемлекеттік саясаттың маңызды буыны болып қала беретіндігіне көңіл бөлінген. Индустрияландыру жылдары инфрақұрылымды дамыту бойынша бір мезгілде қатарынан үлкен жұмыстар жүргізілгені айтылған. Сенімді энергетикалық жүйе құрылды. Энергияны үнемдеу саласында нормативтік-құқықтық база қалыптасты. Күтілетін нәтиже ретінде елдің 2020 ж. дейін энергетикалық ресурстарды тиімді пайдалану есебінен Қазақстан Республикасының жалпы ішкі өнімінің энергия сыйымдылығын азайтуға қолжеткізу көзделгені айтылған. Энергия және ресурс үнемдеу саясаты «жасыл» дамуға және ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: әртарапандыру, энергия үнемдеу, энергия тиімділігі, заң, энергия сыйымдылығы, болжам, бәсекеқабілеттілігі, жоба, энергия тұтыну, шарт, қор, жылусораптық технологиясы.

R.S. Karenov

Priorities of energy saving and energy efficiency aimed at reducing the energy intensity of the GDP of the Republic of Kazakhstan

It is proved that there are now many sectors of Kazakhstan's economy, including industry, the construction sector and housing and communal services, in terms of energy consumption is largely ineffective. It is emphasized that the government is doing a great work aimed at overcoming these problems. It is noted that it is impossible to achieve a successful energy efficiency without the use of a standard set of technologies and tools that can be grouped on the basis of the impact. The conclusion is that the attraction of strategic investors in the sphere of energy saving through an international cooperation mechanism - a problem arising from the 100 steps, designated by the President of Kazakhstan, development of domestic market of energy services. The attention is focused on the fact that the modernization of housing and communal services carried out in the framework of the program "Nurly Zhol", it remains an important aspect of public policy upon which the housing and communal sphere becomes one of the drivers of economic growth. It is noted that during the years of industrialization, huge work was carried out at the same time to develop the infrastructure. A reliable energy system has been created. A regulatory and legal framework was established in the sphere of energy saving. The expected result of the country until 2020 will be a reduction in the energy intensity of the gross domestic product of the Republic of Kazakhstan through the effective using of energy resources. The policy of energy and resource saving will allow the transition to "green" development and increase the competitiveness of the national economy.

Keywords: diversification, energy conservation, energy efficiency, law, power consumption, forecast, competitive, design, energy consumption, the contract, fund, heat pump technology.

References

- 1 Mager, Yu, Alibekova, R., Ryzhkova, N. et al. (2016). Industrializatsiia – stratehicheskaia zadacha strany [Industrialization – a strategic goal of the country]. *Kazakhstanskaya pravda – The Kazakh truth* (7 December) [in Russian].
- 2 Zakon Respubliki Kazakhstan ot 13 ianvaria 2012 hoda № 541- IV ZRK «Ob enerhosberezhonii i povyshenii enerhoefektivnosti» [The Law of Republic of Kazakhstan from January 13, 2012 № 541- IV LRK «On energy saving and energy efficiency». Retrieved from http://niiep.keu.kz/regulatory_framework/laws_and_decrees_of_the_president_of_kazakhstan/Zakon%2013.01.2012.php [in Russian].
- 3 Rau, A. (2015). Povyszenie enerhoefektivnosti – klich k innovatsionnoi ekonomike [Energy efficiency – the key to innovative economy]. *Kazakhstanskaya pravda (19 Dekabria 2015 hoda) – The Kazakh truth*, 3 [in Russian].
- 4 Nurgaliyev, D. (2016). Prioritet enerhoefektivnosti [Energy priority]. *Kazakhstanskaya pravda – The Kazakh truth* (8 April) [in Russian].
- 5 Nurgaliyev, D. (2015). Rynok enerhoefektivnosti [Energy market]. *Kazakhstanskaya pravda – The Kazakh truth* (6 August) [in Russian].
- 6 Nurgaliyev, D. (2016). Enerhoefektivnost: parametry modernizatsii [Energy efficiency: the modernization of the parameters]. *Kazakhstanskaya pravda – The Kazakh truth* (15 January) [in Russian].
- 7 Zhilzov, V. (2016). Nuzhny kompleksnye resheniia [Needs to comprehensive solutions]. *Kazakhstan – Kazakhstan*, 4, 70–72 [in Russian].
- 8 Alimgazin, A. (2015). Teplonasosnye tekhnologii – effektivnyi put k enerhosberezhenniu [Heatpump technology – an effective way to save energy]. *Kazakhstanskaya pravda – The Kazakh truth*, 9 (11 September) [in Russian].

Т.А. Азатбек¹, Д.Т. Байтенизов¹, И.Н. Дубина²

¹Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан;

²Алтайский государственный университет, Барнаул, Россия
(E-mail: baitenizov84@mail.ru)

Государственно-правовое регулирование самозанятости в Республике Казахстан

Статья посвящена проблеме формирования продуктивной самозанятости в Казахстане. Глава государства Н.А.Назарбаев, провозгласив идею «Общество Всеобщего Труда» в 2012 г., всегда подчеркивает необходимость достойной оплаты этого труда и создания условий и возможностей для вовлечения в занятость безработного населения. С целью стимулирования развития самозанятости государство обеспечивает данный вид деятельности соответствующим нормативно-правовым регулированием, а также принимает программы, направленные на реализацию продуктивной занятости. Рассмотрены этапы становления системы государственно-правового регулирования в сфере занятости в Казахстане со времени обретения независимости. На современном этапе в стране сформирована законодательная база в сфере самозанятости, соответствующая аналогам ведущих стран мира. Проанализированы имеющиеся механизмы и инструменты развития самозанятости. Особое внимание уделено анализу понятия самозанятости и ее форм, представленных в законодательных актах, которые выступают основой эффективного регулирования со стороны государства. Представлены выводы и рекомендации авторов по модернизации инфраструктуры для развития самозанятости, а также меры по стимулированию продуктивной самозанятости.

Ключевые слова: самозанятость, безработица, государственные программы, законодательство, инструменты развития, коворкинг-центры.

В 1991 г. Казахстан стал независимым государством с вектором развития рыночной экономики. При этом экономика Казахстана переживала серьезные вызовы, связанные с формированием рынка труда. Так, резкий переход на новую систему хозяйствования привел к освобождению массы рабочей силы и специалистов, работающих в системе труда, сложившейся в XX в. Данная система труда предусматривала работу на полный рабочий день, согласно фиксированному графику, с одним или двумя выходными.

В новых условиях самостоятельная занятость стала единственной возможностью для многих людей нашей республики заработать на жизнь. С 1991 по 2017 гг. самозанятость в Казахстане также эволюционировала. Этому в немалой степени способствовали экономический рост и государственная политика, направленная на формирование и развитие самозанятости посредством законодательного регулирования и принимаемых государством целевых программ.

Государственными мерами содействия занятости, согласно Закону «О занятости населения» РК, являются [1]:

- свобода выбора рода занятий и работы. Гражданин вправе выбирать сферу трудовой деятельности;
- защита от любых форм дискриминации и равенство возможностей в получении профессии и работы, выбор условий занятости и труда. Государство содействует раскрытию потенциала использования всей имеющейся рабочей силы Казахстана;
- социальная защита от безработицы. Государство помогает официально зарегистрированным безработным.

Государство не будет препятствовать выбранной человеком трудовой деятельности даже в том случае, когда он находится вне рабочей силы, хотя этот человек относится при этом к трудоспособной части нашего общества.

Социальная защита предусмотрена только для официально зарегистрированных безработных. Однако, исследовав природу безработицы, мы пришли к выводу, что потеря своего собственного дела в самозанятости является даже более тяжелым психологическим потрясением по сравнению с потерей работы по найму [2].

Становление системы государственно-правового регулирования самозанятости в Казахстане происходило поэтапно:

- первый этап — с 1991 по 1999 гг.;
- второй этап — с 2000 по 2007 гг.;

- третий этап — с 2008 по 2011 гг.;
- четвертый этап — с 2012. по 2016 гг.;
- пятый этап — с 2017 г. по сегодняшний день.

Первый этап характеризуется высоким уровнем самозанятости населения вследствие закрытия производств, массовых увольнений и безработицы. В это время органы государственной власти были озабочены строительством государства, формированием законодательства и экономики в целом, а миллионы людей, зарабатывающих на жизнь «челночной» торговлей, откормом и продажей скота, ремонтом и низкоквалифицированными услугами, фактически выпали из государственного поля регулирования, занимались самовыживанием и составили значительную часть теневой экономики Казахстана. Также 1990-е гг. характеризуются расформированием сельхозпредприятий, поэтому на селе речь шла о выживании, а не о развитии [3].

Отдельные категории граждан преуспели в новом формате занятости и стали успешными предпринимателями, уже возглавляющими свой легальный и высокодоходный бизнес.

Органы государственной власти на данном этапе не применяли жестких мер законодательного регулирования по отношению к самостоятельно зарабатывающим на жизнь людям, так как они, по крайней мере, обеспечивали себя работой [4].

Второй этап охватывает начало XXI в. Рост ВВП Казахстана в 2000-х гг., в значительной степени обусловленный развитием сырьевого сектора экономики, внес свои коррективы в формирование самозанятости в стране. Однако рынок самозанятости продолжал оставаться неразвитым, хотя уровень самозанятости в целом снизился по сравнению с первым анализируемым этапом [5]. Снижение самозанятости в значительно большей степени зафиксировано в крупнейших и индустриальных городах Казахстана, где расширилась занятость по найму.

Одна из главных задач государства — борьба с бедностью и безработицей, а также повышение благосостояния казахстанцев. Для обеспечения ее выполнения были приняты следующие Государственные программы: Программа по борьбе с бедностью и безработицей на 2000–2002 гг., утвержденная постановлением Правительства Республики Казахстан от 3 июня 2000 г. № 833, Программа по снижению бедности в Республике Казахстан на 2003–2005 гг., утвержденная постановлением Правительства Республики Казахстан от 26 марта 2003 г. № 296, и Программа занятости населения Республики Казахстан на 2005–2007 гг., утвержденная постановлением Правительства Республики Казахстан от 27 января 2005 г. № 68. Благодаря принятым мерам Правительства и сложившейся экономической ситуации доля населения, имеющего доходы ниже уровня прожиточного минимума, в течение 2001–2006 гг. снизилась на 28,5 % [6].

Третий этап характеризуется разразившимся в 2008 г. мировым финансово-экономическим кризисом, который привел к новому витку инфляции, снижению занятости и росту безработицы. В этой связи, используя кризис как новую возможность, государство инициировало Дорожную карту занятости подобно стратегии Ф.Рузвельта во времена Великой депрессии в США.

Результатами Дорожной карты занятости стали [6]:

- создание 392000 рабочих мест;
- трудоустройство 192000 человек в социальной сфере и по молодежной практике;
- направление на подготовку и переподготовку почти 150000 человек;
- реализация около 9000 проектов;
- снижение безработицы до 5,5 % к концу 2010 г.;
- снижение доли населения, имеющей доходы ниже уровня прожиточного минимума, до 6,9 % к 2010 г.

Отмечая все положительные изменения, следует выделить ряд существенных проблем на рынке труда Казахстана к концу 2010 г. [6]:

- отсутствие реальной связи обучения и производства. Острый дефицит работников технического труда и квалифицированных специалистов;
- незаполненные вакансии, что связано с отсутствием прогноза потребностей в специалистах;
- сохранение высокой доли самозанятых в структуре занятых, не охваченных системой социальной поддержки и защиты.

В связи с этим были приняты новая Программа занятости-2020 в 2011 г. и как ее логическое продолжение — Дорожная карта занятости-2020 в 2013 г., которые охватывают *четвертый этап* государственного регулирования самозанятости в Казахстане. Целевыми участниками Дорожной карты занятости-2020 (ДКЗ-2020) стали безработные и самозанятые граждане РК. Для реализации ДКЗ-2020 предусматривалась работа по трем направлениям:

- обеспечение занятости через развитие инфраструктуры и жилищно-коммунального хозяйства;
- стимулирование предпринимательской инициативы. Данное направление реализовывалось через обучение основам предпринимательства, выдачу микрокредита до 6 млн тенге и на срок не более 5 лет, а также оказание сервисных услуг по сопровождению проекта в течение одного года;
- содействие в трудоустройстве через обучение и переселение в рамках потребностей работодателя. Реализация этого направления осуществлялась за счет государственного бюджета, в том числе субсидии на переезд, профессиональная подготовка, повышение квалификации и краткосрочные курсы по подготовке кадров для сферы услуг, поиск вакансий и содействие в трудоустройстве.

В целом реализация Дорожной карты занятости-2020 должна была способствовать развитию кадрового потенциала, в частности, реализации Государственной программы индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 гг., а также совершенствованию системы оказания адресной социальной помощи [7].

Одними из последних промежуточных количественных результатов реализации Программы «Дорожная карта занятости-2020» стали следующие цифры:

- трудоустроено 23568 человек в рамках реализации инфраструктурных проектов;
- 11182 человека получили микрокредиты до конца 2015 г., а более 70 % из них открыли свое собственное дело;
- 18661 человек трудоустроен по окончании обучения в рамках данной Государственной программы;
- половина людей, направленных на социальные рабочие места, трудоустроены по окончании действия данной программы, в то время как аналогичный показатель по завершении молодежной практики в рамках этой же программы составил 27 % [8].

Данная государственная программа была принята, скорее, как антикризисный механизм действий, который не содержал комплексной оценки «затраты–эффективность» [9].

Серьезную озабоченность в обществе в 2013 г. вызвали результаты выполнения задач, поставленных Программой занятости-2020. Так, на реализацию данной Программы было выделено 170 млрд тенге и трудоустроено всего 5 % нуждающихся, около 60 тыс. человек. Это означает, что на трудоустройство одного человека было потрачено около 3 млн тенге. При этом доля самозанятых уменьшилась всего на 1,2 % [10].

Одной из возможных причин низкой эффективности реализации Программы называлась плохая осведомленность населения о возможности получения микрокредита для открытия собственного дела, особенно в сельской местности. В целях посткризисного развития субъектов малого и среднего предпринимательства постановлением Правительства Республики Казахстан были утверждены Программы «Дорожная карта бизнеса-2020» и «Производительность-2020», которые в целом были направлены не на регулирование самозанятости, а на развитие действующего бизнеса.

Принятая в 2015 г. Государственная программа инфраструктурного развития «Нурлы жол» на 2015–2019 гг. также имела задачу создания нового импульса развития экономики, в частности, малого и среднего предпринимательства, а следовательно, и продуктивной самозанятости.

На сегодняшний день Дорожная карта бизнеса является одной из наиболее эффективных государственных программ, реализуемых Правительством Казахстана. Основными ее результатами выступают:

- кратное увеличение объема выданных кредитов предпринимателям;
- заметное снижение средневзвешенной ставки в обрабатывающей промышленности, транспортном секторе и секторе связи;
- рост выпуска товаров и услуг, за исключением сельского хозяйства;
- обеспечение государством существенной нефинансовой поддержки.

В самом же начале реализации данной государственной программы ее возможностями воспользовался в основном только крупный бизнес [11]. А для малых и средних предприятий существовали сложные для освоения бизнеса инструменты. Во-первых, для сельских жителей тяжело получить кредит, в частности, из-за отсутствия залогового имущества. Во-вторых, субсидирование представлялось совершенно недоступным инструментом, так как субсидируемые проекты должны представлять собой инвестиции, направленные на модернизацию и расширение производства. Поэтому доля банковских кредитов, приходящихся на моногорода, малые города и сельскую местность, в 2013 г. составила всего 25 % от выданных кредитов предпринимателям [12].

Кроме того, на наш взгляд, существует проблема правильного стратегического планирования государственных программ. Так, Дорожная карта бизнеса-2020 и Дорожная карта занятости-2020 в некоторой степени дублируют друг друга, например, вводится то же обучение, гарантирование кредитов, хотя Дорожная карта занятости направлена преимущественно на безработных и самозанятых, а Дорожная карта бизнеса — на все виды предпринимательства.

Пятый этап характеризуется принятием в конце 2016 г. крупнейшей государственной программы, направленной на продуктивную занятость безработного и самозанятого населения, — «Программа продуктивной занятости и массового предпринимательства». На наш взгляд, новая Программа принята вследствие неэффективности Дорожной карты занятости-2020. Программа ДКЗ-2020 оказалась неэффективной по нескольким причинам (рис.):

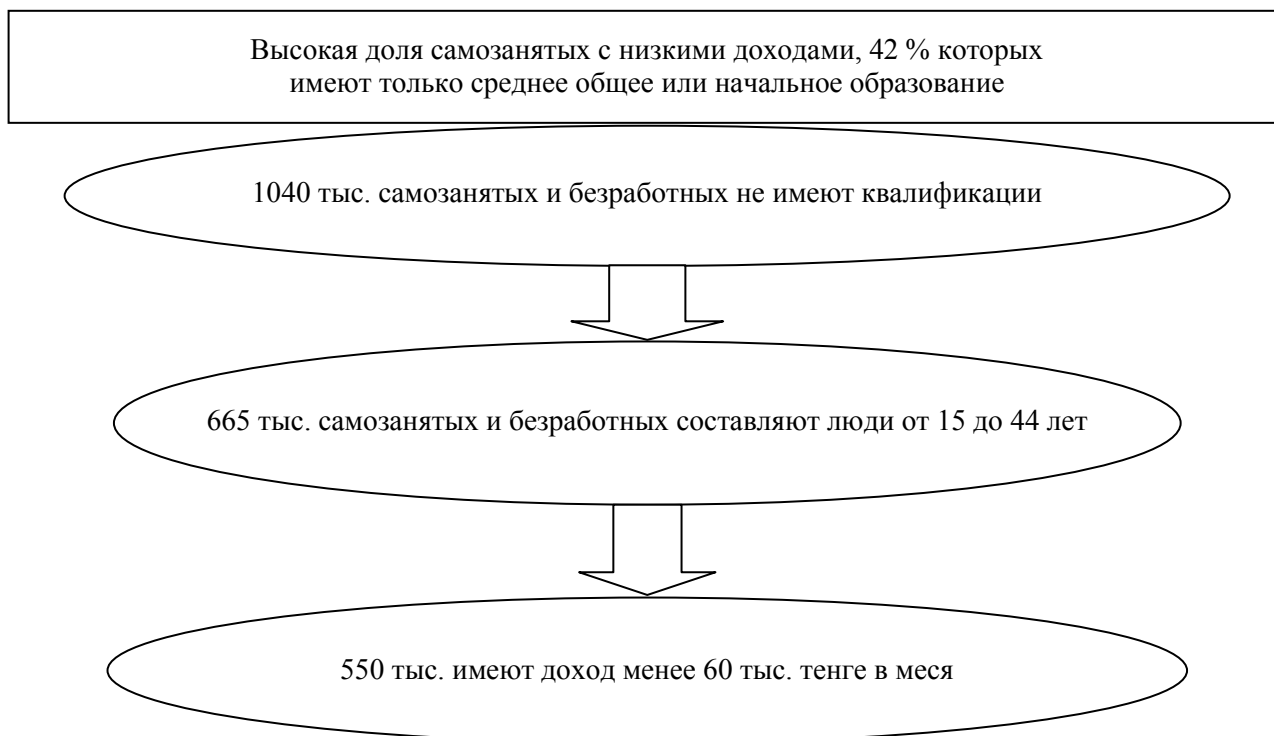

Рисунок. Данные по самозанятости на начало принятия Программы продуктивной занятости и массового предпринимательства (источник: продуктивная занятость и массовое предпринимательство/Официальный сайт Премьер-министра РК/ https://primeminister.kz/ru/page/view/produktivnaya_zanyatost_i_massovoe_predprinimatelstvo)

Так, Программой продуктивной занятости и массового предпринимательства также предусмотрено обучение основам предпринимательства, получение микрокредитования и получение квалификации для начала собственного дела или трудоустройства.

Однако данная Программа предлагает новый дополнительный набор инструментов реализации:

- получение бесплатного профессионально-технического образования для молодежи (15-24), насчитывающей 100 тыс. человек, на базе ТиПО;
- дуальное обучение, при котором обучаемый значительную часть времени будет проводить на рабочем месте;
- мобильные обучающие курсы, до 6 месяцев, с охватом села;
- обучение массовым профессиям в сервисном секторе;
- НПП «Атамекен» становится ответственной за обучение и дальнейшее сопровождение бизнеса;
- микрокредитование — до 16 млн тенге на срок до 7 лет, при этом без залога — до 1,5 млн тенге;
- микрокредитование осуществляется как для жителей сельской местности, так и для городских;
- создание единой цифровой биржи труда [13].

Однако данной Программой не предусмотрен механизм субсидирования издержек производства для самозанятых. Кроме того, ни одна казахстанская программа не стимулирует спрос на рабочую силу в целом через субсидирование заработной платы или занятости, за исключением субсидирова-

ния социальных рабочих мест, а также оплаты труда физических лиц, направленных в рамках молодежной практики.

Новая Программа лишь дополняет ДКЗ-2020 и кардинальным образом не сможет изменить ситуацию на рынке самозанятости, так как данный вид занятости не обеспечивается механизмом совершенно новой комплексной поддержки и стимулированием легализации теневой ее части. Поэтому, по нашему мнению, не было явной необходимости утверждать новую программу в таком виде.

В Казахстане субсидирование процентной ставки в рамках Дорожной карты бизнеса де-юре предоставляется всем категориям граждан, однако фактически безработные не имеют возможности воспользоваться подобной поддержкой государства из-за нехватки залогового обеспечения. А надеяться на «гарантирование» квазигосударственного сектора в лице фонда «Даму» безработным едва ли приходится. При этом имеется положительный опыт старт-ап-субсидий в Европе: они считают их эффективными в том случае, если старт-ап-субсидии используют безработные [14]. По сравнению с западными странами, такими как Франция и Великобритания, в Казахстане практически не предусмотрен механизм поддержки безработных через предоставление финансовой безвозмездной помощи для открытия собственного бизнеса, предполагающий использование пособий по безработице и собственных наличных средств. Поэтому органам государственной власти необходимо использовать европейский опыт.

На сегодняшний день законодательство Казахстана, касающееся самостоятельно занятых, не в полной мере отвечает вызовам времени. Для того чтобы Государственные программы достигали своих целей и действовали эффективно, необходимо однозначное определение самозанятости во всех нормативно-правовых документах, раскрытие всех форм самозанятости в действующем законодательстве, а также в самих Государственных программах.

Так, приняты следующие Законы РК, в которых прописаны положения, имеющие отношение к самозанятости: «О занятости населения», Трудовой кодекс Республики Казахстан, «О частном предпринимательстве», «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» (Налоговый кодекс).

Думается, для начала необходимо четко определить, кто относится к категории самозанятых. На сегодняшний день понятие «самозанятые» трактуется в различных источниках неоднозначно. Так, например, в Законе Республики Казахстан №149-III «О занятости населения» от 23 января 2001 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.11.2014 г.) говорится, что «самостоятельно занятые — физические лица из числа индивидуально занятых производством (реализацией) товаров, работ и услуг для получения дохода, членов производственных кооперативов, неоплачиваемых работников семейных предприятий (хозяйств) и работодателей, использующих труд наемных работников» [15]. В рамках Программы «Занятость-2020» Министерство труда и социальной защиты населения Республики Казахстан дало свое разъяснение термину «самозанятость», а именно: «Самостоятельная занятость — это занятость, при которой размер вознаграждения напрямую зависит от дохода, получаемого от производства (реализации) товаров и услуг (где собственное потребление рассматривается как часть дохода)» [16].

Таким образом, самозанятые в Казахстане — это лица, самостоятельно создающие и организующие свою деятельность.

Так, согласно Трудовому кодексу выделяются надомный труд и дистанционная работа, работа инвалидов, регулируется труд работников субъектов малого предпринимательства. Однако не рассматривается самозанятость как общая категория. Таким образом, данная часть населения фактически выпадает из правового поля главного Закона о труде.

В Кодексе также определено понятие гибкого рабочего времени, работы в ночное время, сверхурочной и дистанционной работы. Кроме того, предусмотрена почасовая оплата труда. Условиями трудового, коллективного договоров и (или) актом работодателя может устанавливаться почасовая оплата труда за фактически выполненные работы при неполном рабочем дне или его неполной загрузке, а также за работу временного или разового характера [17]. На основе этого можно сделать вывод, что нет однозначного определения самозанятости в нормативно-правовых документах, а также законодательство не раскрывает понятия самозанятости через ее формы.

Согласно классификации стран ОЭСР субъектами самозанятости являются индивидуальные предприниматели, не привлекающие наемных работников, и предприниматели некорпоративного бизнеса, привлекающие наемный труд. Вступление в данную организацию и приведение своего законодательства в соответствие со стандартами стран ОЭСР является приоритетом для политики РК.

В Казахстане самозанятость также представляет предпринимательство. На сегодняшний же день принят ряд законов, регламентирующих деятельность в сфере предпринимательства.

Обязательной государственной регистрации подлежат индивидуальные предприниматели, которые отвечают одному из следующих условий:

- 1) используют труд наемных работников на постоянной основе;
- 2) имеют от частного предпринимательства совокупный годовой доход, исчисленный в соответствии с налоговым законодательством Республики Казахстан, в размере, превышающем не облагаемый налогом размер совокупного годового дохода, установленный для физических лиц законами Республики Казахстан;

3) реализуют на территории торговых рынков сельскохозяйственную продукцию. Данная норма введена в действие с 1 января 2015 г. и действует до 31 декабря 2017 г. [18].

Что же касается совокупного годового дохода, то в 2017 г. он не должен превышать 293508 тенге, чтобы не регистрировать предприятие. Для целей государственной регистрации индивидуальных предпринимателей в соответствии с законодательством Республики Казахстан не облагаемый индивидуальным подоходным налогом размер дохода, подлежащий налогообложению, за календарный год для физического лица составляет 12-кратный минимальный размер заработной платы, установленный Законом о республиканском бюджете и действующий на 1 января соответствующего финансового года [19].

Согласно статье 7 Закона Республики Казахстан от 29 ноября 2016 г. № 25-VI «О республиканском бюджете на 2017–2019 годы» в 2017 г. минимальный размер заработной платы составляет 24459 тенге.

Стимулированию и развитию лишь сельскохозяйственной самозанятости способствует принятый Закон РК от 28 ноября 2014 г. № 257 –V «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам налогообложения», которым предусмотрено:

- освобождение от индивидуального подоходного налога доходов личных подсобных хозяйств в 24-кратном размере МЗП при реализации продукции перерабатывающим предприятиям или специализированным сервисно-заготовительным центрам (данная норма введена на 3 года);
- введение субсидирования НДС сервисно-заготовительным центрам при закупе сельхозпродукции у самозанятых, которые зарабатывают с помощью личных подсобных и крестьянско-фермерских хозяйств [20].

Проанализировав налоговое законодательство страны, можно прийти к следующему выводу. Для стимулирования легальной самозанятости в Казахстане действуют специальный налоговый режим, установленный для физических лиц, работающих на основе патента либо на основе упрощенной декларации, и общеустановленный режим налогообложения (табл.).

Т а б л и ц а

Виды налогообложений (на 2017 г.)

Специальный налоговый режим		Общеустановленный режим налогообложения
На основе патента	На основе упрощенной декларации	
1	2	3
Наемных рабочих не имеется, осуществляют деятельность в форме личного предпринимательства	Наличие наемных рабочих: - для ИП не больше 25 чел. (от 1 чел. до 25 чел.) - для ТОО не больше 50 чел.	Наличие наемных рабочих
Нет кассового аппарата	Наличие кассового аппарата	Наличие кассового аппарата
Предельный доход не превышает 300 МЗП = около 7,3 млн тенге	Имеют право не вести бухгалтерский учет (ИП), заниженная ставка — 3 % (социальный налог и пенсионные отчисления)	Ведут налоговую, бухгалтерскую отчетность.

1	2	3
<p>Подоходный налог — 1 % от заявленного дохода (предприниматель сам выбирает, когда ему отчитываться — ежемесячно, поквартально или за год), социальный налог — 1%</p>	<p>Предельный доход за 1 полугодие составляет:</p> <ul style="list-style-type: none"> - для ИП не больше 1400 МЗП= около 34 млн тг; - для ТОО не больше 2800 МЗП= около 68 млн тг; <p>Подоходный налог платят 1,5 % от полученного дохода (предприниматель отчитывается 1 раз в полгода), социальный налог 1,5 %</p>	<p>Подоходный налог — 10 % от дохода, облагаемого от источника, социальный налог 2 МРП за себя, 1 МРП за работников, корпоративный подоходный налог 20 %.</p>

Источник: составлено авторами.

В целом законодательство Казахстана предусмотрело процедуру регистрации индивидуального предпринимательства должным образом, но что касается рынка самозанятости, пробелы законодательства очевидны:

- отсутствие единого определения самозанятости;
- отсутствие в нормативно-правовых документах официального закрепления самозанятого в качестве плательщика налогов;
- лишь отдельные категории самозанятых предусмотрены Налоговым кодексом Казахстана в качестве официальных плательщиков налогов. К ним отнесены:
 - а) зарегистрированные ИП;
 - б) адвокаты и частные нотариусы;
 - в) частные судебные исполнители и профессиональные медиаторы;
 - в) лица, оказывающие услуги аккредитованным в Казахстане дипломатическим представительствам;
 - г) домашние работники, работающие по трудовым договорам [21];
- отсутствие удобной современной стандартизированной платформы регистрации и ведения отчетности для всех самозанятых, занимающихся различными видами экономической деятельности.

Эффект от закона, касающегося обязательного социального медицинского страхования, еще предстоит исследовать. Но необходимо отметить его потенциальный вклад в решение накопившихся за предыдущие годы проблем в сфере самостоятельной занятости, в частности, в формирование легальной самозанятости. Самозанятые до сих пор составляют значительную часть неформально занятых и теневой экономики [22]. Тем не менее они наряду со всеми гражданами пользуются медицинскими услугами и по достижении пенсионного возраста имеют право получать пенсию, не отчисляя при этом ни одного тенге в доход государства и пенсионного фонда. Такая несправедливая ситуация по отношению к другим гражданам, которые финансируют социальные и иные расходы государства, на сегодняшний день выглядит крайне негативно.

Так, согласно законодательству отчислять в фонд обязательного социального медицинского страхования будут следующие категории граждан:

- работодатели (1 % — с 2018 г., до 3 % в последующие годы);
- сами работники (1 % — с 2019 г., 2 % — с 2020 г.);
- самостоятельные работники (5 % от минимальной заработной платы).

Здесь необходимо подчеркнуть, что без перечислений в данный фонд плановая стационарная помощь оказываться не будет. Причем при просрочке платежа надо будет заплатить за просроченные месяцы, чтобы получить необходимую медицинскую помощь [23]. Эта государственная мера поможет в некоторой степени вывести из тени самостоятельно занятых, однако более высокая налоговая нагрузка, учитывая выплату подоходного налога, социального налога и социальных отчислений, может быть тормозом развития самозанятости, создав дополнительный финансовый риск при входе в данный вид деятельности.

Традиционные виды профсоюзов теряют свое значение при развитии индивидуализации карьеры профессионалов, развитии самозанятости и ее новых форм. В Казахстане нет своего профсоюза самозанятых, с помощью которого самостоятельно занятые люди могли бы отстаивать свои права при со-

блюдении условия выхода из тени. Ведь данная категория занятых нуждается в социально-правовой защите, у нее нет практически никаких прав, нет отпусков и стабильности, нет также «подушки безопасности» при потере своего дела. Они не видят и не слышат своих единомышленников.

Отсутствует также инструмент использования новых информационно-коммуникационных технологий именно для самозанятых Казахстана, наподобие государственной биржи труда, где встречаются заказчики и исполнители на удобной онлайн-платформе, которой могли бы доверять как самозанятые, так и клиенты. При этом Глава государства Н.А.Назарбаев в своем Послании от 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» уже указывал на необходимость использования последних достижений научно-технического прогресса и информационно-коммуникационных технологий [24].

Коворкинг-центры составляют важную часть организационной составляющей, способствующей динамичному развитию прогрессивной части самостоятельно занятых, использующих в работе современные достижения научно-технического прогресса и сети Интернет.

В Казахстане недостаточное количество коворкинг-центров, каждый из которых представляет собой удобную площадку сосредоточения креативных, самостоятельно занятых людей. Известные коворкинг-центры в г. Алматы — "Бизнес-Фабрика" и "L.E.S. Live Club", «Команда Баттлера», в г. Астане — «Multi Space», ТОО «Алекс-Асу» в Актобе.

По нашим данным, количество коворкинг-центров в г. Алматы — семь в г. Астане — четыре, по одному в Костанае, Актобе, Шымкенте, Кызылорде, Павлодаре, Актау, Усть-Каменогорске [25]. Стандартный коворкинг-центр рассчитан на 120-200 рабочих мест. На сегодняшний день примерно от 2160 до 3600 высококвалифицированных самозанятых, использующих современные информационно-коммуникационные технологии в своей работе, могут быть охвачены коворкинг-центрами. Этого, конечно, недостаточно для обеспечения «правильными» с организационной точки зрения рабочими местами.

В исследовании А.Гандини описывается, как работники цифровой эры и самозанятые умственного труда в рамках коворкинг-пространств могут экспериментировать в потенциально новом способе организации и ретерриторизации для своих кочевых форм и моделей работы. Рассматривается понятие коворкинг-пространств как сред, которые могут восстановить пара-институциональное или постбюрократическое понятие доверия между экономическими субъектами, которые в настоящее время отсутствуют, в раздробленном и индивидуализированном социально-экономических контекстах экономики знаний. Вдоль этой линии коворкинг-пространства рассматриваются в качестве конкретных форм сотрудничества сред, увязывая с нынешними социологическими пониманиями коммунитаристского взаимодействия, как коллективное проявление социальности сети на основе гласности и репутации, основанной на представлениях о доверии [26].

Таким образом, можно констатировать, что самостоятельная занятость в РК идет по своему пути становления и развития, а также находится в организационно-правовом поле взаимодействия с органами государственной власти Казахстана. Государство стимулирует ее развитие с помощью законодательных актов и различных принимаемых целевых программ развития продуктивной занятости.

На сегодняшний день уже апробировано несколько государственных программ, частично дублирующих друг друга, на которые были выделены значительные суммы, однако пока уровень продуктивной занятости находится все еще на высоком уровне, поэтому можно выделить их недостаточную эффективность. Возможно, это связано с недостатком целевых инструментов, доступных для большинства самозанятого и безработного населения. Многие самозанятые живут на селе, и в структуре самозанятых высока доля неквалифицированного труда, хотя в мировом развитии самозанятости сегодня существует другая тенденция [27]. В отечественных программах, направленных на развитие самозанятости, не выделяется отдельно поддержка женщин и молодежи в достаточной степени, хотя для европейских программ именно эти категории представляются особенно значимыми для соответствующего обеспечения всеми возможными инструментами развития.

Кроме того, имеются определенные недостатки существующего законодательства, касающиеся стандартизации определения и налогообложения в сфере самозанятости. Отсутствует отражение в основном Законе о труде, Трудовом кодексе, современных тенденций на рынке самозанятости. А также недостаточно законодательное стимулирование несельскохозяйственной самостоятельной занятости ввиду постоянного развития научно-технического прогресса, влияющего на портрет современного самозанятого человека.

В Казахстане нет механизмов эффективного поиска между самозанятыми и заказчиками их услуг с учетом нового этапа развития коммуникаций. Не обеспечена также эффективная защита самозанятых в РК и их консолидация вокруг государственного института, который бы повысил эффективность через доверие между участниками рынка самозанятости.

Неразвитая инфраструктура для отдельных видов экономической деятельности самозанятых остается препятствием для ее динамичного развития.

Здесь также необходимо отметить, что в нашей стране не перенимается положительный опыт ряда развитых стран, которые внедряют эффект от масштаба, а также используют уже доказавшие пользу от внедрения механизмы развития самозанятости. Так, на казахстанских сельских территориях практически отсутствуют большие центры специализированных услуг вблизи городов, которые могли бы притягивать население городов, увеличивая количество потенциальных заказчиков услуг сельских жителей.

Самозанятые в перспективе могут составить основу все еще формирующегося среднего класса Казахстана. В Казахстане до сих пор не сформирован средний класс, хотя, конечно, определен средний класс существует множество. И именно самозанятые, представляющие собой активную часть общества, мелкобуржуазную среду, должны стать основой формирования среднего класса в республике.

На наш взгляд, несомненно, государство обеспечивает условия и стимулы развития самозанятости, но до сих пор многие самозанятые предпочитают находиться в тени государственного регулирования. Это препятствует развитию экономики, социальной справедливости и ответственности. Поэтому следует разработать новый механизм стимулирования легальной самостоятельной занятости и вовлечения в нее безработного населения на основе зарубежного опыта.

Список литературы

- 1 Закон РК «О занятости населения» от 6 апреля 2016 г. / Казахстанский информационно-аналитический сайт [Электронный ресурс]. — Режим доступа: zakon.kz/http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38847468#pos=118;-179/.
- 2 Hetschko C. (2016). Small Bus Econ 47: 461. doi:10.1007/s11187-016-9730-0.
- 3 Кусаинов М.А. (2012): Роль малого и среднего предпринимательства в решении региональных проблем занятости и безработицы / М.А. Кусаинов / Управление экономическими системами. — 2012. — № 37.
- 4 Казахстанский информационный портал [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.nur.kz/1049829-nazarbaeva-rizvala-neplatelshchikov.html/.
- 5 Официальный сайт государственной статистики РК [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://stat.gov.kz.
- 6 Об утверждении Программы занятости-2020 / Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1100000316/. Дата обращения – 03.04.2017г.
- 7 Государственные услуги и информация онлайн [Электронный ресурс]. — Режим доступа: /Egov.kz/. Дата обращения – 03.04.2017 г.
- 8 Хамбар Б. К вопросам обеспечения продуктивной занятости в Казахстане / Б. Хамбар, Ж. Бабажанова / Экономика и статистика. — Астана, 2016. — № 3. — С. 83.
- 9 Мусатаева А.А. Оценка результатов реализации Программы «Дорожная карта занятости – 2020» с позиций «Затраты-эффективность» / А.А. Мусатаева // Наука и современность. — 2014. — № 31.
- 10 Официальный интернет-ресурс Мажилиса Парламента РК [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.parlam.kz/ru/mazhilis/news-details/id545/2/1/.
- 11 Аманова Роза. Акцент – на малый бизнес / Казахстанский информационно-аналитический сайт zakon.kz [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.zakon.kz/4586590-programma-dorozhnaja-karta-biznesa-2020.html/.
- 12 Об утверждении Единой программы поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса-2020», внесении изменений в постановление Правительства Республики Казахстан от 10 июня 2010 г. № 556 «О некоторых мерах по реализации Программы «Дорожная карта бизнеса-2020» и признании утратившими силу некоторых решений Правительства Республики Казахстан» / Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1500000168/.
- 13 Продуктивная занятость и массовое предпринимательство / Официальный сайт Премьер-министра РК [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://primeminister.kz/ru/page/view/produktivnaya_zanyatost_i_massovoe_predprinimatelstvo.
- 14 José María Millán. Determinants of self-employment survival in Europe / José María Millán, Emilio Congregado, Concepción Román / Small Business Economics, 2012. — Vol. 38. — Issue 2. — P 231–258//DOI: 10.1007/s11187-010-9260-0.
- 15 Закон РК «О занятости населения» от 6 апреля 2016 г. / Казахстанский информационно-аналитический сайт [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38847468#pos=64;-207/.
- 16 Методика определения потребности отраслей экономики в кадрах в разрезе отраслей, специальностей и регионов от 1 июля 2013 г. / Официальный интернет-ресурс Министерства труда и социальной защиты населения РК [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.enbek.gov.kz/.

17 Трудовой кодекс РК 2015 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.07.2015 г.) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30103567.

18 Обязательная регистрация ИП / Специализированный юридический сайт [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://dogovor24.kz/articles/otkryt_ip_ili_osusshestvlyat_svoj_biznes_kak_fizicheskoe_lico_v_kazahstane-76.html/.

19 Статья 157 Налогового кодекса РК N 99-IV от 10.12.2008 года. Статья 157 с изменениями, внесенными Законом РК от 16.11.2009 № 200-IV (вводится в действие с 01.01.2010) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://online.zakon.kz>.

20 Крупнейшая бизнес-ассоциация страны НПП «Атамекен» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://reestr.palata.kz/ru>.

21 Жусупова Айман. Феномен самозанятости в Казахстане как отражение специфики социально-экономического развития / Институт мировой экономики и политики при Фонде Первого Президента Республики Казахстан – Лидера нации. — Алматы, 2013. http://iwerp.kz/files/attachments/article/2013-12-04/doklad_-_samozanyatost-na_pechat-arzygul.pdf

22 Официальный сайт государственной статистики РК [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [Stat.gov.kz](http://stat.gov.kz).

23 Казахстанский информационный портал [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.nur.kz/1416046-kakie-syugrizy-zhdut-kazahstancsev-v-no.html>.

24 Послание Президента Республики Казахстан от 31 января 2017 г. / «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» / Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700002017/>.

25 Диас Нургожин, Генеральный директор ТОО «Первая школа предпринимателей» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.1school.biz>.

26 Alessandro Gandini. Coworking: The Freelance Mode of Organisation? / Alessandro Gandini // The Reputation Economy, (03.06.16): pp. 97–105.

27 Alessandro Gandini. The Rise of Freelance Economy / Alessandro Gandini /The Reputation Economy, 2016. — P. 13–25. DOI 10.1057/978-1-137-56107-7_2.

Т.А. Азатбек, Д.Т. Байтенизов, И.Н. Дубина

Қазақстан Республикасында өзін-өзі жұмыспен қамтуды мемлекеттік-құқықтық реттеу

Мақала Қазақстандағы өзін-өзі жұмыспен қамтудың нәтижелі қалыптастыру мәселесіне арналған. Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаев 2012 ж. «Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамы» идеясын жариялап, әрқашан жұмыс үшін лайықты еңбекақы төлеу және жұмыссыз халықты жұмыспен қамту үшін қажетті шарттар мен мүмкіндіктер қалыптастыру кертігін атап өтті. Өзін-өзі жұмыспен қамтуды дамытумен ынталандыру мақсатында мемлекет осы қызмет түрін тиісті нормативтік-құқықтық реттеуден қамтамасыз етеді, сондай-ақ өнімді жұмыспен қамтуды іске асыруға бағытталған бағдарламаларды қабылдайды. Тәуелсіздік алған сәттен бастап Қазақстанда жұмыспен қамту саласындағы мемлекеттік реттеу жүйесі қалыптасуы бірнеше кезеңдерден өтіп және қазіргі уақытта өзін-өзі жұмыспен қамту саласындағы әлемнің жетекші елдерінің үлгілеріне тиісті құқықтық базасы қалыптастырылды. Авторлар өз жұмысында «өзін-өзі жұмыспен қамтуды» дамыту үшін қолда бар тетіктер мен құралдарды қарастырды. Сондай-ақ «өзін-өзі жұмыспен қамту» ұғымын талдап, оның заң актілерінде ұсынылған мемлекет тарапынан тиімді реттеу негізі болып танылатын нысандарына ерекше назар аударды және өзін-өзі жұмыспен қамтуды дамыту үшін инфрақұрылымды жаңғырту, сондай-ақ өнімді өзін-өзі жұмыспен қамтуына жәрдемдесу жөніндегі авторлық қорытындылар мен шараларды ұсынды.

Кілт сөздер: өзін-өзі жұмыспен қамту, жұмыссыздық, мемлекеттік бағдарламалар, заң шығару, дамыту құралдары, коворкинг-орталықтары.

T.A. Azatbek, D.T. Baytenizov, I.N. Dubina

State-legal regulation of self-employment in the Republic of Kazakhstan

The article is devoted to the problem of formation of productive self-employment in Kazakhstan. Head of State N.Nazarbayev, having proclaimed the idea of the «Universal Labor Society» in 2012, always emphasizes the need for worthy payment of this labor and creation of conditions and opportunities for employment of unemployed people. In order to stimulate the development of self-employment, the state provides this type of activity with appropriate regulatory and legal regulations, and also adopts programs aimed at the realization of productive employment. Since gaining independence, the system of state regulation in the sphere of employment in Kazakhstan has passed several stages of its formation and at the present stage a legislative base has been formed in the sphere of self-employment corresponding to the analogues of the leading countries of the world. The authors in their work analyzed the available mechanisms and tools for the development of self-employment. The authors pay particular attention to the analysis of the concept of self-employment and

its forms, presented in legislative acts, which are the basis for effective regulation by the state. The article presents the conclusions and recommendations of the authors on upgrading the infrastructure for the development of self-employment, as well as measures to stimulate productive self-employment.

Keywords: self-employment, unemployment, government programs, legislation, development tools, co-working centers.

References

- 1 Zakon RK «O zaniatosti naseleniia» ot 6 apreliia 2016 h. [The Law of the Republic of Kazakhstan "On employment of the population" from April 6, 2016]. / Kazakhstanskii informatsionno-analiticheskii sait – Information and analytical site of Kazakhstan. *zakon.kz* Retrieved from http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38847468#pos=118;-179/ [in Russian].
- 2 Hetschko, C. (2016). Small Bus Econ 47: 461. doi: 10.1007 / s11187-016-9730-0.
- 3 Kusainov, M.A. (2012). Rol maloho i sredneho predprinimatelstva v reshenii rehionalnykh problem zaniatosti i bezrobotitsy [The role of small and medium-sized businesses in solving regional problems of employment and unemployment]. *Upravlenie ekonomicheskimi sistemami – Management of economic systems*, 37 [in Russian].
- 4 Kazakhstanskii informatsionnyi portal [Kazakhstan information portal]. *www.nur.kz* Retrieved from www.nur.kz/1049829-nazarbaeva-prizvala-neplatelshchikov.html [in Russian].
- 5 Ofitsialnyi sait hosudarstvennoi statistiki RK [Official website of the state statistics of the RK]. Retrieved from <http://stat.gov.kz> [in Russian].
- 6 Ob utverzhdenii prohranny zaniatosti 2020 / Informatsionno-pravovaia sistema normativnykh pravovykh aktov Respubliki Kazakhstan «Adilet» [On approval of the employment program 2020 / Information and legal system of normative legal acts of the Republic of Kazakhstan «Adilet»]. *adilet.zan.kz* Retrieved from <http://adilet.zan.kz/eng/docs/P1100000316/> [in Russian].
- 7 Hosudarstvennye usluhi i informatsiia onlain [Public services and information online]. Retrieved from [Egov.kz](http://egov.kz) [in Russian].
- 8 Khambar, B., Babajanova, J. (2016). K voprosam obespecheniia produktivnoi zaniatosti v Kazakhstane [On Ensuring Productive Employment in Kazakhstan]. *Ekonomika i statistika – Economics and Statistics*, 3, 83. Astana [in Russian].
- 9 Musataeva, A.A. (2014). Otsenka rezultatov realizatsii prohranny «Dorozhnaia karta zaniatosti – 2020» s pozitsii «Zatraty-effektivnost» [Assessment of the results of the implementation of the Road Map of Employment-2020 program from the perspective of «Cost-effectiveness»]. *Nauka i sovremennost – Science and the Present*, 31 [in Russian].
- 10 Ofitsialnyi internet-resurs Mazhilisa Parlamenta RK [The official Internet resource of the Mazhilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan]. *www.parlam.kz* Retrieved from <http://www.parlam.kz/en/mazhilis/news-details/id545/2/1/> [in Russian].
- 11 Amanova Rosa. Aktsent – na maliy biznes [The emphasis is on small business]. Kazakhstanskii informatsionno-analiticheskii sait – Kazakhstan information-analytical site]. *zakon.kz/* Retrieved from <http://www.zakon.kz/4586590-programma-dorozhnaja-karta-biznesa-2020.html/> [in Russian].
- 12 Ob utverzhdenii Edinoi prohranny podderzhki i razvitiia biznesa «Dorozhnaia karta biznesa-2020», vnesenii izmenenii v postanovlenie Pravitelstva Respubliki Kazakhstan ot 10 iunია 2010 hoda № 556 «O nekotorykh merakh po realizatsii Programmy «Dorozhnaia karta biznesa-2020» i priznanii utrativshimi silu nekotorykh reshenii Pravitelstva Respubliki Kazakhstan" / Informatsionno-pravovaia sistema normativnykh pravovykh aktov Respubliki Kazakhstan [On approval of the Single business support and business development program «Business Roadmap-2020», introduction of changes to the Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan of June 10, 2010 No. 556 «On some measures to implement the Business Roadmap-2020 program and the recognition of certain solutions as invalid. Government of the Republic of Kazakhstan» /Information and legal system of normative legal acts of the Republic of Kazakhstan]. *adilet.zan.kz* Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1500000168/> [in Russian].
- 13 Produktivnaia zaniatost i massovoe predprinimatelstvo [Productive employment and mass entrepreneurship]. Ofitsialnyi sait Premer-Ministra RK – Official website of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan]. *primeminister.kz* Retrieved from https://primeminister.kz/en/page/view/produktivnaya_zanyatost_i_massovoe_predprinimatelstvo/ [in Russian].
- 14 José María Millán, Emilio Congregado, Concepción Román (2012). Determinants of self-employment survival in Europe / Small Business Economics // Vol. 38, Issue 2, pp 231-258 // DOI: 10.1007 / s11187 -010-9260-0.
- 15 Zakon RK «O zaniatosti naseleniia» ot 6 apreliia 2016 h. [Law of the Republic of Kazakhstan «On employment of the population» of April 6, 2016]. Kazakhstanskii informatsionno-analiticheskii sait – Kazakhstan Information and Analytical Site]. *zakon.kz* Retrieved from http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38847468#pos=64;-207/ [in Russian].
- 16 Metodika opredeleniia potrebnosti otraslei ekonomiki v kadrakh v razreze otraslei, spetsialnostei i rehionov ot 1 iulija 2013 h. [Methodology for determining the needs of the economic sectors in specialists in the context of industries, specialties and regions from July 1, 2013]. Ofitsialnyi internet-resurs Ministerstva truda i sotsialnoi zashchity naseleniia RK – The official Internet resource of the Ministry of labor and social protection of the population of the Republic of Kazakhstan]. Retrieved from www.enbek.gov.kz [in Russian].
- 17 Trudovoi kodeks RK 2015 [Labor Code of the Republic of Kazakhstan 2015]. Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30103567 [in Russian].
- 18 Obiazatelnaia rehistratsiia IP [Obligatory registration of individual enterprises]. Spetsializirovannyi iuridicheskii sait – Specialized legal website]. *dogovor24.kz* Retrieved from http://dogovor24.kz/articles/otkryt_ip_ili_osushestvlyat_svoj_biznes_kak_fizicheskoe_lico_v_kazahstane-76.html/ [in Russian].
- 19 Statia 157 Nalohovoho Kodeksa RK N 99-IV ot 10.12.2008 hoda. Statia 157 s izmeneniami, vnesennymi Zakonom RK ot 16.11.2009 № 200-IV [Art. 157 of the Tax Code of the Republic of Kazakhstan No. 99-IV of December 10, 2008. Article 157 as amended by the Law of RK as of 16.11.2009 No. 200-IV. Retrieved from <https://online.zakon.kz> [in Russian].
- 20 Krupneishaia biznes-assotsiatsiia strany NPP «Atameken» [The largest business association of the country NHE «Atameken»]. *reestr.palata.kz* Retrieved from <http://reestr.palata.kz/ru/> [in Russian].

21 Zhusupova Aiman. (2013). Fenomen samozaniatosti v Kazakhstane kak otrazhenie spetsifiki sotsialno-ekonomicheskogo razvitiia [The phenomenon of self-employment in Kazakhstan as a reflection of the specific of socio-economic development]. Institut mirovoi ekonomiki i politiki pri Fonde Pervoho Prezidenta Respubliki Kazakhstan - Lidera natsii – Institute of world economy and politics under the First President of the Republic of Kazakhstan - Leader of the Nation Foundation]. Almaty. Retrieved from http://iwep.kz/files/attachments/article/2013-12-04/doklad_-_samozanyatost-na_pechat-arzygul.pdf [in Russian].

22 Ofitsialnyi sait hosudarstvennoi statistiki RK [Official website of the state statistics of the RK]. Retrieved from [Stat.gov.kz](http://stat.gov.kz/) / [in Russian].

23 Kazakhstanskii informatsionnyi portal [Kazakhstan information portal]. www.nur.kz Retrieved from <https://www.nur.kz/1416046-kakie-syurprizy-zhdut-kazakhstancev-v-no.html> / [in Russian].

24 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 31 ianvaria 2017 hoda «Tretia modernizatsiia Kazakhstana: globalnaia konkurentosposobnost» [Message of the President of the Republic of Kazakhstan dated January 31, 2017]. Informatsionno-pravovaia sistema normativnykh pravovykh aktov Respubliki Kazakhstan Adilet – «Third modernization of Kazakhstan: global competitiveness» / Information and legal system of normative legal acts of the Republic of Kazakhstan Adilet]. [adilet.zan.kz](http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700002017/) Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700002017/> [in Russian].

25 Dias Nurgozhin, Generalnyi direktor TOO «Pervaia Shkola Predprinimatelei» [General Director of LLP «First School of Entrepreneurs»]. Retrieved from <http://www.1school.biz> [in Russian].

26 Alessandro Gandini (03.06.16). Coworking: The Freelance Mode of Organization? // The Reputation Economy, 97–105.

27 Alessandro Gandini (2016). The Rise of Freelance Economy / The Reputation Economy, 13–25 // DOI 10.1057 / 978-1-137-56107-7_2.

А.Б. Баймбетова¹, А.Г. Гиззатжанова¹, Д.М. Мухияева¹, Д.М. Айкупешева²

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

²С.Сейфуллин атындағы Қазақагроэкономикалық университеті, Астана, Қазақстан

(E-mail: asel_baymbetova@mail.ru)

Жаһандану жағдайында Қазақстан Республикасының инновациялық жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру жолдары

Мақалада қазіргі таңдағы, нақтырақ айтатын болсақ, жаһандану жағдайында Қазақстан Республикасының инновациялық жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін арттыратын жолдары қарастырылған. Бүгінгі таңда, қай салада болсын, өндіріс саласы болсын, қызмет көрсету саласы болсын өзекті мәселелердің бірі бәсекеге қабілеттіліктің алатын орны жоғары болып отыр. Қазақстанның дамуы жаһандық жандануы мен инновациялық өркендеуінде қоғамдағы жағдайының жоғарылауын байқауға болады. Демек, қарастырылып отырған өзекті мәселе ұлттық инновациялық жүйенің жандануы мен дамуы, заңдық актілер мен стратегияларын әзірлеу, оларды модернизациялау, сонымен қатар мемлекеттер арасындағы ынтымақтастықтың инновациялық әлеуетінің мүмкіндіктері мен қауіптерін бағалау, оларды бір ортаға келтіретін кластерлер негізінде қарастырылды. Сондай-ақ өндіріс немесе қызмет көрсету кәсіпорының оңтайлы, әрі тиімді қызмет етуі жүйелік тұрғыда кооперациямен байланыстыра отырып, бәсекелестік пен ынтымақтастық деңгейде ерекшеленуге немесе басып озуда мүмкіндік береді. Осындай іс-әрекеттер инновациялық тұрғыда бәсекеге қабілетті өнім немесе қызметтің, нақтырақ айтсақ, бизнестің нарыққа ыңғайлы жаңа бір моделін және ұлттық инновациялық жүйелерді қалыптастыруға, ақпараттар мен білімді таратуға, нормативтік-құқықтық және заңнамалық базаны жандандыруға мүмкіндік береді. Жаһандану жағдайында Қазақстан Республикасының көптеген дамушы елдерінің қатарына қосылуы, экономикалық өсімі байқалған инновациялық саланың тиімді дамуына негізделуі байқалған. Инновациялық қызметтердің нәтижесінде кез келген ұлттық экономиканың бәсекеге қабілетті бола алады.

Кілт сөздер: ұлттық экономика, экономикалық модель, стратегиялық даму, ұлттық инновациялық жүйе, мемлекетаралық кластер.

Мемлекетаралық кооперациялар кезіндегі экономикалық даму, елдің әлеуметтік-экономикалық дамуында, өнімдерді өндіру үрдістерінде, қызмет пен тауарлардың өндірісінде, ақпараттардың алмасуында, халықтың ұдайы өсуінде, сонымен қатар әлеуметтік-экономикалық қарым-қатынастардың жаңғыруында көрініс табады, яғни бір жүйе болуы керек. Ал жүйенің өзіндік мақсаты бар, ол Қазақстанның дамуы қоғамдық прогресс және инновациялық даму жолында қоғамның әлауқатының артуы кезінде көрінуі керек. Олай болса, тақырыптың өзектілігі ұлттық инновациялық жүйенің дамуы, заң актілері мен стратегияларын дайындау мен модернизациялау, мемлекеттер арасындағы ынтымақтастықтың инновациялық әлеуетінің мүмкіндіктері мен қауіптерін бағалау, «мемлекетаралық кластерлер» сияқты, өсу орталарын іздеумен артады.

Жалпы мемлекеттер арасындағы халықаралық желілерді құру өзіне келесілерді кірістіреді:

- бизнестің жаңа модельдерін қалыптастыру;
- ұлттық инновациялық жүйелерді қалыптастыру;
- ақпараттар мен білімдерді тарату;
- нормативтік-құқықтық және заңнамалық базаны жандандыру.

Мемлекеттер арасындағы кооперациялардың инновациялық әлеуеті олардың болашақтағы дамуы мен оның өзгеру қасиетімен сипатталады [1].

Инновациялық жүйелер әрбір ел үшін объективті факторлардың әсерімен қалыптасады, оған оның көлемі, табиғи ресурстың болуы, географиялық жағдайы мен климат, мемлекеттік институттарының тарихи даму ерекшеліктері және кәсіптік іс-әрекеттің формаларын жатқызуға болады, бұл факторлар инновациялық белсенділіктің ұзақмерзімді бағыты мен жылдамдығын анықтайтын детерминанттары болып табылады [2]. Сонымен, ұлттық инновациялық жүйелер белгілі бір құрылыммен және жүйелік иерархиялық тәртібімен ерекшеленеді, ал қазіргі уақыттағы ұлттық инновациялық жүйенің дамуы жаңа экономика ұғымымен байланысты, яғни инновациялар экономикалық өсудің қозғалтушы жүйесі болып отыр.

Қазіргі кезде ұлттық инновациялық жүйені (ҰИЖ) қоғамдық, жеке және ұлттық мемлекеттік ұйымдардың жиынтығы мен олардың арасындағы механизмдердің негізгі байланысы деуге болады.

Жалпы ұлттық инновациялық жүйе алынатын, сақталатын және қолданылатын экономикалық білімнің пайдасымен, инновациялық қызметтің тиімділігі кезінде көруге болады, ал инновацияның өнімдірілген өнімдердің басқа облыстарға қарапайым бейімділігі және бар технологияны модернизациялау сияқты формалары бар. Инновациядағы прогресс түрлі білім типтерін өндіретін және олардың ағындарын басқаратын, олардың қосымшаларын бөлетін және қамтамасыз ететін күрделі жүйенің өзара байланысқан элементтеріне негізделеді [3].

Мемлекеттердің инновациялық бағыттары үкімет органдарымен, басым инновациялық бағдарламалармен, жобалармен, кәсіпкерлік жағдаймен анықталады. Қазіргі уақытта халықаралық байланыс пен кластерлерді құру инновацияның дамушы бағыттарының бірі болып табылады. Бүгінде мемлекеттердің халықаралық ынтымақтастығы бірыңғай экономикалық кеңістікті құруды қолға алады, ол мемлекетаралық кластерді құру үшін негіз болып табылады. Бірыңғай экономикалық кеңістік – әрбір мемлекеттің артықшылықтарын пайдалану жолында ұлттық экономикалық дамудың стратегиялық мақсаттарын жүзеге асыруға мүмкіндік туғызатын құрал. Қазіргі уақытта кластерлік стратегияны іске асыруда ұлттық экономиканың бәсекелестігін арттыру идеясы жаңа бағыт деп айтуға болмайды. Бірақ дағдарыстан шығу кезеңінде диверсификацияның дәстүрлі әдісі тиісті нәтижені бере алмайды, ал бизнесті ұйымдастырған кезде кластерлік модельді қолдану экономиканы модернизациялаудың негізгі баламасы [4].

Шет елдік кластерді құру тәжірибесінде мемлекеттер арасындағы сыртқы ортаның экономикалық және әлеуметтік ерекшеліктеріне орай, кластерді ұйымдастыру мен дамытудың келесідей бағыттарын көрсетуге болады:

1. Кластерлердің ұйымдастырушылық-құқықтық қамтамасыз етілуін қалыптастыру:

– өңірлердің жетекшілері мен кәсіпкерлерге кластерлерді құру бойынша әдістемелік және практикалық материалдарды әзірлеу;

– кластерлерді құрумен байланысты бастамалар мен басымдықтарды көпшілікке дәріптеу;

– кластерлер идеясын таратуға құлшыныс білдірген мамандарды таңдап алу және оқыту;

– өңірлерде кластерлерді идентификациялау, олардың бәсекеге қабілеттілігіне талдау жүргізу;

– кластерлік жобаларды әзірлеу және іске асыру;

– мемлекеттік қолдауға ие болатын кластерлер қызметіне мониторинг жүргізу.

2. Кластерлік басталамаларды ынталандыратын экономикалық механизм:

– қаржыландыру;

– инвестициялық кластерлік жобаларды конкурстық негізде қаржыландыру;

– кластерді дамыту үшін жеңілдетілген несиелерді беру;

– кластерлер субъектілерін оқытуға гранттар ұсыну.

3. Халықаралық кластерлерді жылжыту формалары:

– сауда-экономикалық байланыстар;

– халықаралық конференциялар;

– шет елдік инвесторлармен халықаралық келіссөздер жүргізу;

– инвестициялық форумдар [5].

Инновациялық үрдісті мемлекеттер арасындағы ынтымақтастықты арттыру үшін инновациялық мемлекетаралық кластерлерді дамыту керек. Инновациялық мемлекетаралық кластерлер мемлекеттердің ынтымақтастығы үшін негіз бола отырып, біріктірілген қызметті жүргізуге асырады, ақпараттық кеңістіктің қалыптасуының ортасы болып табылады. Ал кластердің кеңістігі ретінде үкімет, нарық, бизнес институттарын дамытатын базалар, жаңа технологиялар, ғылыми зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды дайындау, әлемдік нарықтардағы инновациялық өнімдер мен инновациялық бастамаларының коммерциализациялануы мен жаңалықтарының алаңдарын алуға болады. Мемлекетаралық инновациялық кластерді құруға қатысушы-мемлекеттердің ынтымақтастығы және кооперация бағдарламаларын негіз ретінде қарастыруға болады. Заманауи экономика жағдайында құрастырылатын кластерлік табиғат синергетикалық эффект тудырады. Синергизм кәсіпорынның кез келген тобында топтық ресурстарды дұрыс ұйымдастыру мен бөлу кезінде қалыптасады. Синергетикалық эффектіні жүйелік эффект деп аталатын бірыңғай жүйенің жеке бөліктерінің интеграциялануы нәтижесінің тиімділік қызметінің артуы деп түсінуге болады. Жалпы алғанда, кластерді ұйымдастырушылық жүйе ретінде қарастыруға болады. Зерттеулерде кластер сызықты емес динамикалық жүйе, ол ұйымдық өзара әсер ету формасы болып табылады. Кластерлеу нарықта жоғары экономикалық пайда табуға бағытталған кәсіпорындардың кооперациясы болса, кластер ашық, күшті тепе-тең емес жүйеге жатады, оның дамуы табиғи

үрдіс [6]. «Табиғи даму үрдісіне жасанды әсер ету: уақыт циклын өзгертеді, реттеу немесе тұрақтандыру үрдістерін тездетеді немесе баяулатады, оның нәтижесі біз қаншалықты табиғи жүйеге әсер еткенімізге байланысты» [7]. Синергетикалық үрдіс тұрақты және тұрақты емес екі жүйенің дамуында іске асады. Оларда тиімді саясатты қалыптастыратын территориялардың инновациялық және инвестициялық қызығушылығын анықтау қиындығы, субъектілердің жағдайын бағалайтын көрсеткіштер жүйесінің болмауы, ақпараттандырылу жүйесінің төмендігі, ұлттық инновациялық жүйенің бірегей болжамдық көрсеткіштер жүйесінің болмауы сияқты мәселелер туындайды. Құрылымдардың өзара әсерінен алынатын синергетикалық әсер макро-, мезо- және микродеңгейлерде таралады (1-кесте). ЕуроАзЭҚ шеңберінде инновация саласында мемлекеттердің кооперациясы дамиды, ЕуроАзЭҚ жоғары технологиялар орталығы құрылған, оның негізгі қызметі — қатысушы-мемлекеттер арасындағы инновациялық саясатты пайдалану мен қалыптастыруға жәрдемдесу; ұлттық инновациялық жүйені құрудағы жұмыстарды үйлестіру; инновациялық жобалар мен бағдарламаларды қаржыландыру механизмін құру, сонымен қатар инновациялық салаға инвестицияларды тартуға мүмкіндік беретін, тұрақты инвестициялық жағдайды қалыптастыруға негізделген [8].

1 - кесте

Макро-, мезо- және микродеңгейлердегі кластердің қызметінен алынатын синергетикалық әсерлер

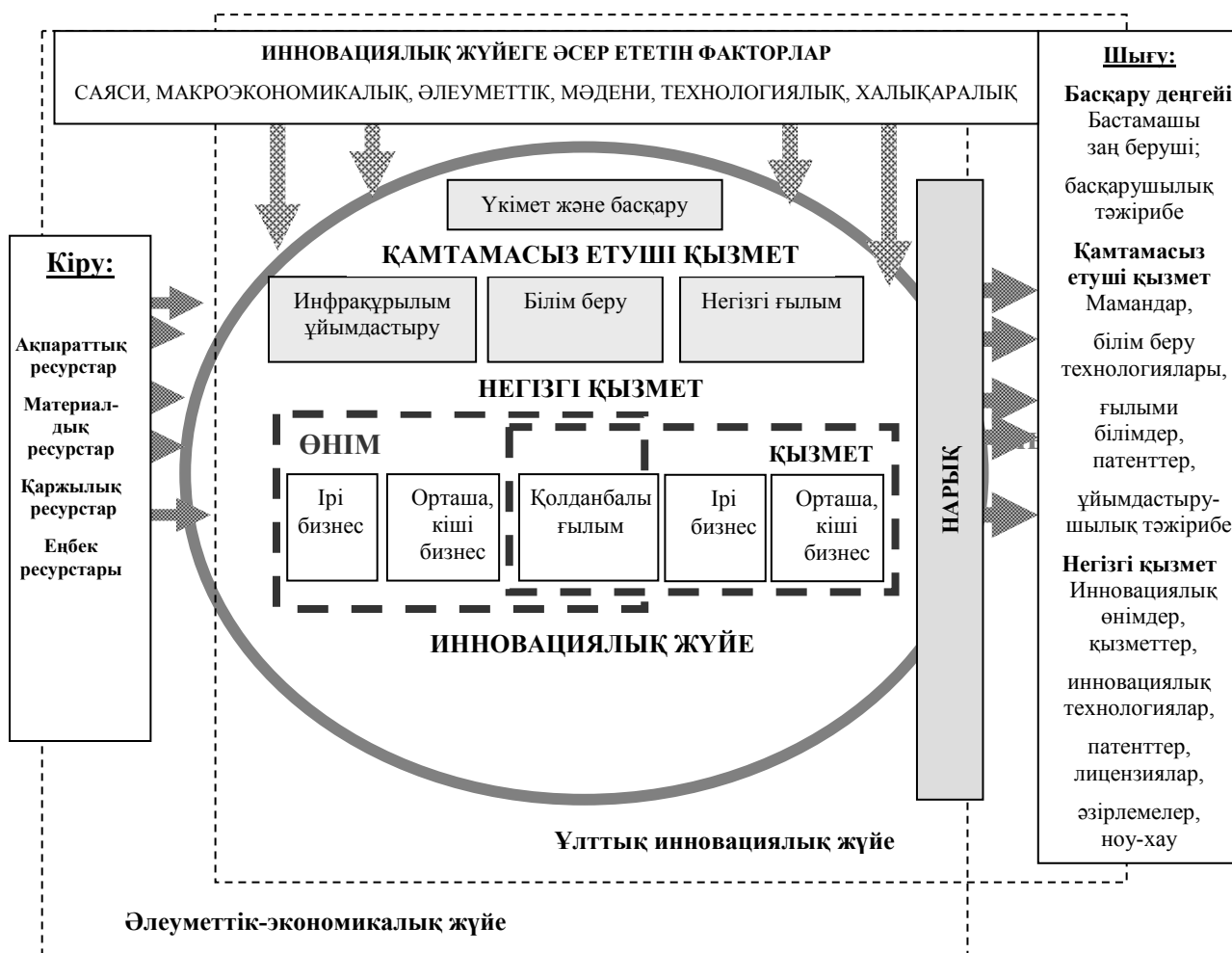
Тиімділік көрсеткіштері	Мемлекет	Аймақ/қала	Фирма
Бәсекеге қабілеттілік	Әлемдік деңгейде отандық компаниялар мен өнімдердің дамуы. Экспорттық мүмкіндіктер мен қарым-қатынастардың дамуы	Нарықтық ақпараттардың қолжетімділігі. Экспорттық мүмкіндіктердің дамуы	Халықаралық сапа стандарттарына сай сертификаттарға қолжетімділік. Өндірістік үрдістер мен операцияларды жетілдіру
Байланыстар мен өзара-әрекеттерді дамыту	Халықаралық деңгейде. Аймақтық деңгейде	Аймақтық деңгейде – фирма. Аймақтық деңгейде – аймақ (тәжірибемен алмасу). Аймақтық деңгейде – мемлекет	Тасымалдаушылар жүйесінің деңгейінде. Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар (ҒЗТҚЖ). Фирма деңгейіндегі – аймақ
Адами ресурстар	Қосымша жұмыс беру есебінен жұмыссыздық деңгейінің төмендеуі	Университеттердің дамуы. Жұмыссыздық деңгейінің төмендеуі	Жоғары мамандандырылған кадрлар
ҒЗТҚЖ	Елдің инновациялық әлеуетінің өсуі	Ғылыми орталықтардың дамуы, бизнес инкубаторлардың дамуы, технопарктердің дамуы	ҒЗТҚЖ мен оның сарапшылық жүйесінің қолжетімділігі
Қаржылық ресурстар	Банктік сала мен инвестициялар	Аймақтағы ішкі және сыртқы инвестицияларды тарту кезіндегі мүмкіндіктер	Кіші және орта кәсіпорындар үшін қаржылық ресурстардың қолжетімділігі
Іскерлік жағдай	Ел экономикасының жоғары қарқынды өсімі	Аймақ экономикасының жоғары қарқынды өсімі. Қолайлы инвестициялық жағдай	Кәсіпорындарды тіркеудің жеңілдетілген түрі. Әкімшілік шектеулердің төмендеуі

Ескерту. [1] әдебиеттен алынды.

Мемлекетаралық кластерді құру үшін ең бірінші мемлекеттердің әлеуетін зерттеу керек. Ұлттық инновациялық жүйесінің тиімді құралы ретінде макро-, мезо- және микродеңгейдегі нақты саясаты алынады. Ол мемлекеттердің қызығушылықтарын басқа мемлекеттердің территорияларының қызығушылықтарымен және елдің экономикасы мен әлемдік кеңістігіне сай өзара біріктірілуін талап етеді.

Қазір Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД) шет елде тұратын отандастар мен халықаралық гуманитарлық ынтымақтастық ісі жөніндегі Федералдық агенттігінің (Россотрудничество) тапсырысы және Армения, Беларусь, Қырғызстан, Молдова, Қазақстан, РФ, Тәжікстан, Украина мемлекеттерінің тапсырысы бойынша 2010 жылы ТМД үкімет басшыларының шешімімен 2020 жылға дейінгі ТМД қатысатын елдерінің инновациялық ынтымақтастығының мемлекетаралық бағдарламасын қабылдаған. Мақсаты — ТМД қатысушы-мемлекеттердің жаһандық бәсекелестігін арттыру, оны әлеуметке бағытталған инновациялық экономикада трансформациялау, біріккен инновациялық кеңістікте ұлттық инновациялық жүйеде тиімді өзара әрекеттесу негізінде инновациялық жүйеде экономикалық дамудың басымдықтарын іске асыруға мүмкіншілік жасау. Бағдарламаны іске асыру мерзімі — 2012–2020 жж. [9].

Мемлекетаралық инновациялық кластерлерді құру қолға алынып, жаңа ойлар іске асырыла бастады, олай болса, инновациялық жүйелердің моделін ұсынуға болады (1-сур.).

1-сурет. Инновациялық жүйе үлгісі [10]

Ұсынылған инновациялық жүйе Е.А.Монастырный бастаған РФ ғалымдарының құрылымдық композиция қағидасында қолданылады, оның негізгі ерекшеліктері:

А) *Элементтерді үш деңгей бойынша жіктеу* («Негізгі қызмет», «Қамтамасыз етуші қызмет», «Инновациялық жүйені басқару»).

Алғашқы деңгейде инновациялық өнімді өндіретін кәсіпорындар (кіші, орта, ірі бизнес) қызметі негізгі болып табылады. Ғылыми-білім беру кешендеріне және қолданбалы ғылымдарға тиесілі, сонымен қатар негізгі қызметте екі сегмент ажыратылады: өнімдер мен қызметтер және олардағы инновацияның дамуы, яғни, инновациялық қызметтің дамуы, ЖІӨ ғылыми-техникалық қызметтердің өзіндік үлесі бар.

Келесі деңгей «Қамтамасыз ету қызметі», инновациялық үрдістің қызмет көрсетуін «қамтамасыз етеді», онда инновациялық жүйенің еңбек ресурстарының қажеттіліктерін қанағаттандыруда білікті кадрлармен қамтамасыз ететін білім беруді ерекшелеуге болады, негізгі білімдер саласы инновациялық бастамалардың негізгі өндірушісі ретінде жоғарғы оқу орындарына тиесілі болып отыр.

Үшінші деңгей «Басқару деңгейі», координациямен айналысады, инновациялық қызметті ынталандырады, сол сияқты стратегиялық инновациялық саясатты қалыптастырады.

Б) *Жүйенің жеке элементі — нарық*, ол ішкі де, сыртқы да жүйеге қатысты сегмент бола алады.

Инновациялық жүйенің қызмет көрсету тиімділігі осы жүйе элементтерінің басқа жүйе құраушыларымен институционалды байланысының болуына тәуелді.

В) *Кіру және шығу параметрлері* маңызды аспект ретінде жүйеге және ол жүйенің ресурстық әлеуетін бағалауға мүмкіндік береді, өзі экспорттайтын қызмет нәтижелерін талдай отырып, оның бағытталуын (ғылыми, технологиялық, саудалық) анықтайды.

Г) *Инновациялық жүйе бірнеше жүйемен байланысады*. Ол әлеуметтік-экономикалық жүйенің бөлігі, инновациялық жүйенің тиімді қызметі белсенді экономикалық өсімге және әлеуметтік-экономикалық жүйенің сапалық сипаттамасының өзгерісіне әсер етеді. Ұлттық инновациялық жүйе территориялардың қызмет көрсету жүйесінің сапасына тікелей тәуелді.

Д) *Сыртқы факторлар*. Ұлттық инновациялық жүйені пайдаланудағы тиімді құрал микро-, мезо-, макродеңгейлер үшін нақты қалыптасқан саясат болуы қажет. Бұл өз кезегінде территориялардағы мемлекеттердің қызығушылығымен, сонымен қатар әлемдік кеңістік пен елдің экономикасының бірігуімен байланыстырады.

Қазақстан экономикасын диверсификациялау мен экономикалық дамуды жеделдетін құрал ретінде инновациялық қызметті жүзеге асыруға күш салады. Ұлттық инновациялық жүйенің құраушыларын жақсартудың бастамашылық бағыттары ретінде инновациялық қызметтерде қолданатын мемлекеттік институттарды құруды ойластыру керек. Сонымен бірге кәсіпорынның өнімділігін жоғарылатуға, инновациялық жүйелердің және инновацияға деген сұраныстардың аймақтық ерекшеліктеріне бағытталған. Бірақ саяси шешімдерге қарамастан, кейбір құжаттың бағдарламалары, тәжірибелік іс-шаралардың институционалды жетілдірулерін қолдауға негізделген.

Қазіргі таңда ұлттық инновациялық жүйені түрлі құраушылардың өзара байланысының механизмі жеткілікті деңгейде назарға алынып отырған жоқ. «Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі инновациялық даму тұжырымдамасын бекіту» туралы жаңа Заң қабылданған болатын [11].

Бұл заң инновацияға деген сұранысты ынталандыруға қажетті түсінікті анықтап және жаңа мүмкіндіктерді ашуға негіз болған, бірақ нарықтық инфрақұрылым мен инновациялық қызметтер нарығын дамытуда ол шектеулер негізінде қалады, ал ҰИЖ дамытуда ықпалдастықты дамытудың қажетті жүйесі бар, ол түрлі құраушылар жүйесінің байланысын нығайтуға және ҰИЖ инновацияның басқа да түрлеріне бағытталған (2-кесте).

Қазақстанда инновациялық инфрақұрылымды қалыптастыра отырып, экономиканы инновациялық жолмен дамыту мәселесіне нарықтық экономикаға өткен кезеңнен кейін аса үлкен мән беріле бастады.

Қазіргі таңда еліміздегі ғылыми-техникалық сала мен инновациялық қызметте мемлекет саясатының басты бағыттарының бірі болып аймақтық, салааралық, мемлекеттік сипаттағы арнайы инновациялық субъектілерден тұратын тиімді инновациялық инфрақұрылымды қалыптастыруға болады.

Ресми және заңнамалық құжаттарда «инновациялық инфрақұрылым — инновациялардың өндірісіне жан-жақты қолдау көрсетуді мақсат еткен түрлі мекемелердің жиынтығы» деп түсіндіріледі. Алайда мұндай анықтама уақыт өткен сайын үнемі түзетіліп әрі толықтырылып тұруды қажет етеді. Себебі инновациялық инфрақұрылым құрамына кіретін ұйымдардың саны үнемі артып, инновациялық қызметті ұйымдастыру мен қолдаудың жаңа формалары пайда болып отыр.

Инновациялық инфрақұрылымға кіретін барлық ұйымдар инновациялық қызметтің біртұтастығын білдіретін белгілі бір технологиялық және экономикалық байланыста болады.

Коммерцияландыру — нарыққа жаңа және жақсартылған өнімдер, қызметтер шығару мақсатында ғылыми зерттеулер мен әзірлемелер нәтижелерін немесе коммерциялық нәтижеге қолжеткізетін үдерістерді практикалық пайдаланумен байланысты үдеріс. Ғылымның нәтижелері болып табылатын инновациялық жобаларды, жоғарғы оқу орындарының ғылыми-зерттеу

жұмыстарының нәтижелерін коммерцияландыруды табысты жүргізу үшін жоғарыда көрсетілген инновациялық инфрақұрылым объектілерінің жүйелі, тиімді қызмет етуі аса маңызды болып табылады [12].

Қазақстанның инновациялық дамуына әсер ететін негізгі индикаторларды қарастыруға болады, жалпы осы көрсеткіш бойынша Қазақстан 13 позицияға көтерілді, оны 2-кестеден көруге болады.

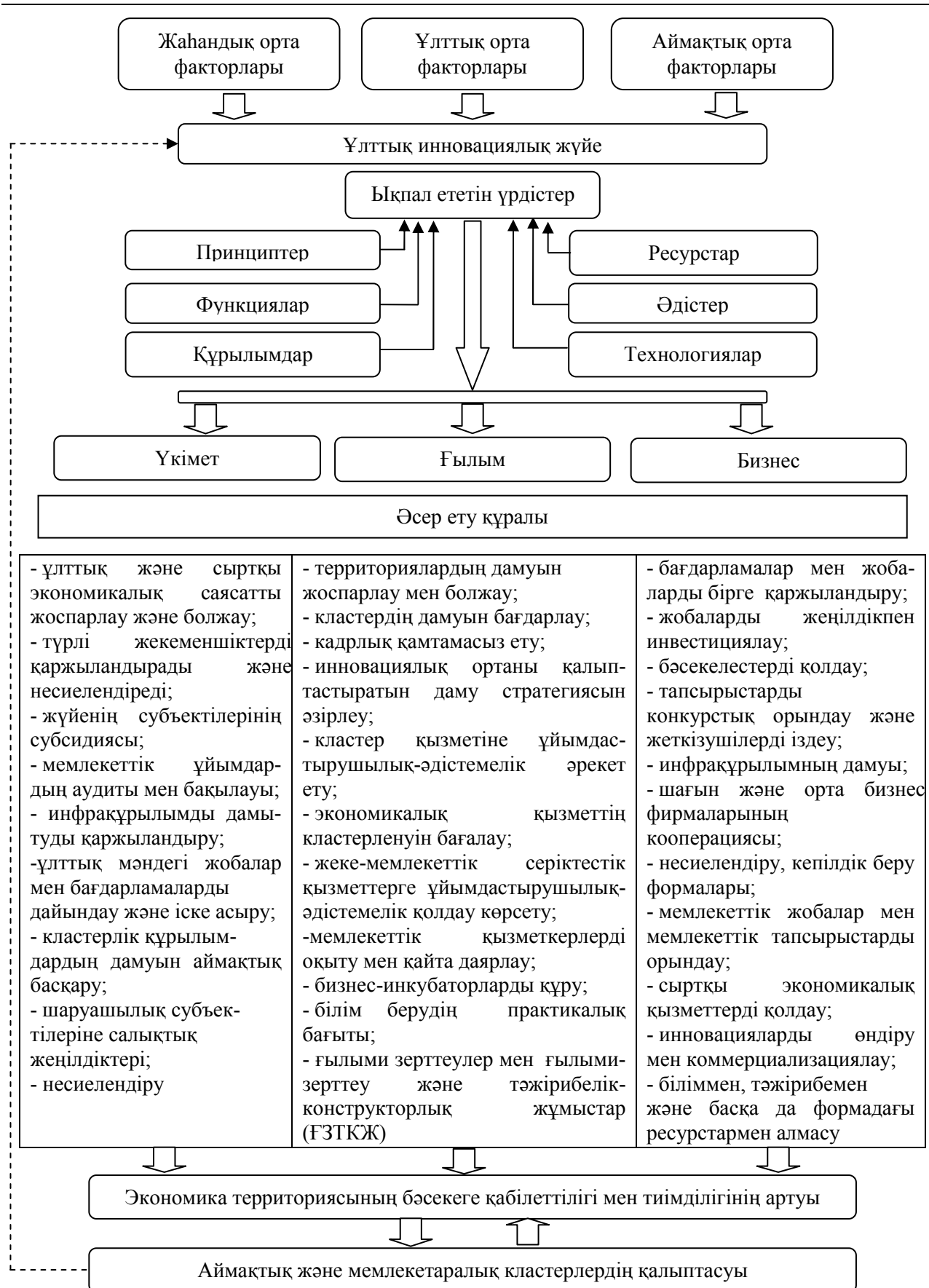
2 - кесте

Қазақстанның 2010–2015 жж. инновациялық рейтинг көрсеткіштерінің өзгерісі

Көрсеткіштер	Жылдар						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2014/2015 ж. өзгерісі
Қазақстанның жалпы рейтингі	72	72	51	50	50	42	8
Инновациялар	102	116	103	84	85	72	13
Кәсіпорындардың инновациялық әлеуеті	75	101	92	74	69	68	1
Ғылыми-зерттеу ұйымдарының сапасы	112	121	108	102	99	81	18
Кәсіпорындардың ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструктивті жұмыстарының шығындары	84	107	94	77	68	55	13
ҒЗТҚЖ саласында университеттер мен бизнестің ынтымақтастығы	111	119	90	79	88	88	0
Жоғары технологиялық өнімдерді мемлекеттік сатып алулар	83	93	71	58	74	63	11
Ғалымдар мен инженерлердің қолжетімділігі	91	106	104	98	83	70	13
1 млн халыққа патенттер	81	81	65	67	70	68	2

Ескерту. [13] материалдары негізінде алынған.

Берілген кестедегі мәліметтер бойынша, 2010–2015 жж. аралығындағы инновациялық қызмет көрсеткіштері өткен 2014 ж. салыстырғанда — 13, ал 2010 ж. салыстырғанда 30 орынға көтерілген, соның ішінде өткен жылмен салыстырғанда тек кәсіпорындардың инновациялық әлеуеті 1 орынға және 1 млн. халыққа патенттер көрсеткіші 2 орынға өссе, қалған көрсеткіштер 11–13 орынға артқан, ал 2010 ж. салыстырғанда Қазақстанның жалпы бәсекелестік көрсеткіші 30 орынға, яғни, 72 орыннан 42 орынға өскен, соның ішінде инновациялар көрсеткіштері де 30 орынға алдыға жылжығандығын көруге болады. Бұл көрсеткіштер елімізге 2012 ж. инновациялық «Индустриалды-инновациялық қызметтерді мемлекеттік қолдау» туралы жаңа Заң қабылдағаннан кейін өсе бастағанын көруге болады. Жалпы, нақты жағымды өзгерістерге қарамастан, Қазақстанда ғылыми саладағы кадрлық құрамды мемлекеттік қолдау мен ынталандыру қажет. Ол үшін инновациялық қызметті басқару керек, яғни, Қазақстанда ұлттық инновациялық жүйені құру кезінде әлеуметтік-экономикалық стратегияның басым бағыттарын басқаратын механизмінің моделін ұсынуға болады (2-сур.).

2-сурет. Мемлекетаралық кластерлерді қалыптастыратын ұйымдастырушылық-құқықтық механизмнің концептуалды үлгісі

Жоғарыдағы суретте ұлттық инновациялық кластерлерді қалыптастыратын ұйымдастырушылық-құқықтық механизмнің концептуалды үлгісі ұсынылған. Механизм жаһандық, ұлттық және аймақтық ортаны есепке алатын мемлекеттік органдар қызметінде қалыптасады және өткізілу қажеттілігін туғызады.

Инновациялық қызметтерді жүзеге асыру үш бағытта қалыптасады:

1. Негізгі инновациялық және ғылымисыйымды өнімді құру.
2. Өмірге инновацияларды енгізу деңгейін кеңейту.
3. Территориялар бойынша белсенді байланыс құру, өзара араласу.

Жалпы айтқанда, көптеген мемлекеттердің өздерінің экономикалық дамуларын инновациялық-экономикалық дамуларына қарай ығыстырып, Ұлттық инновациялық жүйе моделін ұлттық ерекшеліктерге сай дамытып, таңдау жасайды. Модельді таңдау кезінде көбіне білім мен ғылым жүйесі, экономикалық даму деңгейі анықталады. ҰИЖ моделінің дамуы үшін экономиканың нақты және ұзақ үрдісі, жаңаларын сатып алу мен дәстүрлі функцияларды орындау кезіндегі мемлекет пен бизнесті байланыстыру керек. Мемлекеттер жоғары ғылыми және білім беру басымдылықтарын бірінші қарастырады. Бұндай басымдылықтар өндіріске инновациялық құралдарды тез меңгеруі үшін қабілетті болып табылады. Мұндай міндеттерге көбінесе ғылым мен бизнестің орныққан іскерлік байланыстары, сонымен қатар мемлекеттік саясатты жатқызуға болады.

Кластер субъектісі ретінде көптеген экономикалық жүйенің институттары алынады, мемлекетаралық кластерлерді құру ішкі және сыртқы ресурстар есебінен жүзеге асады. Мемлекетаралық инновациялық кластерлерді құрудың болашағы әр елдің экономикасы мен мемлекетаралық байланысының дамуы деуге болады.

Жаһандану жағдайында көптеген дамушы елдердің экономикалық өсімі инновациялық саланың тиімді дамуына негізделген. Инновациялық қызметтің нәтижесі кез келген ұлттық экономиканың бәсекелестік факторы болып табылады. Сондықтан Қазақстан Республикасында мемлекетаралық кластерлерді дамыту керек. Еуропалық даму тәжірибесі мен қаржылық зерттеулер мен түрлі әдістемелер мемлекетаралық кластерлерді дамытатын елдердің экономикасын арттыруға және кластерге қатысушы елдердің арасындағы қарым-қатынасын арттыруға мүмкіндік береді. Мемлекетте мемлекетаралық кластерді дамыту инновациялық үрдістерді белсендіруді қажет етеді, ол үшін қаржылық ресурстар мен жанаша басқару жолдарын қарастыру керек.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Анисимова Е.Л. Международный кластер и национальная инновационная система: взаимосвязь и методология развития / Е.Л. Анисимова // Вестн. ПНИПУ. Социально-экономические науки. — 2015. — № 2. — С. 63.
- 2 Таубаев А.А. Қазақстан Республикасы ұлттық инновациялық жүйесінің негізгі даму үрдістері мен көрсеткіштерін талдау / А.А. Таубаев, С.Ш. Ақенов, Е.Д. Орынбасарова, А.С. Кернебаев // Қарағанды ун-нің хабаршысы. Экономика сер. — 2016. — № 3(83). — С. 67–73.
- 3 Ұлттық инновациялық жүйесінің құрылуы мен дамуы. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://bigox.kz/ulttyk-innovaciyaluk-zhujesinin-kuryluy-men-damuy>.
- 4 Ленчук Е.Б. Кластерный подход в стратегии инновационного развития зарубежных стран [Электронный ресурс] / Е.Б. Ленчук, Г.А. Власкин. — Режим доступа: <http://instituciones.com/strategies/1928-klasternyj-podxod-v-strategii-innovacionnogo-razvitiya-zarubezhnyx-stran.html>.
- 5 Тулепбекова А.А. Перспективы формирования инновационных кластеров в приграничных регионах Казахстана и России / А.А. Тулепбекова, А.С. Байтулаков // Евразийская экономическая интеграция. — 2013. — № 2(19). — С. 53.
- 6 Бычкова Г.М. Обоснование применения синергетического подхода к оценке эффективности функционирования кластера / Г.М. Бычкова // Известия ИГЭА. — 2008. — № 6(62). — С. 66.
- 7 Бык Ф.Л. Понятийные аспекты новой парадигмы управления / Ф.Л. Бык, В.Г. Китушын // Менеджмент в России и за рубежом. — 2007. — № 5. — С. 3–8.
- 8 Центр высоких технологий ЕвразЭС. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.evrases.com/about/sp_cvt.
- 9 Межгосударственная программа инновационного сотрудничества государств – участников СНГ на период до 2020 года. — 2011. — 18 окт. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.cis.minsk.by/page.php?id=19142&fw=true>.
- 10 Чистякова Н.О. Региональная инновационная система: модель, структура, специфика. [Электронный ресурс] / Н.О. Чистякова. — 2007. — Режим доступа: http://www.e.com/about/sp_cvt.
- 11 Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі инновациялық даму тұжырымдамасы туралы // Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 30 шілдедегі № 990 Қаулысы. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31243621#pos=0;0.
- 12 Жидебекқызы А. Қазақстан Республикасының инновациялық инфрақұрылымы: ғылыми эзірлемелерді коммерцияландыруды дамыту негізі ретінде / А. Жидебекқызы // Қарағанды ун-нің хабаршысы. Экономика сер. — 2016. — № 3(83). — С. 115–124.

13 Изменение показателей рейтинга конкурентоспособности Казахстана за период 2005–2015 гг. Партнерский институт ВЭФ по Казахстану АО «Национальный аналитический центр». [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.e.com/about/sp_cvt.

А.Б. Баймбетова, А.Г. Гиззатжанова, Д.М. Мухияева, Д.М. Айкупешева

Особенности конкурентоспособных инновационных систем Республики Казахстан при глобализации

В статье рассмотрены пути повышения конкурентоспособности инновационной системы Республики Казахстан в современных условиях. Сегодня как в производственной сфере, так и в сфере услуг одним из актуальных вопросов является обеспечение конкурентоспособности. Отмечено, что в Казахстане наблюдается повышение благосостояния общества в условиях глобализации и инновационного развития. Таким образом, рассматриваемый в статье актуальный вопрос показан в призмe формирования и развития инновационной системы, разработки и внедрения законодательных актов и стратегии, их модернизации, а также межгосударственного сотрудничества в области инновационных возможностей, оценки угроз и формирования кластеров, позволяющих создать единую инновационную среду. Сегодня эффективность функционирования предприятий как производственной, так и сферы услуг на основе системной кооперации позволяет значительно повысить их конкурентоспособность на рынке. Данные аспекты дают возможность производства конкурентоспособного инновационного продукта, а точнее, позволяют сформировать новую рыночную модель бизнеса, национальную инновационную систему, распространить информацию и знания, а также обновить нормативно-правовую базу в данной сфере. Доказано, что в будущем кооперация в инновационной среде сформирует отличительную среду хозяйственных отношений. Рассмотрены вхождение Республики Казахстан в число развивающихся стран и обоснование эффективного развития инновационной сферы в условиях глобализации. Определено, что в результате инновационной деятельности национальная экономика обуславливается наличием конкурентоспособности.

Ключевые слова: национальная экономика, экономическая модель, стратегическое развитие, национальная инновационная система, межгосударственный кластер.

A.B. Baimbetova, A.G. Gizzatzhanova, D.M. Muhiyeva, D.M. Aykupesheva

Features of competitive innovative systems of the Republic of Kazakhstan under globalization

This article considers about ways that improve the competitiveness of innovative system of the Republic of Kazakhstan in the context of globalization. Competitiveness in an industry or service sector is very important. It seems that welfare of the people of Kazakhstan is improving during the global recovery and the innovative development of the state. Therefore, considered question in the articles is based on the revival and development of the national innovation system, modernization of the legal regulations and the development of strategies and innovative potential of cooperation between countries, opportunities and risks assessment, as well as clusters, which bring them together. Nowadays, optimal and effective service of production or service enterprises allows to overtake or to stand out in the level of competition and cooperation. Thus, this kind of actions give an opportunity to form new models on the market, national innovation systems; to spread information and knowledge; to strengthen the regulatory and legal framework. Innovative potential of cooperation of countries stands out by their future development and change. The joining of the Republic of Kazakhstan to the rank of many developed countries, the effective development of innovation sector, which shows economical growth, is observed in the article. The result of innovative services based on the competitiveness of the national economy. Considered the entry of the Republic of Kazakhstan in a number of developing countries and the rationale for effective development of innovative sphere in the conditions of globalization. The result of innovative activity, national economy is based on the existence of competitiveness.

Keywords: national economy, economic model, strategic development, national innovation system, inter-cluster.

References

1 Anisimova, E.L. (2015). Mezhdunarodnyi klaster i natsionalnaia innovatsionnaia sistema: vzaimosvaz i metodolohiia razvitiia [International cluster and national innovation system: the relationship and development methodology]. *Vestnik Permskoho*

hosudarstvennoho tekhnicheskoho universiteta. Sotsialno-ekonomicheskie nauki – Bulletin of Perm State Technical University. Socio-economic science, 2, 63 [in Russian].

2 Taubayev, A.A., Akenov, S.Sh., Orynbasarova, E.D. & Kernebayev, A.S. (2016). Kazakstan Respublikasy ulttyk innovatsiialyk zhuiesinin nehizhi damu urdisteri men korsetkishterin taldau [The main development trends and analysis of indicators of the national innovation system of Kazakhstan Respubliki]. *Karahandy universitetinin khabarshysy. Ekonomika Seriiasy – Bulletin of the Karaganda University. Economy Series, 3(83), 67–73 [in Kazakh].*

3 Ulttyk innovatsiialyk zhuiesinin kurylyuy men damuy [The formation and development of the national innovation system]. *bigox.kz* Retrieved from <http://bigox.kz/ulttyk-innovatsiialyk-zhuiesinin-kurylyuy-men-damuy/> [in Kazakh].

4 Lenchuk, E.B. & Vlskin, G.A. Klasternyi podkhod v strategii innovatsionnoho razvitiia zarubezhnykh stran [Cluster approach in the strategy of innovative development of foreign countries]. *institutiones.com* Retrieved from <http://institutiones.com/strategies/1928-klasternyj-podhod-v-strategii-innovatsionnogo-razvitiya-zarubezhnyx-stran.html> [in Russian].

5 Tulepbekova, A.A. & Baitulakov, A.S. (2013). Perspektivy formirovaniia innovatsionnykh klasterov v prihranichnykh rehiionakh Kazakhstana i Rossii [Prospects of formation of innovative clusters in the border regions of Kazakhstan and Russia]. *EvrAziiskaia ekonomicheskaiia intehratsiia – Eurasian Economic Integration, 2(19), 53 [in Russian].*

6 Bychkova, G.M. (2008). Obosnovanie primeneniia sinerheticheskoho podkhoda k otsenke effektivnosti funktsionirovaniia klastera [The rationale for a synergistic approach to the assessment of the performance of the cluster]. *Izvestiia Irkutskoi gosudarstvennoi ekonomicheskoi akademii – Izvestiya of the Irkutsk State Economic Academy, 6 (62), 66 [in Russian].*

7 Byk, F.L. & Kitushyn, V.G. (2007). Poniatiinye aspekty novoi paradigmy upravleniia [Conceptual aspects of the new management paradigm]. *Menedzhment v Rossii i za rubezhom – Management in Russia and abroad, 5, 3–8 [in Russian].*

8 Tsentri vysokikh tekhnologii EvrAzES [Center of high technologies of EurAsEC]. *www.evrases.com* Retrieved from http://www.evrases.com/about/sp_cvt [in Russian].

9 Mezhhosudarstvennaia programma innovatsionnoho sotrudnichestva hosudarstv – uchastnikov SNH na period do 2020 hoda [The interstate program of innovation cooperation of States – participants of the CIS up to 2020. (2011, 18 October). *www.cis.minsk.by* Retrieved from <http://www.cis.minsk.by/page.php?id=19142&fw=true> [in Russian].

10 Chistyakova, N.O. (2007). Regionalnaia innovatsionnaia sistema: model, struktura, spetsifika [Regional innovation system: model, structure, specificity]. *www.e.com* Retrieved from http://www.e.com/about/sp_cvt [in Russian].

11 Kazakstan Respublikasynyn 2020 zhylyha deiinhi innovatsiialyk damu tuzhyrymdamasy turaly [The concept of innovative development of the Republic of Kazakhstan till 2020]. Kazakstan Respublikasy Ukimetinin 2012 zhylyhy 30 shildedehi N 990 kaulysy – № 990 of the resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan from 2012 30 June. *online.zakon.kz* Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31243621#pos=0;0 [in Kazakh].

12 Zhidebekkyzy, A. (2016). Kazakstan Respublikasynyn innovatsiialyk infrakurylymy: hylymi azirlemelerdi kommertsialandyrudu damytu nehizi retinde [Innovation infrastructure of Kazakhstan: the basis for the development and commercialization of scientific]. *Karahandy universitetinin khabarshysy. Ekonomika Seriiasy – Bulletin of the Karaganda University Economy Series, 3(83), 115–124 [in Kazakh].*

13 Izmenenie pokazatelei reitinha konkurentosposobnosti Kazakhstana za period 2005-2015 hh. Partnerskii institut VEF po Kazakhstanu AO «Natsionalnyi analiticheskii tsentr» [Changing indicators of competitiveness ranking of Kazakhstan for the period 2005-2015. Partner Institute of the WEF in Kazakhstan JSC «National analytical center»]. *www.e.com* Retrieved from http://www.e.com/about/sp_cvt [in Russian].

B.K. Spanova

*Karaganda economic university of Kazpotreboyz, Kazakhstan
(E-mail: bake1973@mail.ru)*

Analysis and assessment of Kazakhstan's social infrastructure development

The current stage in social policy development in the Republic of Kazakhstan is characterized by significant changes in defining approaches to the social policy. It is caused by changing society's social structure, new relations' emergence in this regard and changing its nature according to the worldwide trend in socially-oriented market economy development. The article is devoted to studying the state of provision with infrastructural objects in the Republic of Kazakhstan. Social infrastructure development tendency has been revealed, main directions of the social infrastructure development have been determined. The main ways of the region's social infrastructure effective development are shown. The author emphasized some important factors that have a significant impact on a sustainable development of social infrastructure facilities' functioning. Social infrastructure development is not only an urgent problem, but also a problem of a long-term nature that determines the need to implement reforms in the social sphere in the context of economic relations' transformation. In this regard, the solution of the problems in social infrastructure development largely determines its successful development, both at this point of time and in the future.

Keywords: social sphere, region, infrastructure, social infrastructure, living standards of the population, healthcare, education, social security, housing sector.

The main direction of economic reforms in Kazakhstan at the present stage of development as an independent state focused at market relations is a system of practical issues of improving organizational and economic mechanisms for social infrastructure development.

The urgency of the social infrastructure study is also caused by the special role it plays in the social and economic development of the regions. The effectiveness of territorial systems' functioning is determined not only by economic factors but also by social criteria. In this regard, the role of the social infrastructure is increasing. The social infrastructure on the one hand is a factor of socio-economic development, and on the other hand is a condition for ensuring normal life activity and population reproduction in various territorial systems. At the same time, problems of social infrastructure development require further theoretical and practical research in relation to the modern economy characteristics, rejection of established dogmas and stereotypes when considering its branches' place and role in the reproduction process. Creating favorable conditions for population's life increasingly depends not on material production sphere organization, but on the level of social infrastructure development.

The social infrastructure is understood as branches aimed at meeting region population's needs. These include healthcare, education, science, culture and recreation, communal services, social facilities and others. It is worthwhile to clarify that some objects can simultaneously refer both to production and social infrastructure.

Rapid development of infrastructure and availability of free capacities promote new enterprises' creation in the region which leads to the regional socio-economic system development. Also, competitiveness of the located production is affected by the degree of the region's economic infrastructure development.

One of the main tasks of the public management is forming conditions contributing to the regions' socio-economic development. Infrastructure is becoming a powerful factor for the region's effective economic growth and raising population's standard of living. The main trend of the modern development is provision of infrastructure processes' comprehensive extension, since without them country's neither economic nor social life's full-fledged support is possible.

In the modern society one of the most important places in the development of the country's regions and a country as a whole is social infrastructure and its accessibility (education, health care and housing provision).

The President of the Republic of Kazakhstan has identified a number of urgent directions for public resources' development, including schools, hospitals, medical posts, local roads, and clubs' reconstruction. The transition to a more efficient system of managing state resources should be the basis for consolidating positive results achieved by Kazakhstan in terms of social infrastructure development which allows us to assess not only the volumes of work carried out by state bodies but also their final results.

The social sphere belongs to the priorities of the Republic of Kazakhstan's state policy, as in particular President N. Nazarbayev said in his Missive to the people of Kazakhstan in January 2017: «... the role of the health care system, education, and social security should change» [1].

Social infrastructure occupies one of the most important places in the economy of any state, as well as in the regions' economies, since this infrastructure elements provide local communities' conditions and standard of living, satisfaction of needs and demands of specific people and households, and provide a basis for regions' stratification in terms of the development level.

One of the basic conditions of the modern society is the availability of high-quality medical care and treatment that is accessible to wide population. The level of healthcare development in the country directly affects all spheres of the society. The main medical and demographic indicators - fertility, mortality and life expectancy have stabilized and improved in the recent years. Infectious morbidity rate has been reduced. However, in general, qualitative characteristics of the health status of the country's population require serious and significant improvement.

At present, in Kazakhstan, the elderly people make 7.7 % of the total population, the proportion of people over 65 is one of the lowest in the Commonwealth of Independent States. In Russia, Belarus and Ukraine this indicator is about 12-13 %.

Life expectancy in 2016 was 72 years which is 6 years more than in 2006. There is a positive trend in infant mortality. In 2016 this indicator was 12.6 cases per 1000 births which is 2 times less than in 2006. An integrated model of medical treatment to obstetric and child care has been successfully implemented in order to reduce maternal and infant mortality. Measures taken have resulted in a steady decline in infant mortality. According to the Committee on Statistics, the maternal mortality rate in 2016 was 12.7 cases per 100,000 births, whereas in 2000 it was 48.0 cases per 100,000 births. In order to reduce mortality, the role and responsibility of specialized medical organizations in the coordination, monitoring, ensuring medical care effectiveness and quality at all levels has been strengthened [2].

For the year 2016, 11,104.264 screening surveys of adults and children target groups were carried out in the country. There is an increase in the rate of coverage by screening up to 90 % or more, an increase in the rate of cases' detection, a positive dynamics of identified patients' dispensary observation coverage.

Given that more than 40% of the population lives in rural areas, special attention is paid to increasing medical care accessibility to rural population especially of those living in remote and hard-to-reach regions. Transport medicine is developing - 49 mobile medical complexes, 40 medical rescue stations, 3 medical diagnostic trains are operating.

Priority attention is paid to the treatment of diseases most influencing the demographic situation in the country. For this, a step-by-step introduction of an integrated model in five areas is envisaged. A Coordination Council has been established in all areas. For each of the directions, the state of department-organizations of medical care, personnel support, material and technical equipment have been studied, and ways have been developed to solve the identified problems of the service state.

In 23 medical organizations of 7 pilot regions the Disease Management Program for three nosologies: arterial hypertension, diabetes mellitus, and chronic heart failure is being implemented. This program is aimed at teaching patients healthy lifestyle habits that contribute to reducing acute exacerbation of chronic diseases, emergency hospitalization and increasing citizens' joint responsibility for their health.

The main priority of health care is to protect mothers and children's health. For the first time in the post-Soviet space, Kazakhstan began vaccinating children against pneumococcal infection. To date, 2 regions of the country are covered by this type of vaccination, stage by stage, vaccination will be conducted throughout the country. Only these measures will reduce the death rate of children by 20 %.

Despite health indicators' positive dynamics, the life expectancy of Kazakhstanis is almost 10 years less than in the OECD countries. There is a significant difference between the life expectancy of men and women, the mortality rate among men of working age is 24% higher than that of women.

There are significant differences in the life expectancy between the regions of the Republic. Thus, in the northern and eastern regions of the country this indicator is lower than the national average, due to the high mortality rate, prevalence of elderly people and low birth rates.

The main problems are also ineffective structure of health personnel, low salaries and its disproportion. The number of hospitals, outpatient clinics, health facilities, specialized centers, diagnostic equipment should be increased in accordance with the growth in the number and qualification of medical workers.

Among the tasks that need to be addressed in the health sector for the forthcoming period, the following should be highlighted:

1) low level of doctors' provision. In the northern regions, the low level of doctors' provision is explained by their migration to other countries, and in the southern regions - by the rapid growth of the population due to natural growth;

2) a high level of maternal mortality exists in Mangistau, Zhambyl, Akmola, Pavlodar, South-Kazakhstan oblasts and Astana;

3) the necessity to create equal opportunities for people with disabilities to have access to health services [3].

Thus, the population receives the quality of health services which corresponds to the average Kazakhstan indicators. The main aim of public health services modernization from the part of the state is to improve the quality of medical services, and the aim of private investors is to diversify these services. Specialization of the state activity (controls health organizations' functioning, partners' activities and tariffs' level) and private investor's activity (reconstructs, builds and equips medical institutions) will allow to provide the population with highly effective medical services.

Healthcare influences human capital quantitative indicators' formation, that is, it influences population, its growth, working age, etc. Along with the quantitative parameters, qualitative indicators are also important. The main source of their improvement is the education system. In our opinion, the education system forms economically active population capable to work effectively and increase the regional product.

The development of preschool education and training system is an important direction of the country's state policy. Various types of preschool institutions are provided for children, such as: pre-primary school, a kindergarten, a family pre-primary school, a sanatorium pre-primary school, a school-kindergarten complex, a preschool mini-center. The goal of preschool education and training is the formation of initial knowledge, and skills necessary for the formation of personality at this age. In 2016, 9,410 pre-school organizations operated, including 4,915 kindergartens and 4,495 mini-centers. Such a sharp increase was due to mini-centers opening, and new pre-school institutions construction.

The highest coverage rates for pre-school education are in Pavlodar, West Kazakhstan, Kostanay, East Kazakhstan, Kyzylorda, North Kazakhstan, Akmola, and Aktobe regions.

Over the previous 3 years, the state built 186 kindergartens for 40,000 seats, the private sector has opened more than 1,300 kindergartens for 100,000 seats. The most number of private kindergartens has opened in South Kazakhstan, Almaty, Kyzylorda regions.

But, despite the increase in the number of pre-school organizations in the country, there is a low proportion of their coverage of children, especially in rural areas (75.6 % - 3-6 years old, 50.1 % - 1-6 years old).

In the regions, active measures are taken to increase secondary education accessibility and quality. Currently, there are 7,450 schools in the country. Only in 2016, 103 schools were put in. It is encouraging that since January 2017 the Republican Data Bank of Orphans and Children Left without Parental Care and Persons Wishing to Take Children for bringing up in their families is functioning. As of today, 28.4 thousand children and 1,400 persons who want to take them to families have already been registered.

Currently, there are 817 colleges functioning in the republic, of which 473 are state-owned, and 344 are private. Starting April 1, the unemployed are trained by «Free VET» Project. It is planned that in five years 674 thousand people will be covered by free VET.

Nevertheless, the existing infrastructure and material and technical equipment of the VET system do not ensure the training quality. There are no educational institutions in 23 regions of the republic, 30% of students need a hostel. Over the past three years, only 6 modern educational institutions have been introduced. 60% of VET educational institutions are using outdated equipment.

130 universities are operating in the system of higher and postgraduate education today. The state order for training higher education specialists amounts to 31.7 thousand grants, of which, there are 3.2 thousand grants for «Serpin» program, 7,400 grants for Master program, 628 grants for PhD Program, 43 of them are for Nazarbayev University [2].

In view of the identified problems in the social sphere, it is first and foremost necessary to improve the material and technical base of education and health care, as well as to increase the country's provision with highly-qualified pedagogical and medical personnel.

Currently, a multi-level model of the social security system is functioning in the country. It mostly corresponds to the market economy principles and provides for the responsibility allocation for social security between the state, the employers and the employees at the basic, joint obligatory and voluntary levels.

The minimum retirement pension amount with a full length of service is 28 148 tenge. The basic pension payment is 12 802 tenge. Since January 1, 2017, there has been an increase in pension payments by nine percent.

Also from January 1, 2017, the amount of social payments that are calculated on the basis of the minimum living wage and monthly calculation index has increased: state basic social disability benefits, on the occasion of loss of the bread-winner and by age, state special benefits for Lists No. 1 and No. 2, special state benefits, state benefits for child care on reaching the age of one year.

In 2018, a number of changes will be made in the social and labor sphere.

First, since January 2018, the size of the minimum living wage is supposed to be brought into line with the new conditions for socio-economic development. There will be a step-by-step revision of the methodology for calculating minimum living wage which assumes, at the first stage, a change in the structure of the minimum living wage by changing the ratio of food and non-food items.

Secondly, the social assistance system will be reformed through the introduction of a new format of targeted social assistance. It will be implemented by transforming the current three types of payments for low-income citizens. Payment will be appointed subject to the social contract conclusion for obligatory participation of all family members in the employment program.

Thirdly, additional obligatory five-percent pension contributions from the employer will be introduced as a new funded component of the pension system.

Fourthly, from July 1, 2018, the standard pension payment will be calculated according to the length of service. The calculation of the basic pension will be carried out in the following order: if the citizen has less than 10 years of service or no experience, the amount of the basic pension will be equal to 50 percent of the living wage (LW). For each year of service in addition to 10 years, the size of the basic pension will increase by two percent and if the service period is 35 years or more, the basic pension will amount to 100 percent of the PM. To implement this rule, from July 1, 2018, basic pension will be recalculated for retired pensioners based on the documents available in the pension file.

Housing is still one of the most important indicators characterizing the population's standard of living. At present, housing availability is one of the basic needs of the modern society, so the state always pays special attention to this problem.

The RK has not managed to cardinaly solve the existing problems in the housing sphere. Most of Kazakhstan's people, except for the rich and top middle class, are still unable to improve their housing conditions by with mortgage lending.

Market institutions are more developed in the housing sphere of urban areas and practically do not exist in rural areas where they are replaced by subsistence farming. Citizens build their own individual housing themselves.

The provision of housing for Kazakhstani people increased from 18.4 sq m per person in 2010 to 21 sq m by the beginning of 2017. Nevertheless, this indicator is still less than the UN standard by 9 sq.m. The index of housing level availability increased by 12% compared with 2015.

For comparison, let us give an example of the average housing in different countries (Table).

Table

Average housing in different countries (sq.m. per person)

USA	70
Germany	43
France	39
Poland	25
Russia	24
Brazil	19.4
Turkey	17
Japan	15.8
Hong Kong	14,2
China	8,25
Singapore	6,4

Note. Based on source [4].

Nevertheless, Kazakhstan's parameters in global comparison are rather insignificant against 70 square meters in the US, 43 square meters in Germany and 24 square meters in Russia. On the surface the situation with demographics looks optimistic, the country's population approached 18 million at the end of the last

year, but at the same time there was a tendency of young population decrease. This is due to the birth rate fall in the early 90's, as a result, in the coming years the decrease of population aged 20-30 years by about one hundred thousand a year is expected. The increase in household consumption since 2014 shows unsatisfactory real growth of only 1-2%, while in the previous years it confidently showed double-digit growth rates. This was affected by a decrease in real wages by 2% and by 1% in 2015 and 2016, as well as almost complete stoppage of banks loans - in 2016, the loan portfolio of banks decreased by 0.3%.

In 2017 it is planned to hand over 10.1 million square meters of housing including 5.1 million square meters of multi-family housing and 5 million square meters of individual housing according to "Nurly zher" program for the account of co-financing. This year, KZT 168.8 billion will be allocated from the state budget for the program (the amount will be adjusted during the year).

Expenditures of the state budget to support housing and communal services increased by 14 % in 2016 and amounted to KZT 507 billion. A further increase is expected this year. As early as January 2017, KZT 5.2 billion was spent, which is 40% more than in January 2016.

KZT 25 billion will be allocated under "Nurly Jer" program to commission 150 thousand square meters to create a regional rental housing fund without purchase right.

As a result of 2016, the leaders in increasing expenditures on housing and communal services were Aktyubinsk oblast and East Kazakhstan Oblast. 28.5 billion tenge was allocated to the Aktyubinsk oblast, and 34.2 billion tenge to East Kazakhstan oblast.

Under the plan for 2017, a strong increase in expenditures will take place in Pavlodar oblast (+ 84 %) and in Karaganda oblast (+ 40 %), due to the large number of allocated transfers for water supply and sanitation development in rural settlements.

Regionally, the highest housing provision is observed in Astana and Almaty (due to active housing construction), as well as in the northern and eastern regions (due to population decline).

The lowest housing availability is observed in the southern regions. The gap in the average republican level is due to the fact that the pace of housing construction does not keep up with the high level of population growth in these regions.

According to the social and economic development monitoring results, there are 6 672 rural settlements where 7,7 million people live. Of the total number of rural settlements, 1 229 corresponds to high, 4 938 to average, and 478 to low development potential. At the same time, more than half of rural settlements are small and only 8.9 % of rural residents live there.

79 % of the rural population has access to centralized water supply, and 27 % of local roads require capital repairs.

Solution of rural areas' development problems is provided in the framework of various policy documents, but the lack of the complex approach in this direction does not allow achieving the desired results.

In this regard, along with the common problems' solution in the development of rural areas, it is necessary to embark on a new stage in the complex development of basic rural settlements (RS) alongside with the provision of a higher standard of living for the rural population. In general, the main problems in this area are insufficient rates of housing construction and its high cost. A significant part of the population cannot afford to buy their own housing, especially young people and socially vulnerable population.

According to the new state program concept in the field of housing construction, it is supposed to invest KZT 16 trillion in housing construction, of which 10 % - at the expense of the state. During 15 years of program implementation (2017-2031), the volume of investments corresponds to approximately KZT 1 trillion a year, which is higher than KZT 830 billion in 2016. If the program is successfully implemented, we can expect an annual increase in housing construction by 10 million square meters (10.5 million square meters in 2016).

At the same time, the level of housing provision for the population is estimated to increase from the current 21 sq. m. to 25 sq. m per person after the program end in 2031. Based on population's declining incomes (-4.5 % in 2016 in real terms) and lack of grounds for their rapid recovery, it is expected that a small negative dynamics of residential property prices will continue this year. As the situation improves in the economy and bank lending activation, the increase in property prices is estimated to be 4-5 % per year on average until 2020. In this regard, it is necessary to accelerate the construction of modern housing in Kazakhstan.

Based on the above, we identified the problems of social infrastructure branches' functioning and defined the most important directions of development. Regarding education system, it is necessary to increase the number of seats in preschool institutions by upgrading and building new schools. The healthcare system needs skilled personnel, diagnostic and therapeutic equipment, specialized medical and health facilities. So-

cial service covers social relations in social funds distribution to meet the needs of citizens and members of their families in cases of housing sources' loss or in cases when they are deprived of the necessary minimum living wage. Social service comes in the form of additional socially important means, and medical assistance provision, helping families to maintain and educate children, providing other social services and identifying benefits [4].

Thus, social infrastructure is, first of all, the category of the regional economy, since it is the region that provides complex services to the population by its branches. On the basis of complexity, social infrastructure is transformed into a life support system for population. As this sphere is formed and functions at various levels, sectoral and territorial interests of property and business entities' subjects meet here. Hence, social infrastructure, being a system of branches, creates necessary conditions for full life of population and human potential development. In turn, each of the social infrastructure branches is a complex socio-economic system with its inherent characteristics, properties, principles and features of formation and functioning. At the same time, social infrastructure can and should be viewed as a high order independent system uniting well-defined branches (systems) with a single common goal which is to provide the livelihoods of the population and create conditions for socio-economic development. These branches are also connected to each other by corresponding relations of different complexity and degree of mutual influence. Studying functioning conditions, internal connections and external factors of each of the systems and the entire infrastructure as a whole is extremely important and necessary for developing effective means of full-fledged functioning of Kazakhstan's economy and social sphere.

References

- 1 Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» от 31 января 2017 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.akorda.kz/president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaeva.
- 2 Данные Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан за 2016 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.stat.gov.kz.
- 3 Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан «Денсаулық» на 2016-2020 годы. От 15.01.2016, № 176. Астана 2016. — С. 21. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://strategy2050.kz/static/files/pr/gprz_ru.pdf.
- 4 Косарева Н. Как «очеловечить квадраты» [Электронный ресурс] / Н. Косарева // Эксперт. — 2015. — № 15(941). — С. 15. — Режим доступа: expert.ru/expert/2015/15/kak-ochelovechit-kvadratyi.

Б.К. Спанова

Қазақстанның әлеуметтік инфрақұрылымының дамуын талдау және бағалау

Қазақстан Республикасының әлеуметтік саясатының қазіргі уақыттағы кезеңі әлеуметтік бағдарланған нарықтық экономиканың дамуының әлемдік үрдістерге сәйкес жаңа қатынастардың пайда болуымен және оның сипатының өзгеруінен туындайтын едәуір өзгерістермен айрықшаланады. Мақала ҚР-ның инфрақұрылымдық нысандармен қамтамасыз етілуі жай-күйін зерттеуге арналған, әлеуметтік инфрақұрылымның даму үрдісі, әлеуметтік инфрақұрылым дамуының бағыттары анықталған. Аймақтың әлеуметтік инфрақұрылымының тиімді даму жолдары көрсетілген. Автор әлеуметтік инфрақұрылым нысандарының тұрақты қызмет атқаруына қатты ықпал ететін аса маңызды факторларды көрсеткен. Әлеуметтік инфрақұрылым дамуы өзекті мәселе ғана емес, сондай-ақ ол экономикалық қатынастардың трансформациясы жағдайында әлеуметтік дамуды реформалау қажеттігін анықтайтын болашағы зор мәселе екендігі айтылған. Осыған орай әлеуметтік инфрақұрылымды дамыту бойынша міндеттерді шешу қазіргі кезде де, болашақта да оның сәтті дамуын білдіретіндігі көрсетілген.

Кілт сөздер: әлеуметтік сала, аймақ, инфрақұрылым, әлеуметтік инфрақұрылым, халықтың өмір сүру деңгейі, денсаулық сақтау, білім, әлеуметтік қамтамасыз ету, тұрғын үй саласы.

Б.К. Спанова

Анализ и оценка развития социальной инфраструктуры Казахстана

Современный этап развития социальной политики в Республике Казахстан знаменуется значительными изменениями в определении подходов к ней, обусловленных меняющейся социальной структурой общества, возникновением в этой связи новых отношений и изменением ее характера, согласно общемировому тренду развития социально-ориентированной рыночной экономики. Статья посвящена исследованию состояния обеспеченности РК инфраструктурными объектами. Выявлена тенденция развития социальной инфраструктуры, определены ее основные направления развития. Показаны основные пути эффективного развития социальной инфраструктуры региона. Выделено несколько достаточно важных факторов, оказывающих весомое воздействие на формирование устойчивого развития функционирования объектов социальной инфраструктуры. Развитие социальной инфраструктуры является не только насущной проблемой, но и проблемой перспективного характера, определяющей необходимость осуществления реформ социальной сферы в условиях трансформации экономических отношений. В этой связи решение задач по развитию социальной инфраструктуры во многом определяет успешное ее развитие, как на данный момент времени, так и на перспективу.

Ключевые слова: социальная сфера, регион, инфраструктура, социальная инфраструктура, уровень жизни населения, здравоохранение, образование, социальное обеспечение, жилищная сфера.

References

- 1 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N.Nazarbaeva narodu Kazakhstana «Tretia modernizatsiia Kazakhstana: hlobalnaia konkurentosposobnost» ot 31 ianvaria 2017 h. [President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev's Missive to the people of Kazakhstan «The third modernization of Kazakhstan: global competitiveness»]. (2017, 31 January). *akorda.kz* Retrieved from www.akorda.kz/...president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaeva [in Russian].
- 2 Dannye Komiteta po statistike Ministerstva natsionalnoi ekonomiki Respubliki Kazakhstan za 2016 h. [Data of the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan for 2016]. Retrieved from www.stat.gov.kz [in Russian].
- 3 Hosudarstvennaia prohramma razvitiia zdavookhraneniia Respubliki Kazakhstan «Densaulyk» na 2016-2020 hody. ot 15.01.2016, № 176. Astana 2016 [The state program of the Republic of Kazakhstan public health services' development «Densaulyk» for 2016-2020]. (2016, 15 January). Astana. *strategy2050.kz* Retrieved from https://strategy2050.kz/static/files/pr/gprz_ru.pdf [in Russian].
- 4 Kosareva, N. (2015). Kak «ochelovechit kvadratyi» [How to «humanize squares»]. *Ekspert – Expert*, 15(941), 15. Retrieved from expert.ru/expert/2015/15/kak-ochelovechit-kvadratyi [in Russian].

А.М. Утегенова

*Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан
(E-mail: Aliya001uam@gmail.com)*

Анкетирование как механизм мониторинга удовлетворенности инвесторов

В статье рассмотрены критерии инвестиционной привлекательности Республики Казахстан. Проведены исследования в целях выявления потребностей иностранных и частных инвесторов. В результате проведения анкетирования выделены основные проблемы инвестирования. Проведен анализ инвестиционного климата в Республике Казахстан. Исследована сложившаяся ситуация, предложены механизмы по улучшению инвестиционного климата и снижению коррупционных проявлений. Рассмотрены исследования авторитетных международных экспертных организаций World Bank Group, в том числе международные рейтинги «Doing Business». Исследованы мировые тенденции в инвестиционной политике, проанализированы объемы прямых иностранных инвестиций. Для улучшения инвестиционной среды в Республике Казахстан, исходя из обобщенного международного опыта и на основе проведенных исследований, рекомендации авторитетных мировых экспертных центров, отмечены основополагающие направления движения в решении существующих задач и проблем. В статье отмечается высокая актуальность проблем противодействия коррупционным правонарушениям. Произведен анализ некоторых нормативных правовых актов Республики Казахстан, содержащих нормы антикоррупционного характера, а также о государственной поддержке прямых инвестиций. В результате проведенного исследования разработаны рекомендации по улучшению инвестиционного климата и снижению уровня коррупции в Республике Казахстан.

Ключевые слова: инвестиции, коррупция, налоги, государственные гарантии, инвестиционный климат, инвесторы, государство, преференции, инвестиционные проекты, коррупционные риски.

Определение степени удовлетворенности в потребностях инвесторов является одной из главных задач улучшения инвестиционного климата. Такая оценка необходима для проведения корректировки в деятельности государственных органов. Информация о существующих потребностях инвесторов может быть получена с помощью полевого исследования, в частности, анкетирования.

Анкетирование как один из механизмов мониторинга представляет собой достаточно непростой процесс. Это связано с тем, что в анкетировании определяющую роль играет человеческий фактор. То есть в качестве «датчика» при проведении измерения выступает человек, а зачастую и оценивается тоже человек. Именно в этом случае необходимо очень тщательно и осторожно подходить к оценке полученных результатов и особенно к их опубликованию [1].

В целях выявления коррупционного риска в государственном управлении инвестиционного процесса было проведено полевое исследование. Основной идеей исследования была необходимость определения, на какой стадии государственного регулирования инвестиционными процессами возникают коррупционные риски. Для этого была создана анкета для проведения опроса иностранных инвесторов. Анкета содержит открытые вопросы и состоит из девяти пунктов. Место проведения анкетирования — Центр обслуживания инвесторов («Одно окно») в Комитете по инвестициям Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан. Количество респондентов — 50 человек.

Цель анкетирования — получить оценку инвесторов о качестве государственного управления инвестиционными процессами в Республике Казахстан, выявления коррупционных рисков и их учета при выработке предложений по совершенствованию государственного управления инвестиционными процессами.

В рамках анкетирования были опрошены респонденты, представляющие различные сферы деятельности: промышленность, строительство, производство продуктов питания, сельское хозяйство, торговлю.

По результатам опроса респондентов, которые принимали участие в выборочном анкетировании, получены данные представляющие интерес для оценки качества государственного управления в Республике Казахстан (табл.).

Т а б л и ц а

№	Вопросы анкетирования	Варианты ответа	Количество респондентов	В процентном соотношении
1	Что для Вас является основным критерием выбора инвестиционного проекта?	Законодательная база	5	10
		Экономическая эффективность и потребность населения в будущей продукции	5	10
		Получение стабильного дохода	40	80
2	Что является препятствием для инвестирования?	Отсутствие государственных гарантий	6	12
		Налоговые ставки	4	8
		Коррупция	40	80
3	С какими недостатками в деятельности государственных органов Вы сталкивались?	Длительность рассмотрения и согласования документации	20	40
		Наличие бюрократизма	20	40
		Наличие некомпетентности среди государственных служащих	2	4
		Отсутствие и боязнь ответственности за принятые решения	3	6
		Довольны деятельностью государственных органов	5	10
4	Какие преимущества либо преференции Вы хотели бы получить от государства?	Государственные гарантии	10	20
		Налоговые преференции	40	80
5	Сталкивались ли Вы с проявлением коррупции при выборе инвестиционного проекта, его реализации либо на любой другой стадии? В чем это выразалось?	При выборе инвестиционного проекта	5	10
		При реализации инвестиционного проекта	35	70
		Отсутствие проявления коррупции на всех стадиях государственного управления инвестиционными процессами	10	20
6	Как, на Ваш взгляд, возможно избежать коррупцию в сфере государственного управления инвестиционными процессами?	Прозрачность	30	60
		Доступность	5	10
		Соблюдение законодательства	5	10
		Независимый арбитраж	5	10
		Зависит от руководителя государственного органа	5	10

Так, наибольшее количество респондентов от общего числа опрошенных составили иностранные инвесторы — 68 % (34 респондента), отечественные инвесторы — 32 % (16 респондентов).

Несмотря на большее количество обращений иностранных инвесторов в Комитет по инвестициям Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, иностранные инвесторы не спешат вкладывать в экономику Казахстана, что также подтверждается официальными статистическими данными Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан [2]. Всего 18 % от общего количества инвестиций приходится на иностранные, 19 % составляют государственные инвестиции и 63 % — частные инвестиции (рис. 1).

Рисунок 1. Общее количество инвестиций в экономику Казахстана

Одним из первых вопросов, по которому опрошены респонденты, связан с инвестиционной деятельностью. В частности, перед респондентами был поставлен вопрос: «Что для Вас является основным критерием выбора инвестиционного проекта?».

Результаты опроса показали, что инвесторов интересует получение стабильного дохода (рис. 2). Между тем 10 % опрошенных указали, что законодательная база является одним из основных критериев выбора инвестиционного проекта, 10 % инвесторов, прошедших анкетирование, считают, что экономическая эффективность и потребность населения в будущей продукции являются важными условиями для инвестирования, 80 % респондентов утверждают, что их больше интересует получение стабильного дохода, нежели необходимость страны в конкретном инвестиционном проекте.

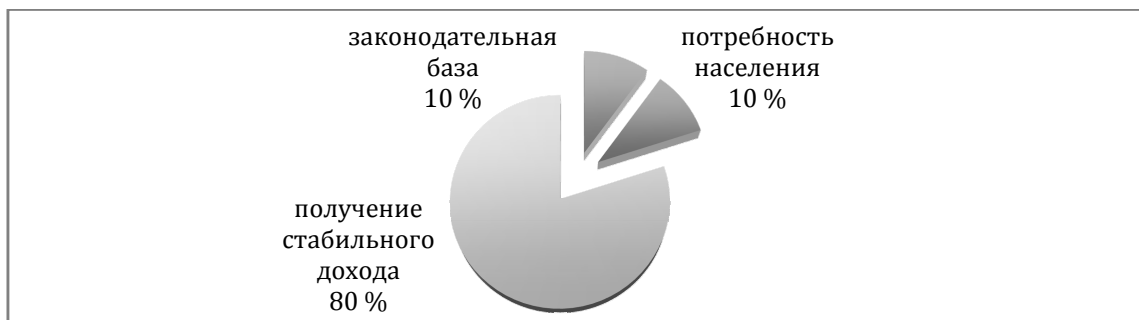

Рисунок 2. Критерии выбора инвестиционного проекта

В качестве препятствий для инвестирования в экономику Казахстана респондентами были отмечены налоги, коррупция, отсутствие государственных гарантий. В частности, к большому сожалению, коррупция занимает лидирующее место среди ответов опрошенных, что составляет 80 %, отсутствие государственных гарантий — 12 % и высокими посчитали налоговые ставки 8 % респондентов (рис. 3). На самом деле, Казахстан является одной из стран, в которой предусмотрены самые низкие налоговые ставки.

Так, ежегодно Всемирный банк проводит оценку состояния бизнес-климата в 183 странах по 11-ти индикаторам рейтинга «Doing Business» (рейтинг, определяющий легкость ведения бизнеса). По индикатору «Налогообложение» в рейтинге Всемирного банка «Doing Business 2016» Казахстан поднялся, занимает 18 место среди 183 стран. Общая налоговая ставка (в процентах прибыли) в Казахстане одна из самых низких среди 183 стран мира — 29,2 % (тогда как, например, в странах Европы и Центральной Азии — 34,8 %, в странах ОЭСР — 41,2 %), количество выплат составило 7 платежей (в странах Европы и Центральной Азии — 19,2, в странах ОЭСР — 11,1 % выплат), зарплатные налоги и отчисления в Казахстане составляют 11,2 % (в странах Европы и Центральной Азии — 20,4 %, в странах ОЭСР — 24,1 %), а время, необходимое налогоплательщикам для выполнения своих обязательств, — 188 часов (в странах Европы и Центральной Азии — 232,7 часа, в странах ОЭСР — 176,6 часа) [3].

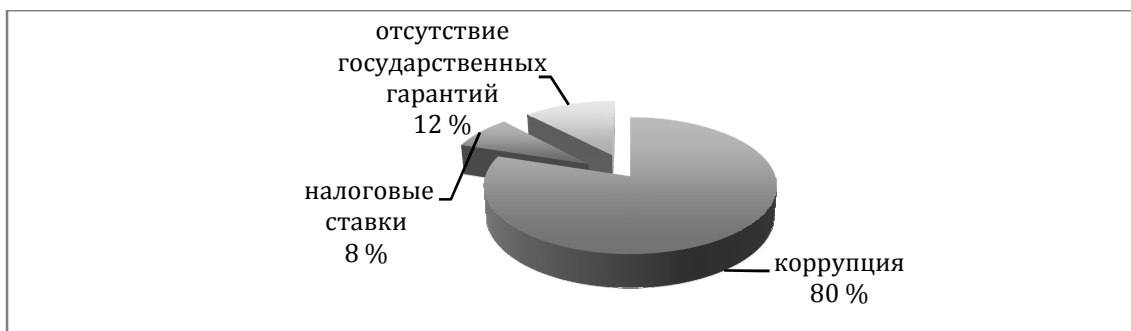

Рисунок 3. Факторы инвестирования

Недостатки в деятельности государственных органов, с которыми сталкивались потенциальные инвесторы (рис. 4), указывались разные, однако в целом деятельностью государственных органов большинство респондентов остались недовольны. Среди опрошенных инвесторов, к большому сожалению, только 10 % утверждают, что их устраивает деятельность государственных органов.

В отношении недостатков 40 % респондентов уверенно отметили, что длительность рассмотрения и согласования документации значительно затрудняет их деятельность; 40 % лиц, прошедших анкетирование, заявили о наличии административных барьеров в государственном управлении инвестиционного процесса; 4 % опрошенных утверждают наличие некомпетентности среди государственных служащих. Оставшиеся 6 % респондентов ссылаются на отсутствие и боязнь ответственности за принятые решения. Укрепление, совершенствование структуры управления, реформы в сфере государственной службы не будут успешны, пока одна из ключевых фигур — государственный служащий будет оставаться в глазах общественности носителем таких отрицательных черт, как непрофессионализм, бюрократизм, коррумпированность.

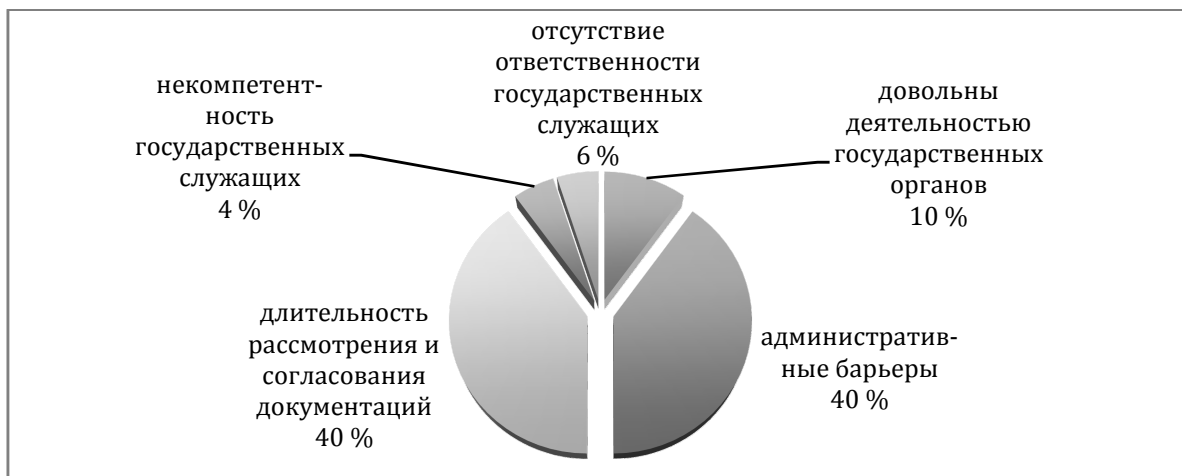

Рисунок 4. Недостатки в деятельности государственных органов, с которыми сталкиваются инвесторы

Большинства опрошенных инвесторов в качестве предпочтений и преимуществ от государства указали желание получить освобождение от некоторых видов налогов, а также предоставление государственных гарантий. В частности, налоговые преференции желают получить 80 % респондентов, остальные же 20 % опрошенных утверждают, что необходимо предоставление государственных гарантий. На самом деле, в соответствии с налоговым законодательством Республики Казахстан инвесторам предусмотрены некоторые налоговые льготы и преференции. Как правило, с каждым инвестором заключается индивидуальный договор от имени Правительства Республики Казахстан на различный период времени, с предоставлением налоговых преференций.

Огромный ущерб наносится репутации Республики Казахстан при утверждении инвестором, что отсутствуют обещанные гарантии Правительством Республики Казахстан.

Поскольку анкета содержала открытые вопросы и предполагала широкий спектр ответов, весьма примечательно, что на вопрос: «Сталкивались ли Вы с проявлением коррупции при выборе инвести-

ционного проекта, его реализации, либо на любой другой стадии. В чем это выразалось?», респонденты сошлись только в двух ответах, при наличии коррупции.

Между тем 10 % инвесторов, прошедших анкетирование, утверждают, что имеют место коррупционные риски при выборе инвестиционного проекта, т.е., по их словам, для получения конкретного проекта, который они считают выгодным для себя, необходимо согласие некоторых государственных органов. Настораживает тот факт, что большинство опрошенных респондентов — 70 % инвесторов предполагают наличие коррупции при реализации инвестиционных проектов. Инвесторы утверждают, что на стадии реализации инвестиционных проектов возникают препоны со стороны государства, в том числе гарантии, предоставленные государством инвесторам, на самом деле, отсутствуют. В связи с этим данные инвесторы обращались с вопросом об обещанных Правительством Республики Казахстан гарантиях в Министерство по инвестициям и развитию Республики Казахстан. К большому сожалению, всего лишь 20 % оставшихся опрошенных инвесторов отметили отсутствие коррупции в государственном управлении инвестиционными процессами на всех стадиях (рис. 5).

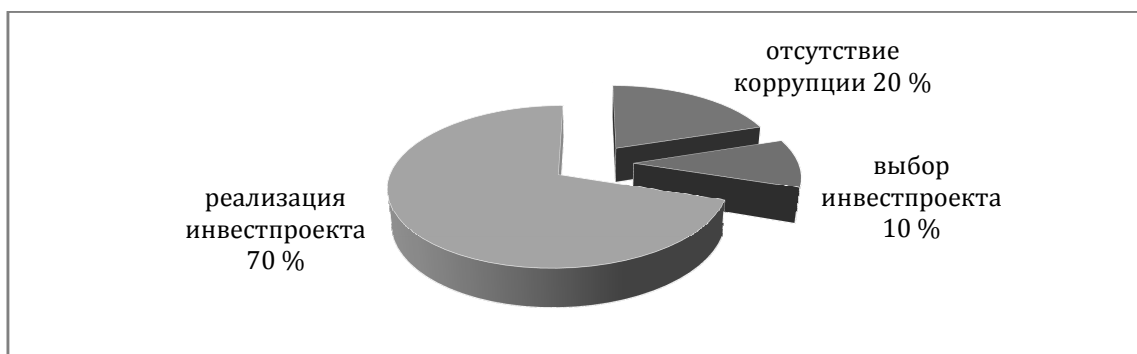

Рисунок 5. Коррупционные риски на стадиях государственного управления инвестиционными процессами

В качестве рекомендаций и пожеланий инвесторы внесли некоторые предложения, что было весьма актуально и ценно для исследовательской работы. Из опрошенных 60 % утверждают, что в целях противодействия коррупции в сфере государственного управления инвестиционными процессами необходима прозрачность на всех уровнях принятия решения при реализации инвестиционного проекта, а также необходимо повысить прозрачность при проведении тендеров. Часть респондентов (10 %) считают, что необходимы детальность процедур, четкость формулировок, отсутствие двойного толкования, рассмотрение споров независимым арбитражем.

В целях разрешения создавшейся проблемы, необходимости в независимом арбитраже, а также в соответствии с Планом нации «100 конкретных шагов» от 06.05.2015 г. в Астане создан Финансовый центр «Астана», в котором с конца 2017 г. будут проводиться судебные процессы с участием иностранных инвесторов на базе английского права под председательством иностранных судей [4, 5].

Часть опрошенных инвесторов (10 %) указывают на то, что информация для потенциальных инвесторов должна быть доступной, понятной и ясной (в том числе и на английском языке), с указанием контактных данных специалистов. Еще часть респондентов (10 %) ссылаются на законодательство и необходимость осуществления деятельности и государственных органов, и инвесторов строго в рамках Законов Республики Казахстан. Оставшиеся 10 % опрошенных утверждают, что коррупционные риски зависят от руководства государственного органа (рис. 6).

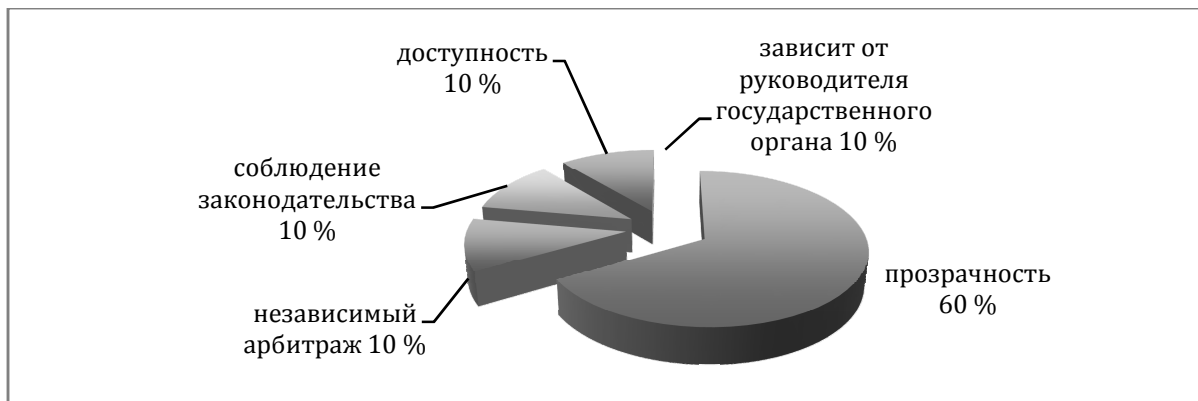

Рисунок 6. Критерии, необходимые в государственном управлении инвестиционного процесса в целях противодействия коррупции, по мнению инвесторов

Из проведенного исследования следует, что для улучшения инвестиционного климата необходимо учитывать потребности инвесторов. На принятие инвестором решения влияют следующие основные факторы: налоговые преференции, уровень коррупции и государственные гарантии.

В настоящее время налоговые преференции предоставляются государством, а также инвесторы освобождаются от некоторых видов налогов в зависимости от условий, указанных в договорах.

В целях снижения инвестиционных рисков и обеспечения системы гарантий защиты иностранных инвестиций интересы иностранных инвесторов находятся под защитой Закона Республики Казахстан от 28.02.97 г. «О государственной поддержке прямых инвестиций», что предоставляет иностранным компаниям при осуществлении инвестиционной деятельности равные условия по сравнению с отечественными [6].

Основной и важной проблемой для инвестора остается уровень коррупции в стране. Согласно проведенным исследованиям большая часть опрошенных респондентов, а это 80 %, считают весьма высоким уровень влияния коррупции на инвестиционный процесс, в связи с чем необходимо устранять все проявления коррупции. Для этого предлагается создать особый механизм обращения инвесторов с жалобами по обвинению в коррупции, а также сократить срок рассмотрения коррупционных правонарушений в арбитраже с участием инвесторов. Необходимо создать мобильную приемную в Агентстве по делам государственной службы и противодействию коррупции Республики Казахстан.

Более того, при предоставлении инвесторам государственных услуг необходимо разработать механизм контроля качества оказания государственных услуг с участием самих инвесторов. Известно, что контроль является одним из важнейших инструментов повышения качества оказания государственных услуг. Сегодня в Казахстане определенный контроль качества осуществляется государственными органами и их подведомственными организациями. Однако необходимо отметить, что отсутствует участие самого инвестора как непосредственного получателя государственных услуг. Именно инвестор может дать полноценную оценку качества оказания государственных услуг, выявить существующие недостатки. Следует отметить, что проведение общественного контроля является весьма популярным за рубежом: создаются специальные организации, которые осуществляют опрос общественного мнения, высказывают его, дают оценку, вырабатывают рекомендации по улучшению качества оказания государственных услуг.

Таким образом, необходимо привлечение в сферу государственных услуг общественных организаций, деятельность которых будет направлена на представление и защиту прав и интересов инвесторов в различных отраслях. Эти организации будут проводить контроль качества оказания государственных услуг, используя такие инструменты, как социальный опрос населения, «тайный покупатель», анализ процесса оказания государственных услуг на предмет соответствия законодательству «О государственной поддержке прямых инвестиций» и т.д. [6].

В свете указанных выше проблем необходимо дальнейшее совершенствование законодательства о государственной поддержке прямых инвестиций, о противодействии коррупции, соблюдать контрактные обязательства и не допускать использования административных бюрократических уловок для ограничения деятельности инвесторов.

Список литературы

- 1 Ворожцова Л.А. Анкетирование как механизм мониторинга удовлетворенности внутренних потребителей образовательного процесса [Электронный ресурс] / Л.А. Ворожцова, А.С. Крылов, Ю.В. Кудряшов, Е.В. Рудюк, Л.Н. Шестаков. — 2009. — Режим доступа: http://сафу.рф/pomorsu.ru/www.pomorsu.ru/_doc/quality/books/publish/way/vorojcov_kydrjavov.pdf.
- 2 Официальная статистическая информация // Сайт Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://stat.gov>.
- 3 Оценка состояния ведения бизнеса // Сайт Всемирного банка [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreconomies/kazakhstan#paying-taxes>.
- 4 Конституционный Закон РК «О Международном финансовом центре «Астана» от 07.12.15 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39635390#pos=1;-236.
- 5 План нации «100 конкретных шагов по реализации 5 институциональных реформ» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-plan-nacii-put-k-kazahstanskoi-mechte.
- 6 Закон Республики Казахстан «О государственной поддержке прямых инвестиций» от 28.02.97 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://online.zakon.kz>.

Ә.М. Өтегенова

Сауалнама инвесторлардың қанағаттанушылығына мониторинг жүргізу тетігі ретінде

Мақалада инвестициялық тартымдылықтың критерийлері қарастырылған. Инвесторлардың қажеттіліктерін анықтау үшін зерттеу жүргізілген. Сауалнама нәтижесінде инвесторлардың негізгі мәселелері анықталды. Елдегі инвестициялық ахуал талданған. Автор ағымдағы жағдайды зерттеп, инвестициялық ахуалды жақсарту мен сыбайлас жемқорлықты қысқарту тетіктерін ұсынған. Мақалада World Bank Group сияқты беделді халықаралық сарапшы ұйымдардың зерттеулері қарастырылған. Инвестициялық саясаттың жаһандық үрдістері зерттеліп, тікелей шетелдік инвестициялардың көлемі талданған. Жалпылама халықаралық тәжірибе және беделді жаһандық сараптама орталықтарының зерттеулері мен ұсынымдарын негізінде инвестициялық ахуалды жақсарту үшін қолданыстағы мәселелерді шешудің негізгі бағыттары белгіленген. Мақалада сыбайлас жемқорлықтың құқық бұзушылықтарына деген қарсылықтардың биік өзектілігі белгіленді. Құрамында сыбайлас жемқорлыққа қарсы сипатталған нормаларға, сондай-ақ тікелей инвестицияларды мемлекеттік қолдау туралы нормативтік құқықтықтарға талдау жүргізілген. Зерттеу нәтижесінде инвестициялық ахуалды жақсарту және Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендету бойынша ұсыныстар әзірленді.

Кілт сөздер: инвестициялар, сыбайлас жемқорлық, салық, мемлекеттік кепілдіктер, инвестициялық ахуал, шетелдік инвесторлар, мемлекет, преференциялар, инвестициялық жобалар, тәуекелдер.

А.М. Utegenova

Questionnaire survey as a mechanism to monitor the satisfaction of investors

The article discusses the criteria of investment attractiveness of the country. A study conducted to identify the needs of foreign and private investors. As a result of the survey the main problems of investment identified. The analysis of the investment climate in the Republic of Kazakhstan carried out. In this research paper the current situation is analyzed, mechanisms to improve the investment climate and reduce corruption are proposed. The studies of World Bank Group authoritative international expert organizations, as well as the ratings of "Doing Business" are considered. Global trends in investment policies are examined, foreign direct investment are analyzed. To improve the investment environment in the Republic of Kazakhstan fundamental directions in addressing existing challenges and problems are marked on the basis of the generalized international experience and on the basis of the conducted research, the recommendations of authoritative international expert centers. In this article a high urgency of the problems of counteraction to corruption offenses is underlined. The analysis of some regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan that contain anti-corruption norms, and on state support for direct investment is undertaken. The study developed recommendations for improving the investment climate and reduce the level of corruption in the Republic of Kazakhstan.

Key words: investments, corruption, taxes, government guarantees, investment climate, investors, government, preferences, investment projects, the risks of corruption.

References

- 1 Vorozhcova, L.A., Krylov, A.S., Kudryashov, Yu. V., Rudyuk, E.V., Shestakov, L.N. (2009). Anketirovanie kak mekhanizm monitorinha udovletvorennosti vnutrennikh potrebitelei obrazovatelnoho protsessa [Questioning as a mechanism for monitoring domestic consumers of the educational process of satisfaction]. *cafy.pф* Retrieved from http://cafy.pф/pomorsu.ru/www.pomorsu.ru/_doc/quality/books/publish/way/vorojcov_kydrjawov.pdf [in Russian].
- 2 Ofitsialnaia statisticheskaia informatsiia [Official statistic information]. *Sait Komiteta po statistike Ministerstva natsionalnoi ekonomiki Respubliki Kazakhstan – Site of Committee on statistics of Ministry of nation economy of Republic of Kazakhstan*. Retrieved from www.stat.gov.kz [in Russian].
- 3 Otsenka sostoianiiia vedeniia biznesa [Assessment of business]. Sait Vsemirnogo Banka – Site of World Bank Group]. *russian.doingbusiness.org* Retrieved from <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreconomies/kazakhstan#paying-taxes> [in Russian].
- 4 Konstitutsionnyi Zakon RK «O Mezhdunarodnom finansovom tsentre «Astana» ot 07.12.15 h. [Constitutional law of Eepublic of Kazakhstan «International financial center «Astana»]. (2015, 07 December). Retrieved from http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39635390#pos=1;-236 [in Russian].
- 5 Plan natsii «100 konkretnykh shahov po realizatsii 5 institutsionalnykh reform» [Nation plan «100 concrete steps to implement 5 institutional reforms»]. *www.akorda.kz* Retrieved from http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-plan-nacii-put-k-kazahstanskoi-mechte [in Russian].
- 6 Zakon Respubliki Kazakhstan «O hosudarstvennoi podderzhke priamykh investitsii» ot 28.02.97 h. [Law of Republic of Kazakhstan «On state support of direct investments»]. (1997, 28 February). Retrieved from <http://online.zakon.kz> [in Russian].

Ф.Г. Альжанова¹, О.В. Лашкарева²

¹Институт экономики КН МОН РК, Алматы, Казахстан;

²Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан
(E-mail: farida.alzhanova@gmail.com)

Модель кросс-индустриальных инноваций в развитии кластеров: мировая практика

В статье описана модель кросс-индустриальных инноваций как результат кросс-функциональных взаимодействий между различными областями знаний и раскрыто ее отличие от линейной модели и модели открытых инноваций. Показано, что в основе появления модели кросс-инноваций лежит объективный процесс усиления мультидисциплинарной природы знаний и технологий, проникновения традиционных, зрелых технологий на новые рынки в новом качестве, усложнения этических и социальных проблем в ходе усиления влияния новых технологий. Рассмотрен опыт реализации принципов кросс-инноваций в зарубежных странах и отдельных компаниях. На основе анализа интенсивности процессов слияний и поглощений, создания совместных предприятий и альянсов, наличия в патентах кросс-инноваций и кросс-связей с другими отраслями были выделены 10 областей растущих индустрий, формирующих основу кластеров, построенных на кросс-связях. Наиболее динамичные межотраслевые связи демонстрируют отрасль упаковочных материалов и биофармацевтика. Обоснована целесообразность создания инновационных кластеров на базе модели кросс-индустриальных инноваций. Показаны преимущества реализации моделей кросс-инноваций в кластерах в виде появления радикальных инноваций и новых отраслей, уменьшения числа рисков, снижения конфликтов из-за доли рынка и т.д.

Ключевые слова: инновации, технологии, кластер, кросс-индустриальные инновации, кросс-связи, линейная модель инноваций, модель открытых инноваций, «эффект перелива», «экономика впечатлений», интернет-торговля.

В современных условиях инновации появляются не столько в результате последовательных линейных процессов, а как результат кросс-функциональных взаимодействий между различными областями знаний. Границы между продуктами и услугами стираются, а управление инновациями требует компетенций, выходящих далеко за пределы одной предметной области. В этом смысле формирование кластеров можно рассматривать как результат кросс-культурных, кросс-информационных, кросс-дисциплинарных взаимодействий.

Согласно Майклу Портеру, «кластер, или промышленная группа, — это группа географически соседствующих взаимосвязанных компаний и связанных с ними организаций, действующих в определенной сфере, характеризующихся общностью деятельности и взаимодополняющих друг друга. Кластеры представляют собой комбинацию конкуренции (за потребителя) и кооперации (в значительной степени, по вертикали, с вовлечением родственных отраслей и местных институтов)» [1].

М. Портер отмечает, что кластеры в большей степени, чем отрасли охватывают связи, взаимодополняемость между отраслями, распространение технологий, навыков, информации, маркетинг и осознание требований заказчиков по фирмам и отраслям.

Это взаимодействие отражает не только подходы к организации кластеров, а в перспективе рассматривается как базис новой промышленной эры. В книге «Третья промышленная революция» Дж.Рифкин, описывая особенности третьей промышленной революции, отмечает в качестве ее главной черты переход от эры промышленности к эре сотрудничества, что делает ее поворотным событием в экономической истории [2].

В последние годы в зарубежных исследованиях и практике широко используется понятие «кросс-индустриальные инновации» (СИ - Cross-industryinnovation). Кросс-индустриальные инновации — творческая имитация существующих решений для удовлетворения потребностей других индустрий. Такими решениями могут быть технологии, патенты, специальные знания, способности, бизнес — процессы, общие принципы или целые бизнес-модели [3; 23].

Модель кросс-инноваций (СИ - Cross-industryinnovation) или межотраслевых инноваций описывает систематический учет знаний, понятий и технологий из более или менее отдаленных отраслей промышленности в инновационном процессе компании.

В теории и практике инноваций известны различные модели. Одна из первых моделей вывода инноваций на рынок — линейная модель. Линейная модель, по сути, представляет собой закрытый процесс развития инноваций внутри опытно-конструкторских отделов компании от идеи проекта до его выхода на рынок (рис. 1) [4].

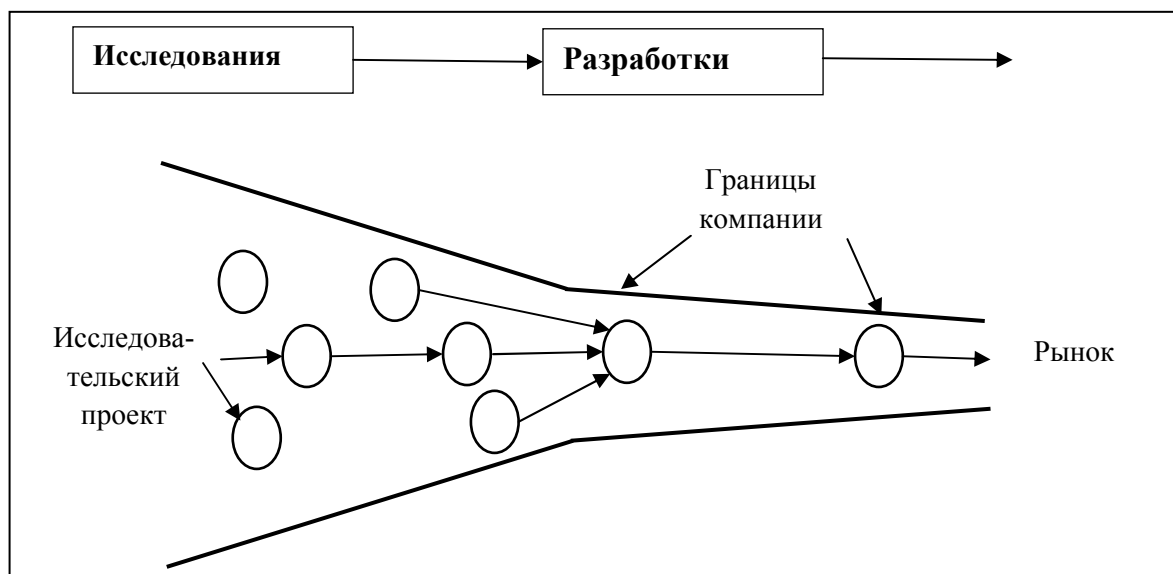

Рисунок 1. Линейная модель инноваций

С появлением новых отраслей, новых высокотехнологичных продуктов и услуг разработка и вывод инноваций на рынок в рамках закрытых линейных моделей оказывается мало пригодной.

Передовые международные компании Xerox, Intel, IBM стали внедрять новые модели управления. В результате способы выведения на рынок новых идей претерпели фундаментальные изменения, а анализ этого опыта позволил выявить новую сформировавшуюся парадигму инноваций, которая была названа Г.Чесбро моделью открытых инноваций (рис. 2) [5].

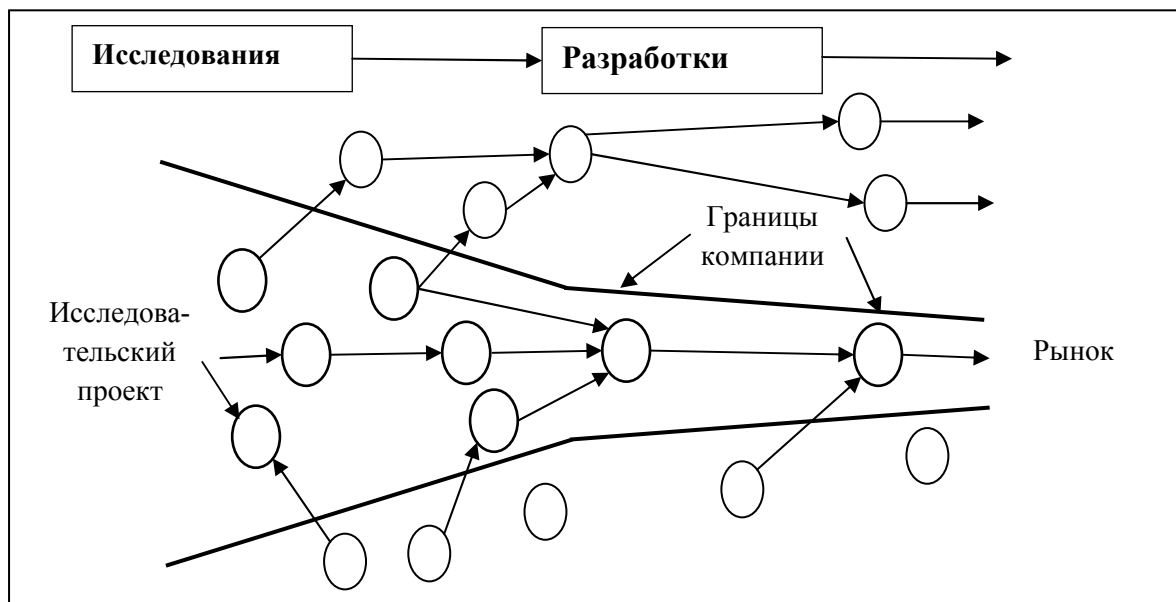

Рисунок 2. Модель открытых инноваций

Суть модели открытых инноваций состоит в пересмотре внутренних процессов управления инновациями в сторону их открытости, диффузии технологий на основе совместных усилий университетов, лабораторий, стартап компаний, поставщиков, потребителей, производителей.

Производным вариантом модели открытых инноваций является модель кросс-индустриальных инноваций (рис. 3).

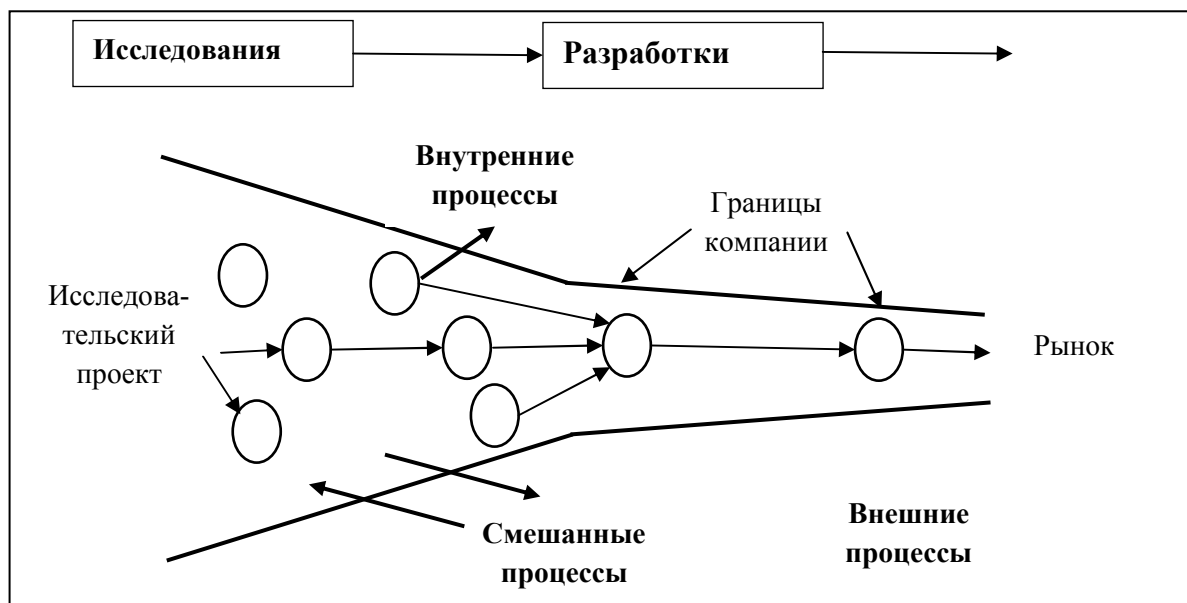

Рисунок 3. Модель кросс-индустриальных инноваций

Будучи производной от модели открытых инноваций, модель кросс-индустриальных инноваций имеет отличия. В то время как открытые инновации создают эффекты передачи знаний, усиливая позиции всех участников такого обмена, кросс-инновации приводят к вторичным эффектам, проявляющимся в создании новых продуктов и услуг на границе разных областей знаний.

В целом в сфере разработки новых технологий имеют место тренды, которые предъявляют требования к современным знаниям и способам организации инновационных сетей и кластеров. Среди этих трендов появление и усиление мультидисциплинарной природы технологий; проникновение традиционных, зрелых технологий на новые рынки в новом качестве; усложнение этических и социальных проблем в ходе усиления влияния новых технологий на частную жизнь, интеллектуальную собственность, окружающую среду (табл.1).

Эти тенденции приводят к появлению кросс-индустриальных инноваций, новых растущих отраслей и видов деятельности, таких как персонализированная медицина и методы лечения, наномедицина, новые наноструктурированные материалы, органическая электроника, чистая органика и т.д. [6; 525].

Т а б л и ц а 1

Эволюция инноваций и технологий

Прошлые технологии	Современные технологии	Будущие технологии
Тренды		
Однодисциплинарные	Двудисциплинарные	Мультидисциплинарные
Макросистемные	Микросистемные	Наносистемные
Локальные	Региональные	Глобальные
Физические	Информационные	Интеллектуальные
Требования		
Профессионально-техническая подготовка	Узкоспециализированное обучение	Мультидисциплинарное обучение
Общий колледж	Специализированная научная степень	Мультидисциплинарная научная степень
Продукция, обеспеченная местными ресурсами	Продукция, обеспеченная местными компонентами	Продукты, адаптированные к местным ресурсам

Примечание. Использован источник [7; 64].

Сам процесс разработки кросс-индустриальных инноваций может быть условно представлен в следующем виде (рис. 4).

Рисунок 4. Процесс осуществления кросс-индустриальных инноваций (источник [6])

В истории технологического развития хорошо известны примеры технологий, нашедших применение в других отраслях. Одним из таких примеров являются космические технологии. Выделяют три вида перекрестного использования космических технологий в других отраслях.

1. Прямое использование. Технологии, не предназначенные для производственного использования в земных условиях в момент их разработки, но успешно примененные без адаптации и доработки (некоторые пластики, краски, датчики, программы ЭВМ и др.). Хорошо известный пример — «Тefлон», пришедший «на кухню» из аэрокосмической промышленности.

2. Двойное использование, или технологии двойного назначения, разрабатывавшиеся для использования в космосе и на Земле.

3. Косвенное использование. Технологии, разработанные в земных условиях под влиянием разработок космонавтики. Например, медицинская аппаратура для глубокого охлаждения тканей, основанная на методах использования криогенных жидкостей.

По данным Страсбургского университета в Западной Европе за 1964–1975 гг. был выявлен 251 случай использования космической технологии в земных отраслях. За 20 лет только четыре программы НАСА — интегральные схемы, газовые турбины, космическая изоляция, математические программы — «возвратили» в экономику США более 7 млрд долл., т.е. около двух годовых бюджетов НАСА [8]. Сегодня перечень технологий, продукции и услуг, в основу которых были положены разработки космических программ НАСА, очень широк: компьютерные, магнитно-резонансные, позитронно-эмиссионные томографы, аппаратура для гемодиализа, дефибрилляторы, искусственное сердце, физиотерапевтическая аппаратура, мониторы для исследования нейронной деятельности мозга, индивидуальные дыхательные приборы для пожарных, датчики контроля вредных примесей в воздухе, система контроля за качеством продуктов питания; ортопедические матрасы и подушки с «памятью»; фильтры для очистки воды, технология хранения продуктов методом сухой заморозки; беспроводные электроприборы, системы звукоизоляции автомобилей; фотокамеры для сотовых те-

лефонов; сканеры для просвечивания багажа и грузов; солнечные батареи; специальные материалы для одежды дайверов, рабочих вредных производств, стекловолокно с тефлоновым покрытием; установки с атомарным кислородом для очистки картин; метод мультиспектральной съемки для чтения поврежденных манускриптов [9].

Одним из ярких примеров, где были реализованы принципы кросс-инноваций, является компания 3M. Девиз компании: «Не существует бизнеса, где мы не могли бы придумать новые технологии». Компания имеет филиалы в разных секторах в 60 странах мира и производит более 50 тыс. наименований товаров: для медицины, электронной, автомобильной, нефтегазовой, горнодобывающей промышленности и др. Среди всемирно известных инноваций компании 3M: проекционные системы, клейкая лента Scotch, блокноты Post-it, профессиональные стетоскопы и стетофонендоскопы Littmann, реставрационные материалы для стоматологии, первые стальные брекет-системы, нетканые материалы, средства для безопасности, охраны и защиты, материалы для промышленности и транспорта и др. Известным примером кросс-инноваций является и система управления автомобилем iDrive от BMW. Система iDrive представляет собой способ управления развлекательными, информационными, коммуникационными и навигационными функциями. Одной из задач при разработке системы было уменьшение количества переключателей и регуляторов, чтобы меньше отвлекать водителя от дороги. Это решение было найдено в игровой индустрии, а именно адаптация технологии джойстика.

Кросс-индустриальные инновации рассматриваются как средство избежать снижения применения технологий. Так, технология струйной печати и струйных картриджей, созданная параллельно Canon и Hewlett-Packard, остается лидирующей в печати цветных изображений высокого качества. Сокращение рынка печати казалось началом конца для струйных картриджей. Однако технология струйной печати изменила свое первоначальное приложение в новые области, в частности, в 3D-печати. Многие гиганты, такие как Hewlett-Packard, стали создавать новые отделы, специализирующиеся на разработке 3D-принтеров.

В моделях, описывающих влияние кросс-инноваций, применяют термин «spillover effects» («вторичные эффекты») или «эффект перелива». Эти эффекты проявляются в следующем: инновации в одной отрасли влияют на другие отрасли; происходит перелив знаний из одной области знаний в другую, что может быть отправной точкой при разработке новых процессов, продуктов и услуг [10].

В целях содействия процессам кросс-индустриальных инноваций требуется структурированный подход, который бы позволил внести изменения в инновационные процессы на уровне компаний, региональных или национальных инновационных систем. Успешные кросс-инновации зависят, в конечном счете, от сетей или связей, существующих элементов и субъектов инновационной системы.

Модель кросс-индустриальных инноваций наиболее точно отвечает задачам создания межотраслевых инновационных кластеров, которые стали относительно новым направлением развития кластеров.

Во-первых, межотраслевые инновационные кластеры используют систему распространения знаний и технологий на основе кросс-связей.

Во-вторых, предприятия в кластере имеют конкурентные преимущества в виде специализации, которая позволяет минимизировать затраты на внедрение инноваций. В целом можно считать, что кластеры межсекторальны по своей природе. Их развитие требует постоянного перетока и обмена внутри кластера.

В European Cluster Trends Report 2014 отмечается рост кросс-индустриальных инноваций. Европейские исследователи отмечают возможности развития кластеров новых отраслей на основе межотраслевых потоков инноваций. Рассмотрев и проанализировав интенсивность процессов слияний и поглощений, создания совместных предприятий и альянсов, наличие в патентах кросс-инноваций и кросс-связей с другими отраслями, были выделены 10 областей растущих индустрий, формирующих основу кластеров (табл. 2).

Например, *новые упаковочные материалы* играют важную роль в современной жизни. Отрасль включает в себя производителей бумажной упаковки, картона и картонной склади, ламинированных контейнеров бумаги, волокна на основе коробки, сумки и оберточной бумаги, а также производителей металла, стекла или пластиковых контейнеров и упаковки.

Т а б л и ц а 2

Новые отрасли, возникающие в европейских кластерах на базе кросс-индустриальных инноваций

Новые отрасли	Максимальное количество различных технологических областей, указанных в патенте	Патенты, применимые в нескольких технологических областях, %	Межотраслевые слияния и приобретения, %
Новые упаковочные материалы	45	35,3	21,5
Биофармацевтика	191	40,2	23,1
«Голубой рост»	30	52,7	18,1
Креативные индустрии	Н.д.	Н.д.	64,4
Цифровые индустрии	110	52,1	98,2
Альтернативная энергетика	80	72,4	87,6
Переработка отходов	60	81,5	85,2
Экономика впечатлений (Experience Economy) [11]	Н.д.	Н.д.	45,2
Логистические услуги	18	38,6	11,2
Медицинские приборы	47	34,8	26,7
Мобильные технологии	48	47,6	53

Примечание. Использован источник [12].

Упаковочная промышленность демонстрирует наиболее динамичные межотраслевые связи с другими отраслями и технологическими областями: микро-, нанотехнологии, медицинские технологии, мебель, игры, компьютеры и периферия, химическая промышленность, пищевая промышленность, управление отходами, машиностроение (рис. 5).

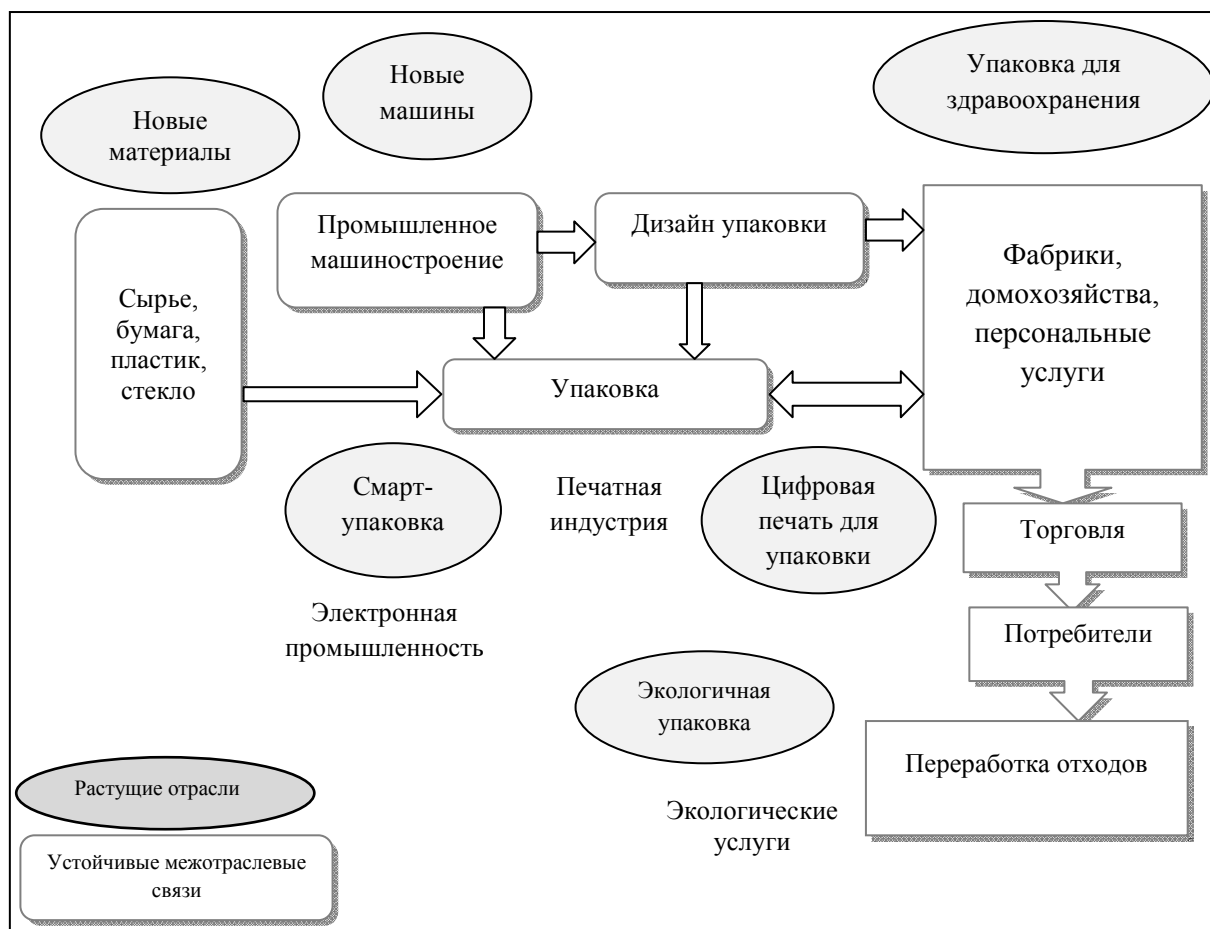

Рисунок 5. Кросс-связи и кросс-инновации в отрасли упаковочных материалов (источник [9])

В последние годы рост индустрии упаковочных материалов активно перемещается в Восточную Европу. Помимо меньших затрат на рабочую силу, это связано также с ростом инвестиций крупных производителей продуктов питания и товаров широкого потребления: Procter & Gamble, Unilever, Danone и крупных супермаркетов Tesco и Carrefour [13].

С 2010 г. новгородская фабрика («Амкор Ренч Новгород») стала центром восточноевропейского кластера производства упаковки для табачной промышленности. ТНК Amcor, имевшая 223 предприятия в 33 странах мира, задалась целью освоить российский табачный рынок. На этот рынок уже вошли глобальные табачные компании Philip Morris, British American Tobacco, Japan Tobacco и т.д. За пять лет «АмкорРенч Новгород» стало крупнейшим в Европе производителем табачной упаковки в высоком ценовом сегменте с 40 %-ной долей рынка. В 2010 г. ТНК Amcor выкупила у австралийско-британского концерна Rio Tinto упаковочный бизнес Alcan Packaging, объединяющий 80 фабрик по всему миру. В результате слияния фабрика получила новое название – Amcor Tobacco Packaging Novgorod и статус центра компетенций для упаковочных фабрик в Петербурге (Россия) и Алматы (Казахстан). Новгород стал не только центром восточноевропейского кластера концерна Amcor, но и технологическим центром [14].

Другим примером успешных кросс-индустриальных кластеров, но уже на *базе креативных индустрий*, можно считать кластер производства обуви в итальянском округе Монтебеллуна [15]. Монтебеллуна получил статус «столицы снежной индустрии», будучи лидером в индустрии спортивной обуви. Монтебеллуна — это крупная агломерация, где объединена большая часть мирового производства обуви для горных восхождений, мотоциклетной обуви, роликовых коньков и обуви для футбола, лыжного и велосипедного спорта, тенниса, баскетбола и обуви для ходьбы по пересеченной местности.

В кластере представлены фирмы-поставщики, начиная от дизайнерских компаний, разработчиков, до производителей шнурков, поставщиков оборудования. Эти поставщики интегрированы с крупными локальными компаниями («Tecnica», «Nordica и Braxia») и с мировыми компаниями («Nike», «NTM»). К 2004 г. кластер спортивной обуви Монтебеллуны объединял в себе 386 фирм и 7600 наемных рабочих. Кроме производителей спортивной обуви, в кластере представлены производители обуви для активного отдыха, а также производители спортивной одежды, дизайнеры,

Развитие голландского кластера цветочной индустрии — это пример удачного развития и использования кросс-индустриальных и межрегиональных связей для развития производств в климатических и природных условиях, мало пригодных для этой деятельности.

В образовании цветочного сектора в Голландии принимали участие три региона: север и юг Амстердама, Роттердам и Гаага. Заметный рост индустрии стал очевиден после вложения инвестиций в развитие инженерной инфраструктуры (автомобильные и железные дороги, воздушные и водные пути). В результате Голландия стала самым крупным в мире экспортером цветов. Кластер включает компании, специализирующиеся на всех стадиях выращивания цветов (рассада, выращивание, срезка, хранение, доставка).

Экологические ограничения вызвали новые направления исследований для цветочной индустрии. В итоге была разработана замкнутая система выращивания цветов в воде и минеральной вате, что снизило потребность в химических удобрениях и пестицидах, себестоимость продукции и улучшило ее качество. Цветочная индустрия способствовала тому, что Голландия приобрела статус лидера логистических операций. Большую роль сыграли адаптация и разнообразие транспортных средств, в 90 % — дизайн транспортировочной упаковки.

Голландская цветочная индустрия удачно использует технологии других областей. Например, производителей энергии. Традиционные теплицы используют только 4 % накопленной энергии для обогрева растений, остальные 96 % — потери энергии. Новая концепция закрытых теплиц позволяет накапливать тепло в земле и использовать его в дальнейшем, обогревая растения и расположенные вблизи дома [15].

К новым растущим отраслям европейские эксперты относят *«экономику впечатлений»* [11]. Авторами этого термина и направления являются Б. Джозеф Пайн II и Джеймс Гилмор. Они считают, что «впечатления представляют собой уже существующий, но еще мало изученный вид *экономического предложения*. Отделение впечатлений от услуг в деятельности компании открывает перед ней невероятные возможности для экономического роста, как в свое время признание услуг отдельным предложением привело к появлению нового типа экономики на фоне приходящей в упадок промышленной базы» [11; 3]. *«Впечатления — это четвертое экономическое предложение, которое так же*

разительно отличается от услуг, как услуги от товаров... Впечатления всегда были рядом, но потребители, предприниматели и экономисты относили их к сектору услуг наравне с химчистками, автомастерскими, телефонными станциями и оптовой торговлей. Но когда он покупает впечатление, он платит за незабываемые минуты своей жизни, т.е. за собственные чувства и ощущения» [11; 6].

Современные технологии открывают новые виды «впечатлений», таких, например, как интерактивные игры, Web-сайты, фильмы с трехмерной графикой и виртуальная реальность. Как правило, модные продукты обращаются преимущественно к эмоциям и ощущениям покупателя, поэтому в интернет-торговле стало важным создавать определенную атмосферу совершения покупки. Это заставляет внимательно следить за визуальной и эмоциональной составляющими модного бизнеса в сети. Сайты модной индустрии обязаны думать о том, как со вкусом и красочно это сделать [16]. Поэтому развитие интернет-торговли сегодня сталкивается с проблемой передачи реальных тактильных, визуальных, вкусовых и других ощущений при совершении виртуальных покупок. Это способствовало прогрессу в разработке специальных приложений и продуктов для обеспечения реальности впечатлений и восприятия.

Отрасли «голубого роста» («голубой экономики») включают виды деятельности, связанные с освоением ресурсов океанов, морей и побережья. Это одна из областей, где также отмечается высокий уровень кросс-связей. «Голубая экономика» в Европе представляет около 5,4 млн рабочих мест и создает 500 млрд евро валовой добавленной стоимости в год. Ожидается, что к 2020 г. в этом секторе будет задействовано до 7 млн человек. Развитие отраслей «голубой экономики» является частью европейской программы Горизонт-2020. В 2014–2015 гг. на отрасли «голубого» роста будет израсходовано 145 млн евро. Следует отметить, что программа Горизонт-2020 является, по сути, кросс-тематической. Поскольку более 70 % поверхности Земли занимает вода, виды деятельности, связанные с использованием ресурсов морей и океанов, рассматриваются как драйверы инноваций для европейской экономики [17].

Сектор «голубого роста» объединяет 5 основных направлений: возобновляемые источники энергии (энергия волн, приливов, ветров); аквакультура; морской, прибрежный и круизный туризм; минеральные ресурсы морей и голубые биотехнологии [18]. В секторе «голубого роста» на базе перекрестных связей создаются возможности для роста таких направлений, как фармацевтика/косметика/космецевтика, экологические технологии, производство биотоплива, чистая органика, автоматизация судов и платформ, дата-центры, слежение в режиме реального времени.

Высокий уровень кросс-инноваций происходит в биофармацевтике. Результатом таких взаимосвязей становится появление новых перспективных отраслей и направлений: наномедицина, персонализированная медицина, фармаинформатика. Развитие фармацевтической отрасли в Европе представлено рядом сильных кластеров. Так, швейцарский фармацевтический кластер объединяет крупные мировые концерны «Novartis», «Roche», «Syngenta», а также небольшие предприятия. Ведущий биомедкластер Франции Genopole (г. Иври) специализируется в таких направлениях, как геномные и постгеномные исследования, биотерапия, биофизика, биохимия, биофармацевтика и биоматематика. В Генополе работают 900 научных работников и 400 преподавателей в университете. Именно в этом технополисе проводится работа по расшифровке генома человека. В г. Иври расположен Национальный центр секвенирования и генотипирования, единственное во Франции учреждение, участвующее в программе «Геном человека». В Генополе на площади 87 тыс. кв. м базируются 20 академических лабораторий, в том числе 3 национальные лаборатории, 67 биотехнологических компаний. Общий бюджет Генополя — 15 млн евро в год [19].

Ориентация на растущие отрасли и освоение определенных рынков является основой развития кластеров в Германии. Здесь насчитывается более 370 кластеров, которые действуют в основном на земельном уровне [20]. Так, в Лейпцигском экономическом регионе с учетом растущих отраслей будущего развивается пять кластеров: логистика и сфера услуг; автомобилестроение и производство комплектующих; индустрия здравоохранения и биотехнологии; энергетика и экотехнологии; СМИ и креативные индустрии [21].

В целом разработка кросс-индустриальных инноваций имеет ряд преимуществ в кластерах. Во-первых, это зачастую радикальные инновации, приводящие к появлению новых отраслей. Во-вторых, это, как правило, инновации с минимальными рисками, поскольку уже имеется опыт применения в других отраслях. В-третьих, такие инновации эффективны, так как уже имеются доступные решения, и выход на рынок может быть сокращен. В-четвертых, передача решений между различными

отраслями, как правило, позволяет избегать конфликтов из-за доли рынка и т.д. Напротив, появляется возможность увеличить доход за счет диверсификации.

Список литературы

- 1 Портер М. Конкуренция / М. Портер; пер. с англ. — М.: Вильямс, 2005. — 608 с.
- 2 Рифкин Дж. Третья промышленная революция / Дж. Рифкин. — М.: Альпина нон-фикшн, 2014. — 410 с.
- 3 Tobias Hann. Cross-Industry Innovation Processes: Strategic Implications for Telecommunication companies / Tobias Hann. — Berlin, 2014. — 206 p.
- 4 Cross industry innovation – a modern way to get innovations. *socialmediaballoon.de* Retrieved from <http://socialmediaballoon.de/cross-industry-innovation/6792>.
- 5 Чесбро Г. Открытые инновации. Создание прибыльных технологий / Г. Чесбро. — М.: Поколение, 2007. — 336 с.
- 6 Niklas Echterhoff. Cross-Industry Innovations – Systematic Identification and Adaption / Niklas Echterhoff, Benjamin Amshoff, and Jürgen Gausemeier // International Scholarly and Scientific Research & Innovation. — 2013. — No. 7(4).
- 7 The global technology revolution: bio/nano/materials trends and their synergies with information technology by 2015 / Philip S. Anton, Richard Silbergliitt, James Schneider/ Published 2001 by RAND/ URL: <http://www.rand.org/>.
- 8 Михайлов В.П. Достижения космонавтики в земной технике / В.П. Михайлов // Новое в жизни, науке, технике. Сер. Космонавтика, астрономия. — М.: Знание, 1989. — 64 с.
- 9 Помогут ли России космические технологии «второй свежести»? [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://inosmi.ru/russia/20130203/205426700.html#ixzz3nKkjet9>.
- 10 Thomas Lämmer-Gamp. Creative Industries. Policy recommendations - promotion of cross-innovation from creative industries Berlin, 2014.
- 11 Б. Джозеф Пайн II, Джеймс Х. Гилмор. Экономика впечатлений: Работа – это театр, а каждый бизнес – сцена / Б. Джозеф Пайн II, Джеймс Х. Гилмор. — М., 2005.
- 12 European Cluster Trends Report 2014 // URL: <http://ec.europa.eu/growth/smes/cluster/observatory/>.
- 13 Европейский рынок упаковочных пластиков достиг степени насыщения // Пластик. 2008.04.28 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://plastics.ru/index.php?lang=ru&view=news&category_id=28&entry_id=5739.
- 14 Утратили имя – обрели кластер [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://expert.ru/northwest/2010/09/klaster/>.
- 15 Иванова В. Н. Европейский опыт реализации кластерной политики / В.Н. Иванова, В.В. Тарасенко, Р.Р. Хафизов // Известия ВолгГТУ. — 2014. — № 3. — С. 44–49.
- 16 Влияние интернет-технологий на модную индустрию // Модный magazin. — 2009. — № 13(80). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://rustm.net/catalog/article/1583.html>.
- 17 Blue growth [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://ec.europa.eu/maritimeaffairs/policy/blue_growth/.
- 18 Ocean Research in Horizon 2020: The Blue Growth Potential/ European Union, 2015. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.europarl.europa.eu/studies>.
- 19 Биотехкластеры Европы [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://region-alliance.com/biotechclusters_europe.html.
- 20 Кластеры: уроки немецкого опыта [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://ced.by/ru/publication/opinions/~shownews/klastery-uroki-nemeckoho-opyta>.
- 21 Синергетика структур – отрасли будущего в фокусе внимания [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.leipzig.ihk.de/ru/leipcigskii-ehkonomicheskii-region/sinergetika-struktur-otrasli-budushchego-v-fokuse-vnimanija.html>.

Ф.Г. Альжанова, О.В. Лашкарева

Кластерлерді дамытудағы кросс-индустриялық инновациялар үлгісі: халықаралық тәжірибе

Мақалада білімнің әр түрлі салаларының арасында кросс-функционалды өзара әрекеттердің нәтижесі ретінде кросс-индустриялық инновациялардың моделі қарастырылған және оның сызықтық модель мен ашық инновациялар моделі арасындағы айырмашылығы анықталды. Кросс-инновациялар моделі негізінде білім табиғаты мен технологиясының үрдісін күшейтуде мультидисциплинарлық негіз жатқанын көрсетеді, дәстүрлі, кемел технологиялардың жаңа нарықтарға жаңа сапада енуі; жаңа технологиялардың күшейту әсерінен этикалық және әлеуметтік мәселелердің күрделенуі. Кросс-инновациялардың жүзеге асыру қағидалары тәжірибесі шет елдер мен жеке компанияларда қарастырылды. Талдау нәтижесінде шетелдік компанияларда кросс-инновациялық тұжырымдамасын жүзеге асыру тәжірибесі, бірігу және енгізу, бірлескен кәсіпорындар мен альянстардың үрдістерінің қарқындылығын негізінде инновациялық патенттер мен өсіп келе жатқан салалардың 10 өңірінде басқа секторларымен кросс-байланыстар болуы, кластерлерді негізін құрайтындығы анықталды. Ең серпінді салааралық байланыстар быуып-түю материалдарының саласы мен биофармацевтиканы

көрсетеді. Кросс-индустриялық-инновациялық моделі базасы негізінде салааралық инновациялық кластер қажеттілігі негізделді.

Кілт сөздер: инновациялар, технологиялар, кластер, кросс-индустриялық инновациялар, кросс-байланыстар, инновациялардың сызықтық моделі, ашық инновациялар моделі, «қайта құю әсері», креативті индустрия, «әсерлер экономикасы», интернет-сауда.

F.G. Alzhanova, O.V. Lashkareva

The Model of cross-industrial innovation in the development of clusters: international practice

The article describes a model of cross-industrial innovation as a result of cross-functional interactions between different areas of knowledge and revealed its contrast to the linear model and the model of open innovation. It is shown that the basis of the appearance of the model cross-innovation is an objective process of strengthening the multidisciplinary nature of knowledge and technology, the penetration of traditional, mature technologies to new markets in a new way; complexity of ethical and social issues in the course of the growing influence of new technologies. The experience of the principles of cross-innovations implementation in foreign countries and individual companies was reviewed. On the basis of the intensity of mergers and acquisitions, joint ventures and alliances, the availability of patents in innovation and cross-cross-linkages with other sectors of the 10 regions of the growing industries were identified that form the basis of clusters, built on the cross-ties. The most dynamic intersectoral links demonstrate the industry of packing materials and bio pharmacy. The expediency of innovation clusters creation based on the model of cross-industrial innovation was proved. The advantages of the implementation of cross-innovation models in clusters in the form of the emergence of radical innovation and new industries reduce risk, reduce conflicts over market share, etc were shown.

Keywords: innovations, technologies, cluster, cross-industrial innovation, business models, cross-connection, the linear model of innovation, open innovation model, "spillover effect" creative industries, "spillover effect", "experience economy", internet trade.

References

- 1 Porter, M. (2005). Konkurentsiia [Competition]. (Trans.). Moscow: Williams [in Russian].
- 2 Rifkin, J. (2014). Tretia promyshlennaia revoliutsiia [The third industrial revolution]. Moscow: Alpina non-fikshn [in Russian].
- 3 Tobias Hann. (2014). Cross-Industry Innovation Processes: Strategic Implications for Telecommunication companies. Berlin.
- 4 Cross industry innovation – a modern way to get innovations. *socialmediaballoon.de* Retrieved from <http://socialmediaballoon.de/cross-industry-innovation/6792>.
- 5 Chesbrough, H. (2007). Otkrytye innovatsii. Sozdanie pribylnykh tekhnologii [Open Innovations. Creating of profiting technologies]. Moscow: Pokolenie [in Russian].
- 6 Niklas Echterhoff, Benjamin Amshoff, and Jürgen Gausemeier Cross-Industry Innovations – Systematic Identification and Adaption. (2013). *International Scholarly and Scientific Research & Innovation*, 7(4).
- 7 Philip S. Anton, Richard Silbergliitt, James Schneider. (2001). The global technology revolution: bio/nano/materials trends and their synergies with information technology by 2015. Retrieved from <http://www.rand.org>.
- 8 Mikhailov, V.P. (1989). Dostizheniia kosmonavtiki v zemnoi tekhnike [Space Achievements in Earth technology]. *Novoe v zhizni, nauke, tekhnike. Ser. Kosmonavtika, astronomiia – New in life, science, technology, Ser Cosmonautics, astronomy*. Moscow: Knowledge [in Russian].
- 9 Pomohut li Rossii kosmicheskie tekhnologii «vtoroi svezhesti»? [Will «second freshness» space technologies assist Russia?]. *inosmi.ru* Retrieved from <http://inosmi.ru/russia/20130203/205426700.html#ixzz3nIKkjet9> [in Russian].
- 10 Thomas Lämmer-Gamp. (2014). Creative Industries. Policy recommendations - promotion of cross-innovation from creative industries Berlin.
- 11 Joseph Pine II, James X., Gilmore. (2005). Ekonomika vpechatlenii: Rabota – eto teatr, a kazhdyi biznes – stsena [Economy of experiences: Work – is the theater and every business – the scene]. Moscow.
- 12 European Cluster Trends Report 2014. *ec.europa.eu* Retrieved from <http://ec.europa.eu/growth/smes/cluster/observatory>.
- 13 Evropeiskii rynek upakovochnykh plastikov dostih stepeni nasyshcheniia [The European market of packaging plastics reached saturation]. *Plastik – Plastic*. (2008, 28 April). Retrieved from http://plastics.ru/index.php?lang=ru&view=news&category_id=28&entry_id=5739 [in Russian].
- 14 Utratili imia – obreli klaster [Lost name – acquired cluster]. *expert.ru* Retrieved from <http://expert.ru/northwest/2010/09/klaster/> [in Russian].
- 15 Ivanova, V.N., Tarasenko, V.V., Hafizov, R.R. (2014). Evropeiskii opyt realizatsii klasternoi politiki [The European experience of implementing cluster policy]. *Izvestiia Volhogradskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta – Bulletin of the Volgograd State Technical University*, 3, 44–49 [in Russian].

16 Vliianie internet-tekhnologii na modnuiu industriiu [Influence of Internet technologies on the fashion industry]. (2009). *Modnyi mahazin – Fashionable magazine*, 13(80). Retrieved from <http://rustm.net/catalog/article/1583.html> [in Russian].

17 Blue growth *ec.europa.eu* Retrieved from http://ec.europa.eu/maritimeaffairs/policy/blue_growth.

18 Ocean Research in Horizon 2020: The Blue Growth Potential. European Union, 2015. *www.europarl.europa.eu* Retrieved from <http://www.europarl.europa.eu/studies/>.

19 Biotekhhlastery Evropy [Biotechclaters of Europe]. *region-alliance.com* Retrieved from http://region-alliance.com/biotechclusters_europe.html [in Russian].

20 Klasteriy: uroki nemetskoho opyta [Clusters: German experience]. *ced.by/ru* Retrieved from <http://ced.by/ru/publication/opinions/~shownews/klasteriy-uroki-nemeckoho-opyta> [in Russian].

21 Sinerhetika struktur – otrasli budushcheho v fokuse vnimaniia [Synergetics of structures – focus of the future industry]. *www.leipzig.ihk.de* Retrieved from <http://www.leipzig.ihk.de/ru/leipcigskii-ehkonomicheskii-region/sinergetika-struktur-otrasli-budushchego-v-fokuse-vnimaniia.html> [in Russian].

Г.М. Мухамедиева

*Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан
(E-mail: mgm2016@mail.ru)*

Әлеуметтік инфрақұрылымды мемлекеттік реттеудің өзекті мәселелері

Мақалада әлеуметтік-экономикалық жүйенің және мемлекеттің әлеуметтік саласының құрамдас бөлігі болып табылатын әлеуметтік инфрақұрылым дамуының негіздері зерттелген. Автор әлеуметтік инфрақұрылымды мемлекеттік реттеудің негізгі бағыттарын топтастырған: нормативтік құқықтық қамту, бағдарламалы-мақсаттық реттеу, қаржылық реттеу және мемлекеттік-жекешелік әріптестік. Қазіргі уақыттағы ең төмен әлеуметтік кепілдіктерді құқықтық қамту қарастырылған. Қазақстан Республикасында ең төмен әлеуметтік стандарттар белгіленетін және қолданылатын салалар анықталған. Әлеуметтік инфрақұрылымның бағдарламалы-мақсаттық дамуына әсер ететін өте маңызды факторлар белгілі болды. Мемлекеттің әлеуметтік инфрақұрылымның келешегі үшін бекітілген мемлекеттік бағдарламаларды талдап, әлеуметтік инфрақұрылымның жағдайы мен даму мәселелерін салалар деңгейінде зерттеліп, олардың өзгеру деңгейі мен ерекшеліктері мәні ашылған. Мақалада әлеуметтік үрдістерге әсер ететін мемлекеттік реттеудің қаржылық әдістердің жиынтығы қарастырылған. Автор елдің әлеуметтік инфрақұрылымның тұрақты дамуында мемлекеттік-жекешелік әріптестікті қолданудың теориялық-әдістемелік және әдістемелі-тәжірибелік негіздерін ашқан. Мақалада мемлекеттік-жекешелік әріптестікті тұрғын-үй коммуналдық шаруашылығында, білім беру және денсаулық сақтау салаларында қолдануға болатындығы көрсетілген. Автор нормативтік құқықтық қамтудың, бағдарламалы-мақсаттық, қаржылық реттеудің және мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің озық әдістерін ескере отырып, әлеуметтік инфрақұрылымды дамытудың жетілдіру жолдарын ұсынған.

Кілт сөздер: инфрақұрылым, әлеуметтік инфрақұрылым, нормативтік құқықтық қамтамасыз ету, бағдарламалы-мақсаттық реттеу, қаржылық реттеу, мемлекеттік-жекешелік әріптестік.

Қазіргі уақытта әлеуметтік инфрақұрылымды мемлекеттік реттеу мәселелеріне көп көңіл бөлінеді. Әлеуметтік инфрақұрылымның даму мақсаттарына қолжеткізу үшін мемлекет әлеуметтік қызметтерді іске асыру кезінде белгілі бір әлеуметтік әділдік деңгейін экономикалық тиімділікпен қамтамасыз етілетіндей қатынастар жүйесін қалыптастырады. Бұл қатынастардың ұтымды жұмыс істеуі және де экономиканың одан әрі дамуы үшін мемлекет ынталандырулардың да сақталуын талап етеді. Себебі экономикалық тұрғыдан әлеуметтік инфрақұрылымды екі жақты қарастыруға болады. Бір жағынан, мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық құрылымдарының жүйесіндегі формалдық социумның институты ретінде қалыптасқан. Екінші жағынан, нарыққа қатысушылардың арасындағы шаруашылық-қаржылық қатынастарының еріктендіруі, әлеуметтік өндірістің маңызды тауарлар мен қызметтер аймағы ретіндегі экономикалық инфрақұрылымның біртұтас қосалқы жүйесі болып табылады. Сондықтан әлеуметтік инфрақұрылымды мемлекеттік реттеудің мынадай бағыттарын көрсетуге болады:

- нормативтік құқықтық қамтамасыз ету арқылы реттеу;
- бағдарламалы-мақсаттық реттеу;
- қаржылық реттеу;
- мемлекеттік-жекешелік әріптестігі аясында реттеу.

Әлеуметтік инфрақұрылымның даму бағыты қоғамның әлеуметтік дамуымен байланысты белгілі бір әлеуметтік кепілдіктерді мемлекеттің өзіне алуына байланысты болады. Бұл әлеуметтік кепілдіктер *нормативтік құқықтық базамен қамтамасыз етуде* нақтыланады. Мәселен, Қазақстан Республикасының Конституциясында: «Республика азаматтары заңмен белгіленген кепілді медициналық көмектің көлемін тегін алуға хақылы. Азаматтардың мемлекеттік оқу орындарында тегін орта білім алуына кепілдік беріледі», — деп көрсетілген [1].

Мұнда білім беру мен денсаулық сақтау секілді қызметтер әлеуметтік мәнді игіліктерді көрсетеді, яғни оларды тұтыну жағымды қоғамдық нәтижені береді. Сондықтан әлеуметтік қызметтерді көрсетудегі жауапкершілікті реттеу үшін мемлекет нормативтік құқықтық актілерді қабылдап, оның жүзеге асуын қамтамасыз етеді.

Әлеуметтік кепілдіктер мемлекеттің Қазақстан Республикасының Конституциясында және Қазақстан Республикасының Заңдарында көзделген әлеуметтік құқықтарды іске асыруға бағытталған

міндеттемелерін тұрады. Ең төмен әлеуметтік стандарттар мынадай салаларда белгіленеді және қолданылады:

- еңбек;
- әлеуметтік қамсыздандыру;
- білім беру;
- отбасы және балалар;
- денсаулық сақтау;
- мәдениет;
- дене шынықтыру және спорт;
- мемлекет кепілдік берген заң көмегін көрсету [2].

Білім беруді, денсаулық сақтауды, еңбек және жұмыспен қамту, әлеуметтік қорғау, ақпарат, мәдениет және спорт салаларын дамытудың негізгі талаптары әлеуметтік инфрақұрылымның бағыттарын айқындайды.

Әлеуметтік инфрақұрылымды реттеу тетіктері іс-әрекет етуінің өзекті бағыттарының бірі *бағдарламалы-мақсаттық әдіспен* байланысты. Мұнда бағдарламалы-нысаналық әдіс әлеуметтік саланың даму бағдарламасын іске асыру үшін әдіснамалық негізін құрайды. Әлеуметтік инфрақұрылымды реттеудің құралы ретінде мемлекеттік бағдарламалар қолданылады кестені қара.

К е с т е

**Қазақстан Республикасында әлеуметтік инфрақұрылымды дамытуға
бағытталған мемлекеттік бағдарламалар**

Р/с №	Бағдарлама атауы	Қойылған міндеттердің қысқаша сипаттамасы
1	2015–2019 жылдарға жасалған «Нұрлы жол» мемлекеттік инфрақұрылымдық даму бағдарламасы	<ul style="list-style-type: none"> - Шұғыла қағидаты бойынша тиімді көліктік-логистикалық инфрақұрылым құру; - индустриялық инфрақұрылымды және туристік инфрақұрылымды дамыту; - бірыңғай электр энергетикалық жүйе шеңберінде энергетикалық инфрақұрылымды нығайту; - тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығының инфрақұрылымын және жылу, сумен жабдықтау мен су бұру желілерін жаңғырту; - азаматтар үшін тұрғын үйдің қолжетімділігін арттыру; - білім беру саласының инфрақұрылымын дамыту; - кәсіпкерлік субъектілерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру
2	2011–2020 жылдарға Қазақстан Республикасындағы білім және ғылымның дамуы мемлекеттік бағдарламасы	<ul style="list-style-type: none"> - Құқықтық базаны дайындау, инфрақұрылымдық даму және білім мен ғылымның ресурстық әлеуетін жоғарылату; - қаржы ресурстары электрондық оқытуға, үш ауысымдық және төтенше жағдайдағы мектептердің орнына жаңа мектептер салуға, мамандандырылған мектептер құрылысына, жетекші жоғарғы оқу орындарына шетелдік ғалымдар мен кеңесшілерді тартуға, магистратура мен докторантураға мемлекеттік білім беру тапсырысына, инновациялық жобаларды дамытуға және тағы басқаға жұмылдыру
3	Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2016–2019 жылдарға арналған «Денсаулық» мемлекеттік бағдарламасы	<ul style="list-style-type: none"> - Қоғамдық денсаулық сақтау жүйесін дамыту; - аурулардың алдын алу және басқаруды жетілдіру; - денсаулық сақтау жүйесін басқарудың және қаржыландырудың тиімділігін арттыру; - ресурстарды пайдаланудың тиімділігін арттыру және саланың инфрақұрылымын жетілдіру

Ескерту. Автормен [3–5] негізінде құрастырылған.

Әлеуметтік инфрақұрылымды реттеудегі мемлекеттік бағдарламалардың тізімінде 2015–2019 жылдарға жасалған «Нұрлы жол» мемлекеттік инфрақұрылымдық даму бағдарламасы ерекше маңызға ие.

«Нұрлы жол» мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасының Ұлттық қоры есебінен тікелей бюджеттік қаржыландыру арқылы және «Бәйтерек» холдингінің облигациялық қарызын тарту көмегімен жүзеге асырылуда. Бұл қаражаттар негізінен келесі бағыттарға жұмсалуда:

- тиімді көліктік-логистикалық инфрақұрылымды қалыптастыруға;
- индустриялық және туристік инфрақұрылымның дамуына;
- энергетикалық инфрақұрылымның нығаюына және тағы басқаларға.

Әлеуметтік инфрақұрылымның дамуын Қазақстан Республикасының Президенті әрдайым назарда ұстауда. Елбасы Н.Назарбаев 2017 жылы халыққа арнаған «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» Жолдауында жол, тұрғын үй және басқа да инфрақұрылым құрылысына инвестиция сала отырып, қалалардың ұзақ жылдарға дейін сыртқы және технологиялық келбетін айқындайтынын атап көрсетті. Президент тапсырмасы бойынша 2017 жылы «Нұрлы жер» тұрғын үй бағдарламасы іске асырыла бастайды. Ол аса маңызды міндетті орындауға – алдағы 15 жылда 1,5 миллион отбасын тұрғын үймен қамтамасыз етуге бағытталған. Бағдарламада тұрғын үй нарығын дамытудың кешенді шаралары көрініс тапқан. Соның бірі – «Даму» акционерлік қоғамы арқылы мемлекеттің субсидия беруі есебінен құрылыс салушылар үшін банк несиесін арзандату. Тұрғындар үшін «Қазақстан ипотекалық компаниясы» акционерлік қоғамы арқылы банктер беретін ипотекалық несиені субсидиялау жүзеге асырылады. «Тұрғын үй құрылыс жинақ банкі» салымшылары үшін әкімдіктердің несиелік тұрғын үй салуы жалғасады. Оған ілгеріде бөлінген қаржы «револьвер» қағидаты бойынша қайта пайдаланылады [6].

Елдің дамуы үшін интеллектуалдық әлеуетті жоғарылатудың маңызы зор, осыған байланысты 2011–2020 жылдарға Қазақстан Республикасындағы білім және ғылымның дамуы мемлекеттік бағдарламасы құрылды. Бұл бағдарламаның негізгі мақсаты экономиканың тұрақты дамуы үшін білім мен ғылымның бәкеге қабілеттігін арттыру, адами капиталды дамыту болып табылады [4].

Қазақстан Республикасының «Денсаулық» мемлекеттік денсаулық сақтауды дамыту бағдарламасы 2011–2015 жылдардағы «Саламатты Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының логикалық жалғасы болып табылады. «Денсаулық» бағдарламасы Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының «Денсаулық–2020» саясатының негізгі қағидаттарына сәйкес жалпы халықты қамту, әлеуметтік әділдік, сапалы медициналық көмекпен қамтамасыз ету және денсаулық үшін ортақ жауапкершілік қағидаттарын орындай отырып, әлеуметтік бағдарланған ұлттық денсаулық сақтау жүйесінің тұрақты болуына және қарқынды дамуына ықпал етеді.

Бағдарламаны 2016–2019 жылдарда іске асыру үшін мемлекеттік бюджет және міндетті медициналық сақтандыру қорының қаражаты, сонымен қатар басқа да заңға қайшы келмейтін қаражат жұмсалады. Бағдарламаны жүзеге асыруға мемлекеттік бюджеттен жалпы 1 969 млрд теңге жұмсалмақ [5].

Мемлекет қазақстандық халықтың мәдениетін қалпына келтіруге, сақтауға, дамытуға және таратуға ықпал етеді, мәдени құндылықтарға еркін қолжеткізу үшін мүмкіндіктерді қамтамасыз етеді, спорт және дене шынықтыру инфрақұрылымдарын дамытуға жағдай жасайды. Бұқаралық спорт инфрақұрылымына азаматтардың қолжетімділігі үшін мүмкіндіктерді қамтамасыз етеді.

Әлеуметтік инфрақұрылымды дамытуға бағытталған мемлекеттік бағдарламалар білім мен ғылымды дамытуға, денсаулықты сақтауға және нығайтуға арналады. Әлеуметтік инфрақұрылымды дамыту мәртебесі мен деңгейі азаматтардың өмір сүру деңгейі мен сапасын анықтайды. Сондықтан әлеуметтік инфрақұрылымды бағдарламалы-мақсаттық реттеу әлеуметтік саласы және тұтастай алғанда экономиканың мемлекеттік реттеу жүйесінде ерекше рөл атқарады. Сонымен, әлеуметтік инфрақұрылымның дамуын бағдарламалы-мақсаттық реттеудің тиімділігін өсіру келесідей мүмкіндіктер береді:

- әлеуметтік қамту жүйесінің нәтижелігін өсіреді;
- тұрғындардың әлеуметтік маңызды қажеттіліктерін қанағаттандыру сұрақтарын жүргізу мен басқару үшін мемлекеттік басқару органдарының құқығы мен міндеттерін қамтиды, олардың жұмыс нәтижелерін ұлғайтады;
- жұмыссыздық деңгейін төмендетеді;
- бизнес өкілдерін әлеуметтік инфрақұрылымның даму үдерісіне енгізеді;
- спортпен айналысатын тұрғындардың санын көбейту үшін жағдай жасайды;

- әлеуметтік кепілдемелердің орындалуын қамтиды;
- жоғары өндірістік және ғылыми еңбектің өсуіне қажетті жағдайлар жасайды.

Әлеуметтік инфрақұрылым дамуын реттеудің басты бағыттарының бірі *қаржылық* болып табылады. Қазіргі уақытта әлеуметтік инфрақұрылымға әсер ететін мынадай қаржылық әдістер топтарын жатқызуға болады:

- азаматтарға мемлекет атынан тікелей берілуге кепіл берген ақша қорын қаржыландыру (зейнетақы, шәкіртақы, жәрдемақы, өтемақы, ақшалай материалдық көмек);
- әр деңгейдегі азаматтарға тауарлар мен қызметтерді төлеу немесе алу кезіндегі жеңілдіктерді қаржыландыру;
- бірінші қажеттіліктегі тұтыну тауарлары мен қызметтерін өндіруге арналған экономикамыздың дамуы үшін аса маңызды салаларды мемлекеттік қаржылық қолдау;
- жеке және заңды тұлғалардың кірісін салықтық реттеу (салық мөлшерінің жіктелуі, салық жеңілдіктері, соның ішінде қайырымдылық істерге бағытталған қызметтерді ынталандыру);
- әлеуметтік аймақтағы мекемелерді бюджеттік қаржыландыру (білім беру, денсаулық сақтау мекемесі, мәдениет, әлеуметтік қызмет көрсету), сонымен қатар нарықта халыққа ықпал етуші коммерциялық емес ұйымдарға мемлекет атынан қолдау көрсету;
- жаңа жұмыс орындарының құрылуын, сонымен қатар жеке кәсіпкерлік қызметтің басталуын, қоғамдық жұмыстарды қаржылық ынталандыру;
- тұрғын үй нарығын мемлекеттік қаржы реттеу;
- қаржы нарығының дамуына атсалысу, «ұсак» салымға (қордың көлеміне қарағанда) бағытталған қатысушылар, инвесторлар, сақтандырушылардың арнайы қорғау механизмі мен олардың қызығушылығын құру [7].

Қазіргі заманда әлеуметтік инфрақұрылымды көп арналы қаржыландыру тетігі негізінде жұмыс істеуінің объективті себептері бар. Мемлекет даму бағыттарын белгілеп, қоғамның әлеуметтік дамуына белгілі бір жауапкершілікті өз мойнына алады. Бұған бюджеттік қаржыландыру арнасын пайдаланумен қол жеткізіледі. Бюджеттік қаржыландыру мемлекетке өзінің міндетіне алған әлеуметтік кепілдіктерді орындауына мүмкіндік береді, бірақ бюджеттік қаржыландыру негізінде әлеуметтік қызметтерді өндіру қоғамның әлеуметтік қалауын әлеуметтік қызметтерге өткізудің жеткілікті түрде жанама тетігін көрсетеді.

Әлеуметтік инфрақұрылымды *мемлекеттік-жекешелік әріптестігі аясында реттеу* бұл саланың дамуына зор мүмкіндік береді. Мұнда әлеуметтік инфрақұрылымның бірқатар мемлекеттік қызметтер көрсету міндетін бизнеске беру ісіне қатысты болып отыр.

Бізде қазірдің өзінде мемлекет-жекеменшік аясында, мектепке дейінгі білім беру ісіне тарту саласында жақсы нәтижелер бар. Өткен 3 жылда мемлекет 40 мың орынға арналған 189 балабақша салса, жекеменшік сектор 100 мың орынға арналған 1300 балабақша ашты. Жекеменшік балабақшалардың ең көбі Оңтүстік Қазақстан (397), Алматы (221), Қызылорда (181) облыстарында ашылды [6].

Әрине, тұрғындарға қоғамдық қызметтерді көрсетуде әлеуметтік инфрақұрылымның алатын орны ерекше, сондықтан да мемлекет пен кәсіпкерлік құрылымдардың әріптестік қатынастарының даму қажеттілігін туындатты. Экономикалық теория шеңберінде мемлекет-жекеменшік серіктестігі ресми және бейресми ережелер жиынтығын қамтитын институт ретінде пайымдалады. Оның шеңберінде қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында мемлекеттік билік органдары мен жеке меншік сектордың бірлескен іс-әрекетін жүзеге асырып, тең құқықтарда олардың экономикалық мүдделері іске асырылады, сондай-ақ мұнда әріптестер келесі функцияларды жүзеге асырады: субъектілердің әлеуметтік және экономикалық мүдделерін үйлестіру, ресурстарды қайта бөлу, қатысушылардың транзакциялық шығындарын төмендету бар.

Мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің негізгі міндеттері:

- Қазақстан Республикасының орнықты әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз ету мақсатында мемлекеттік әріптес пен жекеше әріптестің тиімді өзара іс-қимылы үшін жағдайлар жасау;
- инфрақұрылымды және халықтың тіршілігін қамтамасыз ету жүйелерін дамыту үшін мемлекеттік әріптес пен жекеше әріптестің ресурстарын біріктіру арқылы мемлекет экономикасына инвестициялар тарту;
- халықтың, сондай-ақ өзге де мүдделі тұлғалардың мүдделері мен қажеттіліктерін ескере отырып, тауарлардың, жұмыстар мен көрсетілетін қызметтердің қолжетімділігі деңгейін және сапасын арттыру;

– Қазақстан Республикасындағы жалпы инновациялық белсенділікті арттыру, оның ішінде жоғары технологиялық және ғылымды қажетсінетін өндірістерді дамытуға жәрдемдесу болып табылады.

Мемлекеттік-жекешелік әріптестік жүзеге асырылу тәсілі бойынша институционалдық және келісімшарттық болып бөлінеді. Институционалдық мемлекеттік-жекешелік әріптестікті мемлекеттік-жекешелік әріптестік шартына сәйкес мемлекеттік-жекешелік әріптестік компаниясы іске асырады. Өзге жағдайларда мемлекеттік-жекешелік әріптестік келісімшарттық мемлекеттік-жекешелік әріптестік тәсілі бойынша жүзеге асырылады. Келісімшарттық мемлекеттік-жекешелік әріптестік мемлекеттік-жекешелік әріптестік шартын, оның ішінде мынадай түрлерін: концессия; мемлекеттік мүлікті сенімгерлік басқару; мемлекеттік мүлікті мүліктік жалдау (жалға алу); лизинг; технологиялар әзірлеуге, тәжірибелік үлгі дайындауға, тәжірибелік-өнеркәсіптік сынауға және аз сериялы өндіріске жасалатын шарттар; өмірлік цикл келісімшарты; сервистік келісімшарт; мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің белгілеріне сәйкес келетін өзге де шарттар жасасу арқылы іске асырылады [8].

Мемлекеттік-жекешелік әріптестігі әлеуметтік инфрақұрылымды дамытудың мынадай негізгі салаларында қолданылады: тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық нысандарын жөндеу, білім беру, денсаулық сақтау. Экономиканың аталмыш салаларынан мемлекет толығымен бас тарта алмайды және белгілі мүлікке немесе белгілі іс-әрекет түріне бақылауды сақтауға мәжбүрлі. Бірақ объектілерді сақтау және олардың жұмысқа қабілеттілігін қолдау үшін сәйкес бюджет қаражаттары есебінен шығындарды қаржыландыру жеткіліксіз болып табылады. Мемлекет пен жеке бизнестің ынтымақтасуының түрлі формаларын жүзеге асыру арқылы келіп түсетін қосымша капиталдың тартылуы талап етіледі.

Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық нысандарында мемлекеттік-жекешелік әріптестік қолдану бюджеттен тыс қаржыландыруды тарту есебінен, ол бюджеттік шектеулер жағдайында инфрақұрылымға инвестициялардың жылдамдатылуына ықпал етеді. Мемлекеттік-жекешелік әріптестік әдісі арқылы жеке меншік компаниялардың мерзімінде инфрақұрылымдық жобалар құрылысының аяқталуын қамтамасыз етіп қоймай, сонымен қатар тұтастай «өмірлік цикл» кезеңінде активтердің техникалық жағдайын сақтап, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық нысандарын тиімді пайдаланатынын дәлелдейді.

Денсаулық сақтау саласындағы мемлекеттік-жекешелік әріптестікті қолданудың маңызды бағыттарын атап өтуге болады [9]:

- жеке секторды, оның ішінде ірі холдингтік компаниялар, қаржы-өнеркәсіптік топтарды тарта отырып, медициналық көмек көрсетудің заманауи инфрақұрылымын дамыту;
- сарапшылық зерттеу жүргізуге және нормативті-құқықтық базаны жетілдіруге жеке бизнесті тарту мүмкіндігі;
- денсаулық сақтауда бәсекелік ортаны қалыптастыру, ерікті медициналық сақтандыруды дамыту және бизнес-құрылымдар үшін қолайлы инвестициялық ахуалды қалыптастыру.

Нарықтық жағдайда білім беру жүйесінің дамуы ақылы білімнің пайда болуына жол ашты. Мемлекет мекемелерді толығымен қаржыландыру мүмкіндігіне ие болмай, білім беру саласын коммерциялады [10].

Мұнда егер бұрындары жеке меншік сектор тек қайырымдылықпен, демеушілікпен шектелсе, енді ол білім беру мекемесінің өміріне белсенді араласуға, оны дамытуға, материалды базасын жетілдіруге, кадрларды тартуға, сондай-ақ мемлекеттік-жекешелік әріптестік негізінде бірлескен білім беру бағдарламаларын жүзеге асыру үшін түрлі бюджет деңгейлерін тартуға бағдарланған.

Нәтижесінде білім беру мекемелерінің даму стратегиясы пайда болды. Білім беру қызметтерінің ақылылығының даму жағдайында мемлекеттік басқару жүйесі мен білім беруді қаржыландыру әміршіл-әкімшіл экономикаға тән оны ұйымдастырудың негізгі қағидаларын сақтай отырып, саланы ресурстық қамтамасыз етуде мемлекеттің жауапкершілігін әлсіретуге қарай дамыды.

Осылайша, білім беру саласына әлеуметтік инвестициялардың келесі түрлерін атап өтуге болады:

- эндаументтерге қайырымдылық түрінде қаржылық инвестициялар, гранттық білім беру бағдарламалары;
- еңбек нарығын жетілдіру немесе өзгертуге бағытталған тікелей әлеуметтік инвестициялар;
- өзара пайда алу негізінде бірлескен жобаларды дамыту және тағы басқалар.

Дегенмен, аталғандардың ішінде қазіргі таңда білім беру саласында мемлекеттік-жекешелік әріптестікті дамытудағы көп елдердің тәжірибесі білім беру мекемелерінің ғимараттарының құрылысы және оларды жөндеуден өткізумен шектелуде.

Қорытындылай келе, әлеуметтік саланы, оның ішінде әлеуметтік жобалар мен бағдарламаларды бюджеттік қаржыландырудан мемлекеттік-жекешелік әріптестік негізінде қаржыландыруға көшуді қамтамасыз ету өзекті мәселе болып табылады. Оның негізгі артықшылықтары болып келесілер табылады: әлеуметтік қызметтер сапасын арттыру мүмкіндігі; мемлекеттік меншіктегі объектілерді дамытуға бизнестің қатысуы; мемлекеттік билік органдарында басқарудың озық технологияларын енгізу; әлеуметтік саланы қаржыландырудың заманауи формаларын дамытуда жеке сектор тәжірибесін қолдану; қажетті әлеуметтік инфрақұрылымды дамытуға көмек көрсету.

Сонымен, әлеуметтік инфрақұрылымды мемлекеттік реттеу нормативтік-құқықтық, бағдарламалы-мақсаттық, қаржылық және мемлекеттік-жекешелік әріптестік сипаттағы іс-әрекеттердің жиынтығынан тұрады және мынадай жетілдіру бағыттарын ұсынуға болады:

- әлеуметтік инфрақұрылым дамуының құқықтық базасын қалыптастыру;
- азаматтардың әлеуметтік инфрақұрылымға деген қажеттілігін қамтуға бағытталған бағдарламаларды іске асыру;
- капиталды тарту барысында инфрақұрылымның дамуы мен жетілдіруін ынталандыру;
- әлеуметтік инфрақұрылым салаларының тиімді қызмет етуіне жағдай жасау.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Конституция Республики Казахстан. — 30 августа 1995 года (с учетом изменений и дополнений). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029.
- 2 Ең төмен әлеуметтік стандарттар және олардың кепілдіктері туралы. Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 19 мамырдағы № 314-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000314>.
- 3 «Нұрлы жол» инфрақұрылымды дамытудың 2015–2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылдың 6 сәуіріндегі № 1030 Жарлығымен бекітілген. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz>.
- 4 Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2011-2020 годы // Указ Президента Республики Казахстан от 7 декабря 2010 года № 1118. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz>.
- 5 Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан «Денсаулық» на 2016–2019 годы // Указ Президента Республики Казахстан от 15 января 2016 года № 176. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz>.
- 6 Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» от 31 января 2017 года. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-31-yanvarya-2017-g
- 7 Есенгельдин Б.С. Государственное финансовое регулирование социальной инфраструктуры в Республике Казахстан / Б.С. Есенгельдин, Г.К. Мурзатаева, А.С. Сейталинова // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Экономика. — 2013. — № 4. — С. 141–147.
- 8 Мемлекеттік-жекешелік әріптестік туралы. Қазақстан Республикасы Заңы 2015 жылғы 31 қазандағы № 379. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000379>.
- 9 Таппасханова Е.О. Государственно-частное партнерство в здравоохранении / Е.О. Таппасханова, З.А. Мустафаева // Российское предпринимательство. — 2012. — № 13. — С. 112–118.
- 10 Сейтказиева А.М. Развитие государственно-частного партнерства в системе высшего и послевузовского образования РК / А.М. Сейтказиева // Казахстан-Спектр. — 2014. — № 3. — С. 34–44.

Г.М. Мухамедиева

Актуальные проблемы государственного регулирования социальной инфраструктуры

В статье исследованы основы развития социальной инфраструктуры в структуре социально-экономической системы и социальной сферы государства. Автором сгруппированы основные направления государственного регулирования социальной инфраструктуры: нормативно-правовое обеспечение, программно-целевое регулирование, финансовое регулирование и государственно-частное партнерство. Показано правовое обеспечение минимальных социальных гарантий в современных условиях. Определены отрасли, в которых устанавливаются и применяются минимальные социальные стандарты в Республике Казахстан. Выявлены наиболее значимые факторы, влияющие на программно-целевое развитие социальной инфраструктуры. Проанализированы действующие государственные программы, устанавливающие четкие государственные приоритеты в социальной инфраструктуре. Показаны состояние и проблемы развития социальной инфраструктуры в разрезе отраслей, выявлены

тенденции и особенности их изменений. Рассмотрена совокупность финансовых методов государственного регулирования, воздействующих на социальные процессы в стране. Раскрыты теоретико-методологические и методико-практические основы применения государственно-частного партнерства в развитии социальной инфраструктуры страны. Отмечено, что государственно-частное партнерство применимо в отраслях жилищно-коммунального хозяйства, образования и здравоохранения. Предложены пути совершенствования развития социальной инфраструктуры с учетом передового опыта нормативно-правового обеспечения, программно-целевого назначения, финансового регулирования и государственно-частного партнерства.

Ключевые слова: инфраструктура, социальная инфраструктура, нормативно-правовое обеспечение, программно-целевое регулирование, финансовое регулирование, государственно-частное партнерство.

G.M. Mukhamediyeva

Actual problems of state regulation of social infrastructure

The article explores the basics of the development of social infrastructure in the structure of the social and economic system and social sphere of the state. The author grouped the main directions of state regulation of social infrastructure: regulatory and legal support, program-target regulation, financial regulation and public-private partnership. Legal support of minimum social guarantees in modern conditions is shown. Industries are defined that establish and apply minimum social standards in the Republic of Kazakhstan. The most significant factors affecting the program-targeted development of the social infrastructure have been identified. The author analyzed current state programs that establish clear state priorities in the social infrastructure. The author analyzed the state and problems of the development of social infrastructure in the context of industries, identified trends and peculiarities of their changes. The article examines a set of financial methods of state regulation affecting social processes in the country. The author reveals the theoretical and methodological and methodological and practical foundations of the application of public-private partnership in the development of the country's social infrastructure. The article notes that public-private partnership is applicable in the sectors of housing and communal services, education and health. The author suggests ways of improving the development of social infrastructure, taking into account the best practices of regulatory and legal support, program-purpose, financial regulation and public-private partnership.

Keywords: infrastructure, social infrastructure, regulatory support, program-target regulation, financial regulation, public-private partnership.

References

- 1 Konstitutsiia Respubliki Kazakhstan. 30 avhusta 1995 hoda [The Constitution of the Republic of Kazakhstan. August 30, 1995]. *online.zakon.kz* Retrieved from http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029 [in Russian].
- 2 En tomen aleumettik standarttar zhane olardyn kepildikteri turaly. Kazakstan Respublikasynyn Zany 2015 zhyly 19 mamyr-dahy № 314-V KRZ [On minimum social standards and their guarantees. Law of the Republic of Kazakhstan of May 19, 2015. N 314-V of the LRK]. *adilet.zan.kz* Retrieved from <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000314> [in Kazakh].
- 3 «Nurly zhol» infrakurylymды damytudyn 2015-2019 zhyldarha arnalhan memlekettik bahdarlamasy. Kazakstan Respublikasy Prezidentinin 2015 zhyldyn 6 sauirindehi №1030 Zharlyhymen bekitilhen [The state program of infrastructure development «Nurly Zhol» on 2015 - 2019 years. Approved by Decree of the President of the Republic of Kazakhstan from April 6, 2015, N 1030]. *adilet.zan.kz* Retrieved from <http://adilet.zan.kz> [in Kazakh].
- 4 Hosudarstvennaia prohramma razvitiia obrazovaniia i nauki Respubliki Kazakhstan na 2011–2020 hody [The State Program for Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2011–2020]. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 7 dekabria 2010 hoda № 1118 – Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated December 7, 2010, N 1118]. *adilet.zan.kz* Retrieved from <http://adilet.zan.kz> [in Russian].
- 5 Hosudarstvennaia prohramma razvitiia zdavookhraneniia Respubliki Kazakhstan «Densaulyk» na 2016–2019 hody [State health development program of the Republic of Kazakhstan «Densaulyk» for 2016–2019]. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 15 ianvaria 2016 hoda № 176 – Decree of the President of the Republic of Kazakhstan from January 15, 2016, N 176]. *adilet.zan.kz* Retrieved from <http://adilet.zan.kz> [in Russian].
- 6 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N.Nazarbaeva narodu Kazakhstana «Tretia modernizatsiia Kazakhstana: hlobalnaia konkurentosposobnost» ot 31 ianvaria 2017 hoda [Address of the President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev to the people of Kazakhstan «The Third Modernization of Kazakhstan: Global Competitiveness» of January 31, 2017]. *www.akorda.kz* Retrieved from http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaevanarodu-kazahstana-31-yanvarya-2017-g [in Russian].
- 7 Yessengeldin, B.S., Murzatayeva, G.K., Seitalinova, A.S. (2013). Hosudarstvennoe finansovoe rehulirovanie sotsialnoi infrastruktury v Respublike Kazakhstan [State financial regulation of social infrastructure in the Republic of Kazakhstan]. *Vestnik Karahandinskoho universiteta. Seriya Ekonomika – Bulletin of the Karaganda University. Economy Series, 4*, 141–147 [in Russian].

8 Memlekettik-zhekeshelik ariptestik turaly. Kazakstan Respublikasy Zany 2015 zhyly 31 kazandahy № 379 [On public-private partnership. Law of the Republic of Kazakhstan of October 31, 2015, No 379]. *adilet.zan.kz* Retrieved from <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z150000379>[in Kazakh].

9 Tappaskhanova, E.O., Mustafayeva, Z.A. (2012). Hosudarstvenno-chastnoe partnerstvo v zdravookhraneni [Public-private partnership in healthcare]. *Rossiiskoe predprinimatelstvo – Russian Entrepreneurship*, 13, 112–118 [in Russian].

10 Seytkazieva, A.M. (2014). Razvitie hosudarstvenno-chastnoho partnerstva v sisteme vysshego i poslevuzovskoho obrazovaniia RK [Development of public-private partnership in the system of higher and postgraduate education of Kazakhstan]. *Kazakhstan-Spektir – Kazakhstan-Spectrum*, 3, 34–44 [in Russian].

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ МЕНЕДЖМЕНТ ЖӘНЕ МАРКЕТИНГТІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО МЕНЕДЖМЕНТА И МАРКЕТИНГА

ACTUAL PROBLEMS OF MODERN MANAGEMENT AND MARKETING

УДК 06.77.05

Р.Б. Азбергенова, П.А. Кнарбек

*Казахский национальный педагогический университет им. Абая, Алматы, Казахстан
(E-mail: azbergenova@bk.ru)*

Понятие человеческого капитала и его роль в экономике и обществе

В современных условиях человеческий капитал становится важнейшим фактором экономического роста и определяет будущее страны. В мировой практике для оценки развития человеческого капитала используют различные показатели, наиболее значимым из которых является индекс развития человеческого потенциала или индекс человеческого развития. В статье раскрыто понятие человеческого капитала, рассмотрены его сущностные характеристики, структура и особенности, проанализированы различные подходы к классификации видов человеческого капитала. Дан сравнительный анализ индекса человеческого развития за 2015 г. по странам мира и определено место Казахстана по уровню его развития. Отмечено, что взаимосвязь между человеческим капиталом и уровнем конкурентоспособности национальной экономики является прямо пропорциональной. Проанализировано положение Казахстана в рейтинге глобальной конкурентоспособности за 2015–2016 гг. На данном этапе развития нашего государства для улучшения качества человеческого капитала, соответственно и повышения уровня конкурентоспособности экономики, необходимо изменить роль, прежде всего, системы образования, сделав ее центральным звеном новой модели экономического роста. В условиях экономической модернизации, основными задачами, стоящими перед государством, являются создание наукоемкой экономики, повышение уровня образования и инновационного потенциала страны и кардинальное преобразование человеческого капитала.

Ключевые слова: человеческий капитал, конкурентоспособность, экономический рост, индекс человеческого развития, инновационный потенциал, уровень образования.

В современных условиях уровень развития страны и ее место в мировом разделении труда все в большей степени определяются качеством и количеством человеческого потенциала, которым она обладает. Роль остальных факторов в социально-экономическом прогрессе постепенно снижается. Особенно ярко данный процесс проявляется в странах, занимающих передовые позиции в мировой экономике.

Современный этап мирового научно-технического и социально-экономического развития характеризуется коренным изменением роли и значения человеческого фактора в экономике и обществе. Человеческий капитал становится важнейшим фактором экономического роста и определяет будущее страны.

Президент Казахстана Н.А. Назарбаев на встречах с деятелями науки и культуры и учащейся молодежью не устает повторять, что формирование собственного человеческого капитала является для нашей страны наиважнейшей задачей: «Мы четко понимаем, что человеческий капитал — это основа устойчивого экономического развития и главный двигатель инноваций, и с этих позиций строится политика суверенного государства» [1].

В своем Послании 2017 г. народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» Лидер нации Нурсултан Назарбаев озвучил, что четвертым приоритетом развития нашего государства является улучшение качества человеческого капитала [2]. Глава государства уверен, что именно от этого зависит, останемся ли мы сырьевым придатком или будем конкурентоспособной нацией, способной брать на себя решение грандиозных задач.

Человеческий капитал в широком смысле — это интенсивный производительный фактор экономического развития, развития общества и семьи, включающий образованную часть трудовых ресурсов, знания, инструментарий интеллектуального и управленческого труда, среду обитания и трудовой деятельности, обеспечивающие эффективное и рациональное функционирование человеческого капитала как производительного фактора развития.

В более узком смысле под человеческим капиталом понимается совокупность знаний, умений, навыков, используемых для удовлетворения многообразных потребностей человека и общества в целом. Впервые термин использовал Теодор Шульц, а его последователь Гэри Беккер развил эту идею, обосновав эффективность вложений в человеческий капитал и сформулировав экономический подход к человеческому поведению [3].

Сущностными характеристиками человеческого капитала являются следующие черты: формирование его каждым конкретным человеком и неотделимость от живой человеческой личности; здоровье, знание, способности и опыт накапливаются и выступают как определенный запас (потенциал), требующий сохранения и воспроизводства; инвестиции в формирование и накопление человеческого капитала осуществляются самим человеком, семьей, фирмой, государством, но их эффект зависит от личной активности и способностей к саморазвитию каждого конкретного человека; формирование индивидуального человеческого капитала занимает значительный период жизни (в среднем 18-25 лет); объем, качество и формы использования человеческого капитала выступают главным фактором экономического роста, конкурентоспособности и эффективности производства.

Структура человеческого капитала включает в себя: капитал здоровья, образования, интеллектуальный капитал, организационно-предпринимательский, мобильный капитал.

Особенности человеческого капитала:

- в современных условиях человеческий капитал является главной ценностью общества и главным фактором экономического роста;
- формирование человеческого капитала требует от самого человека и всего общества значительных затрат;
- человеческий капитал в виде навыков и способностей является определенным запасом, т.е. может быть накапливаемым;
- человеческий капитал может физически изнашиваться, экономически изменять свою стоимость и амортизироваться;
- человеческий капитал отличается от физического по степени ликвидности;
- человеческий капитал неотделим от его носителя — живой человеческой личности;
- независимо от источников формирования, которые могут быть государственными, семейными, частными и др., использование человеческого капитала и получение прямых доходов контролируется самим человеком.

В экономической литературе существует несколько подходов к классификации видов человеческого капитала. Виды человеческого капитала можно классифицировать по элементам затрат, инвестиций в человеческий капитал. Например, выделяют следующие его составляющие: капитал образования, капитал здоровья и капитал культуры.

С точки зрения характера содействия экономическому благосостоянию общества различают потребительский и производительный человеческий капитал. Потребительский капитал создает поток услуг, потребляемых непосредственно, и, таким образом, содействует общественной полезности. Это может быть творческая и образовательная деятельность. Результат такой деятельности выражается в предоставлении потребителю таких потребительских услуг, которые приводят к появлению новых способов удовлетворения потребностей или повышению эффективности существующих способов их удовлетворения. Производительный капитал создает поток услуг, потребление которых содействует общественной полезности.

В этом случае имеется в виду научная и образовательная деятельность, имеющая непосредственное практическое применение именно в производстве (создание средств производства, технологий, производственных услуг и продуктов). Следующим критерием классификации видов человеческого капитала является различие между формами, в которых он воплощается.

- Живой капитал включает в себя знания, воплощенные в человеке.
- Неживой капитал создается, когда знания воплощаются в физических, материальных формах.
- Институциональный капитал состоит из живого и неживого капитала, связанного с производством услуг, удовлетворяющих коллективные нужды общества. Он включает в себя все правительственные и неправительственные институты, которые содействуют эффективному использованию двух типов капитала (образовательные и финансовые учреждения).

По форме обучения сотрудников на рабочем месте можно выделить специальный человеческий и общий человеческий капитал. Специальный человеческий капитал включает навыки и знания, приобретенные в результате специальной подготовки и представляющие интерес лишь для той фирмы, где они были получены. В отличие от специального человеческого капитала общий человеческий капитал представляет собой знания, которые могут быть востребованы в различных сферах человеческой деятельности.

Экономические оценки человеческого капитала стали широко использоваться как на микроэкономическом, так и на макроэкономическом уровнях для определения величины национального богатства, потерь общества от войн, болезней и стихийных бедствий, в сфере страхования жизни, выгоды инвестиций в образование, здравоохранение, миграцию и для многих других целей [4].

В мировой практике для оценки развития человеческого капитала используют различные показатели, наиболее значимым из которых является индекс развития человеческого потенциала (ИРЧП) или индекс человеческого развития (ИЧР). При определении успехов той или иной страны в развитии человеческого капитала учитывается свыше 50 показателей, объединенных в четыре основные группы (рис.).

Индекс человеческого развития

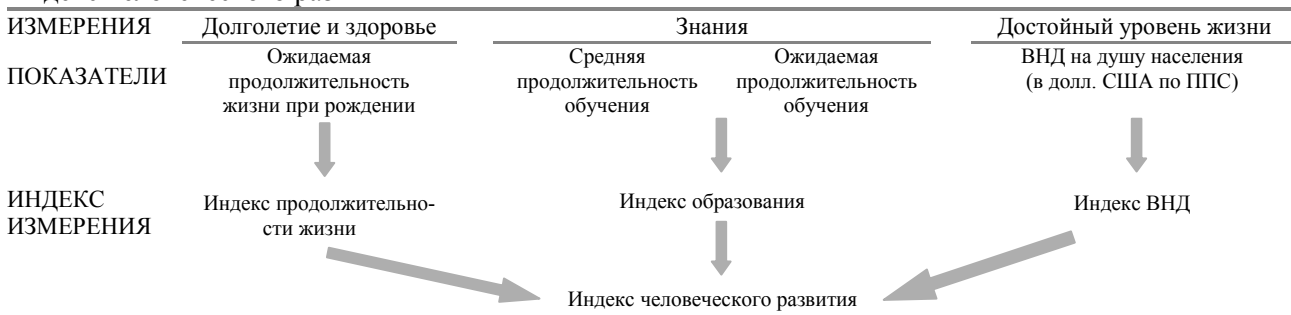

Рисунок 1. Индекс человеческого развития (источник: <http://gtmarket.ru/ratings/human-development-index/human-development-index-info>)

Индекс человеческого развития, рассчитываемый ООН (табл. 1), является интегрированным показателем, который сочетает в себе индекс продолжительности жизни, индекс ВВП и индекс образования населения. Последний состоит из индекса грамотности взрослого населения и индекса общего показателя обучающихся в различных учебных заведениях. При расчете ИЧР каждая из трех составляющих является равнозначной [5].

Т а б л и ц а 1

Индекс человеческого развития (ИЧР) (Human Development Index) за 2015 год

Место	Страна	ИЧР
1	2	3
1	Норвегия	0.944
2	Австралия	0.935
3	Швейцария	0.930
4	Дания	0.923
5	Нидерланды	0.922
6	Германия	0.916

1	2	3
7	Ирландия	0.916
8	США	0.915
9	Канада	0.913
10	Новая Зеландия	0.913
11	Сингапур	0.912
12	Гонконг	0.910
13	Лихтенштейн	0.908
14	Швеция	0.907
15	Великобритания	0.907
50	Россия	0.798
56	Казахстан	0.788
188	Нигер	0.348

Примечание: Источник: <http://gtmarket.ru/news/2015/12/16/7285>.

В докладе ООН 2015 г. представлен список стран и территорий мира, упорядоченных по индексу развития человеческого потенциала. Рейтинг охватывает 188 государств и территорий, из которых Казахстан занимает 56 позицию.

Индекс человеческого развития 2015 г. отражает прогресс в области развития, достигнутый за последние годы, и позволяет увидеть актуальные тенденции в отдельных государствах. Новое исследование показывает, что уровень человеческого развития продолжает расти, но темпы его повышения снизились во всех регионах мира, и прогресс весьма нестабилен. Так, в странах Северной Африки, Ближнего Востока, Азиатско-Тихоокеанского региона, а также в Латинской Америке и Карибском бассейне среднегодовые темпы роста человеческого развития снизились почти вдвое. Наиболее резкий спад значений ИЧР произошёл в регионе Северной Африки и Ближнего Востока, где продолжаются вооружённые конфликты. В целом темп прогресса в отношении ИЧР заметно выше в группе стран с низким и средним уровнем человеческого развития, что указывает на постепенное сужение разрыва между странами с более высоким и более низким уровнем человеческого развития [6].

В 2015 г. рейтинг национальных достижений возглавляет Норвегия, которая занимала первое место с 2001 по 2006 гг., затем уступила его Исландии, однако в 2008 г. вернулась на вершину списка и всё это время продолжает лидировать. ИЧР Норвегии равен 0,944.

В десятку лидеров рейтинга стран с очень высоким уровнем развития также вошли: Австралия, Швейцария, Дания, Нидерланды, Германия, Ирландия, Соединённые Штаты Америки, Канада и Новая Зеландия.

Из числа государств бывшего СССР в группе стран с высоким уровнем ИЧР, наряду с Россией, находятся: Беларусь (также 50 место), Казахстан (56), Грузия (76), Азербайджан (78), Украина (81) и Армения (85). Другие постсоветские государства включены в группу стран со средним уровнем развития: Молдова (107 место — самый низкий показатель в Европе), Туркменистан (109), Узбекистан (114), Кыргызстан (120) и Таджикистан (129). Из всех государств бывшего СССР только страны Балтии смогли войти в первую группу государств с очень высоким уровнем человеческого развития: Эстония занимает 30 место, Литва — 37, Латвия — 46.

Замыкают рейтинг неблагополучные государства, с самым низким уровнем развития. Все страны последней пятёрки расположены в Африке, к югу от Сахары: Бурунди, Чад, Эритрея, Центрально-Африканская Республика и Нигер (последнее место с ИЧР 0.348). В этих государствах чрезвычайно низкая продолжительность жизни — от 40 до 50 лет, крайне неблагоприятная социально-экономическая среда, низкая грамотность населения — умеют читать и писать не более 30% всех жителей, а доход на душу населения — менее \$ 1 000 на человека в год. Несмотря на частичный прогресс, достигнутый в последние годы, эти страны по-прежнему страдают от бедности, ограниченных

возможностей в сфере образования, а также низкой продолжительности жизни, в значительной степени обусловленной смертностью от болезней, таких как малярия и СПИД. В ряде стран эти проблемы усугубляются разрушительными последствиями вооружённых конфликтов.

Взаимосвязь между человеческим капиталом и уровнем конкурентоспособности национальной экономики определяется их прямо пропорциональной зависимостью и взаимовлиянием: высокий уровень человеческого капитала содействует повышению конкурентоспособности, которая, в свою очередь, обуславливает процесс дальнейшего человеческого развития; напротив, низкий уровень человеческого капитала приводит к низким темпам роста, что в значительной мере подрывает перспективы для повышения конкурентоспособности в будущем.

Конкурентоспособность национальной экономики напрямую зависит от прироста инновационного потенциала в обществе. Последний, в свою очередь, во многом определяется качеством формирования, рациональностью использования, сохранения и развития человеческого капитала.

Конкурентоспособность страны — это обусловленное экономическими, социальными, политическими и другими факторами положение страны и ее отдельных товаропроизводителей на внутреннем и внешнем рынках, что отражается через показатели (индикаторы), адекватно характеризующие такое состояние и его динамику» [7]. Таким образом, ключевым в определении состояния конкурентоспособности становится система показателей (индикаторов), которые используются для его оценки.

Индекс глобальной конкурентоспособности (The Global Competitiveness Index) — это глобальное исследование и сопутствующий ему рейтинг стран по показателю экономической конкурентоспособности [8]. Индекс призван помочь государствам, которые стремятся к устранению препятствий на пути их экономического развития и конкурентоспособности, так как именно на основе этого индекса можно проводить анализ проблемных моментов в экономической политике стран и разработать стратегии по достижению устойчивого экономического роста.

Индекс глобальной конкурентоспособности составлен из 114 переменных, которые объединены в 12 следующих показателей: качество институтов, инфраструктура, макроэкономическая стабильность, здоровье и начальное образование, высшее образование и профессиональная подготовка, эффективность рынка товаров и услуг, эффективность рынка труда, развитость финансового рынка, уровень технологического развития, размер внутреннего рынка, конкурентоспособность компаний, инновационный потенциал [9].

Индекс конкурентоспособности оценивает способность стран обеспечить высокий уровень благосостояния своих граждан, что, в первую очередь, зависит от того, насколько эффективно страна использует ресурсы, которыми располагает. При этом для поддержания уровня жизни в условиях свободного рынка, как правило, необходимо постоянное повышение производительности труда и качества товаров и услуг.

Т а б л и ц а 2

Рейтинг глобальной конкурентоспособности

Рейтинг	Индекс	Страна	Рейтинг	Индекс
2015–2016 гг.			2014–2015 гг.	
1	2	3	4	5
1	5.76	Швейцария	1	5.7
2	5.68	Сингапур	2	5.6
3	5.61	США	3	5.5
4	5.53	Германия	5	5.5
5	5.50	Нидерланды	8	5.5
6	5.47	Япония	6	5.5
7	5.46	Гонконг	7	5.5
8	5.45	Финляндия	4	5.5
9	5.43	Швеция	10	5.4
10	5.43	Великобритания	9	5.4
42	4.48	Казахстан	50	4.4

1	2	3	4	5
45	4.44	Россия	54	4.4
140	2.84	Гвинея	144	2.8

Примечание: Использован источник: <http://gtmarket.ru/news/2015/09/30/7246>.

Рейтинг глобальной конкурентоспособности за 2015–2016 гг. (табл. 2) возглавила Швейцария, которая занимает первое место уже седьмой год подряд. Второе место, как и в прошлом году, занимает Сингапур, а третье — Соединённые Штаты, которые по-прежнему остаются мировым лидером в обеспечении инновационных продуктов и услуг. Казахстан расположился на 42 строчке, опередив при этом Россию на 3 пункта.

На данном этапе развития нашего государства для улучшения качества человеческого капитала, а соответственно и повышения уровня конкурентоспособности экономики, необходимо изменить роль системы образования. Следует сделать образование центральным звеном новой модели экономического роста. В контексте тенденции децентрализации необходимо на региональном уровне создавать соответствующие условия для успешного развития молодых специалистов в профессиональных учебных заведениях на начальном этапе, затем — на предприятиях региона.

Наряду с системой образования следует пересмотреть систему здравоохранения и улучшить качество медицинского обслуживания в регионах и мелких городах.

Таким образом, выявленная корреляционная зависимость между конкурентоспособностью и основными факторами человеческого развития дает основание утверждать, что чем лучше развит человеческий капитал страны, тем больше она экономически развита и обладает большими конкурентными преимуществами. В условиях экономической модернизации, направленной на создание наукоемкой экономики, повышение уровня образования и инновационного потенциала страны и кардинальное преобразование человеческого капитала становятся основными задачами, стоящими перед государством. От эффективности решения этих задач во многом зависят динамика дальнейших преобразований в стране, рост благосостояния народа и общая стабильность в государстве.

Список литературы

- 1 Джаксыбекова Г.Н. Роль человеческого капитала в развитии экономики, науки и образования / Г.Н. Джаксыбекова, С.Ж. Интыкбаева, Л.Н. Гостенко // Глобальные вызовы и современные тренды развития высшего образования. — 2013. — Алматы. — С. 21–22.
- 2 Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» [Электронный ресурс]. — 2017. — Режим доступа: <http://www.akorda.kz/ru/> (дата обращения: 22.02.2017).
- 3 Туебекова Ш.Ж. Человеческий капитал: понятие и особенности его использования [Электрон.ресурс] / Ш.Ж. Туебекова. — 2012. — Режим доступа: <http://articlekz.com/article/10736> (дата обращения: 26.01.2017).
- 4 Тарасенко И.В. Человеческий капитал как фактор национальной экономики / И.В. Тарасенко. — Гомель, 2007. — С. 15–17.
- 5 Селезнев А.З. Конкурентные позиции и инфраструктура рынка России / А.З. Селезнев. — М.: Юрист, 1999. — С. 30.
- 6 Расчет ИРЛП [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_20072008_RU_Technical1.pdf. (дата обращения: 26.01.2017).
- 7 Индекс развития человеческого потенциала. Гуманитарная энциклопедия - Центр гуманитарных технологий, 2006–2016 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://gtmarket.ru/ratings/human-development-index/human-development-index-info> (дата обращения: 26.01.2017).
- 8 Лахманова А.Д. Глобальный индекс конкурентоспособности – индекс инноваций / А.Д. Лахманова // Научное сообщество студентов XXI столетия. Экономические науки: сб. ст. по мат. XXXVIII междунар. студ. науч.-практ. конф. — 2016. — № 1(38). — С. 25–26.
- 9 Всемирный экономический форум: Рейтинг глобальной конкурентоспособности 2015–2016 [Электронный ресурс]. Центр гуманитарных технологий. — Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/2015/09/30/7246> (дата обращения: 26.01.2017).

Р.Б. Азбергенова, П.А. Қнарбек

Адами капиталдың түсінігі және оның экономика мен қоғамдағы рөлі

Қазіргі заманда адами капитал экономикалық өсудің маңызды факторы болып табылады және болашақты айқындайды. Мақалада «адами капитал» ұғым ретінде қарастырылды, оның мәндік сипаттамалары, құрылымы мен ерекшеліктері талданды, адами капиталдың әр түрлі тәсілдері мен түрлері жіктелді. Әлемдік тәжірибеде адами капиталдың дамуын бағалау үшін әр түрлі көрсеткіштерді пайдаланады, аса маңызды болып табылатыны адам әлеуетінің даму индексі, немесе адами даму индексі. 2015 жылғы адам дамуының индексі бойынша әлем елдері және Қазақстанның орны мен деңгейі салыстырмалы түрде талданды. Адами капитал мен ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігінің деңгейі арасындағы өзара байланысы тікелей пропорционалды болып табылады. 2015–2016 жж. ғаламдық бәсекеге қабілеттілік рейтингінде Қазақстанның орны талданды. Біздің мемлекетіміздің дамуының осы кезеңінде адами капиталдың сапасын жақсарту үшін, тиісінше, экономика бәсекеге қабілеттілік деңгейін арттыру үшін, ең алдымен, білім беру жүйесінің рөлін өзгерту қажет, оны экономикалық өсу жаңа моделінің орталық буыны ретінде келтіруіміз керек. Ғылымды қажет ететін экономика жасауға бағытталған экономикалық жаңарту жағдайында білім деңгейін арттыру, адами капиталының түбегейлі қайта құру және инновациялық әлеуетін дамыту мемлекет алдында тұрған негізгі міндеттер болып табылады.

Кілт сөздер: адами капитал, бәсекеге қабілеттілік, экономикалық өсу, адами даму индексі, инновациялық әлеует, білім деңгейі.

R.B. Azbergenova, P.A. Knarbek

Concept of a human capital and its role in the economy and society

In modern conditions, human capital becomes the most important factor of economic growth and determines the future of the country. In the world practice, various indicators are used to assess the development of human capital, the most significant of which is the human development index or the human development index. The article reveals the concept of human capital, examines its essential characteristics, structure and features, analyzes various approaches to the classification of human capital types. The comparative analysis of the Human Development Index for 2015 for the countries of the world is given and the place of Kazakhstan is determined by the level of its development. It is noted that the relationship between human capital and the level of competitiveness of the national economy is directly proportional. The position of Kazakhstan in the rating of global competitiveness for 2015–2016 is analyzed. At this stage of development of our state, in order to improve the quality of human capital and, accordingly, to raise the level of competitiveness of the economy, it is necessary to change the role, first of all, of the education system, making it the centerpiece of a new model of economic growth. Under the conditions of economic modernization, the main tasks facing the state are the creation of a knowledge-based economy, raising the level of education and innovative potential of the country and radically transforming human capital.

Keywords: human capital, competitiveness, economic growth, human development index, innovative potential, education level.

References

- 1 Dzhaksybekova, G.N., Intykbayev, S.Zh., Gostenko, L.N. (2013). Rol chelovecheskoho kapitala v razvitiі ekonomiki, nauki i obrazovaniia [Rol of the human capital in development of economy, science and education]. Hlobalnye vyzovy i sovremennye trendy razvitiia vysshhego obrazovaniia – Global challenges and modern trends of development of the higher education [in Russian].
- 2 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N.A. Nazarbaeva narodu Kazakhstana. «Tretia modernizatsiia Kazakhstana: hlobalnaia konkurentosposobnost» [Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan. «Third modernization of Kazakhstan: global competitiveness»]. (2017, 31 January). (2017). www.akorda.kz Retrieved from <http://www.akorda.kz/ru/> [in Russian].
- 3 Tuyebekova, Sh.Zh. (2012). Chelovecheskii kapital: poniatie i osobennosti eho ispolzovaniia [Human capital: concept and features of its use]. Retrieved from <http://articlekz.com/article/10736> [in Russian].
- 4 Tarasenko, I.V. (2007). *Chelovecheskii kapital kak faktor Natsionalnoi ekonomiki [The human capital as a factor of National economy]*. Gomel [in Russian].
- 5 Seleznyov, A.Z. (1999). Konkurentnye pozitsii i infrastruktura rynka Rossii [Competitive positions and infrastructure of the market of Russia]. Moscow: Yurist [in Russian].
- 6 Raschet IRLP [Calculation of IRLP]. hdr.undp.org Retrieved from http://hdr.undp.org/en/media/HDR_20072008_RU_Technical1.pdf. [in Russian].

7 Indeks razvitiia chelovecheskoho potentsiala. Humanitarnaia entsiklopediia - Tsentri humanitarnykh tekhnologii, 2006–2016 [Index of human development. The humanitarian encyclopedia - the Center of humanitarian technologies, 2006–2016]. *gtmarket.ru* Retrieved from <http://gtmarket.ru/ratings/human-development-index/human-development-index-info> [in Russian].

8 Lakhmanova, A.D. (2016). Hlobalnyi indeks konkurentosposobnosti – indeks innovatsii [A global index of competitiveness – an index of innovations]. Scientific community of students of the XXI century. Economic sciences: *sb. st. po mat. XXXVIII mezhdunarodnoi studentov nauchno-prakticheskoi konferentsii – the collection of articles on mathematics 38nd international student's scientific and practical conference*. (No. 1(38). pp. 25–26) [in Russian].

9 Vsemirnyi ekonomicheskii forum: Reiting hlobalnoi konkurentosposobnosti 2015–2016. Tsentri humanitarnykh tekhnologii. [World Economic Forum: Rating of global competitiveness of 2015-2016. The Center of humanitarian technologies]. *gtmarket.ru* Retrieved from <http://gtmarket.ru/news/2015/09/30/7246> [in Russian].

А.А. Голуб¹, А.М. Утегенова²

¹Американский университет, Вашингтон, США;

²Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан
(E-mail: Aliya00luam@gmail.com)

Роль государства в создании благоприятного инвестиционного климата и анализ текущего состояния и перспектив развития факторов инвестиционного климата

В статье рассмотрены инвестиционные возможности страны. Проведен анализ роста и снижения притока внешних инвестиций по регионам Республики Казахстан. Указаны основные направления улучшения инвестиционного климата и новые стимулы для иностранных, государственных и частных инвесторов, в том числе правовые возможности защиты иностранным инвестором своих интересов. Затронуты правовые вопросы иностранных инвесторов, инвестиционные споры и рассмотрены пути их решения в созданном международном финансовом центре «Астана». Отмечено, что отсутствие системы оценки инвестиционного климата в Республике Казахстан является препятствием для получения достоверной информации иностранными инвесторами. Однако в настоящее время в Казахстане перспективы для инвесторов слишком многообещающие, чтобы их игнорировать. Затронуты также проблемы сокращения доходов в республиканские и местные бюджеты в связи с предоставлением налоговых преференций инвесторам. Из проведенного исследования выявлены основные направления повышения эффективности инвестиционной деятельности в Казахстане в настоящее время и в ближайшей перспективе. Для улучшения инвестиционной среды, исходя из обобщенного опыта и на основе исследования, отмечены основополагающие направления движения в решении существующих задач и проблем этой тематики.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная активность, иностранные инвесторы, инвестиционный климат, экономика, государство, регионы, налоги, инвестиционные споры, международный финансовый центр «Астана».

В настоящее время в Казахстане сложились благоприятные условия для иностранных инвестиций. Это обусловлено улучшением инвестиционного климата в целом, продолжающимся экономическим ростом и развитием инфраструктуры (финансовой, транспортной, сервисной, в области связи). Налоговые преференции, государственные гарантии, правовая защита и решение многих вопросов собственности способствуют инвестициям в целом, в особенности иностранным.

Одна из главных причин низкой активности иностранных инвесторов — ошибочное мнение о неспособствующей иностранным инвестициям политике государства, отсутствие для них режима наибольшего благоприятствования, который создан во многих развивающихся странах и дает высокий эффект. Следовательно, необходимо разрешить сложившуюся ситуацию и найти эффективное решение поставленной проблемы.

В соответствии с Посланием Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана о вхождении страны в число 30 наиболее конкурентоспособных стран мира, важно обратить внимание при привлечении инвестиционных средств на экономический аспект и социальные задачи данного процесса [1].

Следует отметить, что отношение к прямым иностранным инвестициям неоднозначное. С одной стороны, привлечение прямых иностранных инвестиций необходимо для повышения эффективности промышленности страны и создания рабочих мест. С другой стороны, существуют опасения, что приход иностранных инвестиций на казахстанский рынок отрицательно скажется на работе отечественных производителей [2; 102].

Казахстан развивает сотрудничество с рядом международных финансовых организаций и с правительствами стран-доноров, таких как Япония, США, Турция и др. Страны-доноры решают сразу две задачи — содействие развитию менее развитых стран и экономической поддержке производителей стран-доноров. Необходимо отметить, что данная ситуация заметно снижает эффективность получаемой финансовой помощи, так как при этом существуют барьеры для приобретения более подходящих по разным параметрам товаров и услуг [3; 69].

Согласно официальным статистическим данным Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан за 2016 г. объем инвестиций в основной капитал составил 7,7 трлн тенге (табл.) [4].

Т а б л и ц а

Инвестиции в основной капитал [4]

Год	Январь	Февраль	Март	Апрель	Май	Июнь	Июль	Август	Сентябрь	Октябрь	Ноябрь	Декабрь
Инвестиции в основной капитал, млн тенге												
2015	248 98	311 794	409 090	445 286	578 014	694 295	632 096	650 861	692 506	656 297	713 669	991 817
2016	262 80	339 083	555 083	524 702	605 532	743 631	646 882	665 027	724 910	682 878	848 584	1 119 676
2017	349 26											
В % к предыдущему месяцу текущего года												
2015	26,4	125,0	131,1	108,7	130,3	119,8	91,3	102,7	105,5	93,8	108,5	138,5
2016	26,4	128,6	163,2	93,8	115,3	121,7	86,6	102,7	108,7	93,6	124,1	131,6
2017	31,2											
В % к соответствующему месяцу предыдущего года												
2015	102,3	102,6	105,8	101,8	106,1	106,6	102,6	105,4	100,4	106,0	104,9	102,1
2016	102,5	105,5	131,4	113,2	100,2	101,8	96,6	96,6	99,7	99,3	113,7	107,8
2017	127,4											

За период 1993 г. — 1 полугодие 2016 г. объем валового притока прямых иностранных инвестиций (далее — ПИИ) в Казахстан составил 265,9 млрд долларов США (рис.1).

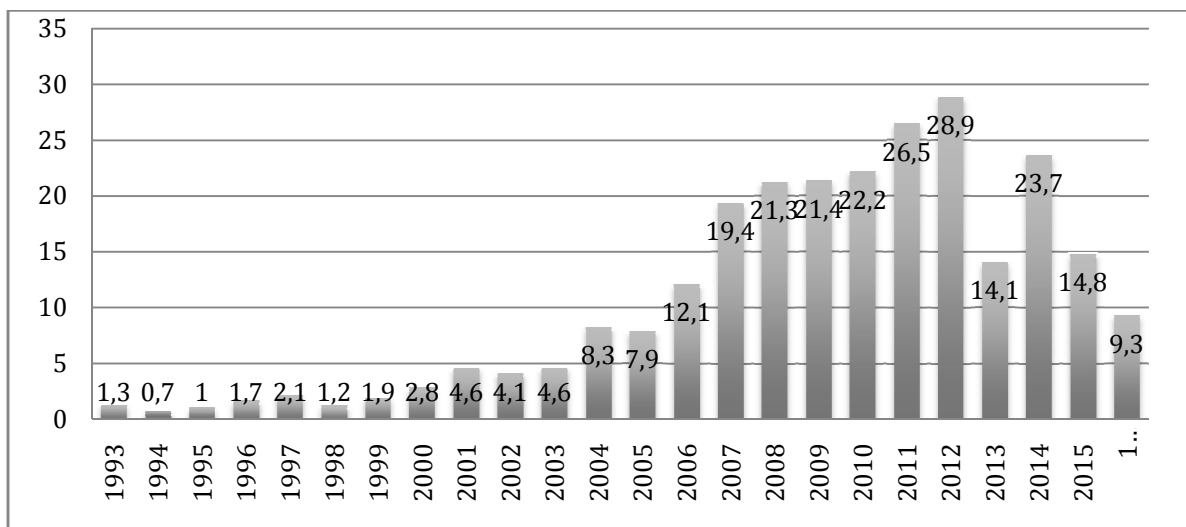

Рисунок 1. Валовый приток прямых иностранных инвестиций за период с 1993 по 1 полугодие 2016 гг.

За период 2005 г. — 1 полугодие 2016 г. объем валового притока ПИИ в Казахстан составил 231,7 млрд долларов США. Из них 11,9 % приходится на обрабатывающую промышленность (27,6 млрд долларов США) [5].

Вместе с тем чистый приток ПИИ за данный период составил 112,37 млрд долларов США (рис. 2).

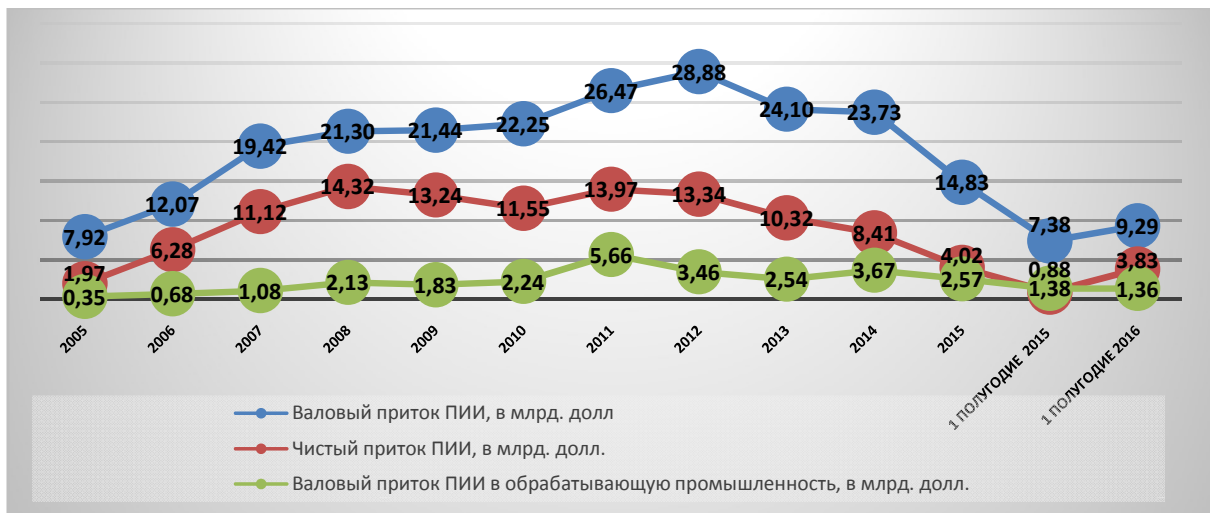

Рисунок 2. Динамика прямых иностранных инвестиций за период 2005 – 1 полугодие 2016 гг., млрд долл. США

В 1 полугодии 2016 г. валовый приток ПИИ составил 9,3 млрд долларов США и по сравнению с аналогичным периодом прошлого года вырос на 25,8 %, а чистый приток ПИИ составил 3,8 млрд долларов США и вырос в 4,3 раза. При этом за данный период валовый приток ПИИ в обрабатывающую промышленность составил 1,4 млрд долларов США и снизился на 0,9 % [4].

В целом за 1 полугодие 2016 г. наибольшая доля валового притока ПИИ приходится на:

- профессиональную, научную и техническую деятельность — 32,5 % (3 млрд долларов США);
- горнодобывающую промышленность — 28 % (2,6 млрд долларов США);
- обрабатывающую промышленность — 14,7 % (1,4 млрд долларов США);
- торговлю — 8,7 % (0,8 млрд долларов США);
- строительство — 5 % (0,5 млрд долларов США).

При этом доля ПИИ в обрабатывающую промышленность в общем объеме ПИИ выросла с 4,4 % в 2005 г. до 17,2 % в 2015 г. Однако доля обрабатывающей промышленности за 1 полугодие 2016 г. составила 14,7 %, что меньше чем в аналогичном периоде прошлого года (18,6 %). Стоит отметить, что за 1 полугодие 2016 г. в обрабатывающей промышленности наибольшую долю занимают металлургия (87,8 %), химическая промышленность (4,5 %), производство резиновых и пластмассовых изделий (2,2 %) и др (рис. 3) [4].

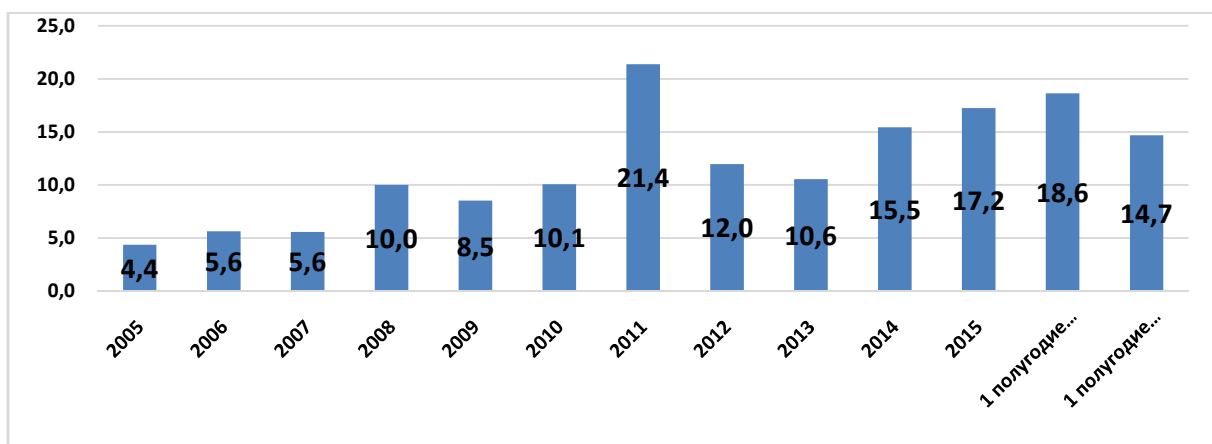

Рисунок 3. Доля прямых иностранных инвестиций в обрабатывающую промышленность в общем объеме прямых иностранных инвестиций, %

Согласно официальным статистическим данным Комитета по статистике и Министерства национальной экономики Республики Казахстан за 1991–2016 г. объем инвестиций в основной капитал в Казахстане составил 67,0 трлн тенге (рис. 4).

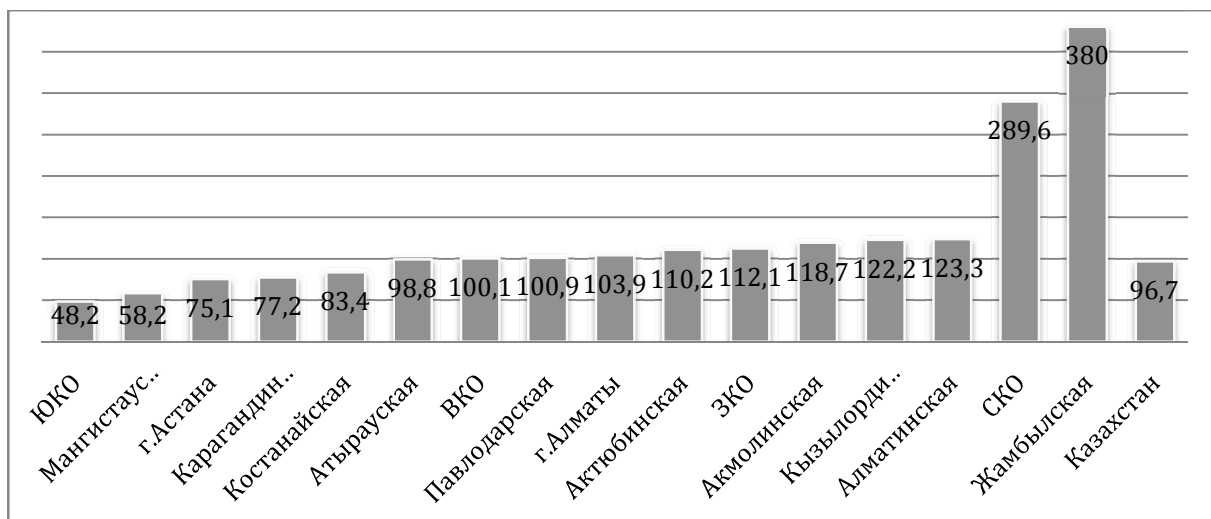

Рисунок 4. Инвестиции в основной капитал в обрабатывающую промышленность по регионам за 2016 г. [4], в % к 2015 г.

Согласно статистическим данным Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан и Национального банка Республики Казахстан за 2013–2015 гг. приток инвестиций уменьшился по сравнению с предыдущими годами (рис. 5).

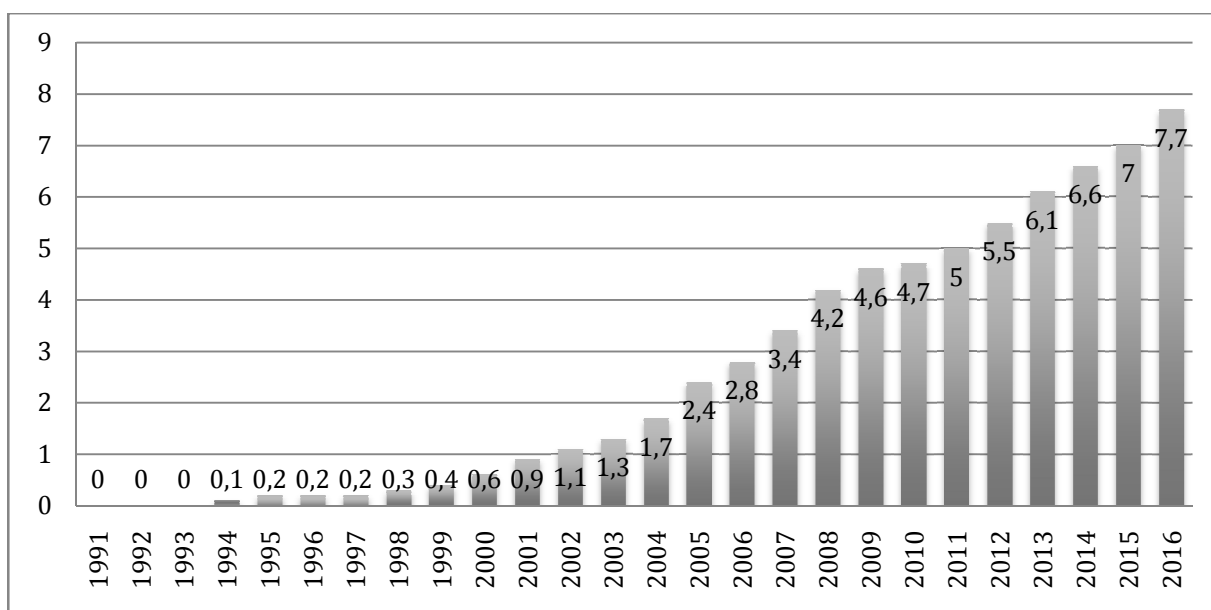

Рисунок 5. Объем инвестиций в основной капитал за 2016г. [4], трлн тенге

При этом снижение притока внешних инвестиций в основной капитал за январь-декабрь 2014 г. по сравнению с аналогичным периодом 2013 г. наблюдается в 7 регионах (рис. 6).

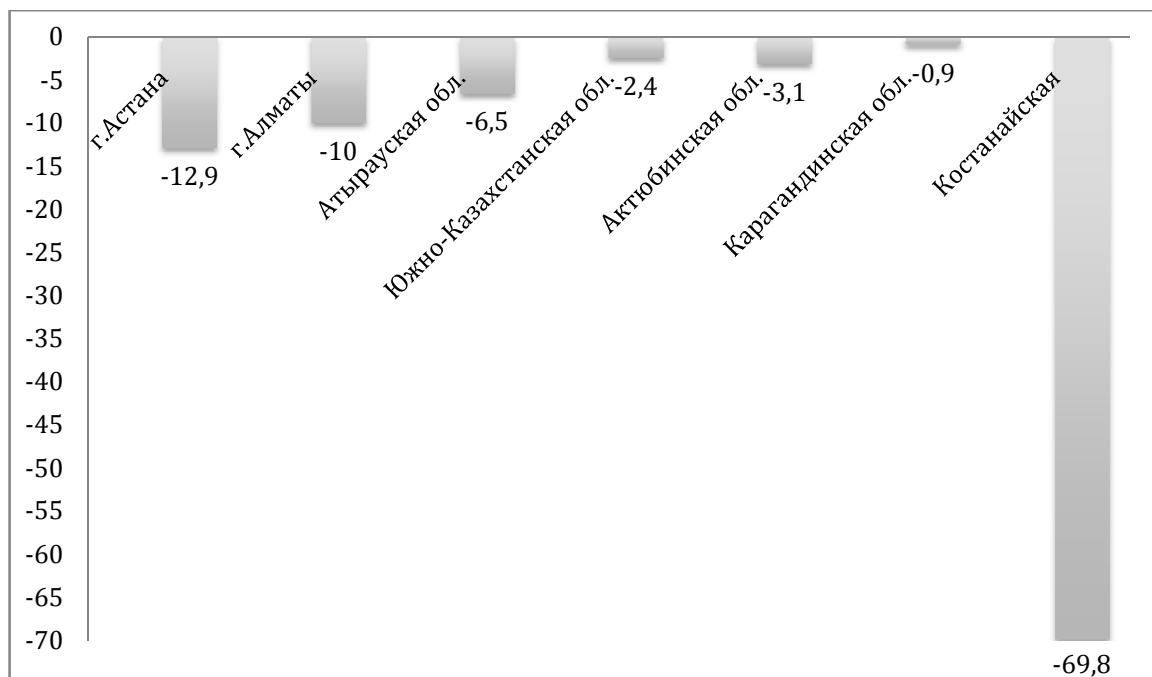

Рисунок 6. Снижение притока внешних инвестиций по регионам [5]

В Костанайской области резкий спад притока внешних инвестиций в 2014 г. по сравнению с предыдущими годами связан с введенными в 2012–2013 гг. значимыми инвестиционными проектами, реализованными совместно с иностранным участием. В настоящее время акиматом прорабатываются вопросы по реализации в ближайшие годы перспективных инвестиционных проектов (мусорообрабатывающие заводы и т.д.).

Однако несмотря на общее снижение инвестиций по Казахстану, отмечен рост внешних инвестиций в основной капитал за данный период по сравнению с аналогичным периодом 2013 г. в 9 регионах страны (рис. 7).

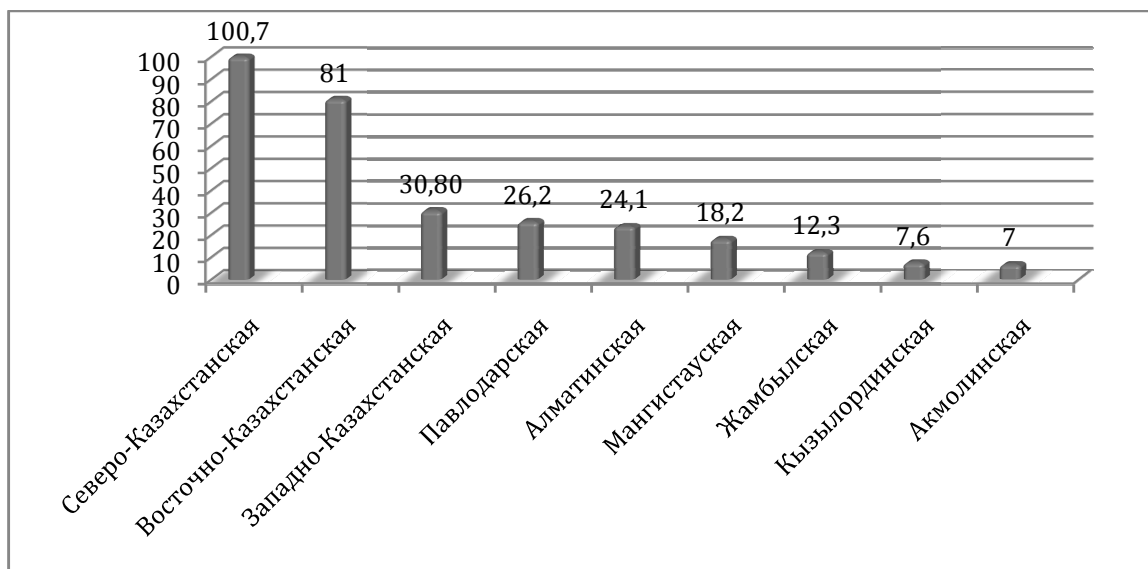

Рисунок 7. Рост внешних инвестиций по регионам [5]

В Атырауской области с началом расширения проекта ТОО «Тенгизшевройл» с 2016 г. приток инвестиций растет.

С целью привлечения инвестиций и транснациональных корпораций внедрены новые стимулы для инвесторов. Освобождение от уплаты корпоративного подоходного налога и земельного налога

на 10 лет, налога на имущество на 8 лет в рамках заключаемых инвестиционных контрактов. Компенсация до 30 % капитальных затрат инвестора со стороны государства после ввода объекта в эксплуатацию (инвестиционная субсидия). Гарантируется стабильность при изменении налоговых ставок в соответствии с Налоговым кодексом и законодательства в сфере занятости населения [6].

С начала 2016 г. введен принцип «одного окна» для всех инвесторов. Внедрен институт инвестиционного омбудсмена по защите прав инвесторов. Более того, для создания благоприятного инвестиционного климата на территории страны в случае возникновения спора иностранный инвестор может найти правовые возможности защиты своих интересов. В соответствии с новой редакцией Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан предусмотрено создание инвестиционной коллегии в Верховном суде и внедрение специализированного состава в суде города Астаны. В специализированной коллегии Верховного суда рассматриваются споры с участием крупных инвесторов, а споры с участием остальных инвесторов — в специализированном составе суда Астаны [7].

Прорабатывается также вопрос о создании специализированного инвестиционного суда по рассмотрению споров с участием инвесторов и участников финансового центра «Астана» в статусе суда, приравненного к областному, который начнет свою деятельность с 2018 г. В Верховном суде планируется образовать коллегия по инвестиционным спорам в качестве суда апелляционной инстанции. Для обеспечения оперативности правосудия постановления апелляционной судебной инстанции должны быть определены окончательными и не подлежащими оспариванию в конституционном и надзорном порядке. Указанное позволит обеспечить независимую судебную систему по спорам участников финансового центра «Астана» и инвестиционным спорам собственной юрисдикции на принципах английского права. Предполагается, что такой суд будет действовать на основе собственного регламента, что позволит внедрить в Казахстане новые подходы по разрешению коммерческих споров [8].

В Конституционном законе Республики Казахстан «О международном финансовом центре «Астана» от 7 декабря 2015 г. содержатся нормы, касающиеся создания и функционирования международного финансового центра «Астана» (далее — МФЦА), а также нормы, касающиеся налоговых льгот участникам центра [9]. В частности, корпоративный подоходный налог по доходам, полученным на территории МФЦА, на период 10 лет (с 1 января 2016 г. по 31 декабря 2025 г.), индивидуальный подоходный налог, облагаемый у источника выплаты по доходам, полученным в виде дивидендов, а также по доходам работников участников центра на аналогичный период. Кроме того, предусматривается возврат налога на добавленную стоимость работникам-участникам центра, не являющимся гражданами Казахстана, с товаров, приобретаемых на территории центра [8].

Национальным банком подготовлены расчеты, предусматривающие сокращение доходов республиканского и местных бюджетов, ввиду предоставления налоговых льгот [8].

Подытоживая сказанное выше, можно отметить, что привлечение иностранных инвестиций в казахстанскую экономику является одним из необходимых условий выхода страны из экономического кризиса, требует значительных нормотворческих и организационных усилий от властей и финансовых институтов. Необходимо совершенствование судопроизводства по инвестиционным делам.

Иностранные инвестиции помогут поднять экономику страны, послужить стимулом развития внутренних инвестиций. Особенно это касается прямых инвестиций, поскольку с ними в Казахстан поступает и многолетний опыт, накопленный компаниями-инвесторами на мировых рынках.

Рост иностранных инвестиций является основанием включения Казахстана в мировой цикл движения капитала и будет способствовать интеграции страны в мировое хозяйство и нахождению оптимального места во всемирном разделении труда.

Список литературы

- 1 Послание Главы государства народу Казахстана // Сайт Акорды [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [//www.akorda.kz/events/astana_kazakhstan/astana_other_events](http://www.akorda.kz/events/astana_kazakhstan/astana_other_events).
- 2 Поляков С.Ю. Об оценке рисков инвестиционных проектов / С.Ю. Поляков, Ю.М. Яковлев // Бух. учет. — 2007. — № 2. — 102 с.
- 3 Колпаков К. Государственное планирование и регулирование инвестиций / К. Колпаков // Транзитная экономика. — 2011. — № 2. — С. 69–71.

4 Официальная статистическая информация // Сайт Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.stat.gov.kz.

5 Статистическая информация // Сайт Национального банка Республики Казахстан [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.nationalbank.kz>.

6 Конституционный закон Республики Казахстан «О международном финансовом центре «Астана» от 07 декабря 2015 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://online.zakon.kz>.

7 Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://online.zakon.kz>.

8 Вааль Т. Как будет работать международный финансовый центр «Астана» [Электронный ресурс] / Т. Вааль. — Режим доступа: <https://vlast.kz/jekonomika/12840-kak-budet-rabotat-mezdunarodnyj-finansovuj-centr-astana.html>.

9 Налоговый кодекс Республики Казахстан [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://kgd.gov.kz/ru/content/nalogovyy-kodeks-rk>.

А.А. Голуб, Ә.М. Өтегенова

Қолайлы инвестициялық ахуал құрудағы мемлекеттің рөлі және инвестициялық ахуалдың дамуының ағымдағы жағдайы мен әлеуеттерін талдау

Мақалада мемлекеттің инвестициялық мүмкіндіктері қарастырылған. Республика аймақтарында шетелдік инвестициялар ағынының өсуі мен азаюына талдау жүргізілді. Авторлар инвестициялық климаттың жақсаруының негізгі бағыттары және инвесторлар үшін жаңа ынталарды көрсеткен. Соның ішінде шетелдік инвесторлардың өз мүдделерін қорғау үшін құқықтық мүмкіндіктері де бар. Шетелдік инвесторлардың құқықтық мәселелері, инвестициялық даулар және құрылған «Астана» халықаралық қаржы орталығында оларды шешу жолдары қаралған. Республикада инвестициялық ахуалды бағалау жүйесінің болмауы шетелдік инвесторлардың сенімді, анық ақпарат алуына кедергі тудыруда. Алайда қазіргі уақытта Қазақстанда инвесторлар үшін оларға мән бермеуге мүмкін емес, өте көп үміт күттірерлік жағдай жасалған. Мақалада инвесторларға салық преференцияларын берумен байланысты республикалық және жергілікті бюджеттерге кірістер қысқару мәселесі айтылған. Жүргізілген зерттеудің нәтижесі бойынша, қазіргі уақыттағы жайлы және жақын арадағы Қазақстандағы инвестициялық қызметтің тиімділігін арттырудың негізгі бағыттары анықталған. Жалпыланған тәжірибе және зерттеу негізінде инвестициялық ортаны жақсарту үшін ортадағы мәселелердің шешу тетіктері аталған.

Кілт сөздер: инвестициялар, инвестициялық белсенділік, шетелдік инвесторлар, инвестициялық ахуал, экономика, мемлекет, аймақтар, салықтар, инвестициялық даулар, «Астана» халықаралық қаржы орталығы.

A.A. Golub, A.M. Utegenova

The State's role in creating a favorable investment climate and analysis of the current state and prospects of development of investment climate factors

This article discusses investment opportunities of the country. The analysis of growth and reduction of the inflow of foreign investments in regions of the Republic of Kazakhstan. The article shows the main directions of improving the investment climate and new incentives for foreign, public and private investors. Including the possibility of legal protection of their interests to foreign investors. The legal issues of foreign investors, investment disputes and the ways to solve them in the generated «Astana» International financial center touched upon. The lack of the investment climate evaluation system in the country is an obstacle to obtain reliable information by foreign investors. Currently, however, the prospects in Kazakhstan for investor stoop remain ignored. The article also touched upon the problem of reducing revenues to the republican and local budgets because of the provision of tax incentives for investors. The study identifies the main directions of increasing the efficiency of investment activity in Kazakhstan at present and in the near future. The fundamental direction of motion in solving the existing problems and challenges of this theme, based on the lessons learned and the research, are noted to improve the investment environment.

Keywords: investments, investment activity, foreign investors, investment climate, economy, state, regions, taxes, investment disputes, International financial center «Astana».

References

- 1 Poslanie Hlavy posudarstva narodu Kazakhstana [State of the Nation Address by President of Kazakhstan]. Sait Akordy – Site of Akorda]. *akorda.kz* Retrieved from www.akorda.kz/events/astana_kazakhstan/astana_other_events [in Russian].
- 2 Polyakov, S.Yu., Yakovlev, Yu.M. (2007). Ob otsenke riskov investitsionnykh proektov [On the estimation of risks of investment projects]. *Bukh. uchët – Accounting*, 2, 102 [in Russian].
- 3 Kolpakov, K. (2011). Hocudarstvennoe planirovanie i reholirovanie investitsii [State planning and regulation of investment]. *Tranzitnaia ekonomika – Transit economics*, 2, 69–71 [in Russian].
- 4 Ofitsialnaia statisticheskaia informatsiia [Official statistic information]. Sait Komiteta po statistike Ministerstva natsionalnoi ekonomiki Respubliki Kazakhstan – Site of Committee on statistics of Ministry of nationaleconomy of Republic of Kazakhstan. Retrieved from www.stat.gov.kz [in Russian].
- 5 Statisticheskaia informatsiia [Statistic information]. Sait Natsionalnogo banka Respubliki Kazakhstan – Site of National Bank of Republic of Kazakhstan. Retrieved from <http://www.nationalbank.kz> [in Russian].
- 6 Konstitutsionnyi zakon Respubliki Kazakhstan «O mezhdunarodnom finansovom tsentre «Astana» ot 07 dekabria 2015 hoda [Constitutional law of Republic of Kazakhstan «International financial center «Astana»]. (2015, 7 Dec.). Retrieved from <http://online.zakon.kz> [in Russian].
- 7 Hrazhdanskii protsessualnyi kodeks Respubliki Kazakhstan [Code of Civil procedure of Republic of Kazakhstan]. Retrieved from <http://online.zakon.kz> [in Russian].
- 8 Vaal, T. Kak budet rabotat mezhdunarodnyi finansovyi tsentr «Astana» [How will work International financial center «Astana»]. *vlast.kz* Retrieved from <https://vlast.kz/jekonomika/12840-kak-budet-rabotat-mezhdunarodnyj-finansovyj-centr-astana.html> [in Russian].
- 9 Nalohovyi kodeks Respubliki Kazakhstan [Code of taxes of Republic of Kazakhstan]. *kgd.gov.kz* Retrieved from <http://kgd.gov.kz/ru/content/nalogovyj-kodeks-rk> [in Russian].

S.G. Simonov¹, S. Zhanuzakova²

¹Tyumen State Oil and Gas University, Tyumen, Russia;

²Innovative University of Eurasia, Pavlodar, Kazakhstan
(E-mail: zhan-salta@mail.ru)

Establishment of entrepreneurship and business security in the Republic of Kazakhstan

This article describes the stages of entrepreneurship development in the Republic of Kazakhstan, also the business security issues and the analysis of the evolution of the legal framework of entrepreneurial activity are considered. The laws adopted since the independence, strategic plans, and the state programs of business and security support are presented in this article. During the years of Kazakhstan's independence more than a dozen laws were adopted, in order to maintain and ensure safe business operations. Currently, legislation on business activity is a vast array of regulatory legal acts in various industrial branches, which are organized into a single database in the form of the Civil Code and the Business Code of the Republic of Kazakhstan. In recent years, in order to improve the competitiveness of domestic enterprises and ensuring its security programs such as: Nation Plan «100 concrete steps», «NurlyZhol» for 2015-2019, «BRM-2020» were developed. These programs are aimed at the preservation of existing and creation of new businesses, as well as providing them with non-financial support for the information and analytical support, the development of entrepreneurial capacity, introduction of innovative technologies, increasing the productivity of enterprises. The dynamics of the number of registered small and medium-sized businesses is analyzed. Several destabilizing factors constraining the growth of medium and large businesses are presented. Growth in the number of registered enterprises confirms the effectiveness of the reforms in the country. But this trend is only characteristic of subjects of small farms, which is not true for the medium and large business. Various types of destabilizing factors prevent the growth of the last ones, these factors reduce the functioning of the security and restraining further growth, such as logistics, lack of funding, administrative barriers and the mentality of the business environment in the region. A number of destabilizing factors constraining the growth of medium and large businesses are identified. These factors require more attention and support from the state; favorable conditions for the safe operation and further development of business in Kazakhstan should be created.

Keywords: entrepreneurship, security, economic reform, the threat, risk, factor, state support, business entities.

There is no doubt that an essential condition for the establishment and development of business is ensuring its safety. Considering the formation of entrepreneurship as an institution of modern society and its development under conditions of risk, imagine the whole evolution of the formation of the Republic of Kazakhstan law on entrepreneurial activity.

The beginnings of business got its start with the Soviet period in the 80-ies of XX century. When the so-called «perestroika» has led to occurrence of the cooperative movement and the activation of business. The laws of the USSR «On the self-employment» from 19 November, 1986 and «On Cooperation in the USSR» dated by May 26, 1988 determined the legal basis of the individual activities of citizens and legal persons and legalized the right to employment, aimed at generating personal income activities. While this activity was not called business, it was first legalized [1, 2].

In the early 90-ies the process of disintegration of the USSR and the formation of new sovereign states has started, which were also characterized with the rapid development of economic activity. On December 11, 1990 the Law of the Kazakh SSR «On freedom of economic activity and the development of entrepreneurship in the Kazakh Soviet Socialist Republic» was adopted, which was proclaimed the principle of freedom of entrepreneurial activity [3]. Legislative acts such as the law on the circulation of assets and stock exchange, laws on economic partnerships and joint-stock companies, the tax system in the Republic of Kazakhstan, and others [4-6] have been adopted. Implementation of the State program of support and development of entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan in the period between 1992–1994 provides the measures for improving the financial system and the business crediting [7].

Particular influence on the process of entrepreneurship was associated with a law on the protection and support of private entrepreneurship, which defined the basic forms and methods of protection of private enterprise and its support, secured the refusal policy of direct state intervention in private business and the protection of trade secrets [8]. State authorities have increased attention to the problems of institutional reforms aimed at ensuring the safe operation and accelerating the development of all forms

of business. There have been some positive developments in some field such as economic, financial and information support of entrepreneurship.

Thus, this period represents the initial phase of development of market relations in the Republic of Kazakhstan and the creation of an entirely new system of Kazakhstan business.

In 1993, programs of urgent anti-crisis measures and enhancing of social and economic reforms were adopted [9]. The main achievements associated with their implementation are listed further: the preservation of a stable socio-political situation in the country, the introduction of the national currency - tenge, filling the consumer market, the entry of Kazakhstan into the world community, joining the international financial institutions. In the domestic market at that time there was a significant drop in the production of goods and services. GDP in 1995 reduced by 39.6 % compared to 1990, real wages decreased by 69.9 %, pensions reduced by 77.3 %, investment in construction decreased by 64.1 %.

At that time, the main focus of economic reforms was to ensure macroeconomic stability, including a restrictive monetary policy, the completion of the liberalization of prices and foreign trade, improving the legal framework, the financial system, social services and the manufacturing sector. Consequently, entrepreneurial activity has remained on the sidelines, without the state support and developed in a very chaotic and unsecure way.

In 1995, in connection with the signing the agreement on creation of the Customs Union (first contract), which was later transformed into the Eurasian Economic Community, the new laws have been adopted: on the bankruptcy, on the National Bank, taxes and obligatory payments [10-12]. All this has laid a legal foundation for the enhancing the economic reforms in the field of entrepreneurship.

The next step in the development of business was the introduction of two laws on state support of small business and of individual enterprise [13, 14].

The crisis of the late 90s showed that the development of private enterprise needs transparent and clear rules of play. The economic crisis of 1998 led to the bankruptcy of most of the large companies. They have lost their positions in the market of goods and services, and the majority of medium and small enterprises in general have ceased to exist. Therefore, in order to ensure the implementation of state policy in the field of protection and business development, and effective use of entrepreneurial initiatives in the executive branch agency on support of small business was created.

The Agency has developed the State program of development and support of small business in the Republic of Kazakhstan for 1999-2000. This program was aimed at strengthening the role of non-governmental organizations in matters of support and protection of small business, the development of the manufacturing sector, a gradual shift from state regulation of certain aspects of self-regulation through industry and cross-industry associations, to create a system of partnership called «state - business associations» [15].

Since 1999, Kazakhstan business started to build its capacity. According to the Statistics Committee of the Republic of Kazakhstan, at the end of 1999, the total number of registered business entities in the country has reached 107,134. The number of people employed in the sphere of business was 340.7 thousand people. The peak of development of small and medium-sized enterprises (SMEs) was at the end of 90-ies.

At the same time there was an issue how to determine which entity can be attributed to small businesses, and other ones to the subjects of medium-sized or large businesses. Approaches have been changed several times: the quantitative criterion and scope of ongoing activities stood out as decisive criteria, and the quantitative criterion and the total value of assets for the year. For example, originally it was decided that an enterprise is considered as small business if it is industry and construction employing up to 200 people, science and scientific services employing up to 100 people, in other branches of industrial sphere — up to 50 people, in the fields of non-productive sphere — 25 persons, retail trade — up to 15 people. Subsequently, it was decided that a small business entity is an individual without a legal entity and legal persons engaged in entrepreneurial activities with an average annual number of employees not more than 50 people and a total value of assets for the year is not more than 60 MCI [16].

The law on state support of direct investments had a positive impact on the entrepreneurial attitude, this law determined main goals such as [17]:

- introduction of new technologies, advanced technology and know-how;
- filling of the domestic market with high quality goods and services;
- state support and stimulation of domestic producers;
- the development of export-oriented and import-substituting industries;
- creation of new workplaces;
- improvement of the environment.

In accordance with this act significant preferences and privileges in carrying out investment in priority sectors of the economy were provided (including investment tax preferences, exemption from custom charges, provision of in-kind grants).

The priority sectors of the economy have been recognized:

- 1) production infrastructure;
- 2) manufacturing industry;
- 3) facilities of the city of Akmola (Astana);
- 4) housing, social facilities and tourism;
- 5) agriculture.

Also, to some extent the public procurement law stimulated entrepreneurial activity involving small businesses; as a measure of support for small businesses in government procurement this law consolidated reserve requirements up to 10 % of the total volume of public procurement of certain goods and services for the procurement of the small business subjects [18].

The last decade has clearly demonstrated the existence of two fundamentally different business models and their role in the economic development of the country. Model first, until recently, the main, formed and developed artificially in the privatization period, when there was a lot of companies with dispersed capital structure. This is the way of the oligarchs and major city-forming plants. At the same time, another model started to establish, which was not related to the privatization of business and began with cooperatives developing naturally. The real economic recovery of Kazakhstan is associated with this model.

The reasons that motivated people to engage in business allow to highlight at least three waves in the birth of a new class. The first consists of entrepreneurs, who formerly had a peripheral position in the society by one of the signs - ethnic, age, and social. The need for self-assertion was quite strong motive activity among big business, their share is 48 %, while small and medium have 16 %. The second wave consisted of those for whom self-realization motive was stronger than economic efficiency. First of all, they include former employees of business, Party and Komsomol organizations. Using ready-made system resources and communication, they founded joint ventures, commercial banks, stock exchanges. The sample of small and medium-sized business representatives of the second wave were 44 % of entrepreneurs. The third type is «mass entrepreneur» and was about 40 % of small business. This tendency, «the sooner the individual starts a business, the more likely it enters into the category of big business», in our opinion, takes place only in the conditions of emergence of business, so in today's society is still possible to observe its presence [19].

The turning point in the development of private enterprise in Kazakhstan is considered to be the middle of «zero» years. The state began to listen to the business by developing and adopting measures for creating more favorable conditions for SMEs. In place of the many acts regulating entrepreneurial attitude, legislative act was adopted establishing the general principles of the private enterprise in the Republic of Kazakhstan, it also codified regulatory standards, and combined them in a single legislative act [20].

This law divided the subjects of small, medium and large businesses, as well as defined the basic legal, economic and social conditions and guarantees ensuring freedom of private enterprise. The effectiveness of reforms in the country can be seen from the official statistics (Table, Figure).

Table

Number of registered legal entities of Kazakhstan

Year	Total	Small		Medium		Large	
		Units	Percent	Units	Percent	Units	Percent
1	2	3	4	5	6	7	8
1999	120862	107111	88,6	11275	9,32	2476	2,04
2000	138530	125547	90,6	10857	7,83	2126	1,53
2001	156404	143430	91,7	10904	6,97	2070	1,32
2002	173684	161026	92,7	10635	6,12	2023	1,16
2003	190042	177331	93,3	10699	5,62	2012	1,06
2004	208396	195696	93,9	10675	5,12	2025	0,97
2005	226908	213311	94,0	11543	5,08	2054	0,90
2006	247930	233666	94,2	12110	4,88	2154	0,86
2007	268564	253689	94,4	12595	4,68	2280	0,85

1	2	3	4	5	6	7	8
2008	283744	268580	94,6	12792	4,50	2372	0,83
2009	298028	282503	94,7	13153	4,41	2372	0,79
2010	287068	271160	94,4	13479	4,69	2429	0,84
2011	301372	284888	94,5	14134	4,69	2350	0,78
2012	317926	301305	94,7	14289	4,49	2332	0,73
2013	338981	322121	95,0	14427	4,25	2433	0,71
2014	353833	336422	95,1	14936	4,22	2475	0,69
2015	360287	351229	97,4	6572	1,82	2486	0,69
2016	383850	374912	97,6	6502	1,69	2436	0,63

Note. Compiled by the author according to the Committee of statistics of Ministry of national economy of the Republic of Kazakhstan: <http://stat.gov.kz>.

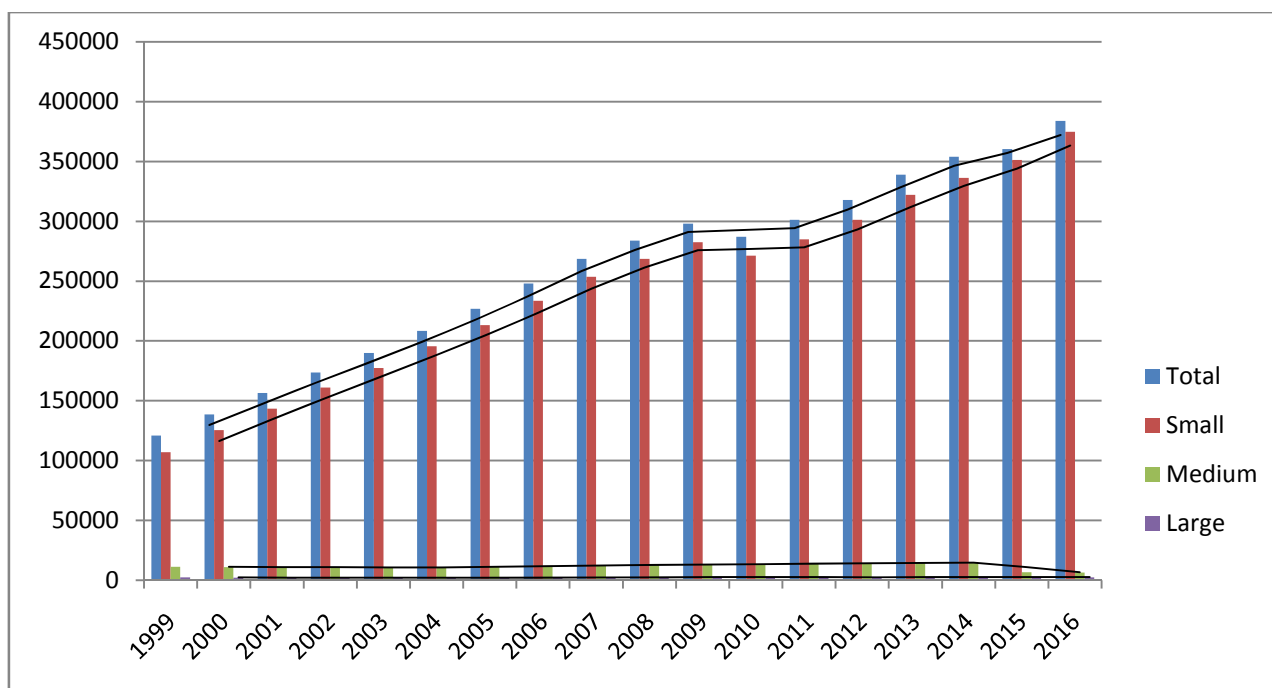

Figure. Dynamics of the number of registered legal entities in Kazakhstan from 1999 to 2016 (Source: Committee of statistics of Ministry of national economy of the Republic of Kazakhstan: <http://stat.gov.kz>.)

Analysis of the dynamics of the registered legal entities for the period under review shows a positive growth trend. So in 2016 the number of enterprises reached 383,850, which is 23,563 more companies than in the previous year and 262,988 more than in 1999, where the main share is occupied by small businesses, their number in 2016 has reached 97.7 % (374 912). In general, over the last 20 years there was a three times growth of small businesses, mainly due to individual entrepreneurship. Official statistics indicate the effectiveness of the country's reform supporting small and medium enterprises, in particular, the maximum simplification of the procedures for registration of business, the introduction of a special tax regime, etc. In 2015, a dramatic increase in the number of small businesses and reduce in the number of medium-sized businesses to some extent is due to the introduction of new criteria and the transition of medium businesses to small entities.

In Kazakhstan medium-sized enterprises specialized mainly in sectors with low added value. Kazakhstani entrepreneurs tend to implement private entrepreneurial activity in trade and agriculture (in the aggregate more than 30 % of all SMEs). In addition, there is an imbalance in regional distribution of growth points of SMEs.

It is obvious that the medium business should position themselves as regional. The regional market is the border or limit of its safe operation and internal capabilities. Emerging threats are connected with the fact that the medium business is experiencing resource constraints on the national consumer market. This market

is associated with other money, other distribution system, including regional offices, other advertising budget and other planning principles, the organization of control systems for communicating decisions to the executive. Even if medium-sized businesses have the money for the development on the national market, it is not enough; it is also required to have specific skills, technology, and management.

Infiltration in the Kazakh economic area of foreign companies brings new conditions of competition. Moreover, it is not only price competition, which is can be dealt by domestic business structures due to their efficiency, but also it is associated with the innovations, which will not be competed due to following reasons.

The first major factor that reduces the level of security is logistics. It is different, expensive and heavy in the companies on the national market. Medium business cannot always use their transport experts, schemes and relationships.

The second factor is the lack of funding. The national market is the zone of interests of large business structures, which allows operating of domestic or attracted resources, which are quite greater than those that available to the average business in the local markets. Unlike large corporations, the last one is not able to mobilize investment, it is not enough money for the innovation, after all, it is experiencing staff shortages. All this, of course, affect the development and security of medium-sized businesses, shifting it to the level of the threshold values.

The role played by administrative resources is the barrier. The level of contacts needed to ensure the security of economic activities within the city and the region are clear for any entrepreneur. He knows how to set these contacts and relationships, also he knows about the budgets amounts in the formal and informal structures. Another thing is the national market, which can be approached. Security concerns of medium-sized businesses appear with the creation of new industries, it never affected by the presence or absence of legal and administrative support.

Finally, an important limiting factor is the culture and regional mentality. The regional centers of entrepreneurs go on the same machine, wear similar clothes, they have similar interests in the field of leisure and the same rest places. When the scope of their economic activities goes beyond their region, the communication with the partners becomes strained.

All factors listed above make the regional market an independent unit and within this unit the medium-sized business can safely perform and it efficiently implements own growth strategy. Usually it is simple extension of geography of activity or an increase in the share of the local market by introducing new product lines to the existing market. There is a vertical diversification as well, when wholesale business structure refers to the retail or even to the non-core activities.

Meanwhile, national companies and regional competitors emerge on the consumer market of the regions. Medium business pressed from all sides have to take a defensive position, which to some extent reduces the security of its economic activity. However, on the regional market it is able to successfully withstand the pressure of national companies by better understanding of the situation, people's thinking and their own resources allow it to efficiently grow within the regional market.

In order to improve the competitiveness of Kazakhstan's economy and ensure its security, on behalf of the Head of State «100 concrete steps» nation plan was developed. This plan provides the implementation of systematic measures to ensure the qualitative growth of SME, including the introduction of «national champions» practices (step № 62), development of two innovational clusters (step №63), and strengthening of the institution of business ombudsman (step № 54) [21].

The state program of infrastructure development «NurlyZhol» on 2015–2019 years opened new opportunities for entrepreneurs. As part of the «NurlyZhol» 100 billion tenge from the RK National Fund was allocated for the development of business in the manufacturing sector [22].

In order to implement the Republic of Kazakhstan President's Address to the Nation «New Decade - New Economic Growth - New Opportunities for Kazakhstan» and the Strategic Plan of Development of Kazakhstan until 2020, «BRM-2020» unified program of support and development of business was developed. This program is a logical continuation of the implementation of «road maps» of 2009 and 2010, and in this case the emphasis shifts to the post-crisis development, the preservation of existing and creation of new permanent jobs [23]. Single program provides for the implementation of existing financial support instruments (subsidizing interest rates on loans to commercial banks, guaranteeing the loans, the issuance of government grants, summing up the missing infrastructure, the introduction of new financial support instruments, micro crediting of entrepreneurs, partial guarantee loans to microfinance institutions), as well as providing non-

financial support for the information and analytical support, the development of entrepreneurial capacity, introduction of innovative technologies, increasing the productivity of enterprises.

The new reality opens up new opportunities for entrepreneurs in Kazakhstan. Ongoing structural reforms today are aimed at achieving improvement. According to long-term development strategy of Kazakhstan until 2050, the head of state delivered a clear objective to increase the SME contribution to GDP to 50% [24]. This, in turn, requires an integrated and holistic approach to the sustainable development of SMEs. In this connection it is a relevant and timely task to develop a unified concept of qualitative growth of small and medium-sized businesses. The process of development of entrepreneurship should be considered as a single space, covering all key aspects of support and acceleration of a competitive SME sector.

Currently, legislation on entrepreneurship represents a vast array of normative legal acts in various industrial branches. That is why it is relevant to systematize all regulations in a single database, to create a unified conceptual and methodological framework with clear, not conflicting laws, which would regulate business activities and business relationships.

In order to realize this goal, the Civil Code of the Republic of Kazakhstan came into force in 2016 [25]. This is the main legislative act to date, which governs market relations, and special legislation on entrepreneurship. This situation contributes to the uniform application of legal norms, governing the entrepreneurial relations, and demonstrates the unity of private law regulation.

In 2016 the entrepreneurial Code which determines the legal, economic and social conditions and guarantees providing freedom of enterprise in the Republic of Kazakhstan came into force. It regulates the public relations arising with interaction of subjects of an entrepreneurship and the state, including state regulation and support of an entrepreneurship [26].

State policy in the Republic of Kazakhstan in relation to a private entrepreneurship is aimed at forming of middle class by development of the small entrepreneurship, which is oriented to creation of new high technology productions with the greatest value added.

Currently, the state realizes that there is a situation where the average business should use its flexibility, mobility, market objectives to accelerate the search of their place in the innovation economy. In order to create favorable conditions for the implementation of the business environment the Government developed and implemented scheme of «feedback» initiatives with entrepreneurs through the creation of the Commissions on affairs of business in local authorities, which includes the functions of:

- Study of the problems that hinder the development of small and medium-sized businesses;
- Development of proposals and recommendations for local and regional bodies of executive power.

Of great importance is also the formation of the business identity on the basis of the principles of social responsibility and business ethics. Only in this case, entrepreneurs can grow into an independent and socially active group with specific common interests that could become a pillar of the state and a full member of the civil society.

Список литературы

- 1 Закон СССР от 19 ноября 1986 г. «Об индивидуальной трудовой деятельности» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.zaki.ru/pagesnew.php?id=1820>.
- 2 Закон СССР от 26 мая 1988 г. «О кооперации в СССР» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.zaki.ru/pagesnew.php?id=10898>.
- 3 Закон Казахской ССР от 11 декабря 1990 г. «О свободе хозяйственной деятельности» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1000319.
- 4 Закон Казахской ССР от 11 июня 1991 г. «Об обращении ценных бумаг и фондовой бирже в Казахской ССР» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1000532.
- 5 Закон Казахской ССР от 21 июня 1991 г. «О хозяйственных товариществах и акционерных обществах» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1000574.
- 6 Закон Республики Казахстан от 25 декабря 1991 г. «О налоговой системе в Республике Казахстан» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1000875.
- 7 Постановление Президента Республики Казахстан от 10 июня 1994 г. «Государственная программа поддержки и развития предпринимательства в Республике Казахстан на 1992–1994» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003028.
- 8 Закон Республики Казахстан от 04 июля 1992 г. «О защите и поддержке частного предпринимательства» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1001352.

- 9 Указ Президента Республики Казахстан от 5 марта 1993 г. «О Национальной программе разгосударствления и приватизации в Республике Казахстан на 1993–1995 г. (II-ой этап)» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/U930001135_/links.
- 10 Закон РК от 7 апреля 1995 г. «О банкротстве» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008127.
- 11 Закон Республики Казахстан от 30 марта 1995 г. «О Национальном банке Республики Казахстан» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003548.
- 12 Закон Республики Казахстан от 24 апреля 1995 г. «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007159.
- 13 Закон Республики Казахстан от 19 июня 1997 г. «О государственной поддержке малого предпринимательства» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007970.
- 14 Закон Республики Казахстан от 19 июня 1997 г. «Об индивидуальном предпринимательстве» — [ЭР]. Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007998.
- 15 Указ Президента Республики Казахстан от 31 декабря 1998 г. «О государственной программе развития и поддержки малого предпринимательства в Республике Казахстан на 1999-2000 гг.» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/U030001268_.
- 16 П. 1 ст. Закона Республики Казахстан от 19 июня 1997 г. «О государственной поддержке малого предпринимательства» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007970.
- 17 Закон Республики Казахстан от 28 февраля 1997 г. «О государственной поддержке прямых инвестиций» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007257.
- 18 Закон Республики Казахстан от 21 июля 2007 г. «О государственных закупках» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30115056.
- 19 Потрубач Н.Н. Проблемы обеспечения безопасности хозяйствования / Н.Н. Потрубач, Н.М. Горбунов, А.В. Колосов, Р.К. Максудов. — Хабаровск: Дальневосточная академия государственной службы, 2008. — 269 с.
- 20 Закон Республики Казахстан от 31 января 2006 г. «О частном предпринимательстве» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30044096.
- 21 Программа Президента Республики Казахстан от 20 мая 2015 г. «План нации «100 конкретных шагов» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000100>.
- 22 Указ Президента Республики Казахстан от 6 апреля 2015 г. «Государственная программа инфраструктурного развития «Нұрлы жол» на 2015–2019 г.» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1500001030>.
- 23 Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 марта 2015 г. «Об утверждении Единой программы поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса 2020» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1500000599>.
- 24 Послание Президента Республики Казахстан – Лидера нации Н.А. Назарбаева Народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: Новый политический курс состоявшегося государства» (Астана, 14 декабря 2012 г.) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1200002050>.
- 25 Гражданский кодекс Республики Казахстан (общая часть). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://online.zakon.kz/document/?doc_id=1006061.
- 26 Кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 г. «Предпринимательский кодекс Республики Казахстан» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000375>.

С.Г. Симонов, С. Жанузакова

Кәсіпкерліктің қалыптасуы және Қазақстан Республикасындағы бизнес қауіпсіздігін қамтамасыз ету

Мақалада Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерліктің қалыптасу кезеңдері, қауіпсіздігін қамтамасыз ету және кәсіпкерлік қызметінің заңнамалық базасының эволюциясын талдау мәселелері қарастырылды. Тәуелсіздік жылдары қабылданған заңдар, стратегиялық жоспарлар мен бизнесті қолдау және қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша мемлекеттік бағдарламалар көрсетілген. Қазіргі уақытта кәсіпкерлік қызмет туралы заңнамалар әр түрлі салаларға қатысты нормативтік құқықтық актілердің кең ауқымын қамтиды, олар Азаматтық кодексі және Қазақстан Республикасы Кәсіпкерлік кодексі түрінде бірыңғай базасына жүйеленген. Қазақстандық кәсіпорындары бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында және оның қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін соңғы жылдары келесі бағдарламалар әзірленді: Елбасының «100 нақты қадам», «Нұрлы жол» 2015–2019 жылдарға арналған «БЖК – 2020». Бұл бағдарламалар жұмыс істеп тұрғандарын сақтау және жаңа кәсіпорындар құруға бағытталған, сондай-ақ ақпараттық-талдамалық қамтамасыз ету, кәсіпкерлік әлеуетті дамыту, инновациялық технологияларды енгізу, еңбек өнімділігін арттыру бойынша оларға қаржылық емес қолдау көрсетуге бағытталған. Шағын және орта бизнес кәсіпорындарының тіркелген санының динамикасы талданды. Кәсіпорындардың санының өсуі елде жүргізіліп жатқан реформалардың тиімділігін растайды. Бірақ бұл үрдіс шағын шаруашылық субъектілерге ғана тән, орта және ірі бизнес бұлай айтуға келмейді. Соңғылардың өсуіне кедергі жасайтын әр түрлі факторлар, қызметінің қауіпсіздігін төмендететін және одан әрі өсуін тежеуші, логистика сияқты, қаржыландырудың

жеткіліксіздігі, әкімшілік кедергілер және бизнес-органың менталитеті. Орта және ірі бизнестің өсуін шектеуші бірқатар теріс факторлары анықталды. Осы факторлар мемлекет тарапынан, Қазақстандағы кәсіпкерлік қауіпсіз жұмыс істеу және әрі қарай дамуы үшін қолдау және қолайлы жағдайлар жасауға көп көңіл талап етеді.

Кілт сөздер: кәсіпкерлік қызмет, қауіпсіздікті қамтамасыз ету, экономикалық реформалар, қауіпкер, тәуекел, фактор, мемлекеттік қолдау, кәсіпкерлік субъектілер.

С.Г. Симонов, С. Жанузакова

Становление предпринимательства и обеспечение безопасности бизнеса в Республике Казахстан

В статье рассмотрены этапы становления предпринимательства в Республике Казахстан, вопросы обеспечения безопасности бизнеса и анализ эволюции законодательной базы предпринимательской деятельности. Представлены принятые за годы независимости законы, стратегические планы и государственные программы по поддержке бизнеса и обеспечению безопасности. В настоящее время законодательство о предпринимательской деятельности представляет собой огромный массив нормативных правовых актов различной отраслевой принадлежности, которые систематизированы в единую базу в виде Гражданского кодекса и Предпринимательского кодекса Республики Казахстан. В целях повышения конкурентоспособности казахстанских предприятий и обеспечения безопасности за последние годы разработаны такие программы, как «План нации «100 конкретных шагов», «Нұрлы жол» на 2015–2019 годы, «ДҚБ-2020». Данные программы нацелены на сохранение действующих и создание новых предприятий, а также оказание им нефинансовой поддержки по информационно-аналитическому обеспечению, развитию предпринимательского потенциала, внедрению инновационных технологий, повышению производительности. Проанализирована динамика количества зарегистрированных предприятий малого и среднего бизнеса. Подчеркнуто, что рост количества предприятий подтверждает эффективность проводимых в стране реформ, но данная тенденция свойственна лишь субъектам малых форм хозяйствования, чего нельзя сказать о среднем и крупном бизнесе. Росту последних препятствуют различного рода дестабилизирующие факторы, снижающие безопасность функционирования и сдерживающие дальнейший рост, такие как логистика, недостаточность финансирования, административные барьеры и менталитет бизнес-среды региона. Выявлен ряд дестабилизирующих факторов, сдерживающих рост среднего и крупного бизнеса. Определено, что данные факторы требуют больше внимания со стороны государства, поддержки и создания благоприятных условий для безопасного функционирования и дальнейшего развития предпринимательства в Казахстане.

Ключевые слова: предпринимательская деятельность, обеспечение безопасности, экономические формы, угрозы, риск, фактор, государственная поддержка, субъекты предпринимательства.

References

- 1 Zakon SSSR ot 19 noiabria 1986 h. «Ob individualnoi trudovoi deiatelnosti» [The laws of the USSR dated November 19, 1986 «On self-employment»]. *www.zaki.ru* Retrieved from <http://www.zaki.ru/pagesnew.php?id=1820> [in Russian].
- 2 Zakon SSSR ot 26 maia 1988 h. «O kooperatsii v SSSR» [USSR Law dated 26 May 1988 «On Cooperation in the USSR»]. *www.zaki.ru* Retrieved from <http://www.zaki.ru/pagesnew.php?id=10898> [in Russian].
- 3 Zakon Kazakhskoi SSR ot 11 dekabria 1990 h. «O svobode khoziaistvennoi deiatelnosti» [Law of the Kazakh SSR dated 11 December 1990. «On the freedom of economic activity»]. *online.zakon.kz* Retrieved from http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1000319 [in Russian].
- 4 Zakon Kazakhskoi SSR ot 11 iyunia 1991 h. «Ob obrashchenii tsennykh bumazh i fondovoi birzhe v Kazakhskoi SSR» [Law of the Kazakh SSR dated 11 June 1991 «On the circulation of securities and stock exchange in Kazakh SSR»]. *online.zakon.kz* Retrieved from http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1000532 [in Russian].
- 5 Zakon Kazakhskoi SSR ot 21 iyunia 1991 h. «O khoziaistvennykh tovarishchestvakh i aktsionernykh obshchestvakh» [Law of the Kazakh SSR dated 21 June 1991 «On Business Partnerships and Joint Stock Companies»]. *online.zakon.kz* Retrieved from http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1000574 [in Russian].
- 6 Zakon Respubliki Kazakhstan ot 25 dekabria 1991 h. «O nalohovoi sisteme v Respublike Kazakhstan» [Law of the Republic of Kazakhstan dated 25 December 1991 «On the tax system in the Republic of Kazakhstan»]. *online.zakon.kz* Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1000875 [in Russian].
- 7 Postanovlenie Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 10 iyunia 1994 h. «Hosudarstvennaia prohramma podderzhki i razvitiia predprinimatelstva v Respublike Kazakhstan na 1992–1994» [President of the Republic of Kazakhstan Decree dated June 10, 1994 «State program of support and development of entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan for 1992–1994»]. *online.zakon.kz* Retrieved from http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003028 [in Russian].
- 8 Zakon Respubliki Kazakhstan ot 04 iul'ia 1992 h. «O zashchite i podderzhke chastnogo predprinimatelstva» [Law of the Republic of Kazakhstan dated July 4, 1992 «On the protection and support of entrepreneurship»]. *online.zakon.kz* Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1001352 [in Russian].

- 9 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 5 marta 1993 h. «O Natsionalnoi prohramme razhosudarstvenniia i privatizatsii v Respublike Kazakhstan na 1993–1995 h. (II-oi etap)» [The Republic of Kazakhstan President's Decree dated 5 March 1993 «On the National Program of denationalization and privatization in the Republic of Kazakhstan for 1993-1995 (II-nd stage)»]. *adilet.zan.kz* Retrieved from http://adilet.zan.kz/rus/docs/U930001135_/links [in Russian].
- 10 Zakon RK ot 7 aprelia 1995 h. «O bankrotstve» [Law of the Republic of Kazakhstan dated 7 April 1995 «On Bankruptcy»]. *online.zakon.kz* Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008127 [in Russian].
- 11 Zakon Respubliki Kazakhstan ot 30 marta 1995 h. «O Natsionalnom Banke Respubliki Kazakhstan» [Law of the Republic of Kazakhstan dated 30 March 1995 «On the National Bank of the Republic of Kazakhstan»]. *online.zakon.kz* Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003548 [in Russian].
- 12 Zakon Respubliki Kazakhstan ot 24 aprelia 1995 h. «O nalohakh i druhih obiazatelnykh platezhakh v biudzhete» [Law of the Republic of Kazakhstan dated 24 April 1995 «On taxes and other mandatory payments to the budget»]. *online.zakon.kz* Retrieved from http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007159 [in Russian].
- 13 Zakon Respubliki Kazakhstan ot 19 iyunia 1997 h. «O hosudarstvennoi podderzhke maloho predprinimatelstva» [Law of the Republic of Kazakhstan dated June 19, 1997 «On State Support of Small Business»]. Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007970 [in Russian].
- 14 Law of the Republic of Kazakhstan dated June 19, 1997 «On the individual business» *online.zakon.kz* Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007998 [in Russian].
- 15 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 31 dekabria 1998 h. «O hosudarstvennoi prohramme razvitiia i podderzhki maloho predprinimatelstva v Respublike Kazakhstan na 1999-2000 hh.» [The Republic of Kazakhstan Decree of the President dated December 31, 1998 «On State program of development and support of small business in the Republic of Kazakhstan 1999-2000»]. *adilet.zan.kz* Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U030001268> [in Russian].
- 16 P. 1 st. Zakona Respubliki Kazakhstan ot 19 iyunia 1997 h. «O hosudarstvennoi podderzhke maloho predprinimatelstva» [n. 1, Art. 3 of the Law of the Republic of Kazakhstan dated June 19, 1997 «On state support of small business»]. *online.zakon.kz* Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007970 [in Russian].
- 17 Zakon Respubliki Kazakhstan ot 28 fevralia 1997 h. «O hosudarstvennoi podderzhke priamykh investitsii» [Law of the Republic of Kazakhstan dated February 28, 1997 «On state support of direct investments»]. *online.zakon.kz* Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007257 [in Russian].
- 18 Zakon Respubliki Kazakhstan ot 21 iulia 2007 h. «O hosudarstvennykh zakupkakh» [Law of the Republic of Kazakhstan dated 21 July 2007 «On public procurements»]. *online.zakon.kz* Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30115056 [in Russian].
- 19 Potrubach, N.N., Gorbunov, N.M., Kolosov, A.V., Maksutov, R.K. (2008). Problemy obespecheniia bezopasnosti khoziaistvovaniia [Security issues management]. Khabarovsk: Dalnevostochnaia akademiia hosudarstvennoi sluzhby [in Russian].
- 20 Zakon Respubliki Kazakhstan ot 31 ianvaria 2006 h. «O chastnom predprinimatelstve» [Law of the Republic of Kazakhstan dated January 31, 2006 «On private entrepreneurship»]. *online.zakon.kz* Retrieved from http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30044096 [in Russian].
- 21 Prohramma Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 20 maia 2015 h. Plan natsii «100 konkretnykh shahov» [President of the Republic of Kazakhstan program on May 20, 2015 «Nation Plan» 100 concrete steps]. *adilet.zan.kz* Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000100> [in Russian].
- 22 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 6 aprelia 2015 h. Hosudarstvennaia prohramma infrastruktornogo razvitiia «Nurly zhol» na 2015–2019 h. [The Republic of Kazakhstan President's Decree of April 6, 2015. «The state program of infrastructure development» Nurly Zhol «for 2015-2019»]. *adilet.zan.kz* Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1500001030> [in Russian].
- 23 Postanovlenie Pravitelstva Respubliki Kazakhstan ot 31 marta 2015 h. Ob utverzhenii Edinoi prohranny podderzhki i razvitiia biznesa «Dorozhnaia karta biznesa 2020» [Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated March 31, 2015. «On approval of common programs of business support and development of the» Business Road Map 2020]. *adilet.zan.kz* Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1500000599> [in Russian].
- 24 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan – Lidera Natsii N.A. Nazarbaeva Narodu Kazakhstana «Stratehiia «Kazakhstan-2050»: Novyi politicheskii kurs sostoiavshegosia hosudarstva» [Message from the President of the Republic of Kazakhstan – Leader of the Nation N.A. Nazarbaev to the people of Kazakhstan «Strategy» Kazakhstan-2050 «: new political course of established state»]. Astana. (2012, 14 December). *adilet.zan.kz* Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1200002050> [in Russian].
- 25 Hrazhdanskii kodeks Respubliki Kazakhstan [The Civil Code of the Republic of Kazakhstan (general)]. *online.zakon.kz* Retrieved from http://online.zakon.kz/document/?doc_id=1006061 [in Russian].
- 26 Kodeks Respubliki Kazakhstan ot 29 oktiabria 2015 h. «Predprinimatelskii kodeks Respubliki Kazakhstan» [Code of the Republic of Kazakhstan dated October 29, 2015 «Entrepreneurial Code of the Republic of Kazakhstan»]. *adilet.zan.kz* Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000375> [in Russian].

G.S. Saktaganova

*L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan
(E-mail: Saktaganova_gs@mail.ru)*

Development of measures to improve the quality of personnel management functions

At the present stage structural changes in economy and rapid development of science and technology led to increase of a human factor role in production and management. It is quite natural that at each entity there is a necessity for determination of number of personnel, for effective system of matching, hiring and placement of personnel, for providing their occupation inclusive of production interests and the worker's interests, in system of compensation for work, in considering of individual problems of workers, improvement of their social conditions and vacation. Improving the efficiency of personnel management can be achieved by using the following factors: improvement of labor organization; involving personnel in process control; training and development of staff through systematic training and improvement of qualification of workers. In the article are given recommendations about forming and development of an effective personnel management system on the example of ENU of L.N. Gumilev on the basis of application of methods of material and moral incentives, are offered actions for increase an effectiveness of personnel management in organization. Are given expected results from implementation of complex actions for increase effectiveness of personnel management system. In general, the expected results, the implementation of the recommendations and measures to improve the functions of personnel management will improve the quality of HR functions that contribute to the revitalization of the work of staff, as well as the formation and development of an effective system of personnel management. The expected results include: improvement of quality of work of personnel; increase in prestigiousness of the entity and forming of motivation of revenues to work; forming of trust to the entity in general and to workers in particular; forming of the corporate philosophy and corporate ethics of the entity based on mutual assistance, creativity and self-realization of each worker.

Keywords: personnel management, strategy, efficiency, material and moral incentive, motivation by personnel, adaptation of personnel.

Today by a number of researchers it is confirmed that informing the contractor increases the productivity by 12-15 % on results of his work. So that in order to effectively use money as a motivator, it is necessary to pay a competitive salary for attraction and retainment of specialists, and also to connect a payment for work with workmanship or result that the award was commensurable with real efforts of the worker [1; 90]. It is also possible to use system of non-material stimulation. It is vital that the head of the organization was able to express the gratitude for work when the worker it deserved. Thereby, worker's pleasant emotions would be associated with high-quality and timely work performance (Fig. 1).

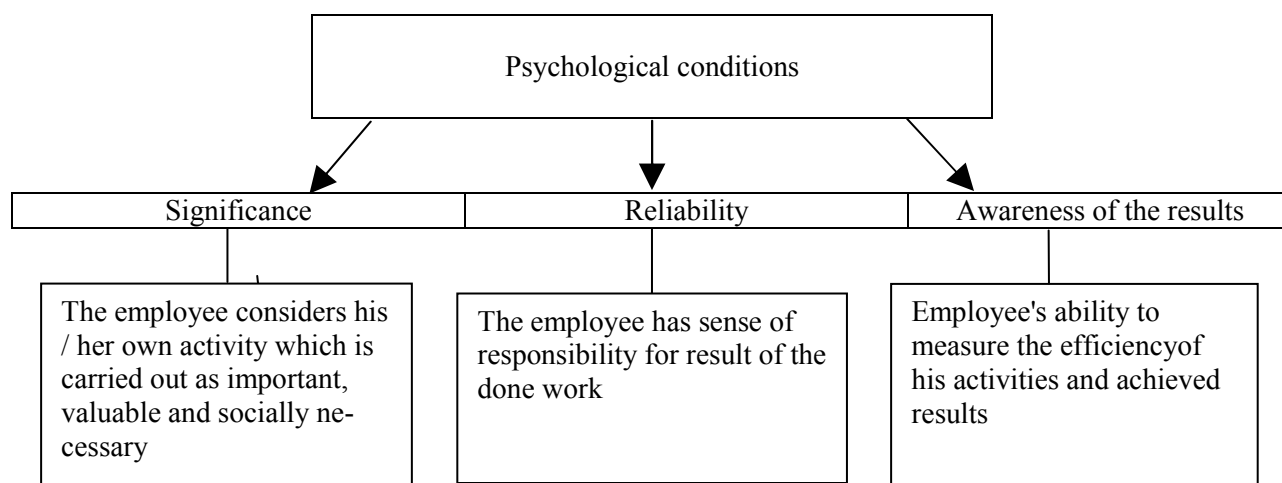

Figure 1. Three basic psychological states that influence employee's motivation and feeling of satisfaction (Created by the author according to a source [1])

A key role in this process plays the assessment system of final results of activities, development of the principles and approaches to matching the criteria for evaluation of their levels [2; 254].

Today for an efficiency evaluation, both the companies, and certain workers in management, the set of techniques is applied. For example, the balanced scorecard BSC, management by objectives of MBO, business performance management of BPM, management on the basis of key performance indicators - KPI (Key Performance Indicators) can be translated as «key indicators of effectiveness», «key performance indicators». «Efficiency» and «effectiveness» essentially different concepts. One of the best translations are «key indicators of activities (KIA)» [3; 25].

Management by objectives technology - MBO was offered by Peter Drucker in the 50s of the 20th century [4]. The management system on the purposes gives the chance to considerably increase objectivity of staff evaluation which is carried out on the basis of not personal qualities, but rather the job results of the specific contractor.

This system lashes categories «satisfaction with work», «knowledge of result», «material stimulation» in a single whole that promotes to estimate activities of the employee using an integrated approach.

In the conditions of growth of the competition and global crises, personnel management can reach the efficiency only if it embodies the principles of strategic management taking into account monitoring of a situation in the future [5; 114]. Application of a strategic approach in the field of personnel management is required from a management of all levels of understanding not only modern motivation of workers, but also the prospects of its possible development depending on a condition of the market environment and those conditions in which people in several years can live. The purpose of strategic management by personnel is to provide the coordinated and adequate condition of the external environment forming of labor capacity of the organization.

The essence of a strategic approach consists in forming of the stable long-term line item directed to the solution of effective objectives taking into account changes of the external environment. Now in connection with application of the strategic approach to personnel management, the role of social policy increased in world practice of management.

When the overall HR management strategy is determined, there is an objective need to establish a human resources management function, which will be combined as much as possible with this strategy. Personnel management strategy allows to link the many aspects of human resource management in order to optimize their impact on employees, primarily on their work motivation. In each case, the personnel management strategy may cover some of its components, for example the HR function.

The strategy of personnel management provides the solution of a number of tasks:

- timely providing the company with workers of the set qualification and in necessary quantity;
- optimization of the personnel structure;
- development of human potential and its sustainable use for the implementation of business strategies;
- development and improvement of human resources management;
- change in behavior of employees;
- determination of models of compensation, material and moral incentive of workers;
- training, advanced training, human resources development, instilling of skills of strategic thinking;
- forming of a corporate culture, binding of the person to firm;
- creation of conditions for implementation of the rights and obligations of personnel provided by the labor law;
- transformation of services of human resources management (their transformation from bureaucratic into marketing structures);
- creating favorable conditions of work [6].

Before developing strategy it is necessary to analyse structure of personnel of the entity, technology, the markets of products and work, social values, employment relationships, a demographic situation, efficiency of use of working hours and the development of production and employment this the forecast. Need of coordination among themselves of the strategy of personnel management and the strategy of an entrepreneurship covers the main management functions and includes: matching, employment and selection of personnel of the organization; adaptation of personnel development of an organizational structure; development and personnel training; staff evaluation; motivation of personnel; the best use of potential of workers and its remuneration.

Based on the study and evaluation of the organization of personnel service activities, as well as the results of the functional - cost analysis the following recommendations on the formation and development of

an effective human resource management system through improved management functions on the basis of material and moral stimulation methods have been developed (Table 1)

Table 1

Recommendations about forming and development of an effective personnel management system in L.N. Gumilyov Eurasian National University

Name of criteria	Results of assessment and recommendation
Organizational structure	<ol style="list-style-type: none"> 1. To allocate personnel department in structure as separate department which submits directly to the rector of university. 2. To carry out the analysis of responsibility, levels of independence of the solution of amount of works. 3. To carry out the analysis of interactions between departments and to create accurate structure
Personnel	<ol style="list-style-type: none"> 1. Develop policies for recruitment, where compulsorily before the selection of the personnel must be signed by the shape of the selection of personnel, where there will be a visa of head of the department where you want the first head specialist visa, visa Chief of Staff and Head of Finance Division visa. Without this form of reception staff should not be carried out. 2. Develop a plan for career development for each university management structure, training- internship, professional development.
Adaptation of personnel	<ol style="list-style-type: none"> 1. The personnel department must coordinate with the heads of departments before beginning of the work about the task of the person on probation, you must provide the person with what he expects and what the employer will have to wait for
Development and personnel training	<ol style="list-style-type: none"> 1. To plan personnel training for a year. For a management of personnel will be to consider and approve much quicker and more effectively the annual plan of training, than every time to sign requests, studying each separate case. 2. For human resources department: to carry out staff evaluation, to reveal weaknesses of personnel, to determine talented allowances for development and to develop the training plan, minimizing costs of university together with heads of department

Note: It is made by the author according to a source [7, 8].

Personnel management functions are closely related to each other and form together a definite system of work with personnel, where changes in the composition of each function, make it necessary to adjust all other related functional tasks and responsibilities. An integrated approach to the management of a unity of all functions possible to identify the new character of the control - the function of personnel management. It is necessary to carry out a number of measures to improve the management effectiveness (Table 2).

Table 2

Necessary actions for increase in managerial effectiveness of personnel of the organization

Name of ways to improve the effectiveness of the Action	Plan
Material stimulation of work - to introduce a monthly evaluation system	<ul style="list-style-type: none"> - to introduce a monthly evaluation system; - each employee shall be acquainted with system of assessment of activities; - creation of an estimative leaf of an interview; - it is necessary to hold a meeting where innovations will be specified; - there shall be a printed information, regulations on system of assessment and surcharges
Improving the organization of work, involving staff in the management process	<ul style="list-style-type: none"> -to review the organizational structure; -to conduct survey, considering opinion of workers by reorganization organizational structures; - to enter an anonymous box of offers, to place emphasis on the fact that the ideas were taken from accounting of opinion of workers in case of adoption of some decisions; - quarterly each department shall represent the worker for a meeting with the first head at dinner, every time the new employee having dinner shall shares impressions and to feel that he is ready to be listened to
Training and personnel development, improvement of quality of work	<ul style="list-style-type: none"> - besides the human resource department shall create the database qualification of employees and fill up it with data; To reveal talented workers, to bring in a personnel allowance; - to train experienced workers in a coaching, to establish surcharge for trainings, to carry out internal training of young personnel
Ensuring stability of employment	<ul style="list-style-type: none"> - to allocate percent from total income for training of all staff of university every year, this budget approximately in equal proportions shall be distributed on divisions of university, at the beginning of a year each chief of division shall send the training plan of employees to personnel department, according to the selected budget; - the HP department constitutes the general plan and claims at the top manager. <p>Further training of the organization shall pass according to this plan</p>
Development and implementation of various social economic programs	<ul style="list-style-type: none"> - to continue provision sanatoria for workers, camps for children; - to offer a choice of workers health insurance; - to continue the program of sports rehabilitation for children;

Note: It is made by the author according to a source [8].

Improving the efficiency of personnel management can be achieved by using the following factors: improvement of labor organization; involving personnel in process control; training and development of staff through systematic training and improvement of qualification of workers.

It should be noted that changes concerning enhancement of management functions by personnel led to development of a complex of actions for increase in managerial effectiveness of personnel of the organization. Implementation of these actions will allow to increase effective management of personnel and to improve quality of work of personnel (Fig. 2).

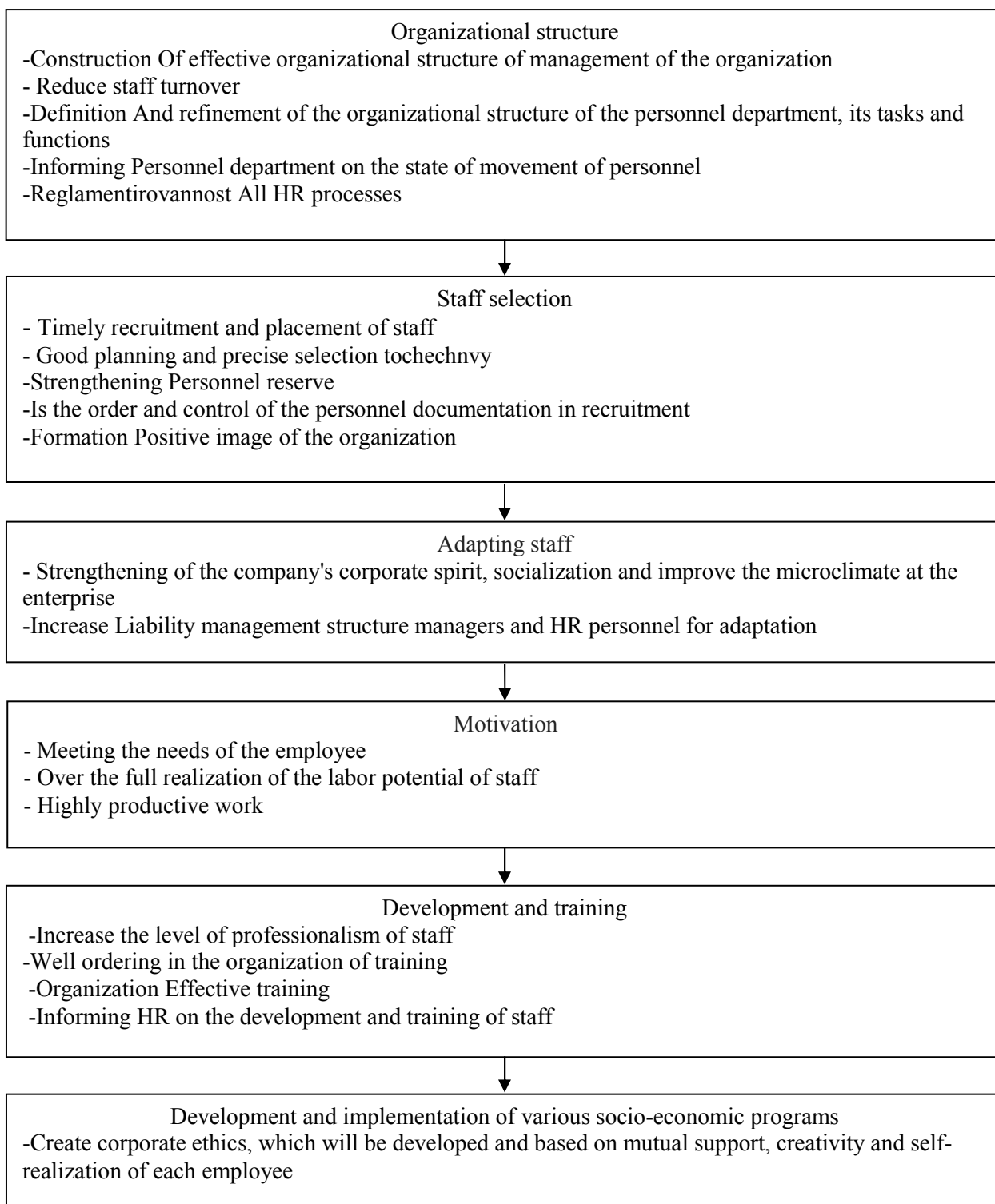

Figure 2. Expected results of the implementation of measures to improve the efficiency of personnel management system (compiled by the author according to the source [9])

According to the figure 1 it is possible to state that the expected results include: improvement of quality of work of personnel; increase in prestigiousness of the entity and forming of motivation of revenues to work; forming of trust to the entity in general and to workers in particular; forming of the corporate philosophy and corporate ethics of the entity based on mutual assistance, creativity and self-realization of each worker. As management function «the management of personnel» is directed to uniting, interconnecting and coordinating all other functions in a whole.

Implementation of complex of measures on increase of efficiency of the personnel management system at the enterprise will be based on the following principles:

- Maximum use of labor potential of workers for the solution of the current and perspective tasks;
- Stimulation of personnel of the company to the professional growth, enhancement of skills, training;
- Creations of conditions for timely acquisition of necessary qualification and increase in skill level and to development of creative capabilities;
- Social responsibility of the company for each worker;
- The advancing training and fixed increase in qualification level of all categories of personnel.

Social efficiency of the offered actions for enhancement of personnel management methods first of all is shown in the form of a possibility of achievement positive, and also decrease in changes, negative from the social point of view, at the entity of L.N. Gumilyov Eurasian National University. From implementation of this package of measures for increase in system effectiveness of personnel management it is necessary to refer the following to positive results:

- ensure personnel adequate standard of living (favorable conditions of work, decent wages and social protection at the enterprise level);
- implementation and development of the individual abilities of employees;
- Favorable socio-psychological climate (opportunities for communication, awareness, relatively conflict-free relationship with the leadership and colleagues);
- Decrease in level of a staff turnover.

In general, the expected results, the implementation of the recommendations and measures to improve the functions of personnel management will improve the quality of HR functions that contribute to the revitalization of the work of staff, as well as the formation and development of an effective system of personnel management.

References

- 1 Лесбаева Г.Т. Управление персоналом: учеб. пос. / Г.Т. Лесбаева. — Алматы: Ценные бумаги, 2003. — 160 с.
- 2 Спивак В.А. Организационное поведение и управление персоналом / В.А. Спивак. — СПб.: Питер, 2000. — 416 с.: ил. (Сер. «Учебники для вузов»).
- 3 Алексей Ключков «КРІ и мотивация персонала» — HR библиотека России-2002 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://marketing.wikireading.ru/12499>.
- 4 Управление по целям [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.hr-portal.ru/article/upravlenie-pocelyam>.
- 5 Генкин Б.М. Экономика и социология труда / Б.М. Генкин. — 7-е изд., доп. — М.: Норма, 2007. — 448 с.
- 6 Веснин В.Р. Управление персоналом: теория и практика: учебник / В.Р. Веснин. — М.: Проспект, 2009. — 688с.
- 7 Веснин В.Р. Практический менеджмент персонала. Пособие по кадровой работе / В.Р. Веснин. — М., 2001. — С. 316–318.
- 8 Кибанов А.Я. Управление персоналом организации. Практикум: учеб. пос. / А.Я. Кибанов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2009. — С. 365.
- 9 Положение «Об отделе кадров Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева». — Астана, 2012 г.

Ғ.С. Сақтағанова

Қызметкерлерді басқару функцияларының сапасын жетілдіру бойынша іс-шаралар әзірлеу

Қазіргі кезеңде экономикадағы құрылымдық өзгерістер және ғылым мен техниканың қарқынды дамуы өндірісте және басқаруда адамдық фактордың рөлі өсуіне әкеп соқты. Әрине, әрбір кәсіпорында қызметкерлер санын айқындау, тиімді жүйені іріктеу, кадрларды жалдау және орналастыру, өндіру және қызметкерлердің мүдделерін ескере отырып, оларды жұмыспен қамтамасыз ету, еңбегі үшін сыйақы жүйесін жетілдіру, жеке қызметкерлердің проблемаларын ескере отырып, олардың тұрмыстық жағдайын және демалыс жүйесін жақсарту қажеттілігі туындайды. Мақалада материалдық және моральдық ынталандыру әдістерін қолдану негізінде Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ үлгісінде қызметкерлерді басқару тиімді жүйесін қалыптастыру және дамыту жөніндегі ұсыныстар берілген. Ұйымдағы қызметкерлерді басқару тиімділігін арттыру үшін іс-шаралар ұсынылған. Персоналды басқару жүйесінің тиімділігін арттыру бойынша іс-шаралар жүйесінің іске асырудан күтілетін нәтижелер келтірілген. Жалпы, күтілетін нәтижелер, қызметкерлерді басқару функциясын жетілдіру

бойынша іс-шаралар мен ұсыныстарды жүзеге асыру кезінде, кадр қызметінің жұмысын жандандыруға, сондай-ақ қызметкерлерді басқару тиімді жүйесінің қалыптастыру және дамуына ықпал ететін, қызметкерлерді басқару функцияларын сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: қызметкерлерді басқару, стратегия, тиімділік, материалдық және моральдық ынталандыру, қызметкерлердің уәждемесі, қызметкерлердің бейімделуі.

Г.С. Сактаганова

Разработка мероприятий по совершенствованию качества функций управления персоналом

На современном этапе структурные изменения в экономике и стремительное развитие науки и техники привели к возрастанию роли человеческого фактора в производстве и управлении. Вполне естественно, что на каждом предприятии возникает необходимость в определении численности персонала, в эффективной системе подбора, найма и расстановки кадров, в обеспечении их занятости с учетом интересов производства и самого работника, в системе вознаграждения за труд, в учете индивидуальных проблем работников, улучшении их бытовых условий и отдыха. В статье даны рекомендации по формированию и развитию эффективной системы управления персоналом на примере ЕНУ имени Л.Н.Гумилева на основе применения методов материального и морального стимулирования, предложены мероприятия для повышения эффективности руководства персонала организации. Приведены ожидаемые результаты от реализации комплекса мер по повышению эффективности системы управления персоналом. В целом ожидаемые результаты при реализации рекомендаций и мероприятий по совершенствованию функций управления персоналом позволят повысить качество функций управления персоналом, способствующих активизации работы кадровой службы, а также формированию и развитию эффективной системы управления персоналом организации.

Ключевые слова: управление персоналом, стратегия, эффективность, материальное и моральное стимулирование, мотивация персоналом, адаптация персонала.

References

- 1 Lesbayeva, G.T. (2003). Upravlenie personalom [Personnel management]. Almaty: Tsennye bumahi [in Russian].
- 2 Spivak, V.A. (2000). Orhanizatsionnoe povedenie i upravlenie personalom [Organizational behavior and management of personnel]. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
- 3 Klochkov, Alexey. KPI i motivatsiia personala» — HR biblioteka Rossii-2002 h [«KPI and motivation of personnel» — HR library of Russia-2002 g]. *marketing.wikireading.ru* Retrieved from <https://marketing.wikireading.ru/12499> [in Russian].
- 4 Upravlenie po tseliam [Management by objectives]. *www.hr-portal.ru* Retrieved from <http://www.hr-portal.ru/article/upravlenie-pocelyam> [in Russian].
- 5 Genkin, B.M. (2007). Ekonomika i sotsiologhiia truda [Economy and sociology of work]. Moscow: Norma [in Russian].
- 6 Vesnin, V.R. (2009). Upravlenie personalom [Personnel management]. Moscow: Prospect [in Russian].
- 7 Vesnin, V.R. (2001). Prakticheskii menedzhment personala. Posobie po kadrovoi rabote [Practical management of personnel. Benefit on personnel work]. Moscow [in Russian].
- 8 Kibanov, A.Ya. (2009). Upravlenie personalom orhanizatsii. Praktikum [Personnel management of the organization. Practical work. Education guidance]. Moscow: INFRA-M [in Russian].
- 9 Polozhenie «Ob otdele kadrov Evraziiskoho natsionalnogo universiteta imeni L.N.Humileva» [The statement «On the human resource department of L.N. Gumilyov Eurasian National University». (2012). Astana [in Russian].

O. Ozpence¹, E.S. Madiyarova², Zh.T. Konurbayeva², A. Eckert²

¹*Pamukkale University, Denizli, Turkey;*

²*D. Serikbayev East Kazakhstan state technical university, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan
(E-mail: emadiyarova@mail.ru, kzhadyra@yandex.kz)*

The development of small and medium business: of Kazakhstan and foreign experience

The article presents the results of research of tendencies of development of domestic small and medium-sized businesses, assessed in comparison with other countries. Comparative analysis of the development of the SME sector of Kazakhstan and other countries shows noticeable gap in our country on such indicators as the contribution of SMEs to GDP and employment. World experience shows that if the state wants to develop dynamically and steadily, its socio-economic programs should always include measures to stimulate small and medium business. The experience of foreign countries shows that the main financial instrument of the innovation policy in SMEs is the use of state budget funds, although the indirect tool of state support for research and development through tax incentives is also important. Thus, the leading role of the state in the development of the innovation process should manifest itself not only in direct funding, but tax incentives and high-tech business, and in encouragement of investment in high-tech industry. The role of small business innovation is determined by such important aspects as a contribution to the production of GDP, the impact on the structure of the economy, creating a competitive environment, the growth of effective demand, the development of scientific and technological progress, as well as in solving social and political problems. In the current difficult situation it SMEs can act as a stabilizer, and therefore entitled to the appropriate attention of society and state.

Keywords: innovation business, small and medium businesses, international experience business development, EXPO 2017.

The main major component of national economies of developed countries is small and medium enterprises (hereinafter SMEs). Of course, in turn, large enterprises determine the scientific, technical and industrial potential of the country, the SMEs, the most common forms of business life. They provide stable development of the country, as social element, and economic. Increased dynamism, flexibility, innovative activity, ability to quickly create new industries and generate new jobs is the main differences between the SME sector.

The basis of the economy of any state is the development of small and medium-sized businesses. When there is no development of entrepreneurship in the country, it is impossible to talk about stability of the macroeconomic situation in the state. Kazakhstan immediately after independence, the development of small and medium business as an important direction of the economy [1].

A priority of state policy was comprehensive support for small and medium-sized businesses. And despite the difficult economic situation in the country in the early and mid 90-ies of the twentieth century, the number of subjects of small and average business and the number of people employed in this sector grew constantly. The crisis economic situation which developed in our country in mid-2015 and continued up to the present time, not much impact on the number of active subjects of small and average business.

The total number of active subjects of small and average business in the Republic on March 1, 2016 has made more than 1 million 300 thousand. The share of this sector in GDP is about 25 %. This figure again emphasizes the importance of state support of small and medium-sized businesses.

According to the statistics Committee of the Republic of Kazakhstan as of March 1, 2016 the number of active subjects of small and average business, in comparison with the corresponding date of the previous year decreased by 1,5 %. The total number of subjects of small and average business, the share of individual entrepreneurs made up of 72.5 %, farming – 13,7 %, legal entities of small business – 13,6 %, legal entities medium enterprises – 0,2 % (Table).

As can be seen from table 1, the most active in this sector are the residents of South Kazakhstan, Almaty and East Kazakhstan regions, as well as the inhabitants of the cities of Almaty and Astana. In most other regions, the number of active subjects of small and medium enterprises is much less. Despite the overall reduction of active subjects of small and average business, the number of legal entities small business by March 1, 2016 was increased by almost 20 % in comparison with the previous period. According to the

Agency statistics, the share of contribution of SME in GDP in our country at the end of 2016 amounted to 31.7%. However, it is too low. Therefore, the state set a strategic goal by 2020 to increase the share of SMEs in GDP of 7-10%.

Table

The number of active subjects of small and average business on March 1, 2016 [2]

Region	All	Including				All the percentage ratio to the period of the next year
		Small business	Medium business	Individual entrepreneurship	Farms	
The Republic of Kazakhstan	1 320 896	179 968	2 931	957 029	180 968	98,5
Akmola region	50 656	5 030	130	41 943	3 533	94,9
Aktobe region	51 228	7 179	98	39 721	4 230	95,2
Almaty region	160 936	6 603	138	109 056	45 139	99,5
Atyrau region	47 766	5 986	91	39 771	1 918	89,7
West Kazakhstan region	41 313	4 366	85	32 501	4 361	99,1
Zhambyl region	67 071	3 962	60	47 487	15 793	91,3
Karaganda region	87 512	13 985	193	66 803	6 531	96,4
Kostanay region	62 071	5 981	161	521 281	4648	91,3
Kyzylorda region	40 553	4 526	73	33 183	2 771	96,4
Mangistau region	47898	6 198	87	40 371	1 242	99,4
South Kazakhstan region	188 395	13 213	162	106 717	68 303	97,4
Pavlodar region	45 633	6 911	96	35 264	3 362	103,7
North Kazakhstan region	35 566	3 866	140	28 745	2 812	69,2
East Kazakhstan region	104611	8 192	166	80 990	15 923	90,4
Astana	101 890	27 811	305	73 770	4	108,3
Almaty	187 566	56 159	946	130 086	375	104,6

It should be noted that the low contribution of SMEs to GDP (20,2) compared to developed countries (Germany – 57%, UK – 52%, US – 52%, France – 50%) is caused by the fact that a large share of GDP creates big business (7% big business creates 70% of GDP represented by oil and mining sectors). This situation reflects the structure of our business, for the most part concentrated in the primary industries [2].

Comparative analysis of the development of the SME sector of Kazakhstan and other countries shows noticeable gap in our country on such indicators as the contribution of SMEs to GDP and employment. In the world practice a large number of small and medium-sized companies and enterprises. For example, in the US, the EU operates more than 20 million companies in China, there are about 40 million small and medium enterprises, while in Kazakhstan two dozen times less. However, when comparing it is necessary to remember about the objective specific features of development of entrepreneurship in different countries, due to historical and cultural traditions, level of economic development, and the legislative and institutional conditions of SME sector support in one country or another [3].

The share of annual volumes of output by subjects of SME in the United States, the European Union and Asia (China) ranges from 52% to 60% (picture 1). In Kazakhstan, this share is almost 3 times lower and amounts to 17% [2]. In foreign countries small and medium business is the main employment of the population, thus contributing to the innovative potential of the economy. The share of employed in small and medium-sized companies in developed countries and also in Russia makes approximately 50% to 75% economically active population. In Kazakhstan the share of the population employed in the SME sector in total employment is also much lower than in developed countries in 2015, this figure has reached level 37%.

At the same time, the share of SMEs in total all enterprises in Kazakhstan is 95 and almost reached the world average values of the same indicator, which is 98-99% [2].

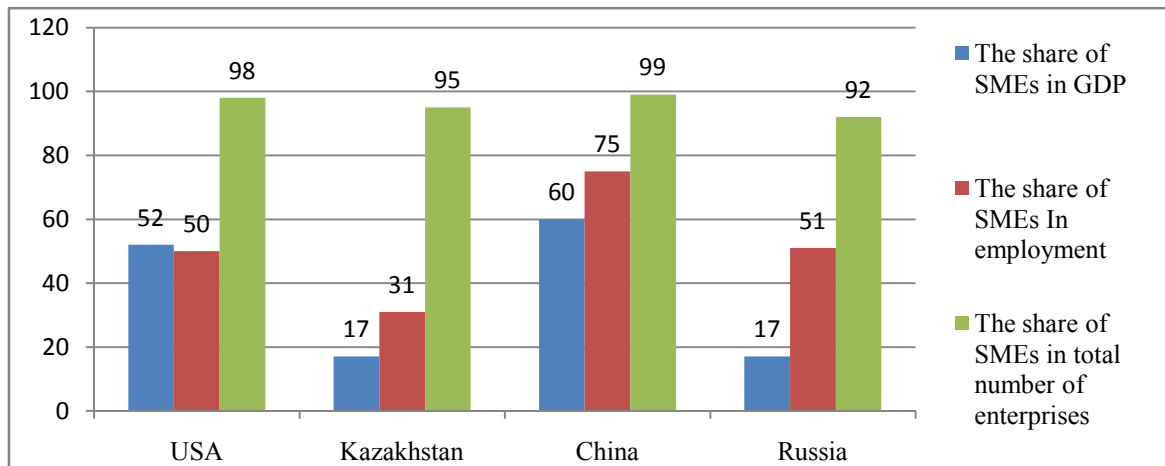

Figure 1. Comparison of macroeconomic indicators of SMEs of Kazakhstan with other countries in 2015

Thus, to some extent, modest in comparison with developed countries the contribution of small and medium-sized enterprises of Kazakhstan in production of value added and job creation due to the current sectoral structure of production, which, in turn, is determined by the availability of natural resources, technologies and production scales [4].

On the sectoral structure of the Kazakhstan SME sector also differs from developed countries. If the SMEs in our country are mainly based, as noted earlier, in the sphere of wholesale and retail trade – their share is 44 %, in agriculture – 19 %, in economically developed countries, the structure of SMEs by sector looks different. So, in the US, obviously the predominance of the service sector (58 %), more than 20 % small businesses operates in the spheres of construction and trade, while the industry employs only 2 % small businesses. The EU is also the largest number of SMEs is concentrated in the service sector – 23 %, at the same time in the sphere of construction and trade, 33 % and in the industries employing 7 %. In Russia, as in Kazakhstan, the largest share in sectoral structure of SME to trade, while agriculture employs only 3 % SMEs and in industry – 16 % (Fig. 2).

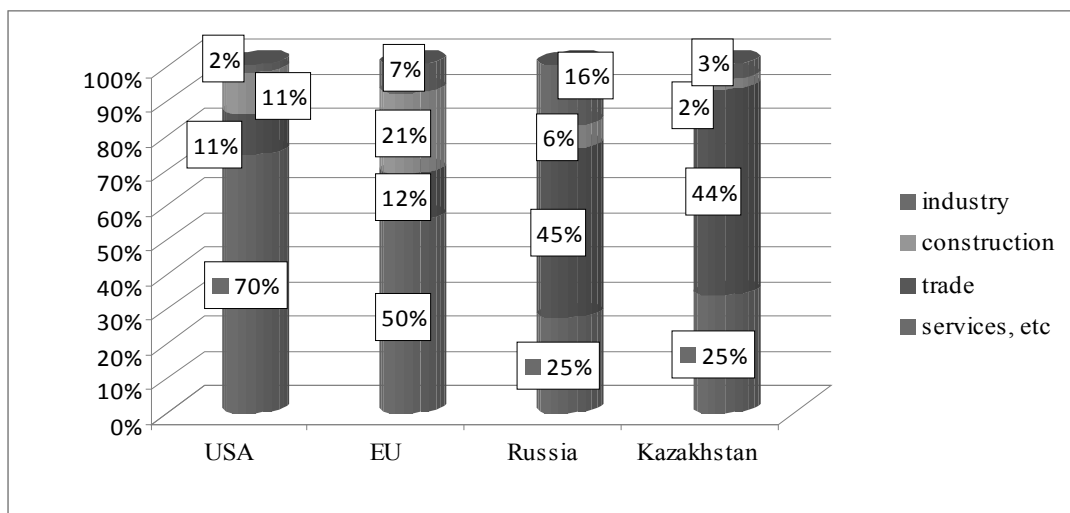

Figure 2. Sectoral structure of small and medium business in the world for 2015

The President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev in his message to the people of Kazakhstan New Kazakhstan in the new world tasked: state holding companies which play an important role in the diversification of the economy, should encourage, support and involve in the process of small and medium business of Kazakhstan [5]. Our Republic adopts the successful experience of advanced countries, and therefore the attention of the Government of the Republic is constantly tied to the mechanisms of improvement of state support of small and medium businesses. The experience of developed countries shows that in countries with developed market economy, small and medium business has a significant impact on solving

social problems, increasing the number of employees and the development of the national economy. The government has taken several measures for development of small and medium-sized businesses [6].

However, despite all efforts by the state to support small and medium businesses, entrepreneurs working in this sector, and those who wish to do their work, there are many doubts. The main issue is the high interest rates on loans. Rates 14-20 % are not the most attractive, and many are deterred. In developed countries rates for lending to small and medium businesses is much lower. For example, in Canada, a starting entrepreneur can obtain a loan for 10 years at 2-3 % per annum, in Japan encouraged the unification of small enterprises into cooperatives, and in this case, entrepreneurs can get a loan at 2-4 % a year, in Singapore when obtaining a loan for a period up to 4 years has a rate of 5 % per annum, and in obtaining long-term loan of 6.5 %. In these countries, due to favorable conditions from the state, the share of small and medium enterprises in GDP is 50 %, in Kazakhstan this index is about 25 [2].

Interest rates on loans is not the only stopping factor. For the successful development of small and medium businesses need to take some additional measures:

- to educate representatives of small and medium business in all areas – ranging from registering your business to use distance learning;
- to simplify rules for licensing, registration, certification etc;
- to improve the tax system for entrepreneurs;
- to improve financial and credit policy of small and medium businesses, leasing service;
- to simplify financial reporting and accounting;
- to ensure the safety of business;
- to improve information support of entrepreneurs etc.

For the effective functioning of small and average business it is necessary to strengthen public support for this in the first place, it is necessary: to form a concept, to prioritise and justify the role of small business in the economy; to develop public policies for the support and development of small and medium entrepreneurship in the economy; improve regulatory support and development of small and medium businesses; to improve legislation in the sphere of investments and creation of favorable investment climate in the country; to improve regulatory support and development of small and medium businesses; to improve legislation in the sphere of investments and creation of favorable investment climate in the country; to develop financial and credit mechanisms and to introduce new financial technologies to the development of small and medium-sized businesses. When the right conditions are created, providing comprehensive support for small and medium businesses at the national and regional levels and opportunities for relative risk-free financing (loan), extract the normal rate of profit, then the investors inevitably flock to the small and medium business, thus contributing not only to the formation and development of the latter and increases the efficiency of the economy as a whole.

World experience shows that if the state wants to develop dynamically and steadily, its socio-economic programs should always include measures to stimulate small and medium business. Today, in developed countries SMEs account for between 40% to 90% gross domestic product (GDP). And therefore it is quite natural that the governments of these countries place a priority on supporting the sector [7].

Small innovative business is developed primarily in the field of scientific and technical development, debugging and implementation into production of discoveries and inventions, many innovations having a risky, but promising in nature. The term «innovation» in the world economic literature is interpreted as the final result of innovation activity, has been embodied in the form of new or improved product introduced on the market, new or improved technological process used in practical activities. Small innovative business in the innovation process performs a consolidating function, interacting not only with large corporations, but also the scientific sector (universities, academic institutions, government laboratories, etc.). The creation of small firms allows you to implement a certain amount of new knowledge that arise in research establishments [8].

Thus, we see that small and medium-sized innovative firms are technological leaders in emerging sectors of the economy, opening new market segments, developing new industries, increasing knowledge intensity and competitiveness of production and thereby contributing to the formation of the new technological order. Given the current modern conditions of development of the economy and observed trends of increased dependence of the country's wealth and innovative capacity there is a need for the development of small enterprises of a new type corresponding to an innovation economy, it can be small innovative enterprises.

The main engine of industrial-innovative development is the private sector, and the state acts as a catalyst and initiator in raising the competitiveness of the economy and facilitates the creation and modernization of small and medium enterprises by involving them in innovation processes.

The advantages of small and medium enterprises in the field of innovations:

- quick adaptation to changing external conditions economic activity;
- flexible control of production process, reached by minimizing formal evaluation criteria and a simplification of various procedures;
- flexibility and internal communications;
- the narrow specialization of scientific research and development of a small circle of creative ideas.

The emergence and development of innovative entrepreneurship in small businesses due to a number of socio-economic factors:

- 1) the limitations of large corporations in the field of development and innovation (bureaucracy, features of the organizational structure, significant cost pressures, etc.);
- 2) the emergence of new knowledge-intensive sectors of the economy, where the ability to operate a small business and there is a possibility of high returns;
- 3) the ability of small businesses to implement innovative activities at the appropriate level based on the use of advanced achievements STP and the tendency to use such achievements;
- 4) increasing demands for flexibility, liquidity, business mobility;
- 5) comprehensive state support to foster innovation, increase employment;
- 6) segmentation of consumer demand for high-tech products (individual customer).

Studying foreign experience is important. We can distinguish the following structural sources of economic development of the country:

- development on the basis of the factors of production;
- development through investment;
- development through innovation.

Every country uses all the sources of development. For example, in many developed countries small enterprises are created and are funded by various budgetary programs.

The United States has several programs to support innovation Innovative research in small business (SBIR) and the Transfer of technology for small businesses.

The basis of the program SBIR is a thematic research and development work carried out by innovative SMEs, subsidized by the state structures.

A different program of stimulating the development in the US – technology Transfer for small businesses is aimed at creating joint ventures and innovation projects between science and business organizations.

Israel has a fairly large Luggage innovative engineering, which was quite difficult to bring to market due to the shortage of funds to private entrepreneurs. To solve this problem, the government has taken a number of constructive attempts of the innovative sector of the economy.

Consider a Program of Israeli venture capital Fund Yozma. Most of the funds generated Fund was directed exclusively to the financing of start-UPS involved in the development of technological innovation in such sectors as communications, software, information technology, medical equipment and biotechnology, national (domestic) security.

The program was successful because in the activities of venture capital funds the state had limited participation, key decisions were invited foreign specialists.

The economy of the Republic of Korea is considered one of the most dynamic and strong – she takes the 4th place among the countries of the Asia-Pacific region according to nominal GDP.

The development of SMEs is characterized by the fact that the South Korean government actively supports the development of innovative SMEs in several strategic areas:

- 1) the promotion of SMEs through the extension of the public procurement system – the creation of a system of mandatory competition between SMEs, the creation of the System increase percentage of planned procurement;
- 2) integrate large companies with SMEs;
- 3) the development of non-financial instruments to support SMEs – creation of a consulting, technical, personnel centers, carrying out of training of training, the program of assistance to business.

Support for SMEs is one of the priorities in the economy of France. In the structure of state power has a special body dealing with problems of entrepreneurs- the Ministry of small and medium business, trade and crafts. the government and specialists of the Ministry developed various assistance programs to small and medium enterprises to stimulate production and create new jobs.

Effectiveness of policies to support SMEs in France should be judged on the results achieved. In France, about half of the business belongs to small business. Just a small business in France involved more than 15 million people, accounting for 54% of total employment. The share of output of small enterprises in the GDP varies in the range from 55% to 62%.

For small business France is characterized by strong ties with major companies. Work guarantee funds, which provide assistance in finding sources of funding for budding entrepreneurs.

French tax law provides for the application of the regime of simplified taxation for small businesses. Small innovative enterprises during the first two years are completely exempt from income tax, and only since 6 years of existence, pay this tax in full.

Important role in supporting small businesses played by the state organization OSEO in 2005, bringing together the French national innovation Agency ANVAR, the development Bank small and medium enterprises BDPME and French insurance company capital Sofaris. The mission of OSEO is to provide assistance and financial support to SMEs. Sharing the risk, the company facilitates the access of SMEs to financing through partnerships with banks and investors.

The main activities of the OSEO are:

- support and Finance innovation, technology transfer and development of innovative projects with real prospects;

- guarantee;

- funding of technology investments and operating cycle alongside the banks;

- through its regional network programs, covers all regions of France [9].

The experience of foreign countries shows that the main financial instrument of the innovation policy in SMEs is the use of state budget funds, although the indirect tool of state support for R & d through tax incentives is also important.

Thus, the leading role of the state in the development of the innovation process should manifest itself not only in direct funding, but tax incentives and high-tech business and encouragement of investment in high-tech industry.

The experience of developed countries shows that the role of small business is determined by such important aspects as the contribution to the GDP, impact on the structure of the economy, creation of competitive environment, growth in consumer demand, the development of scientific and technological progress, as well as in solving social and political problems.

Kazakhstan adopting the successful experience of developed countries, because the improvement of mechanisms of state support of small and medium business is constantly the center of attention of the head of state and Government of the country.

New quality of growth must be ensured the transition to innovative content development. In this regard, the President of RK N.A. Nazarbayev drew attention to the correct understanding of innovation. This is a new technology that significantly improve the quality of life of the population and reduce the price of access to this quality compared with the old technology [10].

Development, support and protection of SMEs, and of innovative development is very well reflected in the annual messages of the President of Kazakhstan, State program of forced industrial-innovative development 2010-2014, the program «Business Road map 2020», «The concept of innovative development until 2020». 2015 should be fully operational national innovation system, and by 2020 it should already yield results in the form of development patents and prepared technologies introduced in the country.

It is necessary also to stimulate private companies to invest in research and innovation. I would like to emphasize the introduction of innovation is important, but it is not an end in itself. Comprehensive support of entrepreneurship – leading force in the national economy. Domestic entrepreneurship is a driving force in the new economic policy. We must create conditions so that people could try themselves in business, become a full member of the country's economic transformation.

A special role in the further development of small innovative business in Kazakhstan, will play an international exhibition of EXPO 2017 held in Astana. New serious impulse to development will receive small and medium businesses. It is expected high activity in the development of certain directions of innovation in the public sector, the formation of the innovation environment, increasing the efficiency of science, the development of effective system of technologies commercialization, stimulation of innovative activity of business, building regional innovation systems, the development of innovation infrastructure and international integration for innovations development.

For owners of small and medium business conduct «EXPO-2017» in Astana may become a good opportunity for review and subsequent introduction of new energy saving technologies, search for investors and ideas for further business development. Thus, the role of small business is determined by such important aspects as the contribution to the GDP, impact on the structure of the economy, creation of competitive environment, growth in consumer demand, the development of scientific and technological progress, as well as in solving social and political problems.

Thus, small and medium business is the basis of stability of a modern civil society and its development will depend on the welfare of all Kazakhs. SMEs not only performs an important social role, supporting the economic activity of most of the population, but also provides considerable tax revenues to the budget. In the current difficult situation, the SME can act as a stabilizer, and therefore entitled to the due attention of society and the state.

References

- 1 Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана «Новое десятилетие – Новый экономический подъем – Новые возможности Казахстана» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30559064.
- 2 Официальный сайт Агентства РК по статистике [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://stat.gov.kz/>.
- 3 Морозов Ю.П. Инновационный менеджмент / Ю.П. Морозов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. — 446 с.
- 4 Послание Президента Республики Казахстан — Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан - 2050»: новый политический курс состоявшегося государства» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://online.zakon.kz/document/?doc_id=31305418.
- 5 Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана «Новый Казахстан в новом мире» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30090760.
- 6 Гончаров В.В. Новые прогрессивные формы организации в промышленности / В.В. Гончаров. — М.: МНИИПУ, 1998. — 45 с.
- 7 Малый и средний бизнес. Двое с ложкой, не считая банкиров // Международный деловой журнал KAZAKHSTAN. — 2008. — № 5/6 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://investkz.com/journals/58/597.html>.
- 8 Роль инноваций в развитии современных технологий // Экономика и управление в зарубежных странах. Информационный бюллетень. — 2002. — № 2. — 34 с.
- 9 Малый и средний бизнес в Казахстане [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.keden.kz/ru/bussines_kz.php.
- 10 Тургимбаева А.Н. Инновации и риски / А.Н. Тургимбаева. — Алматы: КазНУ, 2008. — 37 с.

О. Озпенси, Э.С. Мадиярова, Ж.Т. Конурбаева, А. Эккерт

Шағын және орта бизнестің дамуы: қазақстандық және шетелдік тәжірибе

Мақалада басқа елдермен салыстырғанда отандық шағын және орта бизнесті бағалау, даму үрдістері зерттеу нәтижелері берілген. Қазақстан және өзге елдердегі ШОБ секторын дамытудың салыстырмалы талдауы ЖІӨ-нің өсуіне және жұмыспен қамтудағы ШОБ қосқан үлесі сияқты көрсеткіштер бойынша біздің еліміз елеулі артта екенін көрсетті. Әлемдік тәжірибеде егер мемлекет қарқынды және тұрақты дамуды қаласа, оның әлеуметтік-экономикалық бағдарламасы міндетті түрде шағын және орта бизнесті ынталандыру шараларын қамтуы тиіс екені белгілі болды. Басқа елдердің тәжірибесі негізінде ғылыми-зерттеу жұмыстарын мемлекеттік қолдаудың жанама құрал — салық жеңілдіктері арқылы ынталандыру маңызды болып табылады. Сонымен қатар ШОБ — инновациялық саясаттың негізгі қаржы құралы. Осылайша, инновациялық процестің дамуына мемлекеттің жетекші рөлі тікелей қаржыландыру ғана емес, жоғарғы технологиялық бизнес-нысандары үшін салық арқылы ынталандырылуы тиіс. Өзекті болып экономикалық және әлеуметтік міндеттерді шешу барысында шағын және орта бизнестің рөлі табылады. Мемлекет тарапынан елеулі шығындарды талап етпестен, шағын және орта бизнес «салауатты» бәсекелі ортаның қалыптасуына, нарықтық тепе-теңдіктің орнауына, жаңа жұмыс орындарының құрылуына, жағдайы орташа тұрғындар тобының қалыптасуына, тұрғындардың әр түрлі қажеттіліктерін қанағаттандыруға жағдай жасайды, ал бұл, ақыр соңында, тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз етеді.

Кілт сөздер: инновациялық бизнес, шағын және орта бизнес, бизнесті дамытудың халықаралық тәжірибесі, ЭКСПО-2017.

О. Озпенси, Э.С. Мадиярова, Ж.Т. Конурбаева, А. Эккерт

Развитие малого и среднего бизнеса: казахстанский и зарубежный опыт

В статье представлены результаты исследования тенденций развития отечественного малого и среднего бизнеса, дана оценка в сравнении с другими странами. Дан сравнительный анализ развития сектора МСП Казахстана и других стран, который демонстрирует заметное отставание нашей страны по таким показателям, как вклад МСП в ВВП и занятость населения. Мировой опыт показывает, что если государство хочет развиваться динамично и устойчиво, то его социально-экономические программы должны обязательно включать меры по стимулированию малого и среднего бизнеса. Опыт зарубежных стран свидетельствует, что главным финансовым инструментом инновационной политики в МСБ является использование средств государственного бюджета, хотя косвенный инструмент государственной поддержки НИОКР через налоговое стимулирование также имеет большое значение. Определено, что ведущая роль государства в становлении инновационного процесса должна проявляться не только в прямом его финансировании, но и налоговом стимулировании высокотехнологичных форм бизнеса, а также в поощрении инвестиций в наукоемкие производства. Роль малого инновационного бизнеса определена такими важными аспектами, как вклад в производство ВВП, влияние на структуру экономики, создание конкурентной среды, рост платежеспособного спроса, развитии научно-технического прогресса, а также в решении социальных и политических проблем. Подчеркнуто, что в нынешней непростой ситуации именно МСБ может выступить в качестве стабилизатора, а потому вполне расценивать на соответствующее внимание общества и государства.

Ключевые слова: инновационный бизнес, малый и средний бизнес, международный опыт развития бизнеса, EXPO 2017.

References

- 1 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N.Nazarbaeva narodu Kazakhstan «Novoe desiatiletie – Novyi ekonomicheskii podieem – Novye vozmozhnosti Kazakhstan» [The message of the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to people of Kazakhstan «New decade – New economic growth – New opportunities of Kazakhstan»]. *online.zakon.kz* Retrieved from http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30559064 [in Russian].
- 2 Ofitsialnyi sait Ahentstva RK po statistike [Official site of the Agency for statistics of the RK]. Retrieved from <http://stat.gov.kz/> [in Russian].
- 3 Morozov, Yu.P. (2000). *Innovatsionnyi menedzhment* [Innovation management]. Moscow: UNITY-DANA [in Russian].
- 4 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan — Lidera natsii Nursultana Nazarbaeva narodu Kazakhstan «Stratehiia «Kazakhstan - 2050»: novyi politicheskii kurs sostoiavshehosia hosudarstva» [The message of the President of the Republic of Kazakhstan — Leader of nation Nursultan Nazarbayev to people of Kazakhstan «Strategy Kazakhstan 2050: new political course of the established state»]. *online.zakon.kz* Retrieved from http://online.zakon.kz/document/?doc_id=31305418 [in Russian].
- 5 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N.Nazarbaeva narodu Kazakhstan «Novyi Kazakhstan v novom mire» [The Message of the President of the Republic Of Kazakhstan N. A. Nazarbayev to people of Kazakhstan «New Kazakhstan in the new world»]. *online.zakon.kz* Retrieved from http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30090760 [in Russian].
- 6 Goncharov, V.V. (1998). *Novye proghressivnye formy orhanizatsii v promyshlennosti* [New progressive forms of organization in industry]. Moscow: MNIIPU [in Russian].
- 7 Malvi i srednii biznes. Dvoe s lozhkoi, ne schitaia bankirov [Small and medium businesses. Two with a spoon, not counting the bankers]. (2008). *Mezhdunarodnyi delovoi zhurnal KAZAKHSTAN – International business magazine KAZAKHSTAN*, 5/6. *investkz.com* Retrieved from <http://investkz.com/journals/58/597.html> [in Russian].
- 8 Rol innovatsii v razvitiu sovremennykh tekhnolohii [The role of innovation in the development of modern technologies]. (2002). *Ekonomika i upravlenie v zarubezhnykh stranakh. Informatsionnyi Biulleten – Economics and management in foreign countries. Newsletter*, 2, 34 [in Russian].
- 9 Malvi i srednii biznes v Kazakhstane [Small and medium businesses of Kazakhstan]. *kedon.kz* Retrieved from http://www.kedon.kz/ru/bussines_kz.php [in Russian].
- 10 Turgimbaeva, A.N. (2008). *Innovatsii i riski* [Innovation and risks]. Almaty: Kazakh National University [in Russian].

К.А. Кирдасинова¹, Ш.Ш. Турмаханбетова¹, П. Михайл²

¹Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан;

²Центральный Европейский университет, Будапешт, Венгрия
(E-mail: shakenss@mail.ru)

Особенности управления внешнеэкономической деятельностью

В настоящее время в связи с происходящими интеграционными процессами управления национальной экономикой Казахстана достаточно актуальным является изучение вопросов в области международных экономических отношений. Внешнеэкономическая деятельность Казахстана реализуется как на уровне государства, так и на уровне отдельных хозяйствующих субъектов. Рациональная внешнеэкономическая политика государства может привести к повышению темпов роста национального дохода, ускорению научно-технического прогресса, повышению концентрации производства и эффективности капитальных вложений. Авторами статьи изучен понятийный аппарат внешнеэкономической деятельности. Проведен экономический анализ динамики внешнеторгового оборота Республики Казахстан. Изучены концептуальные подходы импортно-экономических операций. Рассмотрены экспортно-импортные операции по некоторым группам продовольственных товаров, основные рынки сбыта продукции. Приведена структура экспорта и импорта товаров Казахстана по степени их обработанности. Также показаны в динамике данные по экспорту, импорту товаров. В основном импорт Республики Казахстан представлен промежуточными товарами (исходным сырьем для переработки) и средствами производства о нарастании среднегодовых темпов обновления производственно-технологического парка страны. По результатам исследования сделаны выводы, что в Республике Казахстан в основном сформировалась инфраструктура по управлению внешнеэкономической деятельностью, сложился международный имидж республики как серьезного и надежного партнера, заложены необходимые предпосылки интегрирования Казахстана в мирохозяйственные связи.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, внешнеторговый оборот, внешнеэкономическая политика, импорт, экспорт, инвестирование, налогообложение, субсидирование экспорта, внешнее заимствование.

Внешнеэкономическая деятельность (ВЭД) представляет собой совокупность методов и средств торгово-экономического, научно-технического сотрудничества, валютно-финансовых и кредитных отношений с зарубежными странами.

Под ВЭД Казахстана понимается деятельность субъектов этой сферы деятельности по экспорту, импорту товаров (услуг), по вопросам иностранных инвестиций, страхования, совместного предпринимательства в области материального и иного производства с целью формирования и становления рыночной экономики республики, вхождения ее в мировую экономику и, самое главное, удовлетворения потребностей населения республики [1].

Внешнеэкономическая деятельность реализуется как на уровне государства, так и на уровне отдельных хозяйствующих субъектов. В первом случае ВЭД направлена на установление межгосударственных основ сотрудничества, создание правовых, торговых и политических механизмов, стимулирующих развитие и повышение эффективности внешнеэкономических связей. Рациональная внешнеэкономическая политика государства может привести к повышению темпов роста национального дохода, ускорению научно-технического прогресса, повышению концентрации производства и эффективности капитальных вложений.

Государственное регулирование внешнеэкономической деятельности включает разнообразные формы и методы. Основными формами регулирования являются [2]:

- финансирование внешнеэкономической деятельности;
- налогообложение;
- инвестирование;
- внешнее заимствование;
- внешняя задолженность;
- субсидирование экспорта.

Сущность ВЭД заключается в формах взаимовыгодных отношений между государствами.

К числу важнейших форм мировых экономических отношений относятся:

- международная торговля товарами и услугами;

- движение капиталов и зарубежных инвестиций;
- миграция рабочей силы;
- межстрановая кооперация производства;
- обмен в области науки и техники;
- валютно-кредитные отношения.

Основные цели и направления развития внешнеэкономической деятельности:

- восстановление и развитие экспортного потенциала страны;
- использование иностранных кредитов для технического переоснащения;
- повышение конкурентоспособности товаров на внешнем рынке на основе модернизации производства;
- изменение структуры импорта за счет увеличения удельного веса продукции промышленного производства в форме высокоточных технологий;
- обеспечение экономической безопасности страны за счет совершенствования экспорта и импорта.

Каждая страна имеет право на выбор и взаимовыгодное сотрудничество с другими государствами во всех сферах экономики и политики.

Основные направления во внешнеполитической деятельности:

- укрепление государственности и независимости РК;
- курс на модернизацию политики, создание рыночной экономики;
- обеспечение общественной и политической стабильности, без которой не может быть развития;
- гражданский мир, межнациональное согласие;
- интеграция со странами СНГ и мировым сообществом.

Внешнеторговый оборот Республики Казахстан по итогам 2015 г. составил 76,5 млрд долл. США, снизившись по сравнению с 2014 г. на 36,6 %. Экспорт составил 46 млрд долл. США, снизившись на 42,2 %, а импорт — 30,6 млрд долл. США, снижение составило 26 % (рис. 1).

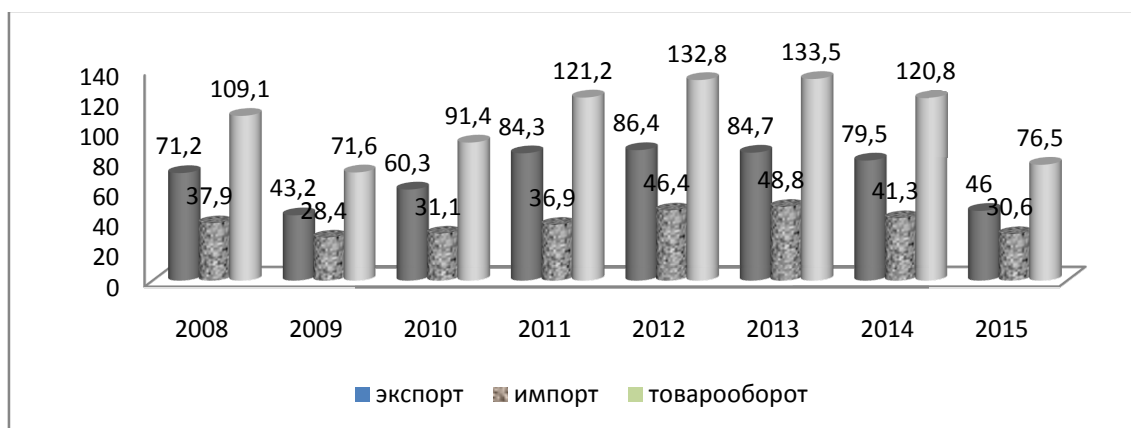

Рисунок 1. Динамика внешнеторгового оборота РК за 2008–2015 гг. (источник: KAZNEX INVEST, по данным Комитета таможенного контроля Министерства финансов РК (далее КГД МФ РК) и Комитета по статистике Министерства национальной экономики РК (далее КС МНЭ РК) [3])

Ниже приведена структура внешней торговли Казахстана с 2008 по 2015 гг. (рис. 2) Экспорт республики в основном представлен сырьевыми товарами (69,4%/30,6 %), импорт, наоборот, — обработанными (93%/7 %).

Снижение экспорта в основном было за счет сокращения поставок сырьевых товаров на 47,7 % (29,1 млрд долл. США), который в результате составил 31,9 млрд долл. США. Из сокращенных 29,1 млрд долл. США 26,9 млрд долл. США приходится на нефть. Экспорт обработанных товаров составил 14,1 млрд долл. США, который снизился на 24 % (4,4 млрд долл. США). Причиной снижения в основном является сокращение объемов нефтепродуктов на 1,6 млрд долл. США, газов нефтяных — на 772,3 млн долл. США, ферросплавов — на 482,3 млн долл. США и т.д.

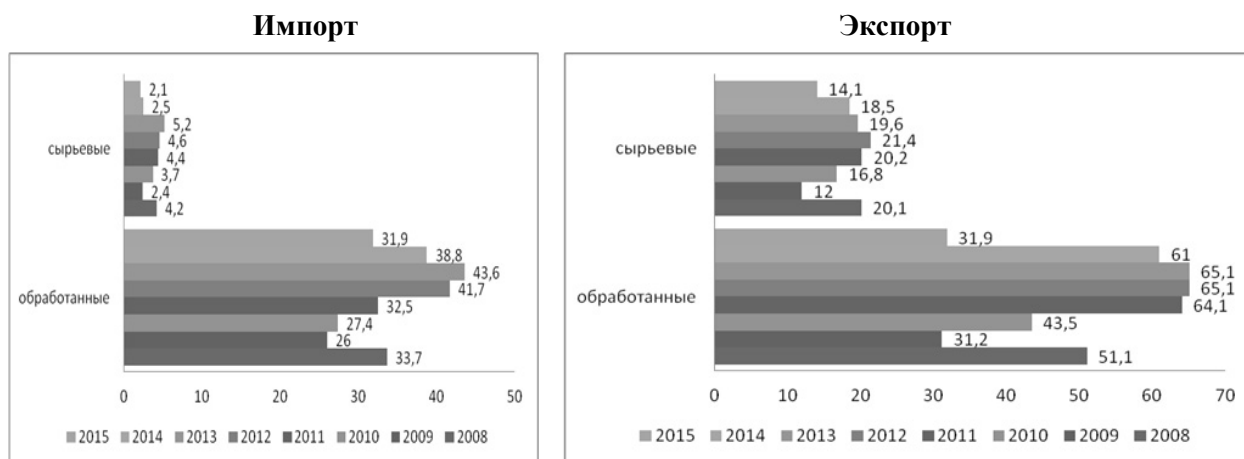

Рисунок 2. Структура внешней торговли Казахстана в динамике (источник: KAZNEX INVEST, по данным КГД МФ РК и КС МНЭ РК [3])

В таблице 1 дана структура экспорта и импорта обработанных товаров Казахстана по степени обработанности. Экспорт страны в основном представлен промежуточными товарами — 72 % доли от общего экспорта РК. Импорт РК в основном представлен промежуточными товарами (исходным сырьем для переработки) и средствами производства. Их совокупная доля в общем объеме равна 69 %. Такая ситуация свидетельствует о нарастании среднегодовых темпов обновления производственно-технологического парка страны.

Т а б л и ц а 1

Структура обработанного экспорта по степени обработанности товара, млрд долл. США

Обработанные товары	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	Прирост, %	Доля, %
Экспорт	20,1	12,0	16,8	20,2	21,4	19,6	18,5	14,1	24,0	100
Промежуточные	16,8	10,3	14,1	16,9	16,8	14,8	13,3	11,6	12,9	82,2
Потребительские	2,3	1,5	2,4	2,9	3,6	3,9	3,7	2,1	43,2	14,9
Средства производства	0,9	0,2	0,3	0,4	0,9	1,0	1,6	0,4	73,8	2,9
Импорт	33,7	26,0	27,4	32,5	41,7	43,6	38,8	28,4	26,7	100
Промежуточные	15,8	13,3	12,8	14,6	19,0	19,2	16,0	12,9	19,6	45,3
Потребительские	7,8	5,8	6,7	8,4	11,0	12,7	12,1	7,9	34,2	27,9
Средства производства	10,1	6,8	8,0	9,5	11,8	11,7	10,7	7,6	29,0	26,7

Примечание. Источник: KAZNEX INVEST, по данным КГД МФ РК и КС МНЭ РК [3].

Значительная часть экспорта РК — это минеральные продукты. Их удельный вес в общем объеме составляет 71,3 %. Доля металлов в общем объеме экспорта РК равна 13,1 %; 7,3 % — химическая продукция; пищевые продукты — 4,6 %. Отрасль машиностроения занимает порядка 1,4 % от всего экспорта страны. Совокупная доля остальной экспортной продукции (стройматериалы, одежда, обувь, древесина и др.) в общем объеме экспорта РК занимает всего 2,3 %.

Товарная структура экспорта Казахстана за 2008-2015 гг., млрд долл. США

Наименование	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.
Всего	71,2	43,2	60,3	84,3	86,4	84,7	79,5	46,0
<i>в том числе:</i>								
Минеральные продукты	52,0	32,0	45,0	66,6	67,3	67,9	63,9	32,8
Металлы и изделия из них	10,8	5,5	8,1	9,7	8,4	7,8	6,8	6,0
Продукция химической промышленности	2,5	2,3	3,1	3,4	3,8	3,4	3,2	3,4
Продукты животного и растительного происхождения	3,0	1,6	2,0	1,8	3,0	2,7	2,6	2,1
Машиностроительная продукция	1,3	0,4	0,6	0,8	1,3	1,3	1,9	0,6
Текстиль и текстильные изделия	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1
Обувь, головные изделия	0	0	0	0,04	0,1	0,05	0,02	0,1
Кожевенное сырье, пушнина и изделия из них	0,5	0,3	0,1	0,04	0,03	0,04	0,03	0,03
Древесина, лесоматериалы	0,03	0,03	0,03	0,09	0,51	0,10	0,03	0,02
Строительные материалы	0,03	0,02	0,02	0,03	0,03	0,04	0,03	0,02
Прочие товары	0,9	1,0	1,2	1,7	1,9	1,2	0,8	0,8

Примечание. Источник: KAZNEX INVEST, по данным КГД МФ РК и КС МНЭ РК [3].

Значительная часть экспорта обработанных товаров РК — это продукция металлургии, с удельным весом 42,1 %. Доля продукции химической промышленности в общем объеме экспорта РК равна 23,9 %; 15,1 % составляют минеральные продукты (продукция нефтепереработки); 7,3 % — пищевые продукты; 4,6 % — машиностроение. Совокупная доля остальной экспортной продукции составляет 7 %.

Пищевая отрасль в Товарной номенклатуре внешнеэкономической деятельности представлена как товарная группа 01-24 «Продукты животного и растительного происхождения, готовые продовольственные товары». Товарооборот пищевой отрасли Казахстана по итогам 2015 г. составил 5,5 млрд долл. США, что на 20,7 %, или 1,4 млрд долл. США, меньше чем в 2014 г. Экспорт снизился на 19 %, или 0,5 млрд долл. США, составив 2,1 млрд долл. США. Импорт также снизился на 21,7 %, или 0,9 млрд долл. США, и составил 3,4 млрд долл. США.

Основными мировыми импортерами продукции пищевой промышленности являются США, доля которых в мировом импорте по итогам 2015 г. составила 10 %. Далее следуют Китай (7,4 %), Германия (6,6 %), Япония (4,6 %) и т.д.

Рассмотрим экспортно-импортные операции по некоторым группам продовольственных товаров.

2015 г. — из Казахстана было экспортировано 1,2 тыс. тонн сыров на сумму 2,9 млн долл. США. По сравнению с 2014 г. экспорт увеличился в 2,3 раза в стоимостном и в 4,3 раза в физическом выражении. За последние шесть лет в 2015 г. был отмечен пиковый показатель экспорта анализируемой продукции, как в стоимостном, так и в натуральном выражении. Средняя условная стоимость сыров в 2015 г. составила 2,4 тыс. долл. США за тонну, что на 45,3 % ниже показателя предыдущего года.

Основным рынком сбыта рассматриваемой продукции является Россия, удельный вес которой в экспорте составил 97 %. Экспорт в Россию вырос за последний год в 2,3 раза, составив 2,8 млн долл. США. Также экспортные поставки осуществлялись в Кыргызстан на 0,1 млн долл. США.

Импорт сыров в Казахстан в 2015 г. снизился на 28,8 % в стоимостном выражении, составив 31,7 млн долл. США. В натуральном выражении импорт, напротив, увеличился на 13,3 % и составил 8,7 тыс. тонн. Средняя условная стоимость за единицу продукции составила 3,6 тыс. долл. США

за тонну, снизившись по сравнению с предыдущим годом на 37,1 %. В 2015 г. наблюдались наименьшие объемы импорта анализируемой продукции за последний шестилетний период.

В 2015 г. сыры импортировались всего из 22 стран. Среди поставщиков наибольший удельный вес имеет Украина, ее доля в импорте составила 41,4 %. Далее следует Молдова с объемом в 3,9 млн долл. США, или 12,3 %, и Россия – 3,8 млн долл. США, или 11,8 %. В 2015 г. по сравнению с 2014 г. наблюдалось снижение импорта из большинства стран, за исключением Литвы, Кыргызстана, Италии и т.д.

Среди мировых экспортеров лидирующую позицию занимают Нидерланды, доля которых в мировом экспорте составляет 18,2 %, в 2015 г. экспорт сыра из Нидерландов составил 3 млрд долл. США, средняя условная стоимость продукции — 4,1 тыс. долл. США за тонну. Далее по объемам экспорта следует Франция, с долей в 13,3 %, или 2,2 млрд долл. США. В тройку лидеров также входит Германия, с долей 12,4 %, что составляет 2 млрд долл. США. Условная стоимость за тонну продукции составила 3,4 тыс. долл. США.

Среди первой двадцатки мировых экспортеров сыров наибольший прирост экспорта за 2011-2015 гг. в стоимостном выражении был у Испании (10 %), Люксембурга (10 %) и Великобритании (9 %).

Мировой импорт сыров по итогам 2015 г. составил 16,5 млрд долл. США. Всего рассматриваемую продукцию импортировали 214 стран. За последний пятилетний период ежегодные темпы прироста мирового импорта продукции по коду «040690» в стоимостном выражении были отрицательными, в размере 1 %, в физическом выражении — положительными, 2 %.

Наибольшую долю в мировом импорте сыров в 2015 г. занимала Германия, на долю которой пришлось 17,7 % всего импорта, или 2,9 млрд долл. США. Далее следуют США, с объемом импорта 1,2 млрд долл. США (7,2 %). В тройку мировых импортеров входит Великобритания — 1,1 млрд долл. США (6,4 %). Страна ежегодно в период 2011-2015 гг. увеличивала объемы импорта на 1 % в стоимостном и 4% — в физическом выражении.

Наиболее быстрыми темпами в течение 2011-2015 гг. в стоимостном выражении из представленных ниже стран сыры импортировались в Саудовскую Аравию (6 %), Мексику (5 %), США (5 %) и Швецию (4 %).

В 2015 г. экспорт рыбных консервов из Казахстана составил 763,1 тонны на сумму 2 млн долл. США. По сравнению с 2014 г. экспорт вырос на 14,2 % в стоимостном и на 4,6 % — в физическом выражении. За последние шесть лет в 2015 г. был отмечен пиковый показатель экспорта анализируемой продукции как в стоимостном, так и в натуральном выражении. Средняя условная стоимость рыбных консервов в 2015 г. составила 2,6 тыс. долл. США за тонну, что на 9 % выше показателя предыдущего года.

Более половины всех поставок рассматриваемой продукции осуществляется на рынок России (55,7 %). За последний год экспорт в Россию вырос в 1,7 раза, составив 1,1 млн долл. США. Также экспортные поставки осуществлялись в Кыргызстан (доля в экспорте 34,7 %), Туркменистан (5,4 %) и Таджикистан (4,1 %).

Т а б л и ц а 3

Динамика экспорта рыбных консервов из Казахстана за 2010-2015 гг.

	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	Прирост 2014–2015 гг., %	Доля, %
Всего, млн долл. США	0,8	0,7	0,8	1,7	1,7	2,0	14,2	100
Всего, тонн	604,7	481,7	391,3	662,6	729,3	763,1	4,6	
<i>в т.ч. млн долл. США</i>								
Россия	-	0,02	0,04	0,2	0,6	1,1	69,5	55,7
Кыргызстан	0,5	0,4	0,8	1,3	0,9	0,7	-24,3	34,7
Туркменистан	0,1	0,2	0,01	0,01	0,03	0,1	в разы	5,4
Таджикистан	0,1	0,1	0,04	0,1	0,1	0,1	-44,5	4,1

Примечание. Источник: KAZNEX INVEST, по данным КГД МФ РК и КС МНЭ РК [3].

Импорт рыбных консервов в Казахстан в 2015 г. снизился на 28,3 % в стоимостном выражении, составив 3,8 млн долл. США. В натуральном выражении импорт, напротив, вырос в 1,7 раза и составил 7,5 тыс. тонн. Средняя условная стоимость за единицу продукции составила 505,2 долл. США за тонну, снизившись по сравнению с предыдущим годом в 2,4 раза.

Среди поставщиков рыбных консервов в Казахстан наибольший удельный вес имеет Россия, ее доля в импорте составила 71,4 %. Далее следует Латвия с объемом в 0,7 млн долл. США, или 17,4 %, и Украина — 0,3 млн долл. США, или 8,4 %.

По итогам 2015 г. мировой экспорт рыбных консервов по коду «160413» составил 1,1 млрд долл. США. В соответствии с данными Международного торгового центра (далее — МТЦ) за 2011–2015 гг. ежегодные темпы прироста экспорта рассматриваемой продукции составили 1 % в стоимостном выражении и 2 % — в физическом.

Среди мировых экспортеров лидирующую позицию занимает Марокко, доля которого в мировом экспорте составляет 36,6 %, в 2015 г. экспорт рыбных консервов из Марокко составил 411,7 млн долл. США, средняя условная стоимость продукции составила 3,1 тыс. долл. США за тонну. Далее по объемам экспорта следует Таиланд, с долей в 14,3 %, или 161,2 млн. долл. США. В тройку лидеров также входит Эквадор, с долей в 7,3%, что составляет 82,5 млн долл. США. Условная стоимость за тонну продукции составила 2 тыс. долл. США.

Среди первой двадцатки мировых экспортеров рыбной продукции наибольший прирост экспорта за 2011–2015 гг. в стоимостном выражении был у Вьетнама (49 %), Нидерландов (25 %) и России (19 %).

В 2015 г. Казахстан экспортировал 250,1 тонны плодово-ягодных консервов на сумму 216 тыс. долл. США. По сравнению с 2014 г. экспорт снизился на 6,3% в стоимостном выражении и на 14,1 % — в физическом. Средняя условная стоимость плодово-ягодных консервов в 2015 г. составила 863,7 долл. США за тонну, что на 9 % превышает показатель предыдущего года.

Основным рынком сбыта рассматриваемой продукции является Китай, доля которого в экспорте Казахстана составила 47,5 %. По сравнению с 2014 г. экспорт в Китай вырос более чем в 18 раз. Далее следует Россия, куда экспорт, напротив, снизился вдвое по сравнению с предыдущим годом, составив 64,8 тыс. долл. США, и Кыргызстан — 48 тыс. долл. США (доля — 22 %).

Импорт плодово-ягодных консервов в Казахстан в 2015 г. составил 9,3 тыс. тонн на сумму 10,4 млн долл. США, что на 21,6 % ниже, чем в 2014 г. в стоимостном выражении и на 12,3 % — в физическом. Средняя условная стоимость рассматриваемой продукции составила 1,1 тыс. долл. США за тонну, снизившись по сравнению с предыдущим годом на 10,6%. В 2015 г. наблюдались наименьшие объемы импорта анализируемой продукции за последний шестилетний период.

В 2015 г. плодово-ягодные консервы импортировались всего из 36 стран. Среди поставщиков наибольший удельный вес имеет Россия, ее доля в импорте составила 30,4%.

В 2015 г. из Казахстана было экспортировано 1,1 тыс. тонн вин на сумму 3,9 млн долл. США. По сравнению с 2014 г. экспорт увеличился в 4,8 раза в стоимостном и в 5,6 раза в физическом выражении. За последние шесть лет в 2015 г. был отмечен пиковый показатель экспорта анализируемой продукции как в стоимостном, так и в натуральном выражении. Средняя условная стоимость вин в 2015 г. составила 3,5 тыс. долл. США за тонну, что на 15,2 % ниже показателя предыдущего года.

Основным рынком сбыта рассматриваемой продукции является Китай, удельный вес которого в экспорте составил 92,3 %. Экспорт в Китай вырос за последний год в 5,2 раза, составив 3,9 млн долл. США. Также экспорт осуществлялся в Россию.

Импорт вин в Казахстан в 2015 г. составил 15,6 тыс. тонн на сумму 32,9 млн долл. США, что на 25,5 % ниже, чем в 2014 г. в стоимостном выражении и на 21,7 % — в физическом. Средняя условная стоимость рассматриваемой продукции составила 2,1 тыс. долл. США за тонну, снизившись по сравнению с предыдущим годом на 4,8 %.

В 2015 г. вина импортировались всего из 33 стран. Среди поставщиков наибольший удельный вес имеет Грузия, ее доля в импорте составила 43,1 %. Далее следует Молдова с объемом в 6,9 млн долл. США, или 21,1 %, и Италия — 3,4 млн долл. США, или 10,3 %.

Резюмируя итоги внешнеполитической деятельности, можно сделать вывод о том, что в основном сформировались ее инфраструктуры, сложился международный имидж республики как серьезного и надежного партнера, заложены необходимые предпосылки интегрирования Казахстана в мирохозяйственные связи.

Список литературы

- 1 Закон Республики Казахстан «О международных договорах Республики Казахстан» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30012948.
- 2 Мамыров Н.К. Государство и бизнес. Менеджмент государственного сектора / Н.К. Мамыров, А.Н. Саханова, М.С. Ахметова, Л. Брузати. Кн. 3. — Алматы, 2002.
- 3 Алексеев И.С. KAZNEX INVEST, по данным КГД МФ РК и КС МНЭ РК. Внешнеэкономическая деятельность / И.С. Алексеев. — М.: Дашков и К, 2012. — 304 с
- 4 Митрофанова И.В. Модели информационного обеспечения субъектов внешнеэкономической деятельности: анализ зарубежного опыта / И.В. Митрофанова, В.В. Батманова, И.А. Митрофанова // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. — 2011. — Вып. № 3. — С. 69–78.
- 5 Егизбаева Ж.Т. Экономикалық интеграция: оқу құралы / Ж.Т. Егизбаева, А.Б. Учкәмпирова. — Алматы: Эверо, 2014. — 77 б.
- 6 Қалдыбаева А.Е. Әлемдік интеграция үрдістері: оқу құралы / Айман Ережеповна Қалдыбаева. — Алматы: Экономика, 2011. — 280б.
- 7 Мадиярова Д.М. Стратегия формирования внешнеэкономической политики / Д.М. Мадиярова. — Алматы: Экономика, 2000. — 181 с.
- 8 Саханова А.Н. Государственный менеджмент: учеб. пос. / А.Н. Саханова, В.А. Хан, Ж.Я. Аубакирова; под науч. ред. Т.С. Садыкова. — Алматы: Атамұра, 2007. — 782.

К.А. Кирдасинова, Ш.Ш. Тұрмаханбетова, П. Михайи

Сыртқы экономикалық қызметті басқару ерекшеліктері

Қазақстанның ұлттық экономикасын басқарудағы болып жатқан интеграциялық үдерістерге байланысты қазіргі уақытта халықаралық экономикалық қатынастар жағдайы өте өзекті болып отыр. Мақала авторларымен сыртқы экономикалық қызметтің ұғымдық аппараты қарастырылған. Қазақстан Республикасының сыртқы сауда айналымының динамикасына экономикалық талдау жасалған. Импорттық-экономикалық операциялардың тұжырымдамалық тәсілдемесі зерттелген. Өнімді өткізудің нарықтағы негізгі азық-түлік тауарлары бойынша экспорттық-импорттық операциялары қарастырылған. Өңдеу деңгейіне қарай Қазақстан тауарларының экспорттық және импорттық құрылымы ұсынылған. Сондай-ақ тауарлардың экспорттық, импорттық мәліметтері динамикалық түрде көрсетілген. Негізінен Қазақстан Республикасының импорты аралықтағы тауарлармен (өңдеуге шығарылған шикізатпен) және мемлекеттің өндірістік-технологиялық паркінің жаңартылуының орташа жылдық қарқынының арту өндіріс құралдарымен көрсетілген. Зерттеу нәтижелері бойынша қорытынды жасалған. Қазақстан Республикасында негізінен сыртқы экономикалық қызметті басқарудың инфрақұрылымы қалыптасқан. Республиканың халықаралық имиджі сенімді әріптес болуға лайықты ретінде қалыптасқан. Қазақстанды әлемдік шаруашылық байланыстармен біріктірудің қажетті алғышарттары негізделген.

Кілт сөздер: салық салу, сыртқы экономикалық қызмет, инвестициялау, сыртқы сауда айналымы, импорт, экспорт, сыртқы экономикалық саясат, экспортты субсидиялау, сыртқы қарыз.

К.А. Kirdasinova, Sh.Sh. Turmakhanbetova, P. Mihayi

Foreign economic activity management features

In connection with the ongoing integration management processes of national economy of Kazakhstan, at this moment it is quite urgent to study issues in the field of international economic relations. Foreign economic activity in Kazakhstan is implemented both on the state level and at the level of individual economic entities. Rational foreign economic policy of the state can lead to the increasing in the rate of growth of the national income, to the acceleration of scientific and technological progress, to increase concentration of production and efficiency of capital investments. It is studied by the authors of the article the conceptual apparatus of foreign economic activity. Economic analysis of the dynamics of foreign trade turnover of the Republic of Kazakhstan is carried out. The conceptual approaches of import-economic operations are studied. Considered export-import operations for some groups of food products, the main sales markets for products. The structure of export and import of goods of Kazakhstan according to the degree of their processing is presented. Also presented in the dynamics of data on exports, imports of goods. Basically, the import of the Republic of Kazakhstan is represented by intermediate goods (raw materials for processing) and means of production. About the increase in the average annual rate of renewal of the country's industrial and technological park. According to the results of study. Mainly, the Republic of Kazakhstan is formed infrastructure of foreign economic activity management. There is an international representation about the repub-

lic as a serious and reliable partner. The necessary prerequisites about integrating Kazakhstan into world economic relations are laid.

Keywords: Foreign economic activity, foreign trade turnover, foreign economic policy, import, export, investment, taxation, export subsidies, external borrowing.

References

- 1 Zakon Respubliki Kazakhstan «O mezhdunarodnykh dohovorakh Respubliki Kazakhstan» [Law of the Republic of Kazakhstan «On international memorandums of the Republic of Kazakhstan»]. *online.zakon.kz* Retrieved from http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30012948 [in Russian].
- 2 Mamyrov, N.K., Sakhanova, A.N., Akhmetova, M.S., Bruzati, L. (2002). Hosudarstvo i biznes. Menedzhment hosudarstvennogo sektora [The state and business. Management of the public sector]. Book 3. Almaty [in Russian].
- 3 Alexeyev, I.S. (2012). KAZNEX INVEST, po dannym KHD MF RK i KS MNE RK Vneshneekonomicheskaiia deiatelnost [KAZNEX INVEST according to the data of CSP MF RK and COP MNE RK Foreign economic activity]. Moscow: Dashkov i K [in Russian].
- 4 Mitrofanova, I.V., Batmanova, V.V., Mitrofanova, I.A. (2011). Modeli informatsionnoho obespecheniia subiektov vneshneekonomicheskoi deiatelnosti: analiz zarubezhnogo opyta [Models of information support for foreign economic activity subjects: analysis of foreign experience]. *Natsionalnye interesy: priority i bezopasnost – National Interests: Priorities and Security, Issue No. 3*, 69–78 [in Russian].
- 5 Egizbaeva, Zh.T., Uchkampirova, A.B. (2014). Ekonomikalyk intehratsiia [Economical integration]. Almaty: Evero [in Kazakh].
- 6 Kaldybaeva, A.E. (2011). Alemdik intehratsiia urdisteri [World integration of processes]. Almaty: Economica [in Kazakh].
- 7 Madiyarova, D.M. (2000). Stratehiia formirovaniia vneshneekonomicheskoi politiki [Strategy of Foreign Economic Policy Formation]. Almaty: Ekonomika [in Russian].
- 8 Sakhanova, A.N., Khan, V.A., Aubakirova, Zh.Ya. (2007). Hosudarstvennyi menedzhment [State management]. T.S. Sadykova (Ed.). Almaty: Atamura [in Russian].

А.Ж. Койтанова, А.Ж. Жолмуханова, Ш.Е. Альпеисова

*С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Астана, Қазақстан
(E-mail: Kalija@mail.ru)*

Ауыл шаруашылығында персоналдың еңбек өнімділігін арттыру жолдары

Мақалада ауыл шаруашылығындағы адами ресурстарды стратегиялық басқару үрдісі, оның нақты стратегиясы, басқару жүйесі қалыптасқан және саясат пен стратегиясы арасындағы байланыс көрсетілген. Ауыл шаруашылығында адами ресурстарды стратегиялық басқаруды енгізу кезеңдері қарастырылған. Сонымен қатар стратегияның бірнеше түрлі жіктелімі зерттелді: шығындарды барынша азайтуға бағытталған стратегия; сапаны жақсарту жоспары; инновациялық стратегия. Мамандар құрамының біліктілік деңгейін жетілдіру бойынша іс-шаралар: мамандарды біліктілікті арттыру курстарына жіберу; жоғарғы және орта арнайы оқу орындарында қосымша білім алуға мүмкіндік жасау; білім және тәжірибемен алмасу; кәсіпорынға біліктілікті арттыруға көмек беретін маманды шақырту келтірілген. «Ақтық» АҚ-ғы адами ресурстарды стратегиялық басқару үрдісі мен адами ресурстардың біліктілік деңгейі анықталған. Жоғары білікті мамандардың өнім өндіру көлеміне әсері «Ақтық» АҚ, «Родина» ЖШС, «Новокубанское» ЖШС кәсіпорындарының мәліметтері негізінде қарастырылған. Көптік регрессияның сызықтық теңдеуі, корреляцияның жұп коэффициенті, таза регрессия коэффициенті өлшемдері анықталды. Соның нәтижесінде кәсіпорында адами ресурстарды стратегиялық басқару үрдісін сараптай келе, келесі мәселелерді атап көрсетуге болады: мамандарды іріктеудің нақты қалыптасқан жүйесінің болмауы, кәсіпорынға жалпылама кадрлық жағдайды сараптаудың, мамандарға деген қажеттілікті болжамдаудың болмауы тән.

Кілт сөздер: адами ресурстар, стратегиялық басқару, біліктілік деңгейі, ауыл шаруашылығы, көптік регрессияның сызықтық теңдеуі, сапаны жақсарту, инновациялық даму.

Ауыл шаруашылығындағы адами ресурстарды стратегиялық басқару үрдісі, оның нақты стратегиясы, басқару жүйесі қалыптасқан және де саясаты мен стратегиясы арасындағы байланыс орнаған жағдайда ғана тиімді болып табылады. Осыған байланысты, алға қойған мақсатқа жету үшін, мақсаттар дұрыс қойылып, адами ресурстарды стратегиялық басқару жүйесі бекітілген бір ретпен қалыптасуы қажет.

Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың «Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформалар, даму» Қазақстан халқына Жолдауында: мемлекеттік шығындар мен субсидиялар жүйесін де қайта қараған жөн. Бүгінде бүтіндей бір салалар мемлекет есебінен өмір сүруде. Сонымен бірге, мәселен, «ҚазАгро» корпорациясы арқылы көрсетілетін мемлекеттік қолдау құралдары бүкіл ауылшаруашылық тауар өндірушілердің тең жартысы үшін қолжетімді емес. Бюджет шығындарын жеңілдету үшін мемлекет-жекеменшік әріптестігі тетігін белсендірек қолдану қажет. Экономиканың басым салаларына жеке инвестицияларды ынталандыру бойынша қосымша шаралар қарастыру керек. Жеке инвесторларды жол, газ құбыры, ауруханалар, мектептер және басқа да нысандар құрылысына ғана емес, сонымен бірге оларды қайта жаңғыртуға және техникалық қызмет көрсетуге тартудың да маңызы зор. Бюджет шығындарын оңтайландырудан босаған барлық қаржыны бірінші кезекте халық үшін нақты нәтижелер әкелетін жобаларға бағыттау қажет» деп айтылған [1].

Сонымен қатар Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Парламент палаталарының бірлескен отырысында сөйлеген сөзінде бесінші алғышарт ретінде кадрларды қайта даярлау туралы айтылған еді. Бұл міндет біліктілігі елдің нақты экономикалық қажеттіліктеріне сай келетін еңбек ресурстарын даярлауды көздейді. Қазақстанда білімді арттыру мен жұмыс күшін қайта даярлықтан өткізудің ынталандырушы күші әлеуметтік төлемдер болады. Біздің алдымызда кадрларды қайта даярлайтын білім беру мекемелерінің санын арттыру міндеті тұр. Білім беру жүйесі нарық шарттарына барынша жауап бере алатындай болуы үшін Қазақстандағы НИОКР-ды орындауға қаржы салып жүрген отандық компанияларға, жоғарғы оқу орындарына және ғылыми орталықтарға салықтық жеңілдіктер жасау керек. Бері қойғанда екі орталықтың қызметі ауылшаруашылық ғылымдары, тамақ өнеркәсібі және денсаулық сақтау салаларындағы зерттеулерге арналуы керек. Үкімет пен жергілікті билік органдары әрбір орталықтың жұмысын бастауға қажетті инфрақұрылымды дамытуға кететін шығынның бір бөлігін қаржыландыруына болар еді. Бұл орайда Үндістандағы инженерлік-технологиялық орталықтардың тәжірибесі кәдеге аса алады [2].

Ауыл шаруашылығында адами ресурстарды стратегиялық басқаруды енгізу механизмі бірнеше кезеңдерден тұрады [3]:

1-кезең. Ішкі және сыртқы орта факторларының әсеріне сараптама. Корпоративті стратегияны, адами ресурстарды стратегиялық басқаруды және миссияны жасақтау барысында ішкі және сыртқы орта факторларының әсеріне сараптама жасау, мақсат пен міндетті дұрыс қоюға қажет. Бірақ олардың әсерлерін тек қана бастапқы кезеңдерде ғана ескеру дұрыс емес. Ауыл шаруашылығы саласында қызмет атқаратын кәсіпорын ортасы, үнемі қозғалыста және оның өзгерісі (кәсіпорын әсер ете алмайтын, сыртқы орта факторлары), адами ресурстарды басқаруға үлкен көлемде әсер етуі мүмкін.

2-кезең. Адами ресурстарды стратегиялық басқару жоспарын қалыптастыру. Мұның негізінде кәсіпорынның корпоративтік стратегиясын қалыптастыруға негіз болатын миссиясы жатыр. Корпоративті стратегия шеңберінде адами ресурстарды басқару саласындағы стратегия жасақталады.

Стратегияның бірнеше түрлі жіктелімі бар.

- шығындарды барынша азайтуға бағытталған стратегия;
- сапаны жақсарту жоспары;
- инновациялық стратегия.

Шығындарды барынша азайтуға бағытталған стратегия барысында шығындарды азайтудың бірден-бір тәсілі персонал санын ықшамдау болып табылады. Бұл олардың жұмыс орындарынан қысқаруынан көрінеді. Нәтижесінде жұмыс үрдісінің қалыпты ырғағы бұзылады, ұжымдағы өзара қарым-қатынас қиындай түседі, сонымен қатар персоналды қысқарту бағдарламасы қосымша құралдарды қажет етеді.

Сапаны жақсарту стратегиясы жұмыскерлердің сапалық көрсеткіштерді арттыруға деген қызығушылығын оятуға бағытталады. Сапалық көрсеткішті арттыруға бағытталған стратегияны қолдау мақсатында жаңа технологияларды қолдану, шикізатты өндеудің заманауи әдістемесі, құрал-жабдықтарды қолдану саласында оқыту жүргізіледі.

Инновациялық даму стратегиясы барысында адами ресурстарды стратегиялық басқару жүйесі, жұмыскерлердің инновациялық қызметінің дамуына, біліктіліктері мен білімдерінің үздіксіз жаңарып отыруына тиімді жағдай жасауға бағыт алады.

Адами ресурстарды стратегиялық басқаруды қалыптастыру үрдісі барысында басшылық өз кәсіпорынының адами капиталына қаражат құюға дайын немесе дайын еместігін саралап, шешім қабылдайды. Осыдан кейінгі кезеңге адами капиталға салынатын қаражат көлемінің тиімділік көрсеткіштерінің есебі мен шығын көлемін анықтау жатады [4].

3-кезең. Ұзақмерзімді қорды қалыптастыру. Инвестициялық жоба тиімділігінің көрсеткіштерінің есебі. Адами капиталға салынған қаржыны бағалау үшін адами ресурстарға кеткен шығынды өзге де шығындардан бөліп алу қажет. Заманауи жағдайда адами ресурстарды басқару саласындағы құрылымдық бөлімшелер, басшылар мен мамандар «қаржылық жауапкершілік ортасы» болып, ал адами ресурстарға кеткен шығындар «шығын ортасы» — кәсіпорынның материалдық-қаржылық шығындалуының басты бағытына айналуға.

Қорды және қор жинауды қалыптастырудың бірнеше жіктелімі бар. Адами ресурстар саласындағы стратегияны жасақтау және бекіту барысында, бағдарламалық-мақсаттық әдістемені қолдану арқылы ұзақмерзімді қорды құрылымдау қажет. Ал ағымдық қызметте қысқа мерзімді қорды құрылымдап, баптық әдістемені қолдану керек. Кейінгіде қор адами капиталға салынған қаржыны бағалау есебінің негізі болып табылады.

4-кезең. Кадрлық саясатты жасақтау [5]. Адами ресурстарды стратегиялық басқару, адами ресурстарды басқару саласының дамуына жалпы бағыт-бағдар береді. Кадрлық саясат оперативті қызметтің заңдылықтарын орнатады.

Кадрлық саясатты көрсететін құжат ретінде ұжымдық келісімшартты көрсетуге болады.

5-кезең. Адами ресурстарды стратегиялық басқару жүйесін жасау [6]. Кадрлық саясат пен стратегия жасалынып, өңделгеннен кейін, адами ресурстарды стратегиялық басқару жүйесін жасау кезеңі басталады. Бұл көп көлемді құжат дайындалатын үрдіс. Қандай стратегиялық басқару түрі таңдалғанына қарай, адами ресурстарға жүктелетін міндеттер айқындалады. Барлық стратегиялық жоспарлардың ретімен орындалуы мақсатында пайдалану, бағалау және сыйақы беру сынды жүйеішілік бөліністерге аса мән берген жөн. «Шығындарды қысқарту» сынды басқару үлгісін қолданған жағдайда персоналды құрылымдау (жұмыстан босату арқылы) сынды қызметтің алатын орны зор. Сапаны жақсарту үлгісінде оқыту мен дамыту қызметі, ал, инновациялық үлгіде барлық адами ресурстарды стратегиялық басқару жүйесіндегі қызметтер түбегейлі өзгеріске ұшырайды [7].

6-кезең. Қысқамерзімді қорды құрылымдау. Адами ресурстарды стратегиялық басқару жүйесі, оны жүзеге асыру барысында қысқамерзімді қорды пайдалануымен ерекшеленеді.

7-кезең. Адами ресурстарды стратегиялық басқаруды жүзеге асыру. Ағымдық бюджеттің орындалуы. Адами ресурстарды стратегиялық басқаруды жүзеге асыру уақыттық өлшем бойынша ең ұзақ кезең болып табылады. Бұл үрдіс барысындағы ең маңызды сәт, кәсіпорында болып жатқан барлық өзгерістердің қызметкерлерге жетуін қамтамасыз ету болып табылады. Нәтижесінде ұжымдық мәдениет қалыптасып, еңбек үрдісі барысындағы қақтығыстардың және қызметкерлер наразылығының азаюына, өзгерістерге қарсыласудың төменгі деңгейіне әкеледі. Ақпараттың дер кезінде таралмауы қабылданған үлгінің бейімделуін тежеп, ұжымдағы ахуалды ушықтыра түседі.

8-кезең. Адами ресурстарды стратегиялық басқарудың қабылданған үлгісінің жүзеге асырылуын бағалау. Бюджет орындалуына сараптама жүргізу [8].

Осы ретте «Ақтық» АҚ-ғы адами ресурстарды стратегиялық басқару үрдісін сараптай келе, келесідей мәселелерді атап көрсетуге болады:

– «Ақтық» АҚ-да мамандарды іріктеудің нақты қалыптасқан жүйесінің болмауы, жұмысқа орналасқан қызметкерлердің басым көпшілігінің алғашқы жылдан-ақ жұмыс орындарын тастауына себеп болады;

– кәсіпорынға жалпылама кадрлық жағдайды сараптаудың, мамандарға деген қажеттілікті болжамдаудың болмауы тән;

– біліктілікті көтеру кәсіпорындағы жұмыс өтілімен анықталады, бұл өз кезегінде жас мамандарды ынталандырмауға әкеліп соқтырады.

Аталған адами ресурстарды басқару бойынша жұмыстар жүйесіндегі кемшіліктердің алдын алу кәсіпорынның жалпы өндірістік-қаржылық жағдайын оңтайландыруға мүмкіндік береді.

Кәсіпорындағы адами ресурстарды басқаруды жетілдіруге қажетті іс-шаралар. «Ақтық» АҚ-да білім деңгейі, жасы, жынысы, тәжірибесі, мамандығы мамандарды жұмысқа орналастыру барысындағы іріктеудегі, оны бағалаудың негізгі көрсеткіштері болып табылады.

Жоғарыда көрсетілген ақпараттарды зерделеу арқылы мамандар бөлімі алғашқы іріктеуді өткізеді. Осыдан кейін мамандар бөлімінің іріктеуінен өткен мамандар, бөлімше басшысымен тілдесуге жіберіледі. Содан соң бөлімше басшысы өзінің тікелей басшысына бағдарлайды. Бұл үрдіс осы ретпен жалғаса береді. Кейбір кәсіпорындарда бұл үрдіс көлемі 6-7 кезеңнен тұрады. Осы арқылы біз кәсіпорындағы мамандарды іріктеу үрдісінің бейнетті жұмыс екенін көре аламыз.

Кәсіпорынға адами ресурстарды іріктеудің келесі кезеңдері ұсынылады [9]:

– алдын ала іріктеу (құжаттар негізінде);

– тестілеу формаларын толтыру (тестілеу арқылы іскерлік, жекелей және сипаттамалық ерекшеліктерін диагностикалау);

– тікелей бағынышты болатын басшымен тілдесу.

Осы арқылы мамандарды іріктеу үрдісінен жоғарғы басшылықтың араласуын тоқтатып, оны мамандарды басқару бөлімінің құзыреттілігіне қалдыруға болады.

Бірінші кезеңде бос орынға үміткер болып табылатын әрбір маман, өтініш пен жұмысқа орналасушыларға арналған сауалнаманы толтырады. Өтініште ол өзінің жұмысқа орналасуы бойынша талап-тілегін білдіріп, сонымен қатар қандай қызметтерді атқара алатындығын анықтап көрсетуі қажет. Осы жерде ол өзінің біліктілік деңгейі жөнінде де ақпарат беріп өтуі қажет. Бұл өтініш қысқа көлемде және де сауалнамада көрсетілген ақпараттарды қайталап көрсетудің еш қажеттілігі жоқ болып табылады. Өтініш ерікті үлгіде жазылады, себебі оның мазмұны, баяндау стилі үміткердің сауаттылық және жалпылама даму деңгейі жөніндегі қосымша ақпарат көзі болып табылады.

Аталған құжаттарды сараптау және қызметтік нұсқаулық талаптарына сәйкес келуін анықтау үміткердің белгіленген қызмет түріне лайықты немесе лайықсыз екендігін анықтауға мүмкіндік береді. Егер де үміткер лайықты деп танылса, ол жайындағы мәліметтер қорға енгізіліп, ол іріктеудің екінші кезеңіне өткізіледі.

Екінші кезеңде үміткердің іскерлік және жекелей сапалық қасиеттері анықталады. Іріктеу барысында үміткердің жеке ерекшеліктерін назарға алған жөн.

Кәсіпорынның барлық қызметкерлеріне арналған қызметтік нұсқаулықтар жасалынуы қажет. Бұл қызметтік нұсқаулықта қажетті сапалық, психофизиологиялық, медициналық көрсеткіштер мен қажетсіз көрсеткіштер тізімі жариялануы қажет. Аталған талаптар негізінде түрлі топтардағы қызметкерлердің жекелей сапалық қасиеттерін бағалаудың кешенді әдіснамасы жасалынуы тиіс.

Үшінші кезеңге бірінші және екінші кезеңнен сүрінбей өткен үміткерлер қатысады. Тілдесу қызметкерді іріктеудің қорытынды кезеңі болып табылады. Ол бос орынға үмітті маманмен

толығырақ танысуға мүмкіндік береді. Осы кезеңде маман жайлы мәлімет талаптармен салыстырылады.

Нәтижесінде бағалау жүргізіліп, қорытынды жасалынады. Бағалау қатаң түрде жекелей жүргізіледі. Біліктілік деңгейін анықтау келесідей:

$$\text{Біліктілік деңгейі} = (\text{ББ} + \text{МБЖӨБ}) / 3.$$

Мұнда ББ – білімін бағалау (1-топ, 2-топ);

МБЖӨБ – мамандық бойынша жұмыс өтілін бағалау (0.25, 0.50, 0.75, 1.0):

- 0,25 – 0-9 жыл аралығында жұмыс өтілі бар мамандарды бағалау коэффициенті;
- 0,50 – 9-13 жыл аралығында жұмыс өтілі бар мамандарды бағалау коэффициенті;
- 0,75 – 13-17 жыл аралығындағы жұмыс өтілі бар мамандарды бағалау коэффициенті;
- 1,0 – 13-21 аралығындағы жұмыс өтілі бар мамандар коэффициенті;
- 3 – тұрақты шама.

Мамандар құрамының біліктілік деңгейін жетілдіру бойынша іс-шаралар:

- мамандарды біліктілікті арттыру курстарына жіберу;
- жоғарғы және орта арнайы оқу орындарында қосымша білім алуға мүмкіндік жасау;
- білім және тәжірибемен алмасу;
- кәсіпорынға біліктілікті арттыруға көмек беретін маманды шақырту, жұмыс жасаушы мамандардың өндірістен алыстамай біліктілігін арттыру мақсатында.

Қызметкерлердің біліктілігін арттыру кәсіпорындағы адами ресурстарды басқаруды жетілдірудің ең негізгі факторларының бірі болып табылады. Бұл көрсеткішті арттыру жұмыс күшінің санындағы ұтымдылықты сақтаумен қатар еңбек өнімділігін арттыруға да мүмкіндік береді.

Кәсіпорынға ұсынып отырған жаңалығымыз ретінде мамандарды аттестациялаудың жетілдірілген жүйесін айтуға болады.

Аттестациялауды жүргізудің келесідей ретін ұсынамыз:

1. Аттестация жүргізу тәртібін жасақтау.
2. Аттестациядан өтушілерді, оның тәртібімен таныстыру.
3. Аттестацияны жүргізу.
4. Аттестация қорытындысын анықтау.

Жұмыс орындарын бағалау да ұсынылады. Қорытындылау кезінде атқарылған қызмет нәтижесі мен жұмыс орнын бағалау нәтижесі көрсеткіштері салыстырылған жөн. Бағалау барысында көпбағытты бағалау үрдісін қолданған дұрыс. Бұл үрдіс барысында бағаланушы маманмен қатысы бар барлық мамандар ол тұлғаға байланысты өз көзқарастарын (бағалау қағазы арқылы) білдіреді.

Кәсіпорынға адами ресурстарды стратегиялық басқаруды тиімді ұйымдастыруға негіз болатын басты ұсыныстар:

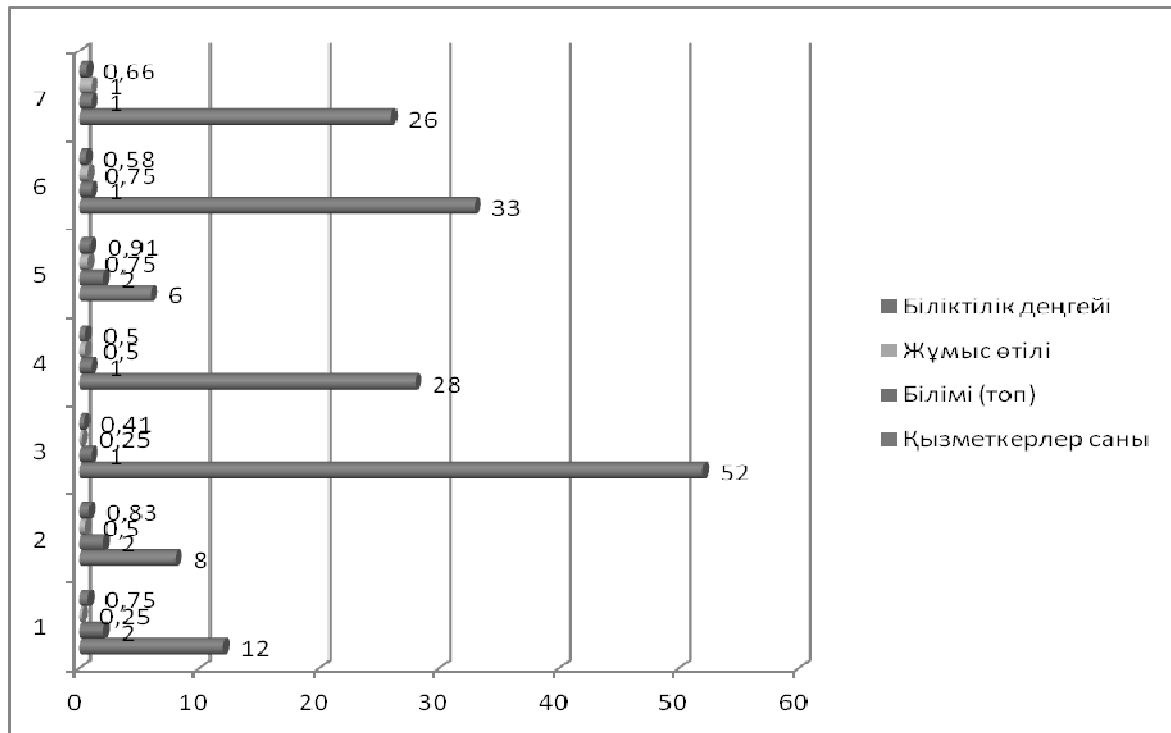
- мамандарды іріктеу жүйесін жасақтау;
- мамандар біліктілігін арттыруға бағытталған іс-шараларды жетілдіру;
- қызметкерлер еңбегін ынталандыру жүйесін жетілдіру.

«Ақтық» АҚ-да 165 қызметкер нақты өндірістік үрдісте қызмет етеді. Олардың біліктілік деңгейлері келесідей (1-кесте, сур. қара.):

1 - кесте

«Ақтық» АҚ қызметкерлерінің біліктілік деңгейін анықтау кестесі

Топ	Қызметкерлер саны	Мамандық бойынша жұмыс өтілі	Жыл аралығы	Білім деңгейі
Әкімшілік қызметкерлердің біліктілік деңгейлері				
2	12	0,25	0-9	$\text{БД} = 2 + 0,25/3 = 0,75$
2	8	0,5	9-13	$\text{БД} = 2 + 0,50/3 = 0,83$
Өндірістік қызметкерлердің біліктілік деңгейлері				
1	52	0,25	0-9	$\text{БД} = 1 + 0,25/3 = 0,41$
1	28	0,5	9-13	$\text{БД} = 1 + 0,50/3 = 0,50$
2	6	0,75	13-17	$\text{БД} = 2 + 0,75/3 = 0,91$
1	33	0,75	13-17	$\text{БД} = 1 + 0,75/3 = 0,58$
1	26	1,0	17-дан аса	$\text{БД} = 1 + 1/3 = 0,66$

Сурет. «Ақтық» АҚ-ғы нақты өндірістегі қызметкерлердің біліктілік деңгейлері

Жасалынып жатқан барлық үрдістер бағалануы тиіс (2-кесте). Кәсіпорындағы адами ресурстарды стратегиялық басқару кезеңін қателікпен бағалау қолайсыз жағдайларға алып келуі мүмкін. Себебі бағалау нәтижесі әрі қарай шешім қабылдауға негіз болып табылады. Жасалуы міндетті іс-әрекеттер: кәсіпорында қалыптасқан адами ресурстарды стратегиялық басқару әдістемелерін қолдануды жалғастыру немесе өзгерістер енгізу. Кәсіпорынның кадрлық саясатын және стратегиясын өзгерту.

2 - кесте

Жоғары білікті мамандардың өнім өндіру көлеміне әсері

Кәсіпорын атауы	y***	x ₁ ****	x ₂ *****	yx ₁	yx ₂	x ₁ x ₂	x ₁ ²	x ₂ ²	y ²
«Ақтық» АҚ	5,8	2,3	7,2	13,34	41,76	16,56	5,29	51,84	33,64
«Родина» ЖШС*	3,2	5,3	12,0	16,96	38,4	63,6	28,09	144,0	10,24
«Новокубанское» ЖШС**	2,3	3,4	8,2	7,82	18,86	27,88	11,56	67,24	5,29
Барлығы	11,3	11	27,4	38,12	99,02	108,04	44,94	263,08	49,17
Орташа мәні	0,56	0,55	1,37	1,906	4,951	5,402	2,247	13,154	2,458

* – [10] әдебиеттің мәліметтері негізінде есептелді; ** – [11] әдебиеттің мәліметтері негізінде есептелді; *** – 1 жұмысшының өнімділігі; **** – негізгі қорлардағы жаңадан енгізілген негізгі қорлар үлесі; ***** – жалпы жұмысшылар санындағы жоғары білікті мамандар үлесі.

1. Белгілердің орташа квадраттық ауытқуын анықтаймыз [12]:

$$\sigma_y = \sqrt{y^2 - \bar{y}^2} = \sqrt{2,458 - 0,56^2} = \sqrt{2,1444} = 1,464;$$

$$\sigma_{x_1} = \sqrt{x_1^2 - \bar{x}_1^2} = \sqrt{2,247 - 0,55^2} = \sqrt{1,9445} = 1,394;$$

$$\sigma_{x_2} = \sqrt{x_2^2 - \bar{x}_2^2} = \sqrt{13,154 - 1,37^2} = \sqrt{11,2771} = 3,358.$$

2. Көптік регрессияның сызықтық теңдеуі:

$$y = a + b_1 x_1 + b_2 x_2. \quad (1)$$

3. Корреляцияның жұп коэффициентін есептейміз:

$$\begin{aligned} r_{y x_1} &= \frac{\text{cov}(y, x_1)}{\sigma_y \cdot \sigma_{x_1}} = \frac{1,906 - 0,55 \cdot 0,56}{1,464 \cdot 1,394} = \frac{1,598}{2,040816} = 0,783; \\ r_{y x_2} &= \frac{\text{cov}(y, x_2)}{\sigma_y \cdot \sigma_{x_2}} = \frac{4,951 - 0,56 \cdot 1,37}{1,464 \cdot 3,358} = \frac{4,1838}{4,916112} = 0,851; \\ r_{x_1 x_2} &= \frac{\text{cov}(x_1, x_2)}{\sigma_{x_1} \cdot \sigma_{x_2}} = \frac{5,402 - 0,55 \cdot 1,37}{1,394 \cdot 3,358} = \frac{4,6485}{4,681052} = 0,993. \end{aligned}$$

4. Таза регрессия коэффициентін анықтаймыз (a параметрін):

$$\begin{aligned} b_1 &= \frac{\sigma_y}{\sigma_{x_1}} \cdot \frac{r_{y x_1} - r_{y x_2} r_{x_1 x_2}}{1 - r_{x_1 x_2}^2} = \frac{1,464}{1,394} \cdot \frac{0,783 - 0,851 \cdot 0,993}{1 - 0,993^2} = -0,4650; \\ b_2 &= \frac{\sigma_y}{\sigma_{x_2}} \cdot \frac{r_{y x_2} - r_{y x_1} r_{x_1 x_2}}{1 - r_{x_1 x_2}^2} = \frac{1,464}{3,358} \cdot \frac{0,851 - 0,783 \cdot 0,993}{1 - 0,993^2} = 2,304; \\ a &= \hat{y} - b_1 \bar{x}_1 - b_2 \bar{x}_2 = 0,56 + 4,650 \cdot 0,55 - 2,304 \cdot 1,37 = -0,0385. \end{aligned}$$

Көрсетілген 2-кесте негізінде келесідей көптік регрессияның сызықтық теңдеуін аламыз:

$$\hat{y} = -0,0385 - 4,650 \cdot x_1 + 2,304 \cdot x_2.$$

Үлгілеу нәтижесінде алынған регрессия теңдеуі көрсеткендей, негізгі қорларды енгізуді 1%-ға арттырғанда (жоғары білікті мамандар үлесінің өзгеріссіз деңгейінде) 1 жұмыскерге шаққандағы өнім өндіру орташа есеппен 4,650 мың теңгеге кемиді, ал жалпы жұмыскерлер санындағы жоғары білікті мамандар үлесінің 1%-ға өсуі (негізгі қорларды енгізудің өзгеріссіз деңгейінде) 1 жұмыскерге шаққандағы өнім өндіру орташа есеппен 2,304 мың теңгеге артады.

Сонымен, кәсіпорында адами ресурстардың барлық қажеттіліктері толығымен қанағаттандырылған кезеңде еңбек өнімділігі көлемі өсімге ие болып, бәсекеге қабілеттілігі артады [13]. Кәсіпорындағы адами ресурстарды стратегиялық басқару бұл мәселелердің шешімін табатын, нақты қызмет етуші жүйе бар болған жағдайда ғана іске асады. Адами ресурстарды стратегиялық басқару жүйесі басқарудың өзара байланысы мен әрекеттестігінің нақты іске асыру үлгісі болып табылады.

Ауыл шаруашылығында адами ресурстарды стратегиялық басқару шеңберінде келесідей ұйымдастырушылық-экономикалық өзгеріс қажет: барлық категориядағы қызметкерлердің жұмысын бағалауды, еңбек өнімділігін, жұмыс сапасы мен тиімділігін ынталандыру негізінде жүзеге асыру қажет.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы: Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформалар, даму. — 2015 жылғы 30 қараша. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://www.akorda.kz/kz/addresses/memleket-basshysy-nnazarbaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2015-zhylgy-30-karasha>.
- 2 Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Парламент палаталарының бірлескен отырысында сөйлеген сөзі. — 2006 жылғы 18 қаңтар. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: adilet.zan.kz/kaz/docs/K060002006_.
- 3 Лукиных Т.Н. Человеческие ресурсы в условиях информационной экономики. [Электронный ресурс] / Т.Н. Лукиных // Гуманитарная информатика. — Режим доступа: «Humanf.tsu.ru» Humanf.tsu.ru/jurnal/vo12/1tn_chel_resursi.
- 4 Кубаев К.Е. Оценка уровня компетентности персонала на примере деятельности по управлению проектами: материалы междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 10-летию Стратегии «Казakhstan-2030». — Алматы: Қазақ ун-ті баспасы, 2007. — Ч. 1. — С. 95–98.
- 5 Кубаев К.Е. Оценка человеческого капитала компании / К.Е. Кубаев // Саясат. — 2007. — № 10. — С. 31–35.
- 6 Томпсон А. Стратегический менеджмент. Концепции и ситуации для анализа / А. Томпсон, Ш.А.Дж. Стрикленд. — М.: Вильямс, 2013. — 928 с.
- 7 Мазур И.И. Управление проектами: учеб. пос. / И.И. Мазур; под общ. ред. В.И. Мазур и В.Д. Шапиро. — 6-е изд., стер. — М.: Омега-Л, 2010. — 960 с.

- 8 Мухтарова К.С. Модель эффективного использования человеческих ресурсов // Вестн. КазНУ им. аль-Фараби. Сер. экон. — 2008. — № 2.
- 9 «Ақтық» АҚ персоналды басқару бөлімінің есебі. — 2016 ж.
- 10 «Родина» ЖШС кадрлар бөлімінің есебі. — 2016 ж.
- 11 «Новокубанское» ЖШС персоналды басқару бөлімінің есебі. — 2016 ж.
- 12 Дильдебаева Ж.Т. Эконометрика: оқу құралы / Ж.Т. Дильдебаева. — Алматы: Экономика, 2011. — 152 б.
- 13 Andres Vivares-Vergara, Jorge. Impact of human resource management on performance in competitive priorities, INTERNATIONAL JOURNAL OF OPERATIONS & PRODUCTION MANAGEMENT / Andres Vivares-Vergara, Jorge. Ariel Sarache-Castro, William. Clemencia Naranjo-Valencia, Julia. — Vol. 36. — Issue. 2. — P. 114–134. Publ. 2016.

А.Ж. Койтанова, А.Ж. Жолмуханова, Ш.Е. Альпеисова

Пути повышения производительности труда персонала в сельском хозяйстве

В статье представлен процесс стратегического управления человеческими ресурсами в сельском хозяйстве, его четкая стратегия, связь между политикой и стратегией сформированной системы управления. Также показаны этапы внедрения стратегического управления человеческими ресурсами в сельском хозяйстве. Рассмотрена классификация маркетинговой стратегии, ориентированной на снижение производственных затрат: стратегия, ориентированная на снижение производственных затрат; стратегия повышения качества услуг, товаров; инновационная стратегия; стратегия глубокого проникновения на рынок и т.д. Рассмотрены и представлены мероприятия по повышению квалификации: систематическое повышение квалификации работников сельского хозяйства; непрерывный обмен опытом и знаниями; возможность получить дополнительное образование в высшем и среднем учебных заведениях; дуальное образование; выездное обучение на местах производства. Для совершенствования процесса стратегического управления человеческими ресурсами были предложены пути повышения квалификации человеческих ресурсов в АО «Ақтық». Также на основе данных АО «Ақтық», ТОО «Родина», ТОО «Новокубанское» показано влияние высококвалифицированных кадров на объем производства продукции. Построено линейное уравнение парной регрессии, приведены коэффициент парной корреляции, коэффициент чистой регрессии. По результатам проведенного анализа и исследования процесса стратегического управления человеческими ресурсами предприятия были выявлены такие проблемы, как отсутствие единой четкой системы отбора и подбора кадров, неэффективная постановка четких целей организации.

Ключевые слова: человеческие ресурсы, стратегическое управление, квалификационный уровень, сельское хозяйство, линейное уравнение множественной регрессии, повышение качества, инновационное развитие.

A.G. Koitanova, A.Zh. Zholmukhanova, S.E. Alpeissova

The ways to increase of staff labor productivity in agriculture

The article presents the process of human resources strategic management in agriculture, its clear strategy, the relationship between policy and strategy formed by management system. Stages of implementation of the human resources strategic management in agriculture are also shown. Marketing strategy classification was reviewed in given article, which are focused on reducing of production costs i.e. strategy oriented on reducing production costs; strategy on improving of the quality of services and goods; innovational strategy, strategy of deep penetration into the market, etc. Measures on skills improvement are considered and presented: systematic training of agricultural workers; continuous exchange of experience and knowledge; ability to obtain additional education in higher and secondary educational institutions; dual education; site training at production sites. The ways of qualification improvement of human resources were proposed in JSC «Aktyk» in order to improve the process of human resources strategic management. Also the influences of highly-qualified staff on production volumes are shown based on data of JSC «Aktyk», «Rodina» LLP, «Novokubanskoe» LLP. A linear pair regression equation, the pair correlation coefficient, net regression coefficient is calculated. According to the results of the analysis and the study of the human resources strategic management problems have been identified such as the absence of a single clear staff selection and recruitment systems; ineffective setting of clear organizational goals.

Keywords: human resources, strategic management, qualification level, agriculture, linear equation of multiple regression, improvement of quality, innovative development.

References

- 1 Memleket basshysy N.Nazarbaevtyн Kazakstan khalkyna Zholdauy: Kazakstan zhana zhahandyk nakty akhualda: osim, reformalar, damu [Appeal of N.Nazarbaev, president of the Republic of Kazakhstan to the Kazakh people: Kazakhstan in the new global specific routes: growth, reforms, development]. (2015, 30, November). *www.akorda.kz* Retrieved from *www.akorda.kz/kz/addresses/memleket-basshysy-nnazarbaevtyн-kazakstan-halkyna-zholdauy-2015-zhylgy-30-karasha* [in Kazakh].
- 2 Kazakstannyn alemdehi basekehe barynsha kabiletти 50 eldin kataryna kiru stratehiiasy. Kazakstan Respublikasynyn Prezidenti N.A.Nazarbaevtyн Parlament palatalarynyn birlesken otyrysında soilehen sozi [Strategy of entrance of the Kazakhstan into the 50 most competitive countries of the world. Statement of the N.A.Nazarbaev, president of the Republic of Kazakhstan, on the joined meeting of the chambers of the Parliament]. (2006, 18, January). *adilet.zan.kz* Retrieved from *http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K060002006_* [in Kazakh].
- 3 Lukinyh, T.N. Chelovecheskie resursy v usloviiakh informatsionnoi ekonomiki [Human resources in conditions of informational economy]. Humanitarnaia infomatika – Humanitarian informatics. *Humanf.tsu.ru* Retrieved from *Humanf.tsu.ru/jurnal/vo12/1tn_chel_resursi* [in Russian].
- 4 Kubayev, K.E. (2007a). Otsenka urovnia kompetentnosti personala na primere deiatelnosti po upravleniiu proektami [Assessment of staff competency level based on the example of project management activities]: *Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaiа konferentsiа, posviashchennaia 10 letiiyu Stratehii «Kazakhstan–2030» – International scientific practical conference dedicated to the 10th anniversary of Kazakhstan–2030 strategy*. (Part 1, pp. 95–98). Almaty: Izdatelstvo Kazakhskoho universiteta [in Russian].
- 5 Kubayev, K.E. (2007b). Otsenka chelovecheskoho kapitalа kompanii [Assessment of company’s huan capital]. *Saiasat – Sayasat, 10*, 31–35 [in Russian].
- 6 Tompson, A., Stricland, Sh.A. (2013). Stratehicheskii menedzhment. Kontseptsii i situatsii dlia analiza [Strategic management. Conceptions and situations for analysis]. Moscow: Villiams [in Russian].
- 7 Mazur, I.I. (2010). Upravlenie proektami [Project management]. V.I. Mazur and V.D. Shapiro (Ed.). (6d ed.). Moscow: Omega-L [in Russian].
- 8 Mukhtarova, K.S. (2008). Model effektivnoho ispolzovaniia chelovecheskikh resursov [Model of effective usage of human resources]. *Vestnik KazNU imeni al-Farabi. Seriiа ekonomicheskaiа – Bulletin KazNU Al-Farabi. Economic series.*, 2 [in Russian].
- 9 «Aktyk» AK personaldy baskaru boliminin esebi [Report of human resources management department of «Astyк» JSC]. (2016) [in Kazakh].
- 10 «Rodina» ZhShS kadrlar boliminin esebi [Report of human resources department of «Rodina» LLP]. (2016) [in Kazakh].
- 11 «Novokubanskoe» ZhShS personaldy baskaru boliminin esebi [Report of human resources management department of «Novokubanskoe» LLP]. (2016) [in Kazakh].
- 12 Dildebayeva, Zh.T. (2011). *Ekonometrika [Econometrics]*. Almaty: Ekonomika [in Kazakh].
- 13 Andres Vivares-Vergara, Jorge; Ariel Sarache-Castro, William; Clemencia Naranjo-Valencia, Julia. Impact of human resource management on performance in competitive priorities, INTERNATIONAL JOURNAL OF OPERATIONS & PRODUCTION MANAGEMENT. Vol. 36, 2, 114–134, Publ. 2016.

Б.С. Омирбаева

*Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан
(E-mail: bibigul88@mail.ru)*

Анализ некоторых аспектов кадрового обеспечения здравоохранения Республики Казахстан

Современное качественное и доступное здравоохранение — одно из условий успешного развития общества и государства. Для выполнения этого условия необходимо, прежде всего, решить проблему обеспеченности здравоохранения кадрами. Известно, что качество медицинской помощи определяется не только состоянием материально-технической базы здравоохранения, адекватностью применяемых организационных форм, но также обеспеченностью и наличием квалифицированных специалистов. В статье приведено исследование кадрового обеспечения системы здравоохранения Казахстана. Дан анализ состава и структуры медицинских кадров, тенденций в изменении их численности, обеспеченности ими населения, соотношения между отдельными их категориями. Основной информационной базой для определения потребности общества и системы здравоохранения в медицинских кадрах являются демографические характеристики. Представлены данные анализа по категории врачей общей практики, терапевтов и педиатров, которые являются одним из важных звеньев в первичной медико-санитарной помощи, оказываемой населению. Анализ проведен по амбулаторно-поликлиническим организациям как в государственном секторе, так и в частном секторе здравоохранения. Это позволило уточнить наиболее уязвимые точки в проблеме обеспечения медицинским персоналом в здравоохранении Казахстана и внести некоторые рекомендации.

Ключевые слова: здравоохранение, кадровое обеспечение, укомплектованность врачами, коэффициент совмещения, врач общей практики, государственный сектор, частный сектор.

Уровень качества услуг здравоохранения зависит от многих факторов: состояния материально-технической базы, финансово-экономических условий функционирования медицинских учреждений и в первую очередь — от укомплектованности, профессиональной подготовки и квалификации медицинских специалистов. Медицинские кадры являются главной, наиболее ценной и значимой частью ресурсов здравоохранения. Эффективное функционирование как всей системы здравоохранения в целом, так и отдельных ее структурных подразделений обеспечивается именно кадровыми ресурсами. Это определяет кадровую политику как один из приоритетов в развитии здравоохранения. Стратегия кадровой политики строится с учетом особенностей национального здравоохранения, оптимальных мер по управлению персоналом и накопленного мирового опыта.

Растущий дефицит медицинских кадров и снижение укомплектованности медицинским персоналом, как врачебным, так и средним, приводит к снижению доступности и качества бесплатной медицинской помощи, а также к несоблюдению выполнения стандартов и порядка оказания медицинской помощи на должном уровне.

На сегодняшний день в Казахстане одним из секторов здравоохранения, в которых ощущается проблема потребности в кадрах, является амбулаторно-поликлинический сектор, который стоит первым в оказании медицинской помощи населению. Под потребностью в медицинском персонале понимается абсолютное количество должностей, обеспечивающее все виды медицинской помощи. Именно в этом секторе здравоохранения имеют место очереди, большая нагрузка на врачей, а также отток кадров в частный сектор. Поэтому в условиях внедрения обязательного медицинского страхования ожидается снижение нагрузки на участковых врачей до стандартов ОЭСР (с 2000 прикрепленного населения на 1 участок до 1500 прикрепленного населения на 1 участок). Снижение нагрузки на участковых врачей позволит повысить доступность медицинской помощи, снизить количество очередей, увеличить время приема на пациента и, соответственно, улучшить качество предоставляемой медицинской помощи.

Поэтому Правительством Казахстана проводится политика роста количества врачей. Так, за период 2011–2015 гг. наблюдается ежегодный рост количества врачей в амбулаторно-поликлинических организациях как в государственном секторе, так и в частном [1]. Однако прирост количества врачей в частном секторе выше, чем в государственном. Количество частных врачей увеличилось на 19,5 процента, а государственных — на 4,8 процента. Динамика роста количества врачей наглядно показана на рисунке 1.

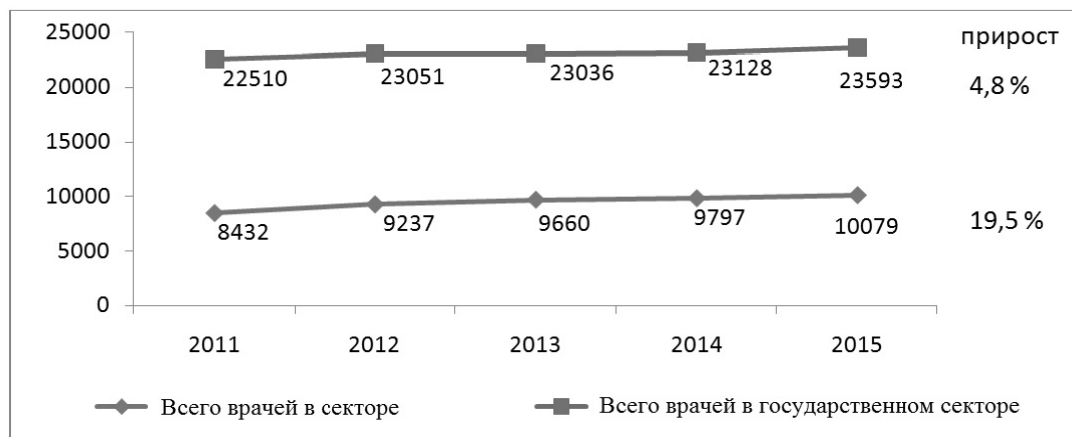

Рисунок 1. Количество врачей в государственном и частном секторах здравоохранения (источник — 30 статистическая форма МЗ РК 2011–2015 гг. [2])

Анализ штатных должностей в амбулаторно-поликлинических организациях в государственном секторе показал положительную динамику за период 2011–2015 гг., что видно на рисунке 2. Это обстоятельство обусловлено ростом численности населения, в связи с чем в Казахстане ежегодно растет и потребность во врачебном персонале.

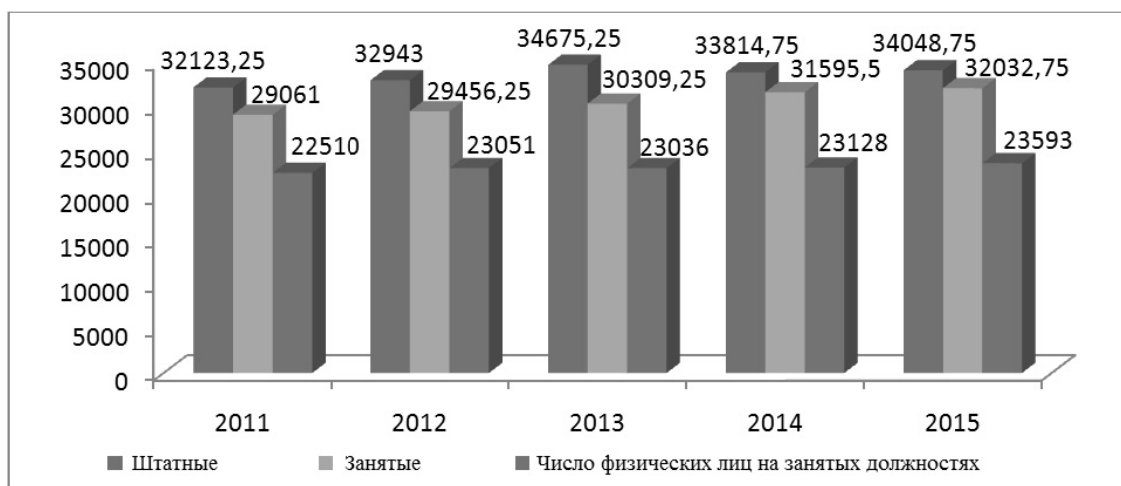

Рисунок 2. Количество штатных и занятых должностей, число физических лиц на занятых должностях в государственном секторе (врачебный персонал) (источник — 30 статистическая форма МЗ РК 2011–2015 гг. [2])

Потребность во врачах в государственном секторе в 2011 г. была удовлетворена на 90,4 %, а в 2015 г. уже достигла 94,08 % (рис. 3), увеличившись почти на 4 пункта. При этом, как видно на рисунке, до 2013 г. было снижение показателя укомплектованности врачами, затем наблюдается его рост.

Однако несмотря на положительную динамику роста количества врачей, в Казахстане наблюдается отчетливый дефицит медицинских кадров. Основная причина — это недостаточное финансирование отрасли, а также отток врачей из государственных учреждений здравоохранения в другие, более высоко оплачиваемые секторы экономики, как, например, страховые организации. Казахстан отстает по доле государственных расходов на здравоохранение от ВВП (в Казахстане в 2015 г. — 3,6 %, в США — 13,9 %). Зарплата казахстанского врача также значительно ниже, чем у врачей в развитых странах.

В целом по состоянию на 2015 г. штаты были недоукомплектованы на 5,92 %. А это означает, что количество фактически занятых должностей не соответствует тому объему услуг, который планировало оказывать государство.

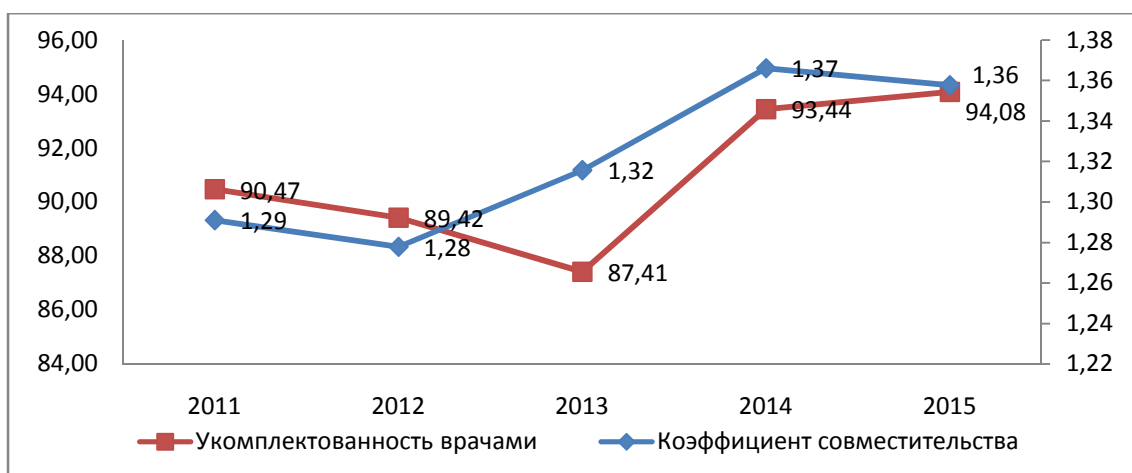

Рисунок 3. Укомплектованность врачами и коэффициент совместительства в государственном секторе

На рисунке 3 видно, что коэффициент совместительства в 2011 г. составлял 1,29 пункта, а в 2015 г. он вырос до 1,36. Такое значение показателя принято считать довольно высоким, и это свидетельствует о значительной нагрузке на врачей. При этом важно отметить, что данный показатель постоянно растет. А это означает, что нагрузка на врачей в государственном секторе не уменьшается, несмотря на рост их количества, а увеличивается.

Данные анализа показывают, что и в государственном и в частном секторе наблюдается постоянный рост количества штатных должностей. Однако число штатных должностей превышает число физических лиц на занятых должностях (рис. 4), что свидетельствует о том, что врачи берут более одной ставки. Следовательно, несмотря на увеличение количества врачей, проблема их загруженности в частном секторе также остается еще нерешенной.

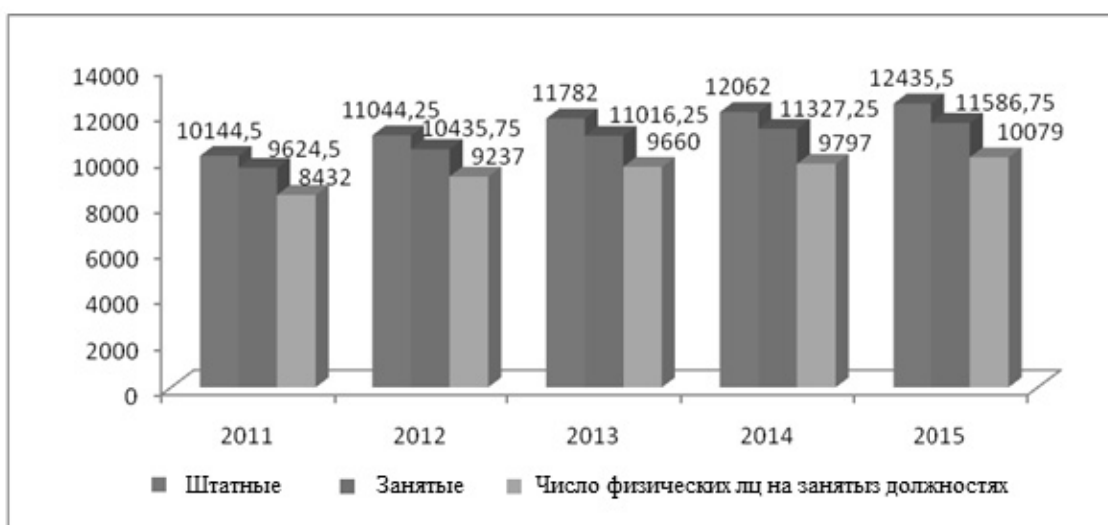

Рисунок 4. Количество штатных и занятых должностей врачами, число физических лиц на занятых должностях в частном секторе (источник — 30 статистическая форма МЗ РК 2011–2015 гг. [2])

В частном секторе укомплектованность врачами за рассматриваемый период снижается (рис. 5), и в 2015 г. она составила 93,17 %. Что касается совместительства, то этот показатель практически не меняется и составляет в среднем 1,15. Следует отметить, что он на 15,4 % ниже, чем в государственном секторе, где коэффициент совместительства в 2015 г. составлял 1,36. А это означает, что врачебный персонал в частном секторе менее загружен, по сравнению с врачами в государственном секторе.

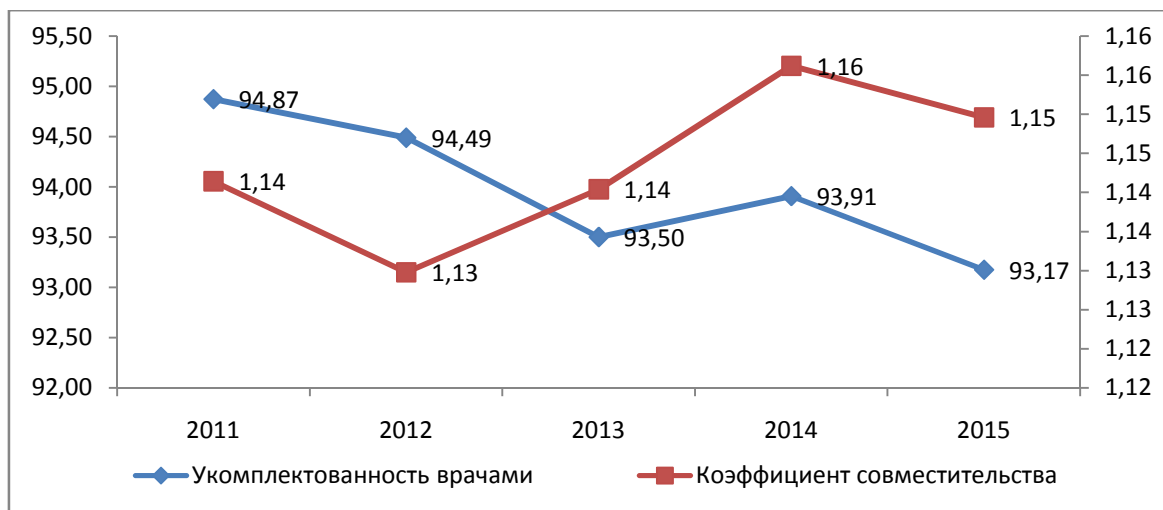

Рисунок 5. Укомплектованность врачами и коэффициент совместительства в частном секторе

Современные проблемы развития кадров здравоохранения в большинстве стран мира, как и в Казахстане, связаны с дефицитом персонала, оказывающего первичную медицинскую помощь. Поэтому важнейшей задачей текущего момента реформирования здравоохранения является повышение качества оказания первичной медико-санитарной помощи населению. Эту задачу предстоит решить в первую очередь через систему подготовки врачей общей практики (далее — ВОП).

Врач общей практики — это специалист, широко ориентированный в основных медицинских специальностях и способный оказать многопрофильную амбулаторную помощь при наиболее распространенных заболеваниях и неотложных состояниях, независимо от возраста и пола пациентов.

С этой целью система образования по подготовке медицинских кадров в Казахстане направлена на подготовку врачей общей практики. Поэтому в здравоохранении ежегодно растет количество врачей общей практики.

Рисунок 6. Количество врачей в государственном секторе (источник — 30 статистическая форма МЗ РК 2011–2015 гг. [2])

Как видно по графику на рисунке 6, за 2011–2015 гг. число врачей общей практики возросло относительно числа участковых врачей. Так, в 2015 г. число врачей общей практики увеличилось в 1,9 раза по сравнению с 2011 г. и составило 4014 врачей. Что касается участковых терапевтов и участковых педиатров, то в 2015 г. их число сократилось на 32,8 % и на 28 % соответственно по сравнению с 2011 г.

Рисунок 7. Число посещений участковых врачей в государственном секторе (источник — 30 статистическая форма МЗ РК 2011–2015 гг. [2])

Аналогично увеличилось и число посещений к врачам общей практики (рис. 7). Так, в 2015 г. это число увеличилось в 2,2 раза по сравнению с 2011 г. и составило 18 329 164 посещений, в то время как число посещений участковых терапевтов и педиатров за этот период сократилось на 4,08 и 19,26 пункта соответственно.

Несмотря на ежегодный рост количества врачей, нагрузка на участковых врачей тоже неуклонно растет. Так, в 2011 г. на 1 участкового врача приходилось 2117 человек населения, а в 2015 — уже 2196 человек, что наглядно видно на рисунке 8. Для сравнения, в странах Европы нагрузка на 1 участкового врача составляет 1500 человек.

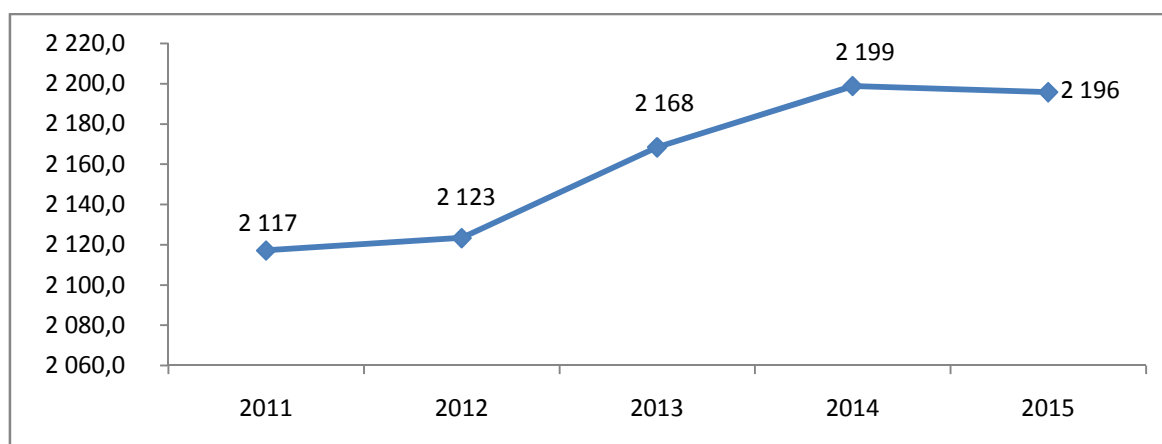

Рисунок 8. Количество населения на 1 врача (ВОП, участкового педиатра, участкового терапевта) (источник — 30 статистическая форма МЗ РК 2011–2015 гг. [2])

Такая динамика роста количества населения на одного врача свидетельствует либо об опережающих темпах роста населения по сравнению с темпами роста выпускников медицинских организаций образования, либо о том, что не все выпускники работают по избранной специальности, предпочитая работу в страховых и частных медицинских организациях.

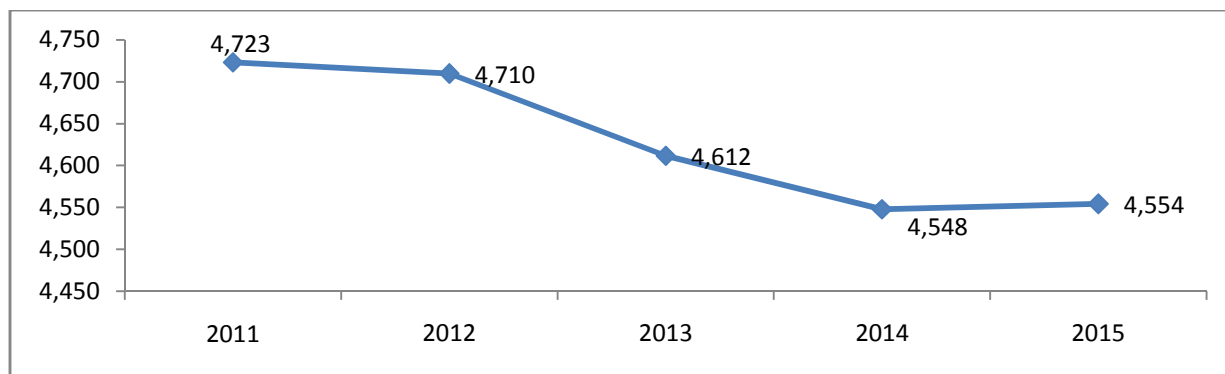

Рисунок 9. Обеспеченность врачами на 10 тыс. населения

На рисунке 9 показана динамика обеспеченности участковыми врачами на 10 тыс. населения. Так, на 10 тыс. человек в среднем приходится 4 врача, в то время как в соседней России показатель обеспеченности врачами всех специальностей на 10 тыс. населения в среднем составлял 42,2 [3]. При этом на рисунке 9 наглядно видно, что в связи с ростом численности населения наблюдается дефицит именно участковых врачей. Если в 2011 г. этот показатель составлял 4,723, то в 2015 г. — 4,554, что свидетельствует о том, что нагрузка на участковых врачей практически не уменьшается.

Если сравнить с тем, как обстоят дела в частном секторе, то количество участковых терапевтов и педиатров там возросло на 46 % и 10 % соответственно. При этом до 2015 г. наблюдалась возрастающая тенденция по количеству педиатров в частном секторе, однако в 2015 г. произошло снижение их числа на 13 % по сравнению с 2014 г., в то время как по количеству участковых терапевтов наблюдается устойчивая динамика роста их числа.

Рисунок 10. Количество врачей в частном секторе
(источник — 30 статистическая форма МЗ РК 2011–2015 гг. [2])

Увеличение числа ВОП в частном секторе за рассматриваемый период составляет 22,8 % (рис. 10). Эти данные свидетельствуют о том, что в частном секторе здравоохранения более благоприятно обстоят дела по удовлетворению потребности в медицинских кадрах.

Вместе с тем анализ числа посещений к врачам в частом секторе выявил нестабильную динамику. Так, в 2011 г. число посещений врачей в частном секторе составило 1538567, а в 2012 г. произошло резкое сокращение посещений частных участковых терапевтов в 2 раза и составило 753859 посещений.

Рисунок 11. Число посещений врачей в частном секторе
(источник — 30 статистическая форма МЗ РК 2011–2015 гг. [2])

Надо отметить, что в государственном секторе в этот период число посещений к участковым терапевтам, наоборот, увеличивается. Затем, уже в 2013 г., можно наблюдать положительную динамику в части посещений частных участковых терапевтов. Однако за рассматриваемый период общее число посещений к участковым терапевтам сократилось в целом на 27 %. Посещения к участковым педиатрам также снизилось на 10 %. При этом посещения к врачам общей практики в частном секторе возросли на 15 % (рис. 11).

Таким образом, несмотря на рост количества участковых терапевтов и педиатров в частном секторе, число посещений к ним снижается. Наряду с этим число посещений к врачам общей практики увеличивается, что говорит о приоритетном развитии принципа семейного врача как в частном секторе, так и в государственном секторе здравоохранения. Поэтому количество терапевтов и педиатров в государственном секторе сокращается. Однако в частном секторе их число увеличивается. Это может означать, что идет отток участковых терапевтов и педиатров в частный сектор здравоохранения. Тенденция к росту числа врачей, а также числа посещений к врачам общей практики в частном секторе говорит о том, что пациенты недостаточно удовлетворены предоставлением медицинских услуг в государственных поликлиниках и вынуждены обращаться к частным поставщикам.

Тем не менее необходимо продолжать развивать уровень первичной медико-санитарной помощи в государственном секторе и повышать доверие населения к медицинским услугам, оказываемым в государственном секторе.

Следует также учитывать, что количество врачей и высокая обеспеченность ими на 10 тыс. населения не являются гарантией качества медицинской помощи и хороших показателей здоровья населения. Решающими факторами здесь остаются качество подготовки медицинских специалистов, эффективность модели финансирования, доля расходов на здравоохранение и оплата труда врача.

Таким образом, можно отметить, что современная политика развития кадров строится во многих странах на совместной ответственности как государства, так и общества. Поэтому усилия Правительства Казахстана должны быть сосредоточены на том, чтобы регулировать, определять, удовлетворять реальные потребности в кадрах здравоохранения, а также поддерживать, направлять и контролировать мероприятия в области подготовки и переподготовки медицинских кадров. Соответственно, политика здравоохранения должна быть направлена на удовлетворение потребности в квалифицированных и опытных медицинских кадрах в соответствии с развитием медицинской науки и технологии. При этом развитие кадров здравоохранения базируется на принципах равного распределения и развития возможностей обеспечения работой. Процесс управления развитием кадровых ресурсов основывается на понимании необходимости межсекторального сотрудничества, привлечения населения для участия в формулировании кадровой политики здравоохранения и соответствующих планов.

Список литературы

1 Концепция развития кадровых ресурсов здравоохранения на 2012–2020 годы [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.zakon.kz/4485575-koncepcija-razvitija-kadrovyykh-resursov.html>.

2 Отчет медицинской организации (30 статистическая форма МЗ РК 2011–2015 гг.). <http://adilet.zan.kz>

3 Общественное здоровье и здравоохранение: учебник для студ. / под ред. В.А. Миняева, Н.И.Вишнякова. — М.: МЕДпресс-информ, 2003. — 528 с.

Б.С. Омирбаева

Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын кадрлармен қамтамасыз етудің кейбір аспектілерін талдау

Қазіргі заманғы жоғары сапалы және қолжетімді денсаулық сақтау — қоғам мен мемлекеттің табысты дамуының шарттарының бірі. Осы шартты орындау үшін, денсаулық сақтау саласын керекті медициналық кадрлармен қамтамасыз ету қажет. Бұл көмекті сапалы ғана емес, материалдық-техникалық жай-күйі мен қоғамдық денсаулық сақтау базасын, ұйымдастырушылық нысандары жеткіліктілігін, сонымен қатар білікті жұмысшылар қауіпсіздігі мен болуына байланысты екені белгілі. Сондықтан осы мақалада Қазақстандағы денсаулық сақтау жүйесінің кадрлармен қамтамасыз етуі талданды. Медициналық персоналдың, олардың санының үрдістерге, халқының саны қауіпсіздік, көрсетілген санаттағы арасындағы қарым-қатынастардың құрамы мен құрылымын талдау, демографиялық сипаттамалары қоғамдастықтың қажеттіліктерін және медициналық қызметкерлері денсаулық сақтау жүйесін анықтау үшін негізгі ақпараттық негіз болып табылады. Автор бастапқы медициналық-санитарлық көмек ең маңызды буындарының бірі болып табылатындығын көрсетіп, кім, жалпы практика дәрігерлері, терапевт және педиатр санаттар бойынша, деректер талдауын ұсынады. Мемлекеттік және жеке денсаулық сақтау секторларындағы да амбулаторлық ұйымдар туралы мәлімет келтірілген. Қазақстанда денсаулық сақтау саласында медициналық кадрлармен қамтамасыз ету проблемасын зерттеу кейбір ұсыныстар жасауға мүмкіндік берді.

Кілт сөздер: денсаулық сақтау жүйесі, кадрлармен қамтамасыз ету, дәрігерлермен қамтамасыз ету, сәйкес коэффициенті, жалпы тәжірибелі дәрігер, мемлекеттік және жеке меншік сектор.

B.S. Omirbayeva

Analysis of some aspects of staffing of healthcare system of the Republic of Kazakhstan

Modern high-quality and affordable health care is one of the conditions for successful development of society and the state. To fulfill this condition, it is necessary first of all to solve the problem of health security personnel. It is known that the quality of healthcare depends not only on the state of the material and technical base of public health, the adequacy of the organizational forms, but also on the security and availability of skilled workers. Therefore, this article analyzes the staffing of the health system in Kazakhstan. Analysis of the composition and structure of the medical personnel, trends in their numbers, their population security, the relationship between the specified categories, demographic characteristics are the main information basis for determining the needs of the community and the health system in the medical staff. In this regard, the article presents the data analysis by category of general practitioners, internists and pediatricians, who are one of the most important links in the primary health care (hereinafter - PHC), provided to the population. The analysis is performed on out-patient organizations in both the public sector and the private health sector. It is possible to refine the most vulnerable point in the problem of providing medical personnel in public health in Kazakhstan and to make some recommendations.

Keywords: healthcare system, staffing, staffing of doctors, matching coefficient, public sector, private sector, general practitioner.

References

- 1 Kontseptsiiia razvitiia kadrovyykh resursov zdravookhraneniia na 2012–2020 hody [The concept of development of human resources for healthcare system for 2012–2020]. www.zakon.kz Retrieved from <http://www.zakon.kz/4485575-koncepcija-razvitiia-kadrovyykh-resursov.html> [in Russian].
- 2 Otchet meditsinskoi orhanizatsii (30 statisticheskaia forma MZ RK 2011-2015 hh.) [The report of the medical organization (30 statistical form Ministry of Healthcare of Republic of Kazakhstan 2011–2015)]. Retrieved from <http://adilet.zan.kz> [in Russian].
- 3 Minyaeva, V.A., Vishnyakova, N.I. (Eds.). (2003). *Obshchestvennoe zdorove i zdravookhranenie [Public Health and Health Care: Training for students]*. Moscow: MEDpress-Inform [in Russian].

ҚАРЖЫ-НЕСИЕ ЖҮЙЕСІ ФИНАНСОВО-КРЕДИТНАЯ СИСТЕМА FINANCIAL-CREDIT SYSTEM

UDC 368

L.K. Ulybina¹, B.S. Yessengeldin², G.S. Serikova³, G.M. Kalkabaeva³

¹*Kuban State Agrarian University, Krasnodar, Russia;*

²*Ye.A.Buketov Karaganda State University, Kazakhstan;*

³*Karaganda Economic University of Kazpotrebooyuz, Kazakhstan
(E-mail: aisanatazhbaeva@mail.ru)*

To the Question of Compiling of the Rating Assessment Technique of Insurance Companies

The purpose of insurers' rating creation is to provide ensuring transparency of the results of insurance companies' activities and determination of level of their financial reliability. General approaches in methodology of compiling of insurance companies rating by various foreign agencies are determined. The indicators characterizing fields of insurance companies' activity are analyzed: insurance, investment and financial. The indicators of an insurance activity regarding the insurance payments collection, the insurance indemnity payments and securing formation of insurance reserves are considered. The indicators of investing activities of an insurance company regarding placement of insurance reserves are characterized. The indicators characterizing financial activities of an insurance company regarding maintenance of liquidity, solvency and profitability are highlighted. The authors in article determined the problems of creation of a rating assessment technique of insurance companies' activities. The complex analysis of indicators of insurance companies' activities is performed, the stages of its carrying out are allocated. Based on the indicators usage which characterizes the fields of insurance companies' activity the rating assessment technique of insurance companies is developed. The rating assessment technique of insurance companies is presented in the form of the system consisting of consecutive stages, each of which represents the logical sequence of the actions providing creation of insurers' rating. Implementation of this technique in insurance practice would provide transparency of insurance companies' activities, increase the trust of insurers to them and to promote development of insurance system.

Keywords: insurance, rating, indicators, investing activities, financial performance, assets, equity, solvency of the companies, ratings technique, insurance companies.

The rating as a complex assessment of a condition of an insurance company by independent experts became one of basic elements of «non-price competition». Availability of rating and its level is profitable to distinguish the insurer, being the proof of transparency of its activities, gives the chance to see how this insurance company is competitive.

The purpose of insurers rating consists in ensuring transparency of insurance companies' activities results and determination of their financial reliability level. The insurance market of Kazakhstan is characterized by functioning of various insurance companies offering identical insurance services and practically lack of any objective information about a financial position of this or that insurer. In this respect there is a need of creation of domestic insurance companies rating. It is especially important in the conditions of integration of the Kazakhstan insurance market with infrastructures of the regional and world market.

In the work of the Kazakhstan scientists-economists the determining factors influencing development of insurance business in Kazakhstan and the features of development of the Kazakhstan insurance market are noted [1; 117].

The Kazakhstan researchers proposed measures for increase in competitiveness of Kazakhstan insurance system, including increase in capitalization and compliance to requirements of calculations of the standard rate of the Kazakhstan insurers' solvency [2; 195].

As of today, in Kazakhstan the competitiveness of insurance companies' rating is practically not made, there is no rating agency which would be recognized by domestic insurers. It should be noted that services of foreign rating agencies for domestic insurance companies are too expensive. Besides, despite advantages of foreign techniques, the existing distinctions in a regulatory framework, and also the developed business practice require forming of a technique in relation to conditions of Kazakhstan.

In the light of the foregoing, there is a need of development of a technique of competitiveness rating of domestic insurance companies which would get support from the Kazakhstan insurers, state bodies and, the main thing, that it would reflect the degree of the insurer's reliability. At the same time the technique shall be based on the commonly accepted scheme of rating process in the international practice.

All known foreign techniques of ratings creation rather in detail paint groups of both quantitative, and qualitative indexes which are used for calculation of rating, and also the procedure of rating assignment [3].

Though abroad there is no single system of insurers rankings, in approaches and methodology of creation of rating of various agencies there are general approaches. First, the rating purpose is to estimate financial opportunities of the insurer and to express the opinion on its competitiveness. Secondly, in the course of ratings creation the reports of the insurer over the last 5 years, plans of profit earning, and also information obtained during the poll of a clientele, management, conversations with staff of the analyzed companies are subject to the analysis. Thirdly, practically all ratings are under construction on the basis of both the high-quality, and quantitative analysis of information though the criterion and quantity of the indicators used in the course of rating creation vary depending on the technique accepted in this or that agency.

To make the insurers' rating by techniques of the foreign agencies of creation and its use in pure form for assessment of competitiveness of domestic insurance companies is impossible for the following reasons:

1. Distinctions of financial accounting of insurance transactions of the Kazakhstan companies from world practice. Ensuring comparability of data and a possibility of application of foreign techniques of a financial condition assessment requires acceptance of the following measures:

1) transition to world system of accounting, to enter into practice the international standards of the chart of accounts of the insurer's financial accounting;

2) to unify system of the accounting and statistical recording of insurance transactions according to requirements of the international insurance practice.

2. Lack of complete transparency in reporting and activities of insurance companies. Currently, all Kazakhstan insurers aren't ready to show the work to the foreign observer though the financial reporting of insurance companies is periodically published in mass media.

3. It is difficult to make the analysis of some aspects of insurance companies' activities because of backwardness of corporate securities market in the republic, the reinsurance market.

In compiling the domestic ratings technique of reliability it is necessary to use the conventional scheme of rating process in foreign countries, considering at the same time specifics of the Kazakhstan legislation and national peculiarities [4]. For compiling ratings technique of domestic insurers it is necessary to consider various groups of indicators which found reflection in modern economic literature. One of approaches allowing to carry out the financial analysis characterizing the level of insurer's competitiveness there is the following classification of indicators:

1 group – absolute figures;

2 group – relative indicators;

3 group – average values [5].

The other approach can be the classification allowing to consider insurance specifics of the insurer in activities indicators:

1) the volume (absolute) indicators characterizing scales of activities of insurance companies;

2) indicators of assessment of insurance companies solvency;

3) the indicators characterizing the level of assets liquidity;

4) the indicators estimating the level of liabilities on one risk;

5) the indicators characterizing extent of reinsurer's participation in insurance transactions;

6) the indicators characterizing investing activities of insurance companies;

7) indicators of assessment of financial results sufficiency for the accounting period [6].

In our opinion, for creation of rating technique of insurance companies' competitiveness the given indicators should be grouped for the purpose of the analysis of separate fields of activity of the company:

- 1) group of the indicators characterizing the sphere of an insurance activity;
- 2) group of the indicators characterizing the sphere of investing activities;
- 3) group of the indicators characterizing financial activities of insurance companies.

It is necessary to include the financial performance used in practical activities of insurance companies in this system of indicators.

Thus, the creation of ratings technique is under construction based on use of the indicators characterizing fields of activity and includes the following stages:

1. The indicators analysis characterizing an insurance activity regarding collection of insurance payments, payment of an insurance indemnity and ensuring forming of insurance reserves;
2. The analysis of the indicators characterizing investing activities in terms of insurance reserves placement;
3. The analysis of the indicators characterizing results of financial activities regarding maintenance of liquidity, solvency, profitability;
4. On each of the specified activities the intermediate value of rating is removed;
5. After adjustment of intermediate values, additional poll of experts taking into account their opinion final value of the rating, constituted based on quantitative indices, is removed.

Indicators which are included in system of indicators of rating assessment, their admissible values on all indicators are constituted on the basis of the research of economic literature and experience which developed in domestic insurance practice. For assessment of an insurance activity of the company it is reasonable to analyse the following indicators:

1. Level of payments;
2. Indicator of expenses on conducting business;
3. Coefficient of an equity sufficiency;
4. Relation of insurance reserves to liabilities;
5. Dynamics of scope change of insurance premiums.

The given financial performance most fully, in our opinion, reflects results of insurance companies' insurance activity.

1. The indicator – the level of payments is determined to the following formula:

$$\frac{I_{pay}}{I_{pre}} \times 100\%,$$

where I_{pay} – Insurance payments; I_{pre} – Insurance premiums.

2. The index the cost of doing business is determined to the following formula:

Insurance premiums are characterized by amount of transactions of the insurer, insurance payments – amount of an insurance indemnity of the damage paid to insurers. Level of payments determines how many tiyn the insurer gives to insurers from each collected tenge as insurance coverage. Admissible value of this indicator shall be 30-40 %.

2. The expenses indicator on conducting business is determined by a formula:

$$\frac{E_{cb}}{I_{pre}} \times 100\%,$$

where E_{cb} – Expenses on conducting business; I_{pre} – Insurance premiums.

3. The indicator of expenses on conducting business characterizes a share of expenses in the volume of insurance premiums. The high measure value testifies the unfairly big costs of funds for ensuring own activities of the insurer, but not for forming of insurance reserves on types of insurance. Calculation of the size of expenses on conducting business based on the report about insurance activity. Standard measure value of 40 %.

3. The coefficient of an equity sufficiency, characterizes capital adequacy for acceptance of risks.

The equity includes the paid authorized capital, the reserve capital, accumulation funds, and also the amount of retained earnings of an insurance company. Calculation of an equity is made according to balance of an insurance company.

The indicator of the insurer's equity size allowing to establish the lower bound of scales of an insurance company can be bound here. It is essentially important that insurers observe the specified standard rate not only at the time of receipt of the license, but also in the course of further activities. In other words, there shall

be a control avoiding irrational use of own means below the established standard rate that is quite possible if activities of the insurer are unprofitable.

The specified coefficient is determined by a formula

$$\frac{E}{Ipre} \times 100\%,$$

where E – Equity; $Ipre$ – Insurance premiums.

Admissible value of this indicator is 15-50 %.

4. A ratio of insurance reserves to liabilities:

$$\frac{Ir}{L} \times 100\%,$$

where Ir – Insurance reserves; L – Liabilities.

The accounts payable, insurance reserves and other liabilities belong to the insurer's liabilities.

The coefficient reflects a capability of the company to fulfill the obligations to insurers at the expense of insurance reserves. Admissible value is at least 50 %.

5. Dynamics of insurance premiums change is calculated by a formula

$$\frac{IP1 - IP2}{IP2} \times 100\%,$$

where $IP1$ – insurance premiums in reporting year; $IP2$ – insurance premiums last year.

The indicator allows to characterize activities of an insurance company for the conclusion of insurance contracts. An unfortunate trend is excessive fall of receipt of insurance premiums. The admissible value of the indicator constitutes –33 % to +33 %.

For the analysis of investing activities it is necessary to calculate the following coefficients:

1. The income rate of an insurance reserves investment;
2. Indicator of an investment income.

Profitability of investment of insurance reserves is determined by a formula

$$\frac{Iai}{Ir} \times 100\%,$$

where Ir – Insurance reserves; Iai – Investing activities income.

This indicator determines efficiency of insurance reserves placement. The size of the specified indicator shan't be less refunding rate, but no more than 1,5 of its value.

The indicator of an investment income reflects efficiency of an investment portfolio:

$$\frac{Iai}{Ia} \times 100\%,$$

where Iai – Investing activities income; Ia – Investment assets.

Value of this indicator shan't be less than 5 %.

The analysis of financial activities of domestic insurance companies is carried out with use of the following indicators:

1. Liquidities coefficient;
2. Standards of sufficiency of highly liquid assets;
3. Standards of sufficiency of an actual margin of solvency;
4. Coefficient, characterizing unprofitability of an insurance company: unprofitability coefficient, cost ratio, the combined coefficient;
5. Profitability coefficient.

Liquidity analysis shall give the answer to a question whether the insurance company in the shortest possible time is capable to fulfill requirements for shown liabilities.

1. The liquidity rate is determined by the following formula:

$$\frac{Qa}{Ir + Ap} \times 100\%;$$

where Qa – Quick assets; Ir – Insurance reserves; Ap – accounts payable.

The size of this indicator shan't be less than 70 %.

2. Standard of sufficiency rate of highly liquid assets.

The insurance (reinsurance) organization daily observes the sufficiency rate standard of highly liquid assets calculated as the relation of cost of highly liquid assets to the amount of insurance reserves minus the reinsurer's share, on a formula:

$$Shla = \frac{HLA}{IR} \geq 1,$$

where *Shla* – the standard rate of highly liquid assets sufficiency; *HLA* – the cost of highly liquid assets for the end of calendar day; *IR* – the amount of insurance reserves of an insurance company minus the reinsurer's share for the end of the last reporting month [7].

For an insurance company the use of an indicator of sufficiency standard rate of highly liquid assets is especially urgent, it is connected first of all with the fact that insurers' claims shall be in most cases immediately paid. Value of this indicator shall be ≥ 1 %, otherwise, the insurance company will experience difficulties with accomplishment of the liabilities to insurers.

3. The sufficiency standard rate of an actual margin of solvency is calculated as the solvency margin relation to the minimum size of a solvency margin on a formula:

$$Sms = \frac{AMS}{MMS} \geq 1,$$

where *Sms* – the sufficiency standard rate of margin of solvency; *AMS* – an actual margin of solvency; *MMS* – the minimum size a solvency margin.

The sufficiency standard rate of an actual margin of solvency of the insurance (reinsurance) organization shall not be less than a unit.

4. Коэффициенты, характеризующие убыточность страховой организации: коэффициент убыточности, коэффициент затрат, комбинированный коэффициент.

Коэффициент убыточности рассчитывается по каждому классу страхования отдельно либо по всему страховому портфелю страховой (перестраховочной) организации, как отношение суммы понесенных убытков к сумме заработанных страховых премий по формуле:

4. The coefficients characterizing unprofitability of an insurance company: unprofitability coefficient, cost ratio, the combined coefficient.

Loss ratio is calculated on each class of insurance separately or on all insurance portfolio of the insurance (reinsurance) organization as the relation of the amount of the suffered losses to the amount of the earned insurance premiums on a formula:

$$Lrrs = \frac{Sl}{Eip} \times 100,$$

where *Lrrs* – Loss ratio with the reinsurer's share; *Sl* – Suffered losses; *Eip* – Earned insurance premiums.

The cost ratio is calculated on all insurance portfolio of the insurance (reinsurance) organization as the relation of expenses to the amount of the net earned insurance premiums on a formula:

$$Cr = \frac{E}{Neip} \times 100,$$

where *Cr* – Cost ratio; *E* – Expenses; *Neip* – Net earned insurance premiums.

The combined ratio characterizes overall effectiveness of an insurance activity and a financial position of the insurance (reinsurance) organization. The combined ratio is calculated as the amount of loss ratio and cost ratio.

The actual value of the combined ratio shan't exceed hundred percent. If the combined ratio exceeds hundred percent, the authorized body has the right to recommend to shareholders to take measures for financial improvement of the insurance (reinsurance) organization, including issue of the recommendations specified in the Law of the Republic of Kazakhstan "About the insurance activity" [8].

5. Profit ratio.

In case of results assessment of financial activities it is necessary to use profit ratio which is determined as follows:

$$\frac{Profit}{Income} \times 100\%.$$

The measure value shall not be less than refunding rate, but no more 1,5 of its value.

Admissible values of each recommended indicator are given in the offered technique proceeding from requirements of the current legislation and depending on the practice which developed in the insurance market. For the purpose of simplification of calculations it is reasonable to lead all received measure values to a five-point type according to Table 1.

Table 1

Indicators ranking of insurance company activities

Point	Reasons
5	Optimum indicator value
4	Normal indicator value
3	Average (minimum or maximum) indicator value
2	Too low or too high indicator value
1	Violation of the requirements of an insurance supervision body, or inadmissible indicator value
0	Lack of data, or it is impossible to calculate this indicator according to the provided reporting

Depending on calculation result each coefficient will get point from 1 to 5. Points on all indicators are summed up and the category of reliability of the insurer, at the same time is determined by a total sum, the higher the amount of final value, the higher reliability of the insurer. Final value of rating consists of the amount of the intermediate values calculated on each activity of an insurance company, i.e. by the following formula:

$$FR = IR (ia) + IR (inva) + IR (fa),$$

where FR – final value of rating;

IR (ia) – intermediate value of rating of an insurance activity;

IR (inva) – intermediate value of rating of investing activities;

IR (fa) – intermediate value of rating of financial activities.

Intermediate value of rating of an insurance activity is found by summing of five-point assessment by all indicators of this group. The maximum value which can be received in an analysis result of an insurance activity makes 25 points.

Intermediate value of rating of investing activities is determined by summing of five-point assessment by all indicators of this group. The maximum value which can be received according to the analysis of investing activities makes 10 points.

Intermediate value of rating of financial activities is determined by summing of five-point assessment by all indicators of this group. The maximum value which can be received on this group makes 25 points.

The maximum value of final rating shall make 60 points.

Intermediate values can be adjusted taking into account the opinion of the experts performing assignment of rating, at the same time:

– the received value of intermediate rating can't exceed its maximum value established on each group of indicators;

– value of intermediate rating shan't be increased more than (is reduced) for five points.

Based on the received value of final rating taking into account the opinions of experts, the reference of an insurance company to the corresponding group of reliability is made. For determination of category of financial accountability of an insurance company it is necessary to use the facts of Table 2. 10 categories of insurance companies are given in the table depending on the maximum and minimum values of rating.

Table 2

Determination of financial accountability category of an insurance company

Category of the company reliability	Maximum value of rating	Minimum value of rating
1	2	3
AAA	60	55
AA	54	49
A	49	44

1	2	3
BBB	43	38
BB	37	32
B	31	26
CCC	25	20
CC	19	14
C	13	8
D	7	2

The characteristic of financial accountability category of insurance companies is reflected in Table 3.

Table 3

The financial accountability category of an insurance company

Rating value	Characteristic
AAA	The highest level of financial accountability
AA	The highest level of financial accountability
A	Good level of financial accountability
BBB	Average level of financial accountability
BB	Less average level of financial accountability
B	Unstable financial position. At the moment the company is capable to fulfill liabilities to owners of policies, however in case of adverse economic conditions accomplishment of liabilities of the company to holders of policies is under the threat
CCC, CC	Problem level of financial stability
C	The company is on the verge of bankruptcy
D	Bankruptcy of the company

Categories of insurance companies which can be grouped as follows are shown in the table:

- 1) the groups of safe ratings (“the highest level” – AAA, “highest level” - AA, “good” – A);
- 2) the groups of vulnerable ratings (“average level” – BBB, “less average level” –BB, “an unstable financial position” - B, “the problem level” – CCC, CC).

If the insurer didn't present all data, necessary for creation of rating, that rating agency has the right to assign the rating “O / ISB” (it is impossible to estimate) with indication of the reason. If the license for carrying out an insurance activity was limited, suspended or revoked from the insurer, then regardless of the gained points number the rating of “O / ISB” is assigned to such insurer (under observation of an insurance supervision body). In case of the publication of rating the rating agency without fail shall specify date of the last assessment, an interpretation of a rating scale, and also has the right to specify additional data which will allow to gain deeper impression about activities of the insurer.

The implementation of rating assessment of insurance companies will allow to obtain information on activities of insurance companies of the republic, to increase the trust of insurers to them and to promote development of the sphere of insurance.

References

- 1 Мусина А.А. Взаимодействие страховых организаций с банками: тенденции развития в Казахстане / А.А. Мусина, Г.С. Сейткасимов // Вестн. Караганд. гос. ун-та. Сер. Экономика. — 2014. — № 4(76). — С. 117–123.
- 2 Сембеков А.К., Будешев Е.Г. Инвестиционные ресурсы страхового рынка стран ЕАЭС / А.К. Сембеков, Е.Г. Будешев // Вестн. Караганд. гос. ун-та. Сер. Экономика. — 2016. — № 3(83). — С. 192–196.
- 3 Best's Insurance Reports - International. An Explanation of Best's Rating System and Procedures. The Insurance Information Source, Ed.2013.
- 4 Insurance: Principles and Practice. Compiled by David Bland. The Chartered Insurance Institute, Great Britain, 2009.
- 5 Страхование дело: учебник / под ред. Л.И. Рейтмана. — М.: Банковский и биржевой науч.-консульт. центр, 1992. — 524 с.
- 6 Сплетуков Ю.А. Показатели анализа финансового состояния страховой организации / Ю.А. Сплетуков, Е.Ф. Дюжиков // Аудитор. — 1995. — № 6. — С. 31–33.

7 Правила расчета коэффициента убыточности страховой (перестраховочной) организации (с изменениями и дополнениями) по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций: утв. 25 марта 2006 года, № 83 (с изм. и доп.) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.nationalbank.kz.

8 Инструкция о нормативных значениях и методике расчетов пруденциальных нормативов страховой (перестраховочной) организации, норматива достаточности маржи платежеспособности страховой группы, формах и сроках представления отчетов о выполнении пруденциальных нормативов» (с изм. и доп.) по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций: утв. 22 августа 2008 г., (с изм. и доп.) №131 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.nationalbank.kz.

Л.К. Улыбина, Б.С. Есенгельдин, Г.С. Серикова, Г.М. Калкабаева

Сақтандыру компанияларының рейтингтік бағасы әдістемесін құру сұрағына

Сақтандырушы рейтингін қалыптастыруын тағайындау сақтандыру компанияларының қызмет нәтижесінің айқындылығын қамтамасыз ету мен олардың қаржылық беріктік деңгейін анықтаудан тұрады. Сақтандырушы рейтингін қалыптастырудың теориялық және тәжірибелік аспектілерін зерттеу негізінде әр түрлі шетелдік агенттіктермен сақтандыру компаниялары рейтингін қалыптастыру әдістемесінде ортақ амалдар анықталды. Сақтандыру компаниялары қызметінің әр түрлі салаларын сипаттайтын көрсеткіштер талданды. Сақтандыру төлемдерінің жинағы, сақтандыру өтемақысының төлемдері және сақтандыру резервтерін қалыптастыруды қамтамасыз етуге қатысты сақтандыру қызметінің көрсеткіштері қарастырылды. Сақтандыру резервтерін орналастыруға қатысты сақтандыру компаниялары инвестициялық қызметінің көрсеткіштері сипатталды. Өтімділік, төлемқабілеттілік, рентабельділікті қолдауға қатысты сақтандыру компаниясының қаржылық қызметін сипаттайтын көрсеткіштер баяндалды. Авторлармен сақтандыру компаниялары қызметінің рейтингтік баға әдістемесін қалыптастырудың мәселелері анықталған. Сақтандыру компаниялары қызметінің көрсеткіштеріне кешенді талдау жүргізіліп, оны өткізу кезеңдері белгіленген. Сақтандыру компаниялары қызметінің салаларын сипаттайтын көрсеткіштерді қолданудың негізінде сақтандыру компанияларының рейтингтік бағалау әдістемесі әзірленді. Сақтандыру компанияларының рейтингтік бағалау әдістемесі әрқайсысы сақтандырушылар рейтингін қалыптастыруды қамтамасыз ететін қисынды әрекеттер жүйелілігін білдіретін бірізді кезеңдерден тұратын жүйе ретінде көрсетілген. Сақтандыру тәжірибесіне берілген әдістемені енгізу сақтандыру компаниялары қызметінің айқындылығын қамтамасыз етуге, сақтанушылардың сақтандырушыларға сенімділігін арттыруға және сақтандыру жүйесінің дамуына жәрдемдесуге жағдай туғызады.

Кілт сөздер: сақтандыру компаниясы, рейтинг, инвестициялық қызметтің көрсеткіштері, сақтандыру қызметі, қаржылық көрсеткіштері, сақтандыру компанияларының активтері, меншікті капитал, компаниялардың төлемқабілеттілігі, сақтандыру компанияларының рейтингтік бағалауының әдістемесі.

Л.К. Улыбина, Б.С. Есенгельдин, Г.С. Серикова, Г.М. Калкабаева

К вопросу о составлении методики рейтинговой оценки страховых компаний

Назначение составления рейтинга страховщиков состоит в обеспечении прозрачности результатов деятельности страховых компаний и определении уровня их финансовой надежности. На основе изучения теоретических и практических аспектов составления рейтинга страховщиков определены общие подходы в методологии составления рейтинга страховых компаний различными зарубежными агентствами. Проанализированы показатели, характеризующие различные сферы деятельности страховых компаний. Рассмотрены показатели страховой деятельности в части сбора страховых платежей, выплаты страхового возмещения и обеспечения формирования страховых резервов. Охарактеризованы показатели инвестиционной деятельности страховой компании в части размещения страховых резервов. Освещены показатели, характеризующие финансовую деятельность страховой компании в части поддержания ликвидности, платежеспособности, рентабельности. Авторами определены проблемы составления методики рейтинговой оценки деятельности страховых компаний. Осуществлен комплексный анализ показателей деятельности страховых компаний, выделены этапы его проведения. На базе использования показателей, характеризующих сферы деятельности страховых компаний, разработана методика рейтинговой оценки страховых компаний, представленная в виде системы, состоящей из последовательных этапов, каждый из которых представляет собой логическую последовательность действий, обеспечивающих составление рейтинга страховщиков. Внедрение данной методики в страховую практику позволит обеспечить прозрачность деятельности страховых компаний, повысить доверие страхователей к ним и содействовать развитию страховой системы.

Ключевые слова: страховая компания, рейтинг, показатели инвестиционной деятельности, страховая деятельность, финансовые показатели, активы страховых компаний, собственный капитал, платежеспособность компаний, методика рейтинговой оценки страховых компаний.

References

- 1 Mussina, A.A., Seytkasimo, G.S. (2014). Vzaimodeistvie strakhovykh orhanizatsii s bankami: tendentsii razvitiia v Kazakhstane [The interaction of insurance companies with banks: development tendencies in Kazakhstan]. *Vestnik Karahandinskoho gosudarstvennogo universiteta. Seriiia Ekonomika – Bulletin of Karaganda State University. Economy ser.*, 4(76), 117–123 [in Russian].
- 2 Sembekov, A.K., Budeshev, E.G. (2016). Investitsionnye resursy strakhovogo rynka stran EAES [Investment resources of the insurance market of the countries of EEU]. *Vestnik Karahandinskoho gosudarstvennogo universiteta. Seriiia Ekonomika – Bulletin of Karaganda State University. Economy ser.*, 3(83), 192–196 [in Russian].
- 3 Best's Insurance Reports - International. An Explanation of Best's Rating System and Procedures. The Insurance Information Source, ed. 2013.
- 4 David Bland. (2009). Insurance: Principles and Practice. The Chartered Insurance Institute. Great Britain.
- 5 Reytman, L.I. (Eds.). (1992). Strakhovoe delo [Insurance case]. Moscow: Bankovskii i birzhevoi nauchno-konsultatsionnyi tsentr [in Russian].
- 6 Spletukhov, Yu.A., Dyuzhikov, E.F. (1995). Pokazateli analiza finansovoho sostoiianiia strakhovoi orhanizatsii [Indicators of financial analysis of an insurance company]. *Auditor – Auditor*, 6, 31–33 [in Russian].
- 7 Pravila rascheta koeffitsienta ubytochnosti strakhovoi (perestrakhovochnoi) orhanizatsii po rehulirovaniu i nadzoru finansovoho rynka i finansovykh orhanizatsii: utv. № 83 (utverzhdeny 25 March, 2006 hoda) [Rules of calculation of the insurance (reinsurance) organization loss ratio on regulation and supervision of the financial market and the financial organizations: conf. N 83]. Retrieved from www.nationalbank.kz [in Russian].
- 8 Instruktsiia o normativnykh znacheniiakh i metodike raschetov prudentsialnykh normativov strakhovoi (perestrakhovochnoi) orhanizatsii, normativa dostatochnosti marzhi platezhеспosobnosti strakhovoi hruppy, formakh i srokakh predstavleniia otchetov o vypolnenii prudentsialnykh normativov» po rehulirovaniu i nadzoru finan-sovoho rynka i finansovykh orhanizatsii № 131 (utverzhdena 22 Augusta, 2008 hoda). [The instruction about standard values and a technique of calculations of prudential standard rates of the insurance (reinsurance) organization, the standard rate of sufficiency of a margin of solvency of insurance group, forms and terms of submission of reports on accomplishment of prudential standard rates on regulation and supervision of the financial market and the financial organizations N 131]. conf. Retrieved from www.nationalbank.kz [in Russian].

Л.С. Комекбаева¹, Г.С. Серикова², С.К. Кудайбергенова²

¹Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан;

²Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қазақстан
(E-mail: serikovagul@mail.ru)

Халықтың өмір сапасы көрсеткіштерін қамтамасыз етудегі әлеуметтік сақтандыру ролі

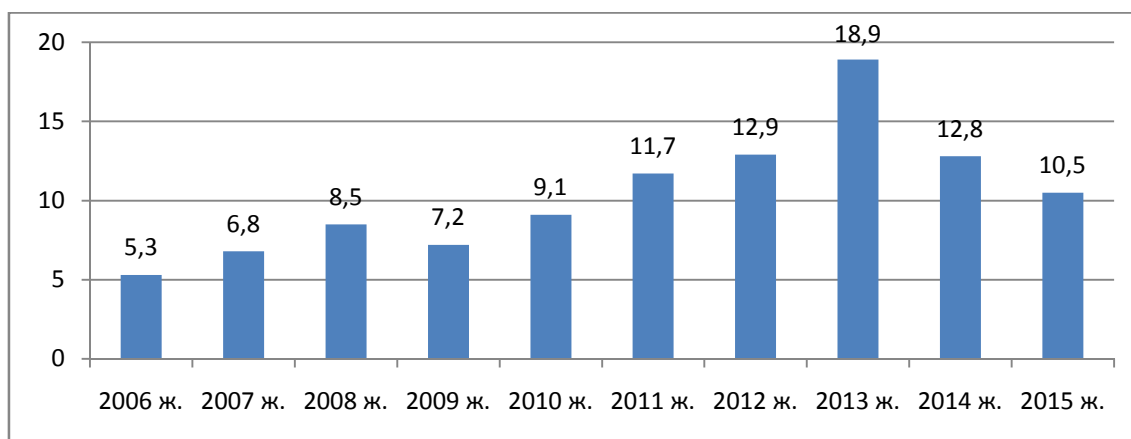
Қазіргі жағдайларда міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесі Қазақстанда жүргізіліп жатқан әлеуметтік-экономикалық реформалардың аса маңызды және қажетті элементіне айналды. Осыған байланысты өңірді экономикалық, әлеуметтік дамытудың құралы ретінде міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесін ұйымдастыру мен оның жұмыс істеуінің теориялық-әдіснамалық негіздерін зерттеу аса өзекті бола түседі. Қазақстан Республикасының барлық облыстарында жүргізілген «Халықтың өмір сапасын» бір жолғы зерттеу нәтижелерін талдау әлеуметтік қорғаудың қалыптасқан жүйесін дамыту, еңбекшілер мен олардың отбасыларына алдын ала болжап білуге болмайтын жағдайларға сақтап қоятын сақтық ақшаларының мөлшерін қысқартуға және балаларының білім алуына қаражат салуға мүмкіндік беретінін, сондай-ақ ішкі тұтыну сұранысының өсуі мен өмір деңгейін арттыруға оң ықпал ететінін көрсетті. Мақалада әлеуметтік сақтандырудың тәжірибелік аспектілерін зерттеу негізінде әлеуметтік сақтандырудың қаржылық тетіктерінің жұмыс істеуінің базалық жағдайларының сабақтастығын сақтау оның мақсаты саналатын, міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесін дамытудың негізгі үрдістері анықталды. Мәселен, халықаралық сарапшылардың бағалаулары бойынша, әлеуметтік сақтандырудың қаржылық тетігі, шеткері децильдер арасындағы жалақының саралануы 1:6 үлкен емес болған кезде тиімді жұмыс жасайды. Қазақстанда Джини коэффициенті 2015 жылдың қорытындылары бойынша 27,8 % (0,276) белгіге жетіп, 2 пайыздық пунктке дейін жақсарды. Қазақстанда табыстарды бөлу сапасы өткен жылдың қорытындылары бойынша теңсіздік көрсеткіші елеусіз 26,7 % ғана болып, 2009 жылғы деңгейге жақындай отырып, шамалы жақсарғанын байқауға болады.

Кілт сөздер: әлеуметтік сақтандыру, әлеуметтік қорғау, мемлекет, әлеуметтік саясат, мемлекеттік жәрдемақы, әлеуметтік төлемақы.

Өзін әлеуметтік мемлекет деп жариялаған, адамның лайықты өмірі мен еркін дамуын қамтамасыз етуге бағытталған саясат жүргізетін Қазақстан Республикасының Конституциясында ҚР азаматтарының әлеуметтік қорғалуға құқығы бекітілген.

Тәуелсіздік жылдарындағы мемлекеттің таңдап алған сенімді әлеуметтік саясаты мен стратегиялық құжаттарының арқасында Қазақстан қоғамдық ынтымақ пен әлеуметтік әділеттілік қағидаттарын ескере отырып, халықты әлеуметтік қорғау моделін жүзеге асырып келеді. Сондай-ақ елімізде әлемнің ең үздік жетістіктеріне негізделген жаңа экономикалық жағдайларға тез бейімделуге қабілетті, икемді әлеуметтік қорғау бағдарламаларын жасау бойынша іс-шаралар қабылдануда.

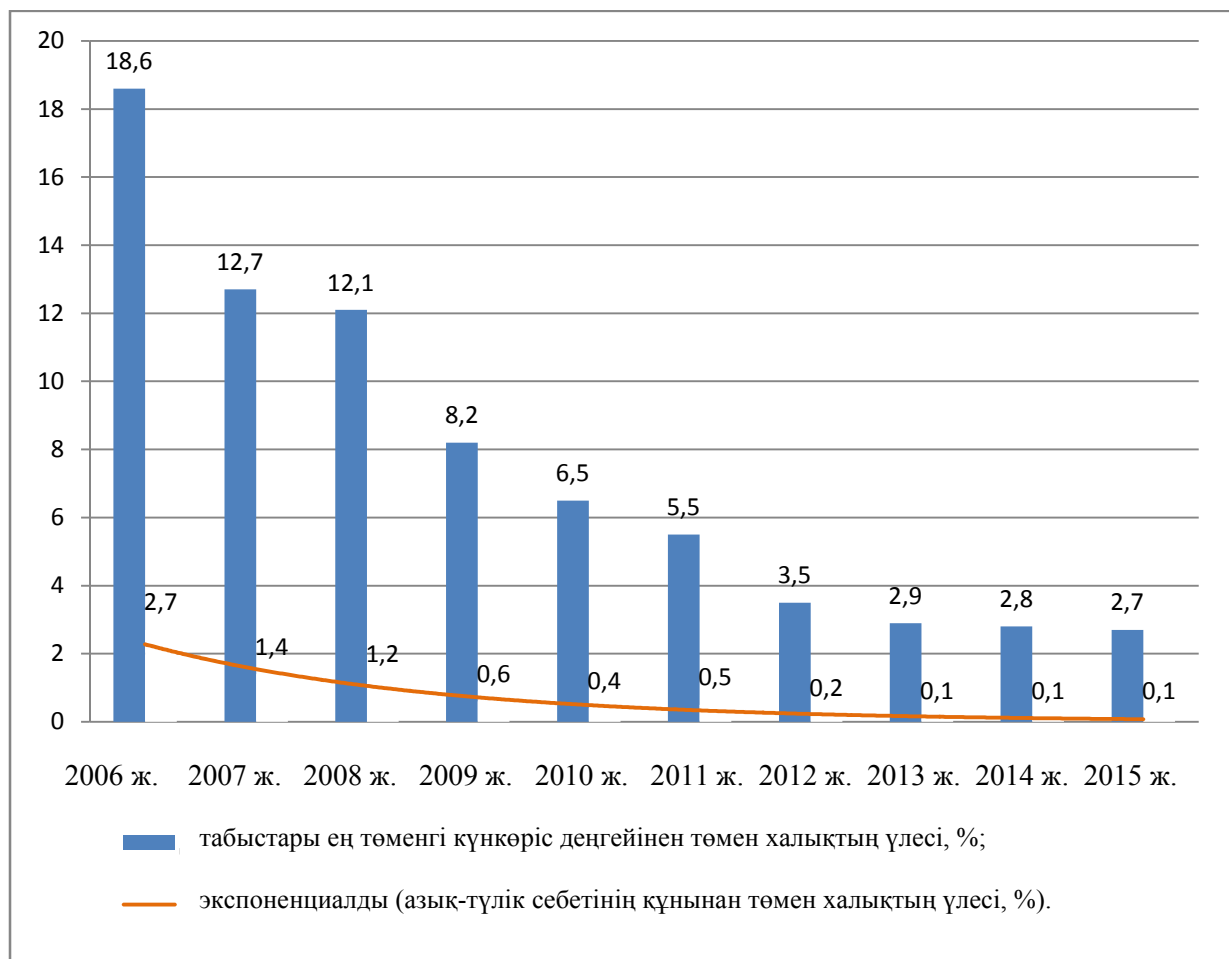
Халықтың жан басына шаққандағы ЖІӨ-нің 2006 жылғы 5,3 мың АҚШ долл. 2013 ж. 18,9 мың АҚШ долл. дейін өсуі тәуелсіздік жылдарындағы халықтың өмірін жақсарту көрсеткіштерінің бірі болып саналады (1-сур.).

1-сурет. 2006–2015 жж. Қазақстандағы халықтың жан басына шаққандағы ЖІӨ

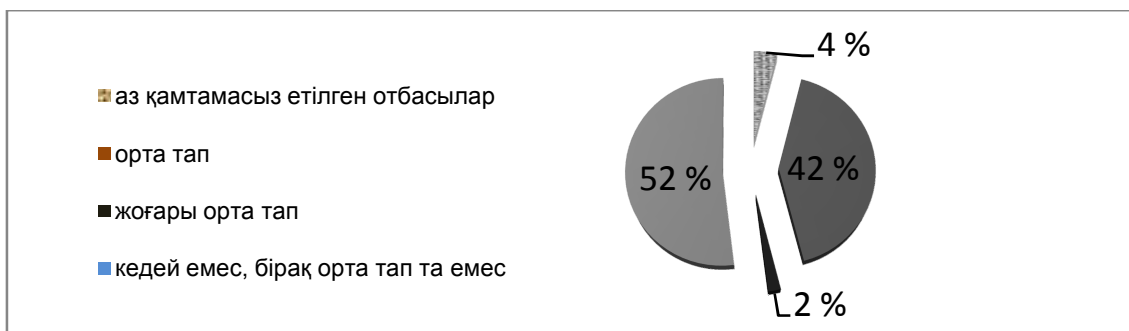
Мемлекеттің әлеуметтік саясат бағыттарын бағалау, халықты әлеуметтік қорғау жөніндегі іс-шараларды жүзеге асыру және адамның өмір деңгейін бағалау мақсаттарында ең төменгі әлеуметтік стандарттар индикаторлары мен ең төменгі күнкөріс көрсеткіштері пайдаланылады [1; 101].

Дамыған елдердің әлеуметтік заңнамасында осы көрсеткіштің көмегімен кедейлік шегі өлшенеді: ең төменгі күнкөріс деңгейінен табысы төмен халық кедей деп танылады және мемлекет тарапынан қолдауға ие болуға құқығы бар. Ең төменгі күнкөріс деңгейіне көптеген әлеуметтік кепілдіктер: ең төменгі жалақы, ең төменгі зейнетақы, оқушылардың шәкіртақылары, кейбір жәрдемақылар байлаулы [2]. Сондай-ақ табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен халықтың саны 2006 жж. салыстырғанда 2005 ж. 12 есе азайды (2-сур.).

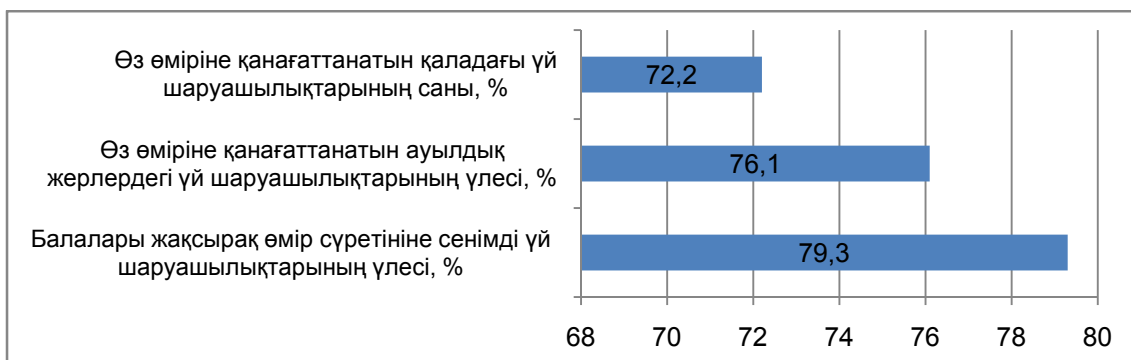
2-сурет. 2006–2015 жж. ҚР-дағы халықтың өмір деңгейінің индикаторлары

2014 ж. наурызындағы ҚР Статистика жөніндегі агенттігінің ақпаратына сәйкес, «Халықтың өмір сапасына» бір жолғы зерттеу жүргізілген болатын. Зерттеу республиканың барлық облыстарында, Астана мен Алматы қалаларына жүргізілді. Деректер 12 мың үй шаруашылықтарына сұрау жүргізу жолымен жиналды, бұл ретте зерттелетін үй шаруашылықтарының басшылары зерттеу кезінде сұрау жүргізушілер болып қатысты. Субъективтік бағалаулар бойынша, сұрау жүргізілгендердің жартысынан көбісі, немесе олардың 52,2 %-ы, өздерін кедей емеске де, сол сияқты орта тап емеске де жатқызған, 41,9 % — орта тапқа, 4,2 % — аз қамтамасыз етілгенге және 1,7 %-ы ғана өздерін жоғары орта тапқа жатқызған, олар сапалы өнімдерді тұтынатын, жайлы жағдайларда өмір сүретін, жұмысы, меншікті ісі және немесе табыс әкелетін меншігі барлар (3-сур.).

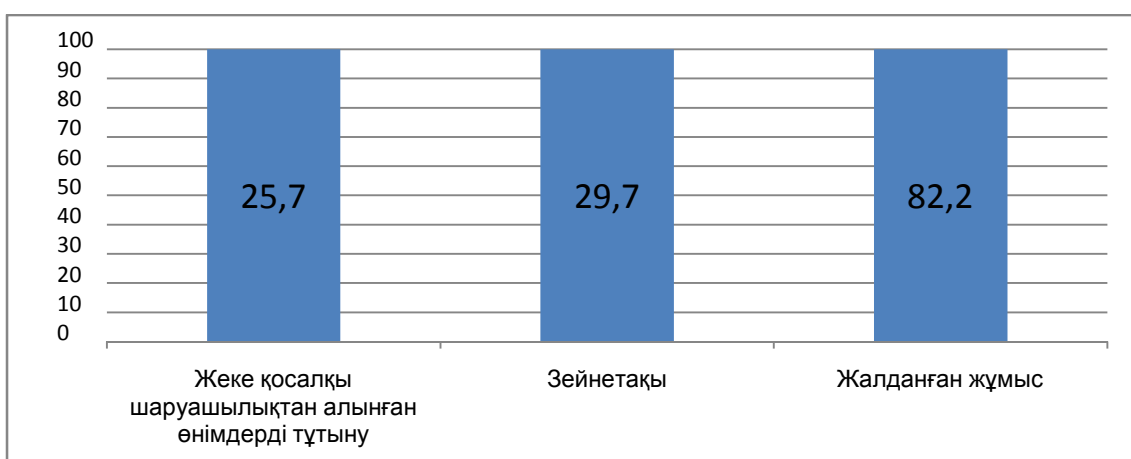
3-сурет. Сұрау жүргізілген үй шаруашылықтарының өмір деңгейін бағалау

Зерттеу қорытындылары бойынша, үй шаруашылықтарының 74,0%-ы өзінің өміріне қанағаттанады, бұл ретте ауылдық жерлердегі олардың үлесі көбірек – 76,1% (қалада – 72,7%). Осындай үй шаруашылықтарының өмірге деген құштарлығы, өздеріне қарағанда балалары болашақта жақсырақ өмір сүреді деген сеніммен байланысты. Олардың саны үй шаруашылықтары санының 79,3%-ын құрайды. Бұл 4-суретте көрсетілген.

4-сурет. Өз өміріне қанағаттанушылықты бағалау

Жалданып жұмыс жасау (82,2%), зейнетақы (29,7%) және жеке қосалқы шаруашылықтан алынған өнімдерді тұтыну (25,7%), сұрау жүргізілген үй шаруашылықтарының көпшілігі үшін өмір сүру құралдарының негізгі көздері болып саналады. Кесте түрінде бұл 5-суретте көрсетілген.

5-сурет. Өмір сүру құралдарының көздері

Сұрау жүргізілгендердің денсаулықтарымен байланысты проблемалары бар: дәрігерлік көмекке жүгінбегендер саны – 71,3%, сапасыз қызмет көрсету себебі бойынша – 20,2%, дәрілерді пайдаланып, өз бетімен емделгендер – 55,5%, халықтық емдеу құралдарымен емделгендер – 12,6% (6-сур.).

6-сурет. Сұрау жүргізілген үй шаруашылықтарының денсаулық проблемалары

Дамушы елдерде, оның ішінде Қазақстанда ең төменгі еңбекке ақы төлеуді қамтамасыз ететін жұмыспен қамтудың кепілдік жүйелері, осы талаптарды сақтау үшін жеке кәсіпорындарды ынталандыру тәсілі ретінде пайдаланылады. Бірақ бұл елдерде жалданбалы жұмыскерлер бүкіл жұмыс күшінің жартысына жуығын ғана құрайды, сондықтан кімдер өзін-өзі жұмыспен қамту жағдайларында жұмыс жасайды, соларды қоса алғанда, жұмыс орындарын ашу және өнімділік пен еңбекке ақы төлеуді арттыру бойынша қосымша іс-шаралар қажет.

Орташа еңбек өнімділігін арттыру, білім деңгейін арттырусыз және өнімді трансформациялау үшін әлеуетті кеңейту, сондай-ақ экономиканы дамытусыз оны шешу мүмкін емес болатын басты проблемалардың бірі болып қалуда. Әлеуметтік қорғаудың қалыптасқан жүйесін дамыту, еңбеккерлер мен олардың отбасыларына, алдын ала болжап білуге болмайтын мән-жағдайларға қалдырып қоятын сақтық ақшалардың мөлшерін қысқартуға, қаражатты балаларына білім беруге салуға мүмкіндік береді, сондай-ақ ішкі тұтыну сұранысының өсуіне және өмір деңгейінің артуына оң ықпал ететін болады.

Халықаралық тәжірибеде әлеуметтік қорғау жүйелерінің басым көпшілігінің міндеттері адамдардың табыстарының тұрақты болуын ұстап тұрудан тұрады.

Ең төменгі ақы төлеудің оңтайлы мөлшері туралы түсініктерге ұқсас, экономикалық дағдарыс кезеңіндегі осы құралдың рөлі туралы пікірде де алшақтық бар. Егер экономикасы дамыған елдермен ғана шектелетін болсақ, онда директивті органдар ең төменгі еңбекақыны еңбекшілердің әлсіз (әжуаз) топтарын әлеуметтік қорғау құралы ретінде белсенді пайдаланады деген әсер қалдырады.

Халықаралық тәжірибеде жұмыс берушілер мен жұмыскерлер арасында әлеуметтік сақтандырудың әрбір түрінің шеңберлерінде қаржылық жүктемені бөлу, сақтандыру жарналарын төлеуге олардың ынталарын қалыптастырудың негізгі жағдайы болып саналады. Келесі арақатынастар: сақтандыру жарналарының 2/3 шамасы жұмыс берушілердің үлесіне және 1/3-і – жұмыскерлердің үлесіне келетіні, ал жекелеген елдерде мемлекет әлеуметтік сақтандырудың кейбір түрлеріне демеу қаржы беретіні, осындай бөлудің оңтайлы пропорциялары болып саналады. Халықаралық еңбек ұйымының деректері бойынша, әлемнің кейбір елдеріндегі сақтандыру жарналарының жалпы сомасы жалақы сомаларының 50 %-дан астамын құрайды (1-кесте) [3].

1 - кесте

Кейбір елдердің әлеуметтік сақтандыру жүйелеріндегі сақтандыру жүктемелерін бөлудің шамалары мен пропорциялары

Елдер	Сақтандыру жарналары, жалақыдан пайыз			Жоғары сақтандыру жарнасы алынбайтын жалақының жоғары шегі
	жұмыс берушілер	жұмыскерлер	барлығы	
1	2	3	4	5
Австрия	25,1	17,2	42,3	Айына 3,0 мың еуро
Германия	21,2	19,8	41,0	Жылына 51,0 мың еуро
Греция	28,2	15,4	43,6	Жоқ
Италия	35,1	9,5	44,6	Жылына 20,5 мың еуро – медициналық сақтандыру үшін

1	2	3	4	5
Нидерланды	29,4	25,6	55,0	Жылына 37,7 мың еуро – мүгедектерді сақтандыру үшін
Франция	38,9	12,5	51,4	Жылына 25,6 мың еуро
Ресей	30,0	-	30,0	Регрессивті шкала
Қазақстан*	11,0	10,0	21,0	Әлеуметтік сақтандыру үшін айына – ең төменгі 10 жалақы. Жинақтаушы зейнетақы жүйесі үшін – 75 ең төменгі жалақы
<i>Ескерту.</i> Қазақстанда жұмыс берушілер бюджетке әлеуметтік салықты Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қорына (МӘСК) төленген 5 % әлеуметтік аударымдар сомасы шегерілген, 11 % мөлшерлеме бойынша төлейді.				

Халықаралық тәжірибе көрсетіп отырғандай:

– жалдамалы еңбектің жаппай формалары (экономикалық белсенді халықтың жалпы санының 80 %-дан астамы жалданбалы жұмыскерлер болған кезде);

– тұрақты жалдау (жұмыскер еңбекке жарамды жас мөлшерінде жұмысын бар болғаны екі-үш рет қана ауыстырғанда);

– тұрақты жалақы;

– сақтандыру негізінде берілетін жәрдемақы мен зейнетақы, ал қаржылық қамтамасыз етуді жұмыс беруші мен жұмыскер жүзеге асыратын жағдайлардағы алғышарттар, әлеуметтік сақтандырудың сақтандыру тетіктерінің жұмыс істеуінің базалық жағдайлары болып саналады.

Осымен байланысты сақтандыру жарналарын ұзақ кезең бойы салу (30-40 жыл) сақтандыру қаражаттарының қорын жасау үдерісін уақыт жағынан орнықты етуге мүмкіндік береді.

Қазақстанда міндетті әлеуметтік сақтандыру заң жүзінде мемлекеттің, жұмыс берушінің, азаматтың және Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қорының жауапкершілігі бөлінген.

Мемлекет әлеуметтік аударымдардың сақталуы мен мақсатты пайдаланылуына кепілдік береді, міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесін реттейді, міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесінің орнықтылығын қамтамасыз етеді. Жұмыс берушілер жалданбалы жұмыскер үшін міндетті әлеуметтік аударымдарды уақытылы және толық аударып және қауіпсіздік пен еңбекті қорғау жөніндегі шараларды қамтамасыз етеді. Азамат жұмыс берушімен міндетті еңбек шартын жасайды және әлеуметтік тәуекелдер болған кезде әлеуметтік өтемдер тағайындау үшін оған жүгінеді.

Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қоры міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесінің қаражатын шоғырландырады, әлеуметтік аударымдар мен әлеуметтік төлемдердің дербестендірілген есебін және түсіндіру-түсінік жұмыстарын жүргізеді.

Қазақстанда құрылған халықты әлеуметтік қорғау жүйесі, оның ішінде міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесі халықаралық стандарттарға, заманауи циклдік экономика талаптары мен әлеуметтік-бағдарланған мемлекеттің параметрлеріне сай келеді.

Қазақстан Республикасының азаматтары, оралмандар, Қазақстан аумағында тұрақты тұратын және табыс табатын азаматтығы жоқ тұлғалар мен шетелдіктер міндетті әлеуметтік сақтандырумен қамтылған. Міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысушы немесе қарауындағы жандар еңбекке жарамдылығын жоғалту немесе асыраушысынан айрылу сияқты тиісті әлеуметтік тәуекел оқиғалары болған кезінде, мынадай үш көзден әлеуметтік қолдау алады:

• бірінші – республикалық бюджеттен мүгедектік бойынша мемлекеттік жәрдемақы;

• екінші – еңбекке жарамдылығын жоғалту жағдайында МӘСК-дан әлеуметтік төлемақы;

• үшінші – егер жұмыс беруші жазатайым уақиғалардан міндетті сақтандыру шартын жасаған болса, жеке сақтандыру компанияларының қаражаты есебінен немесе жазатайым уақиғалардан міндетті сақтандыру шарты болмаған жағдайда, жұмыс беруші есебінен төлемақылар.

Әлеуметтік қорғау жүйесінің сандық көрсеткіштері елеулі дәрежеде экономикалық даму деңгейімен анықталады, ал тұлғалар арасындағы ынтымақтастық дәрежесі, мемлекеттік институттардың қатысуы және ынталандыру деңгейі таңдап алған әлеуметтік-экономикалық үлгімен өзара байланыста болады.

Халықаралық сарапшылардың бағалаулары бойынша, әлеуметтік сақтандырудың қаржылық тетігі, шеткері децильдер арасындағы жалақының саралануы 1:6 көп еместі құрағанда тиімді жұмыс

істейтін болады. Осы шек 1:10 құраған кезде, ол жаңылыса бастайды, ал ол артып кеткенде, әлеуметтік сақтандырудың тиімділігі күрт төмендейді.

Джини коэффициенті – халықтың табысына қатысты халықтың жікке бөліну дәрежесін сипаттайтын көрсеткіш. Оның көмегімен ақшалай табыстары бойынша азаматтардың саралануын бағалау жүргізіледі. Аталмыш коэффициент 0-ден (абсолютті теңдік) 1-ге (табыстардың мүлде тең еместігі) дейінгі шектерде табыстардың нақты бөлінуінің, ел тұрғындары арасында олардың абсолют тең бөлінуінен ауытқуын бағалайды. Сәйкесінше, аталмыш көрсеткіш неғұрлым төмен болса, қоғамдағы табыстар соғұрлым тең бөлінеді.

2015 жылдың қорытындылары бойынша Джини коэффициенті 27,8 % (0,276) белгісіне жетіп, 2 пайыздық пунктке дерлік жақсарды. Өткен жылдың қорытындылары бойынша Қазақстандағы табыстарды бөлу сапасы, табыстардың тең еместік көрсеткіші ең төменгі деңгей – 26,7% болған кездегі, 2009 жылдағы деңгейге жақындап, шамалы ғана жақсарды [4].

Егер өңірлер бойынша қарастыратын болсақ, онда сәйкесінше 20,3 %, 19,7 және 21,3 % көрсеткіштерімен Маңғыстау, Оңтүстік Қазақстан және Атырау облыстары халық табысының тең бөлінуі бойынша көшбасшылар болып саналады (2-кесте).

2 - к е с т е

**2015 жылдағы табыстардың бөліну сапасы бойынша
Қазақстан өңірлерінің рейтингі мен динамикасы**

Өңірлер атауы		Джини коэффициенті	Өсу қарқыны 2015/2014, %
Қазақстан Республикасы		0,278	-0,7
1	Оңтүстік Қазақстан	0,197	+2,5
2	Маңғыстау	0,203	-4,6
3	Атырау	0,213	-3,4
4	Қызылорда	0,223	+0,9
5	Павлодар	0,224	+1,3
6	Жамбыл	0,225	-3,7
7	Астана қ.	0,232	-0,4
8	Алматы обл.	0,247	-0,8
9	Алматы қ.	0,250	-
10	Ақтөбе	0,261	-0,8
11	Батыс Қазақстан	0,267	+6,0
12	Қостанай	0,269	-0,4
13	Ақмола	0,277	-3,7
14	Шығыс Қазақстан	0,280	+0,4
15	Қарағанды	0,287	+0,7
16	Солтүстік Қазақстан	0,287	-0,7

Ескерту. Дереккөз негізінде жасалған [5].

Бұл ретте жалпыреспубликалық межеден 27,8 % артып кету: Қарағанды (28,7 %), Солтүстік Қазақстан (28,7 %) және Шығыс Қазақстан (28,0 %) сияқты 3 облыста тіркелген.

Павлодар (1,3 %-ға), Батыс Қазақстан (6 %-ға) және Оңтүстік Қазақстан (2,5 %-ға) облыстарында соңғы екі жылда халықтың табысын бөлу сапасын жақсартуда айтарлықтай жұмыстар байқалды.

Маңғыстау (минус 4,6 %), Атырау (-3,4 %), Жамбыл (-3,7 %) және Ақмола (-3,7 %) облыстарында оған керісінше үдерістер байқалады. Бұл ретте 2015 жылдың нәтижелері бойынша қоғамның 10 % ең қамтамасыз етілген және 10 % аз қамтамасыз етілген жіктерінің табыстарындағы ең үлкен айырмашылық Қарағанды (6,5 есе) және Солтүстік Қазақстан (6,2 есе) облыстарында байқалады. Осымен байланысты елдегі үздіктердің бірі саналатын екі өңірлердің де осы көрсеткіштерінің жақсару динамикасын атап көрсеткен маңызды.

Маңғыстау (3,5 есе), Оңтүстік Қазақстан (3,5 есе) және Атырау (3,6 есе) облыстары одан төмен көрсеткіштерге ие. Осымен байланысты Маңғыстау облысында өткен жылы бұл көрсеткіштің 20,3 %-ға дейін нашарлауы есте қаларлық. Бұл «науқанға» сондай-ақ Алматы (-4,1 %), Батыс Қазақстан (-3,9 %) және Қостанай (-1,1 %) облыстары кіреді.

Табыстардың аталмыш арақатынасы (қорлар коэффициенті) бірнеше жылдан бері тәжірибеде өзгеріссіз қалып келе жатқанын атап өту қажет.

Бүгінгі күні Қазақстанда, ақшалай табыстың орташа көрсеткіштерінің өсу оң динамикасына қармастан, ең жоғары табыстар мен жалақы табыстарының үдемелі өсуі азаймай, одан әрі өсе түсуі жалғасты. Осымен байланысты қоғамдағы әлеуметтік теңсіздік үрдісінің жалғасуы байқалуда.

ҚР-да мемлекеттің терең ойластырылған тиімді саясатының арқасында, жұмыспен қамту жүйесінде оң өзгерістер байқалады, соған қармастан, шешілмеген проблемалар да бар. Ол, ең алдымен, еңбек нарығындағы жұмыс күшіне сұраныс пен ұсыныс арасындағы теңгерімсіздік, әсіресе жастар, мүгедектер, сондай-ақ ұзақ уақыт жұмыс істемейтін және зейнетке шығу алдындағы жас мөлшеріндегі адамдар санаттарына қатысты. Халықтың осы санаттарын жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету мақсаттарында, бұрынғы жұмыс орындарын сақтау және жаңа жұмыс орындарын ашу бойынша жұмыс берушілерді ынталандырудың заңнамалық тетіктерін әзірлеу қажет. Осымен байланысты, өзгермелі міндеттерді шешу және оның ашықтығын сақтау жағдайында халықтың қанағаттанушылығы мен орнықтылығын қамтамасыз ету мақсаттарында, міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесінің ресурстары мен МӘСҚ активтерін толыққанды басқару МӘСҚ-ның стратегиялық міндеттері болып саналады.

Бүгінгі күні міндетті әлеуметтік сақтандыру әлеуметтік тәуекелдер жағдайында жұмыспен қамтылған халықты қосымша қорғауды қамтамасыз ететін, қазіргі Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық қатынастарының аса маңызды және қажетті элементі болып пайдаланылады. Қазіргі уақыттағы ынтымақтастық және әділеттілік қағидаттарына негізделген Қазақстанның әлеуметтік сақтандыру жүйесі олардың денсаулық жағдайына, жас мөлшеріне, жынысына, тұрғылықты жеріне қатыссыз, оның қатысушыларының теңдей мүмкіндіктері мен құқықтарын қамтамасыз етуге бағытталған.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Джолдыбаева А.Б. Социальные факторы гуманизации экономического роста / А.Б. Джолдыбаева // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Экономика. — 2016. — № 2(82). — С. 98–103.
- 2 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://stat.gov.kz/> Качество жизни населения – 2015.
- 3 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.inform.kz/> Социальное страхование – базовый институт социальной защиты работающих. — 2 июня 2015 года.
- 4 Курманов А.М. Социальное страхование – базовый институт социальной защиты работающего населения // От социальной защиты – к социальному прогрессу: материалы междунар. науч.-практ. конф. — Астана, 2014.
- 5 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://group-global.org/> Организация социальной защиты населения в Казахстане. — 24 февраля 2015 г.

Л.С. Комекбаева, Г.С. Серикова, С.К. Кудайбергенова

Роль социального страхования в обеспечении показателей качества жизни населения

В современных условиях система обязательного социального страхования стала важнейшим и необходимым элементом социально-экономических реформ, проводимых в Казахстане. В связи с этим особую актуальность приобретают исследования теоретико-методологических основ организации и функционирования системы обязательного социального страхования как инструмента экономического, социального развития региона. Анализ результатов единовременного обследования «Качество жизни населения», проведенного во всех областях Республики Казахстан, показал, что развитие отлаженных систем социальной защиты позволяет трудящимся и их семьям сокращать размер сбережений, откладываемых на непредвиденные обстоятельства, и вкладывать средства в образование детей, а также способствует росту внутреннего потребительского спроса и повышению уровня жизни. В статье на основе исследования практических аспектов социального страхования определены основные тенденции развития системы обязательного социального страхования, которые состоят в сохранении преимущественности базовых условий функционирования финансовых механизмов социального страхования. Так, по оценкам международных экспертов, финансовый механизм социального страхования эффективно функционирует, когда дифференциация заработной платы между крайними децилями составляет не более 1:6. Отмечено, что коэффициент Джини в Казахстане по итогам 2015 г. улучшился почти на 2-процентный пункт, достигнув отметки 27,8 % (0,276). Качество распределения доходов в

Казахстане по итогам прошлого года незначительно улучшилось, приблизившись к уровню 2009 г., когда показатель неравенства доходов был минимален – 26,7 %.

Ключевые слова: социальное страхование, социальная защита, государство, социальная политика, государственное пособие, социальная выплата.

L.S. Komekbaeva, G.S. Serikova, S.K. Kudaibergenova

The role of social insurance to provide quality of life indicators for the nation

In modern conditions the compulsory social insurance system has become an important and indispensable element of social and economic reforms in Kazakhstan. In this regard, the particular relevance of the study of theoretical and methodological bases of the organization and functioning of the obligatory social insurance system as a tool for economic and social development of the region. Analysis of the one-time survey «Quality of life of the population», conducted in all regions of the Republic of Kazakhstan has shown that the development of well-functioning social protection systems enables workers and their families to reduce the savings rate, postponed for unforeseen circumstances and to invest in children's education, and promotes the growth of domestic consumer demand and higher standards of living. The scientific article, based on the practical social security aspects of the study identifies the main trends in the development of compulsory social insurance system, which consists in maintaining the continuity of the basic conditions for the functioning of financial social insurance mechanisms. So by international financial expert's social security mechanism operates effectively when wage differentiation between the extreme deciles is not more than 1: 6. The Gini coefficient in Kazakhstan by the end of 2015 improved by nearly 2 percentage points, reaching 27.8 % (0.276). The quality of the income distribution in Kazakhstan on the basis of last year, slightly improved, approaching the level of 2009, when the index of income inequality was minimal – 26.7 %.

Keywords: social insurance, social protection, state, social policy, public welfare payment, social payment.

References

- 1 Dzholdybaeva, A.B. (2016). Sotsialnye faktory humanizatsii ekonomicheskogo rosta [Social factors of a humanization of economic growth]. *Vestnik Karahandinskoho universiteta. Seriya Ekonomika – Bulletin of Karaganda University, Economy series*, 2(82), 98–103 [in Russian].
- 2 Kachestvo zhizni naseleniia – 2015 [Quality of life of the population – 2015]. Retrieved from <http://stat.gov.kz/> [in Russian].
- 3 Sotsialnoe strakhovanie – bazovyi institut sotsialnoi zashchity rabotaiushchikh [Social insurance – basic institute of social protection working]. (2015, 2, June). Retrieved from <http://www.inform.kz/> [in Russian].
- 4 Kurmanov, A.M. (2014). Sotsialnoe strakhovanie – bazovyi institut sotsialnoi zashchity rabotaiushchego naseleniia [Social insurance – basic institute of social protection of the working population]. Proceedings from From social protection – to social progress: *Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaiia konferentsiia – Proceedings of the international scientific-practical conference*. Astana [in Russian].
- 5 Retrieved from <http://group-global.org/> Orhanizatsiia sotsialnoi zashchity naseleniia v Kazakhstane [The organization of social protection of the population in Kazakhstan]. (2015, 24, February) [in Russian].

P. Müller¹, A.K. Sembekov², A.M. Tyngisheva²

¹Munich Reinsurance Society Munich Re, Germany;

²Karaganda Economic University of Kazpotreboyyuz, Kazakhstan
(E-mail: amir_sembekov@mail.ru)

Infrastructure model of the national insurance market of Kazakhstan

Effectiveness of the insurance market development is largely determined by the level of its infrastructure, which should act as a well-functioning mechanism with a developed system of information and analytical support, in combination with public authorities, insurance market entities and stakeholders. The insurance market infrastructure is a set of professional participants of the integration insurance space, who serve insurance activities, which contributes to the effective functioning of insurance and the quality provision of insurance services. The basis of the insurance market infrastructure consists of such entities as insurance companies, insurance intermediaries, government, self-regulatory organizations, the insurance payments guarantee fund, professional participants of the insurance market: surveyors, actuaries, adjusters, insurance ombudsman, etc. This article considers the actual features of the institutional structure of Kazakhstan's insurance market, which affect the strengthening of the country's competitiveness. In this context, the analysis of the existing Kazakhstan's insurance market infrastructure was conducted. Based on the results of the study, the main directions of improvement of Kazakhstan's insurance market infrastructure were proposed: creation of a single information center, improvement of the national reinsurance system, development of the insurance market in general. The authors developed a model of the infrastructure of the national insurance market, that meets the modern requirements of competitive markets – sales and the mechanism of social protection of the population, in the conditions of integrative interaction.

Keywords: insurance, reinsurance, insurance market, infrastructure, competitiveness, government regulation, self-regulation, insurance company, insurance intermediaries, professional participants of the insurance market.

In modern conditions of integrative relations, the competitiveness of a national insurance market is largely determined by the level of development of its infrastructure, which should constitute an effectively working mechanism in cooperation with developed system of information and analytical support, public authorities, insurance market actors and stakeholders. Let's consider the institutional structure of the insurance market of Kazakhstan.

According to the National Bank of Kazakhstan data of January 1st, 2017, the following participants of insurance market are presented in Kazakhstan: 32 insurance organizations including 7 life insurance organizations, 15 insurance brokers, 59 actuaries, insurance payments guarantee fund as well as other professional market participants (surveyors, adjusters, underwriters etc.) [1].

T a b l e

The institutional structure of the insurance sector in Kazakhstan

Structure of the insurance market	2012	2013	2014	2015	2016
The number of insurance organizations	35	34	34	33	32
Including life insurance organizations	7	7	7	7	7
The number of insurance brokers	13	14	15	15	15
The number of actuaries	82	72	71	62	59
Insurance payments guarantee fund IPGF	1	1	1	1	1
The number of insurance companies of the Republic of Kazakhstan with foreign participation	3	3	3	3	3

Note. Based on statistical data of the National Bank of Kazakhstan.

As it can be seen from the table, there have been no significant changes in the number of insurance companies for the five years, however each year there has been a reduction of operating insurance organizations. According to experts, the institutional structure of the domestic insurance market has been influenced by several objective factors such as the slowdown in the growth rate of Kazakhstan's economy – the result of

growing crisis in the world trade due to fall of prices on energy and sanctions against Russia. At the same time, the requirements of the state regulator to ensure financial stability and solvency of insurance companies are growing.

One of the elements of the insurance market infrastructure is government regulation. Kazakhstan adopted an effective system of government regulation, based on operation of remote and inspectional supervision, in accordance with the principles of the legislative framework of the European Union.

State regulation of the insurance market is associated with the implementation of a set of economic and legislative functions in this area, among which:

- Conducting a targeted state policy in the field of insurance as a strategic sector of the economy through the formation of a legislative framework and the provision of a public climate conducive to the activation and popularization of insurance activities;
- formation of a competitive environment and an orientation towards increasing the competitiveness of national insurers and protecting the interests of policyholders;
- formation of an effective structure of the national insurance business and stimulation of its sustainable economic growth

The analysis of the activities of insurance organizations is an integral part of remote supervision and is carried out in order to identify the risks inherent in their activities, verify the requirements of the legislation of the Republic of Kazakhstan on insurance activities. When drawing up conclusions on the financial status of insurance organizations, based on the analysis of information provided in the conclusions on the financial status of insurance organizations, the rating of the insurance organization is determined according to the Financial Reliability Matrix.

With the development of the insurance market, the active role belongs to self-regulating organizations. Along with the state regulatory body, the main self-regulating organization of the Kazakhstani insurance market is the Insurers Association of Kazakhstan.

The Association took the role of coordinating the activities of its members, to represent and defend their common interests in relations with the authorities, foreign organizations and other participants of the insurance relationship.

In total, there is an extensive system of infrastructure institutions operating in Kazakhstan. However, in order to overcome the problems of development of the Kazakhstani insurance market and strengthen its competitive advantages in the Eurasian Economic Space, the need to build anew infrastructure and upgrade existing institutions arises.

An important role in forming the insurance market infrastructure play insurance intermediaries. However, the activities of insurance agents in Kazakhstan are poorly regulated. Requirements for Kazakhstani insurance agents do not create conditions for their professional development and establishment as an independent infrastructure unit of the insurance market. In many developed countries, insurance agents must go through the stage of professional training and examination.

In case of successful completion an insurance agent is enlisted in the insurance agents register. Kazakhstan introduced a requirement for training and certification of insurance agents, and to increase the personal responsibility of each agent the National Bank should introduce a single center, where agents of all companies would obtain specific knowledge and undergo certification. The National Bank should also create a special website with data on all certified agents.

Regarding the insurance brokers, today they account only for 5 % of sales, which mainly represent the contracts with large companies that require serious risk assessment and integrated approach. At the same time, in Germany, in the United States and in France 40 to 70 % of insurance transactions are made through brokers. In the UK – over 85 %, in Mexico and Brazil – 50 % and 72 % respectively. Licensing, the prohibition on combining brokerage and agency activities has become a major challenge for these professional participants of the insurance market. Judging by this reason, according to the data from table 1, the number of insurance brokers did not change significantly [2].

As for the actuary. In Kazakhstan, actuarial activity is carried out in accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan dated December 18, 2000 "On Insurance Activity" on the basis of the rules for the introduction of actuarial activity, the issuance of a license for the right to perform actuarial activity, the passing of an actuarial qualification examination, the involvement of an independent actuary to verify the activities of the actuary An independent actuary of the results of verification of the accuracy of calculations carried out by an actuary in the state of an insurance (reinsurance) organization uu".

An important element of the modern insurance market infrastructure is the secondary insurance institute – reinsurance. The main objective of the creation of a single reinsurance market is to reduce the flow of reinsurance premiums outside of the national insurance market.

Thus, the minimum required reinsurers rating in Russia is at satisfactory reliability level. The legislation of the Russian Federation limits the share of reinsurers in insurance reserves and restricts combining reinsurance operations on life insurance and risks reinsurance of property insurance. In 2016 Russian State Duma approved a law on establishment of a National reinsurance company which is an effective step towards the formation of a full-fledged insurance system.

There is one reinsurance organization operating in Belarus – Belarusian National Reinsurance Organization (BNRO). According to the year 2015 results, the Belarusian National Reinsurance Organization concluded 9737 reinsurance contracts on 49 kinds of insurance.

There is no reinsurance market as an infrastructure element of the insurance system in Kazakhstan. The reinsurance organizations which have non-residents of the country are required to have high ratings of financial stability, are limited in the amount of reinsurance risks, belong to the category of prudential norms. Thus, most of the reinsurance premiums occur in the countries of the European Union, which have high insurers ranking respectively. Unlike its neighbors, Kazakhstan did not create a national reinsurance company. This reduces the competitive opportunities of insurance business in the country. The internal reinsurance operations are being addressed through the availability of additional license on reinsurance, which direct insurance companies have [3].

Thus, a necessary element of the national insurance market infrastructure model, designed to solve the problem of premiums outflow abroad, is the improvement of the national insurance system by creating a domestic reinsurance company.

In international practice, one of the basic infrastructure elements of the insurance market is the insurance payments guarantee Fund. In Kazakhstan there is a system guaranteeing the insurance payments. Currently 30 insurance organizations are members of the insurance payments guarantee Fund. The main objective of the Fund is the implementation of insurance payments on obligations of insurance companies in liquidation of compulsory classes of insurance. It should be noted that from all the member countries of the Eurasian Economic Union, Kazakhstan is the only country having the institute of insurance payments guarantee fund. This infrastructure has proved its effectiveness and Insurance guarantee mechanism.

Regarding modernization of existing participants of the insurance market, the Insurance Ombudsman Institute continues to develop in Kazakhstan. The Insurance Ombudsman is an individual who is recognized to be independent in his activities, who carries out the settlement of disputes between insurance organizations and insureds. Currently, there is a possibility for insureds to resolve disputes with insurance organizations using online insurance disputes settlement system, which was developed and implemented by the Insurance Ombudsman.

The online system repeats the approved dispute resolution procedure, fully moderates the process of the settlement of disputes, ranging from filling a notice of intention to appeal to the Insurance Ombudsman and its automatic referral to the insurance organization and to monitoring the enforcement of the decision of the Insurance Ombudsman. The system allows to make queries, guide and get acquainted with documents, annotate documents and explanations, to virtually participate in the meetings, give explanations, ask questions and involve experts [4].

Among the core issues of the insurance market development is the improvement of the insurance culture, which is associated with increase of insureds' trust to insurance companies. Consequently, there is a need to create an information center of the national insurance market. Establishment of the information center should be based on the program «Informational Kazakhstan-2020» and the Message of the President of the Republic of Kazakhstan dated January 31st, 2017 “Third modernization of Kazakhstan: global competitiveness – «The digital Kazakhstan».

In accordance with the adoption of the course «Digital modernization», the objectives of the national insurance market information center should include:

- free distribution of information about insurance companies and the services they provide via the Internet;
- fast and free comparative information on insurance rules and tariffs, set by various market insurers;
- confirmation of the reliability of the insurance company through the transparency of its work;
- receipt of a new effective sales channel for insurers, organization of online insurance purchase mechanism.

Users of the information portal will, first of all, be participants of the national insurance market, potential insurers, research institutes – researchers of this industry. Moreover, this information will be useful outside of the State as well.

The establishment of this infrastructure institute will solve the problem of mistrust of potential insureds to insurers, problem of provision of financial literacy to the population, increase in demand for insurance services.

Considering the experience of the United States, it was found out that there is an electronic data bank on all insurance companies widely used to distribute the insurers by risk, premium volume, size of the authorized capital, etc. With its help potential insurers may become familiar with information of interest to them at any time.

It should be noted that the availability of the information center should necessarily be, on the one hand, as an indicator of the reliability of insurance companies and ways to combat unscrupulous representatives, on the other, as an incentive to increase public confidence in the insurers, and therefore the demand for insurance services [5].

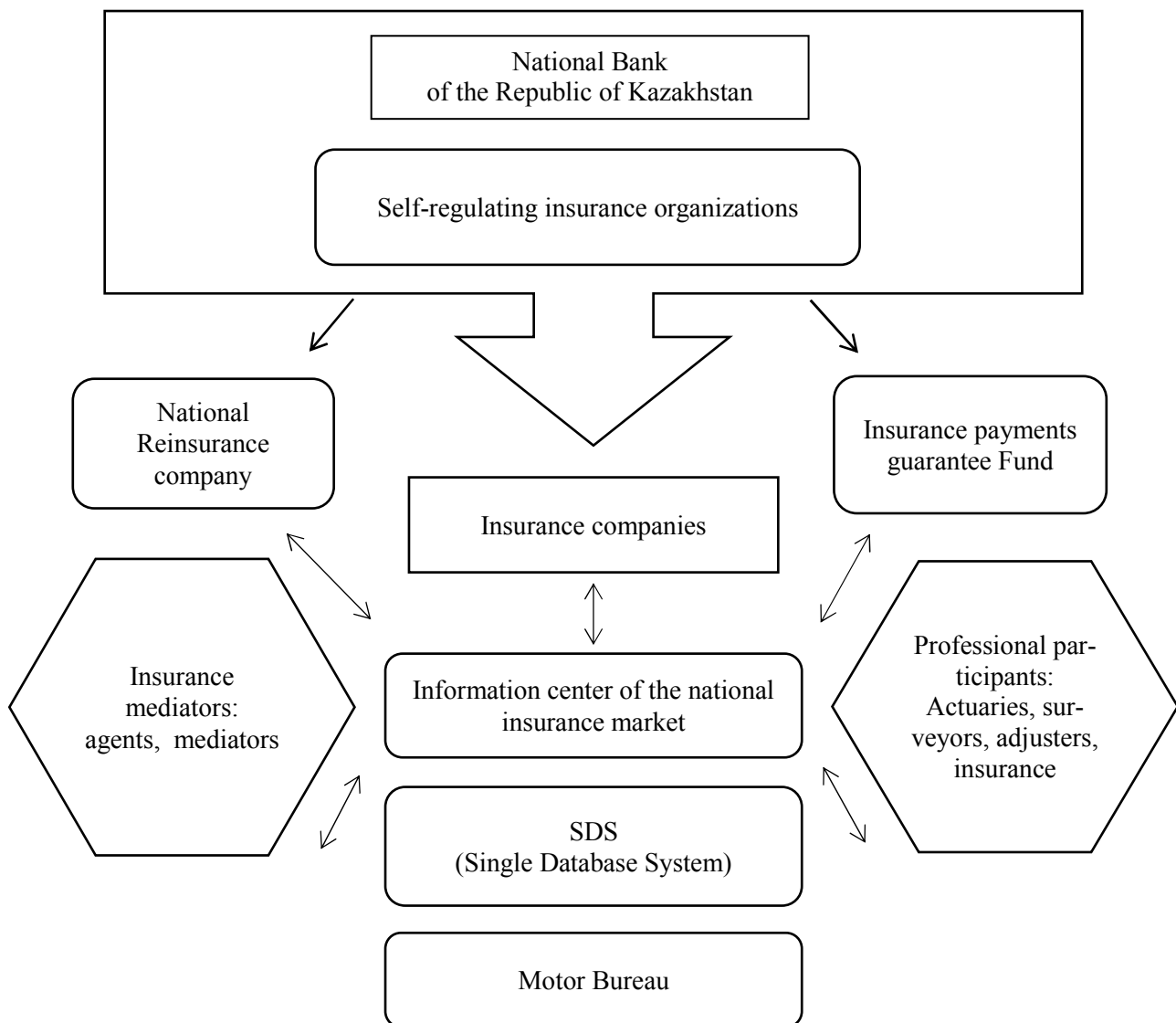

Figure. Model Kazakhstan insurance market infrastructure

One of the main directions of improving the competitiveness of the national insurance market is the creation of «Motor Insurance Bureau». According to the concept «Implementation of National Motor Insurance Bureau» proposed by Association of financiers of Kazakhstan, the establishment of this infrastructure institute will facilitate:

- coordinated work of the insurance market infrastructure;
- substantial cost savings in the provision of the necessary infrastructure of the insurance market;
- expansion of functions in evaluation of adequacy of tariffs on motor insurance. There is an opportunity to assess the risks of insurance companies by the market concentration and weighted portfolio (anti-selection risks) through access to nationwide statistics;
- the absence of public funding for infrastructure development of the insurance market, the transfer of risks lack of funds for provision;
- functioning of insurance infrastructure directly on of the insurance market participants;
- the possibility of mobile integration in international motor insurance system «as a green map» and representation of the interests of the citizens of the Republic of Kazakhstan abroad. Considerable flexibility in matters of integration within the Eurasian Economic Union, reduce the cost of insurance products to consumers of insurance services through cost savings of insurers on service infrastructure's content and its coordinated activities, as well as due to the provision of decrease of time and financial costs associated with closing of contracts and settlement of losses [6].

To achieve higher penetration of insurance services, it is necessary to develop public partnership of the insurance market and other socially important sectors of the economy, such as, for example, agriculture and construction. This will make it possible to use budget funds directed to the development of industries more efficiently.

The most important direction of development of the insurance market is the adoption of a set of measures to further increase the capitalization of insurance organizations. Capital accumulation will allow local insurers to retain most of the insurance risks currently inefficiently transferred to reinsurance.

It is necessary to take measures aimed at the participation of the state in the work of collecting statistics, creating mortality tables, strengthening the requirements for automating the processes of insurance and other activities. This will allow to form adequate and justified amounts of insurance tariffs by types of insurance and the formation of adequate reserves, taking into account the general statistics on insurance cases and payments. In this connection, it is necessary to further improve the internal processes of information systems of the Single Insurance Database, which allow collecting statistics on all parameters of the insurance contract. In addition, there is a need to interact with insurance databases with government databases, as personal data on individuals are used to enter into property and personal insurance contracts. In this regard, the possibility of providing access to state databases on the registration of individuals with the possibility of obtaining information in real time will be considered.

Thus, the proposed model of the infrastructure of the insurance market of Kazakhstan aims to provide:

- Development of the national market in general, namely to ensure its competitiveness in the face of integrative cooperation;
- Creation of additional investment resources for the economy, through the creation of the National reinsurance organization institute;
- Improvement of the system of national reinsurance;
- Enhancement of social stability and the sustainability of economic growth.
- Development of a specialized infrastructure of the insurance market: underwriters, adzhasters, insurance intermediaries.
- Making proposals for optimizing the supervisory function of the regulator, analytical and information systems, ensuring transparency, completeness and accessibility of statistical data in order to timely identify problems in insurance organizations and systemic risks in the insurance industry as a whole.

References

- 1 Официальный сайт Национального Банка Республики Казахстан [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.nationalbank.kz/?switch=rus>.
- 2 Астахов А. Путешествие по каналам продаж / А. Астахов // Рынок страхования. — 2012. — Дек. — № 12 (99).
- 3 Дюжиков Е.Ф. К общим подходам к регулированию и единому страховому рынку ЕАЭС / Е.Ф. Дюжиков // Финансы. — 2015. — № 9 — С. 37–38.
- 4 Первая и самая важная задача национального страхового рынка — повышение его конкурентоспособности [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://allinsurance.kz>.
- 5 Алехина Е.С. Модель инфраструктуры регионального страхового рынка / Е.С. Алехина // Вестн. Южно-Уральского гос. ун-та. Сер. Экономика и менеджмент. — 2008. — № 20(120).

6 Создание Национального моторного бюро — новый шаг к повышению конкурентоспособности казахстанского страхового рынка. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://allinsurance.kz>.

П. Мюллер, А.К. Сембеков, А.М. Тынгишева

Қазақстан ұлттық сақтандыру нарығының инфрақұрылымдық үлгісі

Сақтандыру нарығының тиімді және тұрақты дамуы көбінесе инфрақұрылымының қызығушылық білдіретін тұлғалар мен сақтандыру нарығының субъектілерінің, мемлекеттік басқару органдарының тұрақты жұмыс жасайтын ақпараттық-талдаулық жүйелілік механизмін көрсететін деңгейлерімен анықталды. Сақтандыру нарығының инфрақұрылымы бұл сақтандыру қызметінің сапалылығын және сақтандырудың тиімді қызмет етуін қамтамасыз ететін сақтандыру қызметтерімен іске асыратын интеграциялық сақтандыру кеңістігіндегі кәсіби қатысушылардың жиынтығы. Сақтандыру нарығының кәсіби қатысушылары, сақтандыру төлемдерінің кепілдік қоры, өзін-өзі реттейтін ұйымдар, мемлекет, сақтандыру делдалдары, сақтандыру компаниялары сияқты субъектілер сақтандыру нарығының инфрақұрылымының негізін құрайды: сюрвейерлер, актуарилер, аджастерлер, сақтандыру омбудсмендері және т.с.с. Мақалада бәсекеқабілеттілікті арттыруға әсер ететін Қазақстандағы сақтандыру нарығының институционалдық құрылымының ерекшеліктерінің өзектілігі қарастырылды. Осыған байланысты қазіргі кездегі Қазақстандағы сақтандыру нарығының инфрақұрылымына талдау жасалды. Бұл зерттеулердің нәтижелері бойынша Қазақстандағы сақтандыру нарығының инфрақұрылымын дамытудың негізгі бағыттары ұсынылды. Авторлармен интеграциялық өзара байланыс негізінде халықты қорғаудың әлеуметтік механизмі мен өткізу нарығындағы бәсекелестіктің заманауи талаптарына жауап беретін сақтандыру нарығының халықтық инфрақұрылымдық үлгісі құрастырылды.

Кілт сөздер: сақтандыру, қайта сақтандыру, сақтандыру нарығы, инфрақұрылым, бәсекеқабілеттілік, мемлекеттік реттеу, өзіндік реттеу, сақтандыру компаниясы, сақтандыру делдалдары, сақтандыру нарығының кәсіби қатысушылары.

П. Мюллер, А.К. Сембеков, А.М. Тынгишева

Модель инфраструктуры национального страхового рынка Казахстана

Эффективность развития страхового рынка во многом определяется уровнем его инфраструктуры, которая должна представлять собой слаженно работающий механизм с развитой системой информационно-аналитического обеспечения органов государственной власти, субъектов страхового рынка и заинтересованных лиц. Инфраструктура страхового рынка — это совокупность профессиональных участников интеграционного страхового пространства, обслуживающих страховую деятельность, которая способствует эффективному функционированию страхования и качественному предоставлению страховых услуг. Основу инфраструктуры страхового рынка составляют такие субъекты, как страховые компании, страховые посредники, государство, саморегулируемые организации, фонд гарантирования страховых выплат, профессиональные участники страхового рынка: сюрвейеры, актуарии, аджастер, страховой омбудсмен и т.д. В статье рассмотрены актуальные особенности институциональной структуры страхового рынка Казахстана, оказывающие влияние на усиление конкурентоспособности. В этом контексте проведен анализ действующей инфраструктуры страхового рынка Казахстана. По результатам проведенного исследования предложены основные направления совершенствования его инфраструктуры: формирование единого информационного центра, совершенствование системы национального перестрахования, развитие страхового рынка в целом. Разработана модель инфраструктуры национального страхового рынка, отвечающая современным требованиям конкурентной борьбы на рынках сбыта и механизма социальной защиты населения, в условиях интеграционного взаимодействия.

Ключевые слова: страхование, перестрахование, страховой рынок, инфраструктура, конкурентоспособность, государственное регулирование, саморегулирование, страховая компания, страховые посредники, профессиональные участники страхового рынка.

References

- 1 Ofitsialnyi sait Natsionalnoho Banka Respubliki Kazakhstan [Official web-site of the National Bank of the Republic of Kazakhstan]. <http://www.nationalbank.kz/?switch=rus> [in Russian].
- 2 Astakhov, A. (2012). Puteshestvie po kanalame prodazh [Through the sales channel]. *Rynok strakhovaniia (Decabr) – Insurance market magazine*, 12(99). [in Russian].

- 3 Dyuzhikov, E.F. (2015). K obshchim podkhodam k rehulirovaniu i edinomu strakhovomu rynku EAES [Towards the common approaches to regulation and the single EEU insurance market]. *Finansy – Finance*, 9, 37–38 [in Russian].
- 4 Pervaia i samaia vazhnaia zadacha natsionalnogo strakhovogo rynka — povyshenie ego konkurentosposobnosti [The first and most important objective of the national insurance market — enhancement of its competitiveness]. Retrieved from <http://allinsurance.kz> [in Russian].
- 5 Alekhina, E.S. (2008). Model infrastruktury regionalnogo strakhovogo rynka [Infrastructure model of the regional insurance market]. *Vestnik Iuzhno-Uralskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya Ekonomika i menedzhment – Bulletin of the South Ural State University. Ser. Economics and management*, 20(120) [in Russian].
- 6 Sozdanie Natsionalnogo motornogo biuro-novyi shah k povysheniiu konkurentosposobnosti kazakhstanskogo strakhovogo rynka [Establishment of the National Motor Insurance Bureau – a new step to competitiveness enhancement of Kazakhstani insurance market]. Retrieved from <http://allinsurance.kz> [in Russian].

S.V. Zenchenko¹, A.K. Kurmanalina²

¹North-Caucasian Federal University, Stavropol, Russia;

²Karaganda Economic University, Karaganda, Kazakhstan
(E-mail: Anar68@mail.ru)

Some problems of intergovernmental relations of the Republic of Kazakhstan in the context of globalization

The article presents the judgment of the authors to improve the structure of the state budget of Kazakhstan on issues of a more clear division of responsibilities between all levels of government, are considered controversial moments on regulating inter-budgetary relations between Republican budget and the budgets of the regions, revealed the status of intergovernmental relations by the example of the dynamics of transfers and budget loans represented the amount of subventions allocated to the regions for 2013-2015. Special attention is focused on the need to develop a methodological approach to the study of these problems, taking into account the diversity of local conditions that influence management decisions. Presents the author's vision on the need for comprehensive studies of the problems of interbudgetary relations of the Republic of Kazakhstan in conditions of globalization. The main goal of the research in this scientific article has been focused on improving the system of state planning. The methodology of scientific research based on the study of the scientific views of scientists on concepts such as the state budget, intergovernmental relations. The conclusions on the modernization of budgetary relations, improving the state planning system, review the role of local budgets as the chief conductor of the state policy in the region and identified the problem of intergovernmental relations in Kazakhstan, with the generalization of positive and negative trends in the regulatory mechanisms of inter-budgetary relations, expressed suggestions on ways to improve intergovernmental relations in the Republic of Kazakhstan mechanism.

Keywords: inter-budget relations, budget, transfers, budget code, subventions, budget planning, control of budget, budget regulation.

Intergovernmental fiscal relations are called relations in the budgetary process between the upstream and downstream budgets. Intergovernmental fiscal relations system includes not only the relationship between the national budget and the budgets of the Republic of Kazakhstan regions, but also within regions - between regional (city) and district budgets. The basis of intergovernmental relations is a clear delineation of functions and authority levels of government, the unity and transparency of income and expenditure allocation methods between the levels of budgets.

In fact, the system of inter-budgetary relations - this is one of the main mechanisms in which the means of the interaction of subjects of management, namely the interaction between hierarchical levels of government - republican and regional, regional and district. This system is a set of principles, methods, techniques and financial instruments that are used in the formation of income and expenditure budgets of different levels, through which the state sets the budgetary relationship, the direction of flow and budget allocates centralized resources [1; 74].

Determining the State Budget of the Republic of Kazakhstan, as an essential part in the system of governance, with the position of the source of funding, and to their role, it is important to grasp the peculiarities of this category to understand the complexity of the mechanism of formation of public life. The state budget is one, but it is composed of parts that are themselves, reproducing itself, quite complex in all its forms [2; 45].

During the period of development of independent Kazakhstan, in spite of the constant changes to improve the state of the budget structure, it nevertheless remains problematic implementation of the principle of separation of the state budget to the republican and local. What are the negative and positive aspects, what are the ways to improve the structure of the budget system?

In view of the need to improve the efficiency of government, issues more important are a clear division of functions between all levels of government, the transfer of the center of the reforms to the lower levels of government.

In Kazakhstan, the various government bodies and in the scientific field for a long time and actively discussed issues of budgetary relations. Despite this, the optimal mechanism allowing for the socio-economic development of regions have not yet established [3]. The main point of contention in recent years has been, first of all, ordering inter-budgetary relations between the republican budget and the budgets of the regions

and to a lesser extent at regional and lower budgets (budgets of regions and municipalities). This, of course, does not provide a comprehensive approach to solving the problem.

Today, the actual remains a point of view that the systematic study of the main stages of the preparation and execution of the budget will allow, firstly, a comprehensive review of the budget planning framework, accounting, control and analysis of the implementation of the budget, and secondly, to determine the sequence relationship of economic procedures on the preparation and execution of the budget thirdly, to develop basic principles and directions of improvement of the financial system of the mechanism, taking into account changes occurring in the management of the economy of the republic [4; 21].

In Kazakhstan, the state of inter-budgetary relations logically examine our contemporaries to study both the essence of the theory of the state budget and fiscal relations, and the dynamics of transfers and budget loans, which are now fully represented in practice. At the same time, transfers, subdivided into general transfer, target current transfers, targeted transfers for development, for the most part been formalized. At the same time, general transfers include budget subsidies and fiscal exemptions. At the regional and district budgets, except for transfers and budget loans are provided even income distribution regulations. As you can see, a lot of regulatory elements [5; 464].

In our opinion, the presence of these regulatory elements, which are inserted in the current Budget Code increases the counter financial flows. On this and the present time there are discussions and debates at various levels. While intergovernmental relations are formed within the framework of existing legislation and the budget system, the centralization of financial resources in the national budget, the existence of significant counter financial flows between the budgets of all levels, the deficit of local budgets deprive local authorities the possibility to solve the vital problems for the population.

It is known that the regional budget policy, its effectiveness is largely determined by the policy, which is currently being implemented in Kazakhstan on the basis of the adopted Spatial Development Strategy of the Republic of Kazakhstan till 2015, approved by Presidential Decree number 167 of 28 August 2008. But this strategy is not properly have found the place of decentralization processes, improvement of inter-budgetary relations, the completion of the construction of the local government system, the principles and the formation of local self-government. Modernization of the budget system requires further improvement of state planning system, therefore it is necessary to reconsider the role of local budgets as the chief conductor of the state policy in the field, as well as regional policy, taking into account the current economic realities. As lower levels of the budget system, local budgets are its foundation, on which depends the strengthening of stability and reliability of the entire system.

From the experience of world practice can be traced different regulatory mechanisms of intergovernmental relations, as the distinction between expenditure obligations of the state budget; consolidation of certain types of taxes, fees and charges by type of budgets; providing subsidies, targeted transfers to lower budgets; the use of budgetary credits mechanism of lower budgets and others.

Looking back, in Kazakhstan over the years for the regulation of inter-budgetary relations previously used standards governing deductions from taxes and granting subsidies (in 1995–1997. Regulatory taxes are the value added tax, corporate income tax and individual income tax, at the same time for each field of individual standards) established by types of regulatory taxes; Further, in the years 1999–2000. regulating became only the CIT, which in all areas has been set a stable standard deductions of 50 % of the total tax contingent.

This led to a significant increase in the revenue base of industrial regions, in particular the oil fields; after to extract extra revenue mechanism was introduced fiscal exemptions; being on the path of continuous improvement, in the country with the Budget Code of 2008 (article 44) the regulation of inter-budgetary relations was carried out by assignment of expenditure responsibilities between levels of budgets, use of transfers and budget loans, the establishment of standards for the distribution of income [6]. Further, an active focus on "transfers", which, according to Article 45 of the Budget Code of the Republic of Kazakhstan are divided into general transfers, the current target, target transfers on development. In turn, the general transfers are budget subventions and budget exemptions.

It should be noted that in the 2009–2015 years was traced steady increase financial aid to the regions from the national budget, provided in the form of subventions, showing the most significant increase in comparison with the volumes of budget withdrawals.

For subventions from the state budget to the budgets of regions in 2011. accounted for 789,9 billion tenge, in 2012–880,5 billion tenge, in 2013 – 865,9 billion tenge, in 2014–978,1 billion tenge, in 2015 -904,4 billion.. The average increase in the volume of subventions in 2015 to the level of 2011 is 11,4 % [7].

As you can see, clearly demonstrated a steady increase in the volume allocated from the state budget subventions, and, accordingly, the number of subventional areas. In actual practice, the process of the transition areas from the "central government donors" category in the "central budget recipients" category.

As far as changed the transmission process of budgetary subventions from the state budget to the regions, it can be shown based on data for the years 2013–2015 in the table. The budget subventions transferred from the republican budget to the regions in 2015 decreased in comparison with the year 2014, mainly Karaganda region on (33 %), Pavlodar - (32,7 %), Aktobe - (32,2 %) and Almaty - (15,2 %). And the other 8 regions - Akmola, East Kazakhstan, Kostanai, Zhambyl, West Kazakhstan, North Kazakhstan, Kyzylorda and South Kazakhstan region remained practically in terms of subventions on the same level, and budget subsidies for Astana are not provided in 2015.

Table

The volume of subsidies allocated by region for 2013-2015, bln.tenge

№	Name	2013	2014	2015	Change%. 2014
1	Akmola region	53,1	64,1	59,2	-7,6
2	Aktobe region	32,8	29,4	19,9	-32,2
3	Alma-Ata's region	103,5	121,3	102,8	-15,2
4	East Kazakhstan region	89,3	93,5	86,5	-7,5
5	Jambyl region	87,1	95,7	95,4	-0,3
6	West-Kazakhstan region	13,5	36,3	36,2	-0,3
7	Karaganda region	58,6	50,5	33,8	-33
8	Kyzylorda region	71,1	84,0	83,2	-1
9	Kostanay region	51,2	63,1	58,9	-6,6
10	Pavlodar region	27,7	21,5	14,5	-32,7
11	North-Kazakhstan region	50,8	59,9	58,7	-2
12	South-Kazakhstan region	220,3	254,7	255,2	0,2
13	Astana city	6,9	4,1	0	-100
	Total	865,8	978,1	904,4	-7,5

Note. Compiled on the basis of data [8-10].

According to the analysis in 2015, all but four regions (Atyrau and Mangistau regions, cities of Almaty and Astana) received subventions for the equalization of budget sufficiency and equal access to state-guaranteed services.

Further, in terms of inter-budgetary flows to the regions in the form of targeted investment transfers, this mechanism often manifested a lack of transparency and accompanied by certain disadvantages. Analysis of the development of the national budget allocated to local budgets for the implementation of investment projects, shows that the process of their development is not controlled by the individual administrators of republican budget programs, which limit its liability corresponding transfer funds to the accounts of local budgets. As a result, data on the performance of the individual budget program in full does not correspond to reality, as local cash execution can not reach up to 50%, which leads to subsidence of funds in local budgets accounts. In addition, the approval of the national budget earmarked and targeted investment transfers to functional groups of costs, indicating the ministries of budget programs administrators helped double the reported amount in cash expenditures of the republican and local budgets. Thus, there has been a distortion of the actual expenses allocated to the real sector of the economy and the social block [11; 68].

Discussion is also the current system of budget withdrawals, which often has a negative effect on the desire of regions significantly replenish the revenue part of its budget [12; 8].

Analytical studies highlight the problem and it shows in all the past (2009–2015) years. When reducing the budget withdrawals from the local budgets, the largest share of the budget seizures accounted for the city of Almaty, Mangistau region, Astana and Atyrau.

And in volumes of budget withdrawals from these four local budgets to the national budget in 2015 increased and amounted to 168 billion tenge, or 27,3 % more than in 2014, including the Atyrau region -

60,7 billion tenge in Mangistau. – 16,7 billion tenge, Almaty – 83,7 billion KZT Astana – 7,5 bln. tenge. Increase seizures observed in all regions, including the Mangistau region - 67 %, Atyrau region – 18,3 %, in Almaty – 18,2 % and Astana – 100 %.

It can be assumed that a significant increase in the cost of seizures and excessive budget alignment selects resources from dynamic regions and reduces the incentives to develop their own tax base in the regions receiving the guaranteed volumes of transfers.

To a certain extent still not fully resolved the allocation of target current transfers, which as official transfers transmitted by higher budgets in subordinate, within the amounts approved in the national or regional budget, for the implementation of the current budget of individual programs. The planning of the specified target current transfers are not included in the calculation of official transfers of a general nature (fiscal exemptions and budgetary subventions).

Another controversy is the position when the selection is made the target current transfers to compensate for lower budgets losses arising from the adoption of the parent bodies of normative legal acts, entailing an increase in costs and / or decrease in income in the period of three years the volume of official transfers of a general nature.

Dependency also appears when the target current transfers can be provided on the implementation of measures of state, branch (sectoral) programs and for the implementation of certain legal acts, as well as at the request of governors within the financial year only in the activities funded from the reserve of the Republic of Kazakhstan Government or the local executive body area.

More attention require targeted transfers for development, which as official transfers from the republican budget are transferred to subordinate to the implementation of local investment projects stipulated by the state, sectoral programs.

To date, the largest volumes of targeted transfers in the regions directed to the development of health care (39,7 %), housing and communal services (14,2 %), education (18,2 %), transport and communications (6,8 %).

In absolute terms, targeted transfers to regional development in 2015 from the state budget amounted to 777,0 billion tenge (Ministry of Health and Social Development -368,3, Ministry of National Economy – 253,5, the Ministry of Education and Science – 155,2), one targeted transfers for development amounted to 277,2 billion tenge, target current transfers - 499,8 billion tenge. Unfortunately there is for these measures by undeveloped areas:

- So that the program «Employment Road Map 2020» – 64,8 million tenge under the program «Business Road Map - 2020» — 1 849 500 000 tenge;

- From targeted transfers for health and social development in 2015 in the amount of 368,3 billion tenge (including current objectives – 331,6 billion tenge for development programs – 36,7 billion KZT.)

- Not mastered 741 million tenge., including in the framework of the budget program for the promotion and expansion of the guaranteed volume of free medical assistance - 306 million tenge.

- From target transfers on development of education within 8 republican budget programs in 2015 in the amount of 155,2 billion tenge (including target transfers on development – 92,8 billion tenge target current transfers — 62,4 billion tenge.)

 - not mastered 263,9 million tenge.

- Of target transfers for development of agriculture in 2015 in the amount of 25,5 billion tenge, which is not disbursed 280 million tenge.

As presented by us in our analysis and reasoning, except official transfers of general and targeted nature of the national budget to local budgets provided budgetary credits for various periods on specific projects (programs) and activities, as well as to cover the cash gap in the fiscal year, which also not always being developed from the perspective of efficiency, with the exception of loans for the organization of spring sowing and harvesting, the purpose of which is to provide financial support to domestic agricultural producers [13].

Considering the problems of budgetary relations at the present stage, particularly inter-budgetary relations in the Republic of Kazakhstan, and highlighting both positive and negative trends it can be concluded that the various methods of regulation of inter-budgetary relations are used in the country, which, in our opinion, do not give the desired results in the strengthening of the tax base of local budgets and in ensuring budget alignment. It is important to note that the transfers to date are the main tool for solving social and economic problems at the local level, rather than the form of regulation of inter-budgetary relations.

At the same time, analysis of the situation in the system of inter-budgetary relations shows that the inter-budgetary relations system has disadvantages in Kazakhstan, here are some of them:

lack of available rural akims of the budget; changing forecast parameters of local budgets by local executive authorities unilaterally; the desire of local executive bodies to an underestimation of the revenue base for the harmonization of the forecast parameters; the growth of administrative expenses and others.

Improving the system of intergovernmental fiscal relations should be aimed at achieving a balance of interests of the center and the regions, raising the interest of lower levels of government in the economic development of the regions and ensuring the stability of revenues to local budgets.

In this context, one can not ignore the question of the deputies of the Majilis of the draft Law «On introducing amendments and addenda to some legislative acts of Kazakhstan on the issues of local government», the idea of the four levels of the budget, municipal property at the village level and rural districts.

This is quite justified concern over the issue of training governors to manage the budget, the necessity of a more systematic approach to this issue in order to avoid losses in 2017 allocated budget resources volumes in the amount of 110 billion. Tenge at the level of rural akims of regions of Kazakhstan. Improving financial literacy of rural akims in the management of the budget process and municipal property should not only be taken into account in the bill and approved for execution, and the most important - is to ensure full safety means in practice and prevent irrational use of budget funds.

In our opinion, when deciding that the document sent to the phased introduction of an independent budget for the regional value-level cities, villages, towns, rural districts and the introduction of the institution of communal property of the local self-government, as well as to further expand the powers of local self-government in the budget process and management utilities property, as the highest responsibility is delegated to the deputies and the executive power in Kazakhstan [14].

The aim of the reform of intergovernmental fiscal relations in Kazakhstan should serve not a formal revision of the system of redistribution of expenditure and revenue powers, which have been enshrined in the Budget Code of the Republic of Kazakhstan. The problem is quite complex and interesting from the standpoint of both theory and practice.

In our view, the reform of intergovernmental fiscal relations should be based on the consistent improvement of the legislative framework both at the national and local levels. The direction of improvement of inter-budgetary relations should be a gradual transition from a priority focus on subsidized alignment of budgetary security of regions to create preferential conditions for the strengthening of budgetary autonomy of regions, increase the interest of local authorities in the expansion and strengthening of its own sources of revenue.

References

- 1 Утибаев Б.С. Государственный бюджет: учебник / Б.С. Утибаев, Р.М. Жунусова, В.А. Саткалиева. — Алматы: Экономика, 2006. — 412 с.
- 2 Исакова З.Д. Системный анализ и оценка состояния государственного бюджета РК и проблемы эффективного управления финансовой системой: науч.-практ. исследование: монография / З.Д. Исакова, З.Д. Исакова, Р.К. Ишанова, А.К. Курманалина. — Астана: Финансовая академия, 2015. — С. 148.
- 3 Ильясов К.К. Государственный бюджет / К.К. Ильясов, В.А. Саткалиева и др. — Алматы: РИК, 2004.
- 4 Зейнелгабдин А.Б. Финансовая система Казахстана: становление и развитие: монография / А.Б. Зейнелгабдин. — Астана: Изд. КазУЭФимТ, 2008. — 226 с.
- 5 Мельников В.Д. Финансы: учебник / В.Д. Мельников. — Алматы: Экономика, 2013. — 816 с.
- 6 Бюджетный кодекс Республики Казахстан. — Алматы: ЮРИСТ, 2014. — 136 с.
- 7 Концепция развития местного самоуправления в Республике Казахстан // Казахстанская правда. — 2012. — 29 нояб. № 401-402. — Астана.
- 8 Отчеты Счетного Комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета за 2013 год. Астана esep.kz/ckfinder/userfiles/files/Otchet_2013.pdf.
- 9 Отчет Счетного Комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета за 2014 год. Астана [Электронный ресурс]. — Режим доступа: esep.kz/ckfinder/userfiles/files/Отчет_СК_2014_крат_рус.docx.
- 10 Отчет Счетного Комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета за 2015 год. Астана [Электронный ресурс]. — Режим доступа: esep.kz/ckfinder/userfiles/files/Отчет_СК_2015_крат_рус.docx.
- 11 Ширкевич Н.А. Местные бюджеты / Н.А. Ширкевич. М: Финансы и статистика, 2011. — 155 с.

12 Берстембаева Р.К., Аймурзина Б.Т., Уахитжанова А.М. Основные направления формирования и реализации налоговой политики Казахстана в системе межбюджетных отношений: Инновационная наука, материалы междунар. науч. журн. 2015. — Вып. №4. — С. 6–9.

13 Басбаева А.Ж. О состоянии межбюджетных отношений на современном этапе / А.Ж. Басбаева // Вестн. Финансовой академии. — 2012. — № 4.

14 Заседание Мажилиса РК 18 января 2017 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.kazpravda.kz/news/obshchestvo/selskie-akimi-mogut-stat-klientami-finpola--spiker-mazhilisa/>.

С.В. Зенченко, А.К. Курманалина

Жаһандану жағдайындағы Қазақстан Республикасының бюджетаралық қатынастарының кейбір мәселелері

Үкіметтің барлық деңгейлері арасындағы жауапкершілікті айқын бөлу туралы Қазақстан Республикасының мемлекеттік бюджет құрылымын жетілдіру, республикалық бюджет және өңірлердің бюджеттер арасындағы бюджетаралық қатынастарды ретке келтіру даулы мәселелерін талқылап, трансферттер және бюджеттік несиелер динамикасы мысалында бюджетаралық қатынастар жай-күйін ашып, өңірлердің 2013–2015 жж. тұрғысында бөлінген субсидиялар көлемі жайлы авторлар пікірлерін ұсынды. Басқарушылық шешімдер қабылдауға ықпал ететін, жергілікті жағдайлардың барлық әр алуандылығын ескеретін, көрсетілген мәселелерді зерттейтін әдістемелік тәсілдеме әзірлемесінің қажеттілігіне ерекше назар аударған. Сонымен бірге жаһандану жағдайларында Қазақстан Республикасының бюджетаралық мәселелерінің кешенді зерттеулер қажеттілігі туралы авторлардың көзқарасы көрсетілген. Осы мақаладағы зерттеулердің негізгі мақсаты мемлекеттік жоспарлау жүйесін жетілдіруге бағытталған болатын. Ғылыми зерттеу әдіснамасы мемлекеттік бюджет, бюджетаралық қатынастар сияқты түсініктерге ғалымдардың ғылыми көзқарастарын зерделеуге негізделген. Бюджеттік қарым-қатынастар жаңғырту бойынша қорытындылар, мемлекеттік жоспарлау жүйесін жетілдіру, аймақтарда мемлекеттік саясатты бастапқы өткізуші болып, жергілікті бюджеттердің рөлін қайта қарастырып және үкіметаралық қарым-қатынастардың нормативтік тетіктерін оң және теріс үрдістерді қорыта отырып, Қазақстандағы бюджетаралық қатынастар мәселесін анықтап, Қазақстан Республикасында бюджетаралық қатынастарды жетілдіру жолдары бойынша ұсыныстар берілді.

Кілт сөздер: бюджетаралық қатынастар, бюджет, трансферттер, бюджеттік кодекс, субвенциялар, бюджеттік жоспарлау, бюджетті бақылау, бюджеттік реттеу.

С.В. Зенченко, А.К. Курманалина

Некоторые проблемы межбюджетных отношений Республики Казахстан в условиях глобализации

В статье представлены суждения авторов по совершенствованию структуры государственного бюджета Казахстана в части вопросов более четкого разграничения функций между всеми уровнями власти. Рассмотрены спорные моменты по упорядочению межбюджетных отношений между республиканским бюджетом и бюджетами областей, раскрыто состояние межбюджетных отношений на примере динамики трансфертов и бюджетных кредитов. Представлены объемы субвенций, выделенных в разрезе регионов за 2013–2015 гг. Особое внимание акцентировано на необходимости разработки методического подхода к исследованию указанных проблем, учитывающего все многообразие местных условий, оказывающих влияние на принятие управленческих решений. Также представлено авторское видение о необходимости в комплексных исследованиях проблем межбюджетных отношений Республики Казахстан в условиях глобализации. Основная цель исследования ориентирована на совершенствование системы государственного планирования. Методология научного исследования базировалась на изучении научных взглядов ученых на такие понятия, как «государственный бюджет», «межбюджетные отношения». Сделаны выводы по модернизации бюджетных отношений, совершенствованию системы государственного планирования, пересмотру роли местных бюджетов как главного проводника государственной политики в регионах и определены проблемы межбюджетных отношений в Казахстане с обобщением положительных и отрицательных тенденций в механизмах регулирования межбюджетных отношений. Даны предложения по направлениям улучшения межбюджетных отношений в Республике Казахстан.

Ключевые слова: межбюджетные отношения, бюджет, трансферты, бюджетный кодекс, субвенции, бюджетное планирование, контроль бюджета, бюджетное регулирование.

References

- 1 Utibaev, B.S., Zhunusova, R.M., Satkalieva, V.A. (2006). *Hosudarstvennyi biudzheth [State budget]*. Almaty Ekonomika [in Russian].
- 2 Iskakova, Z.D., Ishchanova, R.K., Kurmanalina, A.K. (2015). *Sistemnyi analiz i otsenka sostoiianiia hosudarstvennogo biudzheta RK i problemy effektivnogo upravleniia finansovoi sistemoi [System analysis and assessment of the state budget of Kazakhstan and problems of effective management of the financial system]*. Astana: Finansovaia akademiia [in Russian].
- 3 Ilyasov, K.K., Satkalieva, V.A. et al. (2004). *Hosudarstvennyi biudzheth [State budget]*. Almaty. RIC [in Russian].
- 4 Zeynelgabdin, A.B. (2008). *Finansovaia sistema Kazakhstana: stanovlenie i razvitie [The financial system of Kazakhstan: formation and development]*. Astana: Izdatelstvo KazUEFiMT [in Russian].
- 5 Melnikov, V.D. (2013). *Finansy [Finance]*. Almaty: Ekonomika [in Russian].
- 6 Biudzhetni kodeks Respubliki Kazakhstan [Budget Code of the Republic of Kazakhstan]. (2014). Almaty: Yurist [in Russian].
- 7 Kontseptsii razvitiia mestnogo samoupravleniia v Respublike Kazakhstan [The concept of local self-government in the Republic of Kazakhstan]. *Kazakhstanskaia pravda* (29 Noiabriia 2012 hoda) – *Kazakhstanskaya Pravda*, 401-402 Astana [in Russian].
- 8 Otchet Schetnogo Komiteta po kontroliu za ispolnieniem respublikanskogo biudzheta za 2013 hod [Reports of the Accounts Committee for Control over Execution of the Republican Budget for 2013]. Astana. *esep.kz* Retrieved from esep.kz/ckfinder/userfiles/files/Otchet_2013.pdf [in Russian].
- 9 Otchet Schetnogo Komiteta po kontroliu za ispolnieniem respublikanskogo biudzheta za 2014 hod [The report of the Accounts Committee for Control over Execution of the Republican Budget for 2014]. Astana. *esep.kz* Retrieved from esep.kz/ckfinder/userfiles/files/Отчет СК 2014 крат рuc.docx [in Russian].
- 10 Otchet Schetnogo Komiteta po kontroliu za ispolnieniem respublikanskogo biudzheta za 2015 hod [The report of the Accounts Committee for Control over Execution of the Republican Budget for 2015]. Astana. *esep.kz* Retrieved from esep.kz/ckfinder/userfiles/files/Отчет СК 2015 крат рuc.docx [in Russian].
- 11 Shirkevich, N.A. (2011). *Mestnye biudzhety [Local budgets]*. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
- 12 Berstembayeva, R.K., Aymurzina, B.T., Uahitzhanova, A.M. (2015). *Osnovnye napravleniia formirovaniia i realizatsii nalohovoi politiki Kazakhstana v sisteme mezhbiudzhethnykh otnoshenii [Basic directions of formation and implementation of the fiscal policy of Kazakhstan in the system of inter-budgetary relations]*. Proceedings from Innovative science: *Mezhdunarodnyi nauchnyi zhurnal – International scientific journal*, 4, 6–9 [in Russian].
- 13 Basbaeva, A.Z. (2012). *O sostoianii mezhbiudzhethnykh otnoshenii na sovremennom etape [On the state of intergovernmental relations at the present stage]*. *Vestnik Finansovoi akademii – Bulletin of the Finance Academy*, 4 [in Russian].
- 14 Zasedanie Mazhilisa RK 18 ianvaria 2017 hoda [The session of the Majilis of Kazakhstan January 18, 2017]. [www.kazpravda.kz](http://www.kazpravda.kz/news/obshchestvo/selskie-akimi-mogut-stat-klientami-finpola-spiker-mazhilisa/) Retrieved from <http://www.kazpravda.kz/news/obshchestvo/selskie-akimi-mogut-stat-klientami-finpola-spiker-mazhilisa/> [in Russian].

Zh.A. Muratbekova¹, M. Troschke²

¹Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, Kazakhstan;

²Research Institute of Eastern and South-Eastern Europe, Regensburg, Germany
(E-mail: mtroschke@ios-regensburg.de, muratbekova84@mail.ru)

State Audit as Instrument of Improvement of the Quality of Information on Activity of the Executive Authorities

Article presents a research of methodology of the state audit providing formation of high-quality information on activity of the governments for its subsequent assessment. The governments have few incentives for disclosure of accurate and transparent information. Effective methods of the state audit have to promote increase in the accountability of executive power, transparency of the budgetary processes and, as a result, improvement of an assessment of activity of government. The importance of work is defined to justification of need of involvement of the state audit in an assessment of reliability of the reporting of executive authorities, efficiency of the budgetary procedures, by need of introduction of modern methods of the reporting of state bodies on the basis of the analysis of world practice, the relevant institutional structure of the state audit, to definition of spheres of further improvement of activity of bodies of the state audit. The International practice presented in article regarding theoretical and methodological bases, can be applied with success in the Republic of Kazakhstan in case of its creative transformation, with its obligatory legal and methodological adaptation to conditions of our country. Increase in transparency of the budgetary processes will become the major step to increase in efficiency of activity of public authorities.

Keywords: public administration, state audit, budgetary process, monitoring, bodies of public sector, the supreme bodies of financial control.

As a result of the global financial crisis and the subsequent crisis of a sovereign debt, the government and other organizations of public sector around the world, especially in the countries of OECD, have faced essential pressure because of the limited budget, considerable debts and stagnation in economy. At the same time the economy grows very quickly in the countries of Asia, South America and Africa, showing increase in demand for the public benefits and services, investments into infrastructure.

This context creates a direct call to the governments for increase in effective management of resources and formation of high-quality information for interested parties (citizens and parliament, donors, investors and the financial markets, etc.).

Though the state account in itself doesn't lead to high-quality management of public finances, it is a necessary component. The advanced account leads to the best reporting which contains information necessary for adoption of more reasonable decisions that in turn has to lead to more effective use of the state resources.

The auditor company «PriceWaterhouseCuppers» has conducted a research among 100 countries about the current situation and the expected tendencies concerning the state account. According to these data, practice of the state account differs in a variety around the world. The cash method is the main method used in public sector for many years [1].

Auditors play an important role in ensuring the quality of financial information of public sector. Besides that auditor reports increase trust to financial statements, strengthen the accountability and transparency of the government, recommendations of auditors stimulate public authorities on continuous improvement of quality of financial statements.

Experiment of Australia on implementation of audit of financial statements of the government is of special interest as transition of system of accounting to a charge method in the Republic of Kazakhstan was carried out taking into account practice of this country.

According to the requirements of paragraph 55 of the Law on financial management and the accountability of 1997, the consolidated financial statements of the Government of Australia (further – CFS) are formed by the Minister of Finance and are represented within 5 months after the termination of financial year [2].

CFS join nation-wide reports and reports on the main public sector (further – MPS).

CFS includes the following reports:

- 1) the financial statement of the Government of Australia (the nation-wide report) which includes:
 - report on results of operating activities of the Government of Australia;
 - balance sheet of the Government of Australia;

– report on cash flow of the Government of Australia;
 – report of the Government of Australia on changes in assets / net capital;
 – explanatory notes to financial statements, including the statement for the basic principles of accounting policies.

2) the financial statement on MPS of Australia which includes:

– the report on results of operating activities of the Government of Australia on sectors, including the financial statement on MPS;

– the balance sheet of the Government of Australia by sectors, including MPS;

– the report on cash flow on sectors, including MPS;

– the report of the Government of Australia on changes in assets / net capital, including MPS;

– explanatory notes to financial statements, including the statement for the basic principles of accounting policies.

3) statement of the Minister of Finance for compliance to requirements:

«that financial statements:

a) are prepared according to the Law on financial management and the accountability of 1997 and applicable standards of accounting of Australia;

b) authentically reflect the financial position of the government as of June 30 of 20xx year and results of operating activities and cash flow of the government of Australia in a year ...» [3].

Examples of the above-named reports are given below, in Tables 1-3.

Table 1

Sample of the Report on results of operating activities of the Government of Australia, doll.

Report on results of operating activities of the Government of Australia for the period, ended June 30, 2011	Remark	2011 y.	2010 y.
Operating profit		\$m	\$m
Tax revenue profit	2	288,838	267,962
Marketing of goods and services profit	3	19,098	18,399
Interest income	4	6,792	5,945
Dividend yield	4	2,031	1,492
Others	5	5,530	5,099
Total profit:		322,289	298,897

Table 2

Sample of the Report on results of operating activities of the Government of Australia by sectors, including the financial statement on MPS

Remark	MPS		Public non-financial corporations		Public financial corporations		Exception and set-off of operations		Government of Australia	
	2011 y.	2010 y.	2011 y.	2010 y.	2011 y.	2010 y.	2011 y.	2010 y.	2011 y.	2010 y.
Profit										
Tax revenue ²	289,004	X	-	X	-	X	(166)	X	288,838	X
Marketing of goods and services ³	7,680	X	7,354	X	5,237	X	(1173)	X	19,098	X
Interest ⁴	5,169	X	100	X	2,173	X	(650)	X	6,792	X
Dividend ⁴	2,562	X	-	X	64	X	(595)	X	2,031	X
Others ⁵	5,473	X	108	X	154	X	(205)	X	5,530	X
Total profit	309,888	xx	7,562	xx	7,628	xx	(2,789)	xx	322,289	xx

Table 3

Model of Interpretation of the article of the Report on results of operating activities of the Government of Australia by sectors, including the financial statement on MPS

Remark 3: Marketing of goods and services	MPS		Government of Australia	
	2011	2010	2011	2010
	\$M	\$M	\$M	\$M
Marketing of goods	1,125	1,201	6,565	6,200
Service rendering	4,234	4,276	10,172	10,040
Operating leasing	51	31	91	69
Other collections from rendering of regulatory services	2,270	2,090	2,270	2,090
Total profit from Marketing of goods and services	7,680	7,598	19,098	18,339

Depending on the subjects, included in the consolidated financial statements, the Australian national office of audit (further – ANAO) prepares up to 259 auditor reports, including nation-wide consolidated. The checked subjects are a part either MPS, or sectors of the state finance corporations, or sector of the public non-financial corporations and include the state departments, departments, the state companies and the state trade enterprises.

The specified departments submit the financial statement to the auditor till September 30, audit comes to the end till October 31. At the same time about 60 % of audit reports are issued in the same day in which ANAO receives the approved financial statements (90 % – within 2 days).

The consolidated financial statements are submitted to the auditor till November 30. The auditor report on CFS is submitted in December of the same year.

In 2010-2011 ANAO has to carry out 258 audits. For this purpose subjects of audit were classified by portfolios. 19 portfolios are selected. For example:

- agricultural, fish and timber industry enterprises;
- broadband frequencies, communications and digital economy;
- defense;
- education.

In addition to these checked subjects, there are 12 subjects on which the Government of Australia has no significant effect. The cost of the general net assets of such subjects is shown as investment (for example, the Australian national university).

The review on branch portfolios is provided in Table 4.

Table 4

Sample of the Review on sector of broadband communication, communications and digital economy

Reporting subject	Essential subject	Auditors report	Date of signing the financial statement	Date of issue of auditors report	Disclosed incompliance
1	2	3	4	5	6
Ministry of broadband communication, communications and digital economy	Yes	√	30.08.2011	30.08.2011	-
Television and radio broadcasting of Australia	Yes	√	28.07.2011	28.07.2011	-

Continuation of Table 4

1	2	3	4	5	6
Communication and mass media Department of Australia	Yes	√ A*	14.09.2011	14.09.2011	-
Post corporation of Australia	Yes	√	25.08.2011	25.08.2011	◆
National DAB License Company Limited	No	√	05.08.2011	05.08.2011	-

Note. Private audit.

Process of financial audit of ANAO carries out in 2 steps – intermediate and final.

The intermediate stage is devoted to an assessment of internal control systems of key departments, including mechanisms of management, information systems and procedures of control in 27 departments of which about 95 % of the income and expenses of MPS are the share.

The report on results of intermediate audit is called «The intermediate stage of audit of financial statements of the largest departments which are a part of MPS for the period which is coming to an end on June 30, 20xx year» (about 230 p.) and it is represented in Parliament and to responsible ministers.

The opinion is expressed in the report that systems, the elements of management and processes existing in large Australian departments of the government work in such a way that allow them to prepare financial statements which give a reliable and objective idea of the financial performance and financial position on ending date of financial year.

At this stage such violations as control system shortcomings in a number of areas, in particular concerning management of personnel can be revealed; processes of management of assets; management of exclusive access to key financial systems and management of IT safety.

At a final stage of audit which is applied to all persons, ANAO finishes its assessment of efficiency of key control devices for all year, check on the substance of significant account balances and the disclosed information which is contained in financial statements and generalizes results by the audit report about financial statements of the subject.

For example, the general questions defined in the final stage of audit in 2011-2012 were in the relation: information technologies in the management, such as access for users and division of duties; processes of management of assets, including the accounting of objects of incomplete construction, management of assets with shares holders, integrity of registers of assets and management of system of processing.

The final report under the name «The Audit of Financial Statements of Subjects of Public Sector of Australia Which, ending on June 30, 20xx year» (about 270 p.) is submitted in Parliament in December. The audit report is attached to the report (on 2 p.).

Indicator of good financial management at the subject is:

- timely approval of financial statements;
- unconditional positive audit report [2].

It should be noted that most of auditors of ANAO are professional accountants, and transition to the account by a method of charge hasn't demanded from them the retraining and professional development. Moreover, the General auditor of Australia is a member of Institute of the certificated accountants and the Australian society of the certified public accountants, and also the vice-chairman of Council for standards of accounting of Australia.

For ensuring the high-quality carrying out audit, foreign auditor offices develop methodologies for carrying out annual financial audit.

For example, at Office of the General auditor of Canada (further – OAG) the methodology under the name «Guide to Carrying Out Annual Audit» consists of 171 pages.

The guide contains an explanation of procedures of carrying out financial audit of OAG, which are schematically submitted in the Figure 1.

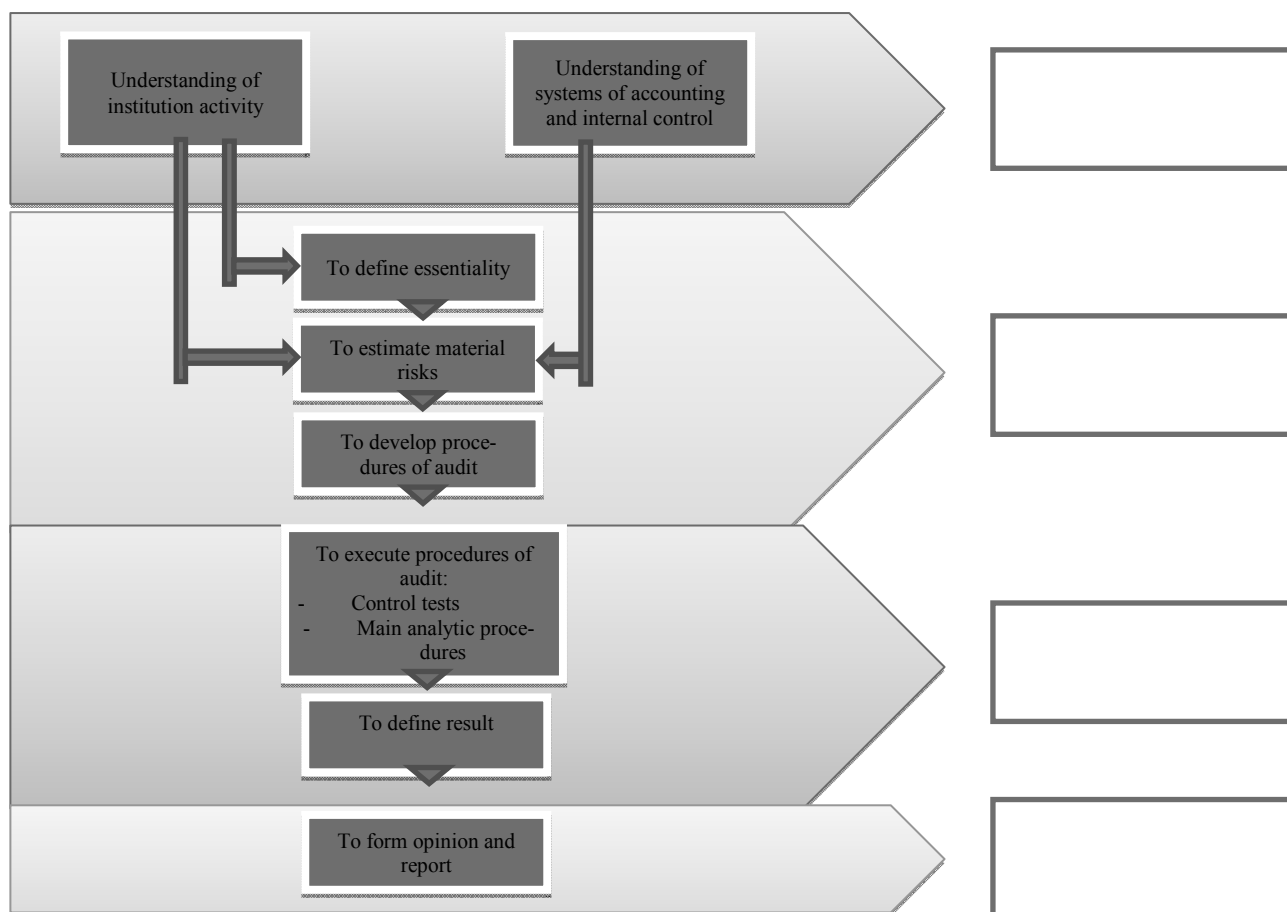

Figure 1. Procedures of carrying out financial audit [3]

It should be noted that OAG carries out the annual audit inspections for decades, and the personnel involved in conducting such checks consist of the qualified accountants or students who are going to become professional accountants, therefore, all of them are very well familiar with accounting by a charge method, standards of accounting and audit.

Special interest regarding development of the methodical management and transition to financial audit represents the experience of the Republic of Turkey.

In the country during the long period more attention was paid on check of where budgetary funds have been spent and at the same time paid not enough attention to financial statements. The court of Accounts of the Republic of Turkey within 145 years carried out the audit on compliance and, only in the last 5 of them, the emphasis is placed on financial audit to which now all subjects involved in execution of the State Budget annually are exposed.

Transition to financial audit has begun since 2005 with the joint project with National control administration of Great Britain which has also given practical help in carrying out the educational program for transition of Court of Accounts to financial audit.

Bases and principles of carrying out the financial audit have been developed by Court of Accounts in «The guide to the regulatory (ordered) audit».

From 2005 to 2007 the pilot projects of carrying out the financial audit are executed. After that the Management assessment is carried out by results of which its adjustment is executed.

Then the Court of Accounts has started the 2nd pilot project – practical works in which a large number of auditors and the audited subjects has been involved.

2008–2009 years have been devoted to preparation of the training material «The Guide to the Regulatory (Ordered) Audit» and training of auditors.

After that the work on evaluating and analysis of the Guide, and definition was coming – whether new adjustments are required.

After all this the Guide has been submitted for consideration of General council and approved by it.

For implementation of financial audit the computer support and certain professional programmers were necessary together with whom the program support of financial audit was developed.

In 2010 the process on transition to financial audit has been complete.

In May, 2012 the Court of Accounts has carried out practical work on improvement of the Guide. 180 auditors and heads of divisions under the general leaders of the Center of development and training of Court of Accounts of the Republic of Turkey (DEGEM) [4] took part in practical work.

Especially it should be noted problematic issues of Court of Accounts of the Republic of Turkey upon transition to financial audit.

In Court of Accounts there was a traditional auditor culture of carrying out audit having a 145-year experience, and in this regard the transition to a new type of audit was very difficult. Among auditors there were people who didn't trust in new type of audit and trusted more in audit on compliance at which it was necessary to carry out audit of all procedures. At financial audit check on a selective basis becomes and such method wasn't acceptable by older auditors. They didn't study new standards, and the new method of carrying out audit wasn't clear to them. Only after carrying out the educational program, their belief have begun to change, then, as there were no problems with young specialists.

Financial audit is a command type of audit, i.e. it is necessary to collect the team consisting not less of 3 people. Transition from individual audit to group work was difficult too. Therefore the principles and rules of work in team have been developed.

The audited subjects (public institutions, bodies, subjects of quasi-public sector) also have been forced to get used to new methods of work of Court of Accounts. In connection with what the problem of SAI was to acquaint the audited subjects with new requirements and to carry out explanatory work with them. The number of requests for many documents has increased.

Carrying out financial audit requires knowledge of accounting. In this regard at employment in Court of Accounts existence of the diploma about accounting education – is obligatory. Who had no such education, for example, earlier accepted workers, have completed a course. Also the Center of development and training began to train auditors how to estimate work of system of internal control and information systems. Auditors have to be able to use software products on accounting and financial audit [4].

Experience of Estonia is demonstrative example of support of quality of carrying out audit.

The summary annual reporting of Estonia is formed according to the International standards of accounting and consists from:

- the state reporting and the summary reporting of the state (including the companies, funds belonging to the state);
- data on local self-government institutions;
- data on public and sector sector.

The data necessary for compilation of the summary reporting are in one database. Each accountable organization shall enter quarterly its test balance into the database [5].

According to the Law on the state budget, the State control of Estonia (further – SC) shall carry out audit of the summary annual report of the state. In this case the SC shall make the auditor report which is submitted in Parliament together with the summary annual report of the state. The auditor report shall contain the conclusion on reliability of the summary report and validity of operations.

Support of quality in the course of carrying out audit is reached at the expense of:

- professional competence (in the field of accounting, audit, management of projects, etc.);
- domestic policy in writing (guides), samples of documents and the software for audit.

At the end of stages of planning and writing of reports the auditor team has an opportunity to form the group consisting of audit managers who carry out the analysis of the plan or the report as third-party experts.

Certification of auditors is considered as plan activities for improving of quality of audit of SC (the minimum requirement to the manager on audit and director at the levels of departments) [5].

Generalizing the international experience, it is possible to mark that financial audit has the features which are schematically provided in the Figure 2:

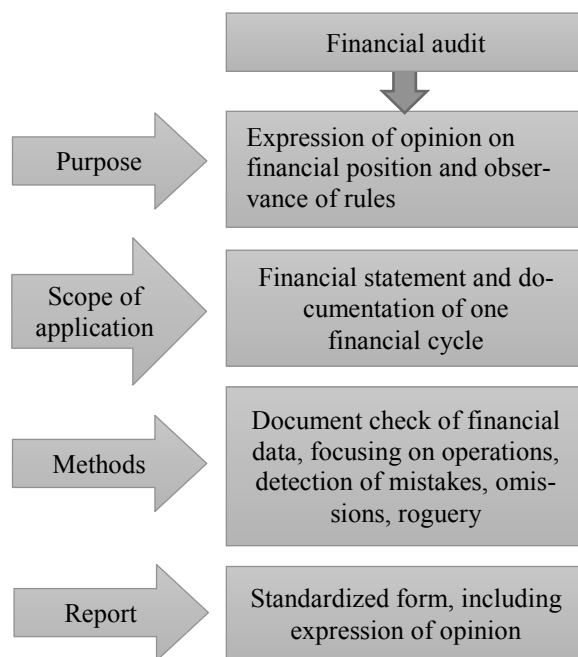

Figure 2. Content of financial audit

SAI attaches equal significance to financial audits and audits of efficiency. For improvement of audit of reports of public sector and bodies of the state financial control have to increase significantly the competence in financial audit. In the majority of the countries the reforming of system of accounting according to the international standards has defined need of development of training and professional development of experts in the field of accounting, audit and financial statements, studying of information systems and methods of detection of sources of roguery or inefficient processes.

The governments bear moral responsibility before the citizens for transparency in the handling of taxpayers money [6]. Budgets of the governments represent financial plans which define how the state resources will be used for achievement of political objectives (The Organization for Economic Cooperation and Development [7]). The budget plays the central role in life of each citizen. The citizens especially poor and needy, are the main beneficiaries of the state programs financed by the budget. Therefore it is very important that citizens understand the state budgets and have access to information which will allow them to bring to responsibility of government for use of public funds. The principle of rule of law and the theory of the agencies define ways of transparency of the governments [8]. On the one hand, rule of law considers compulsory publicity and transparent management of cornerstones of public administration. On the other hand, the theory of the agencies affirm that the principal (citizen) and the agent (politician) can't pursue identical preferences as characters have own interests which not always maximize welfare of citizens. Thus, citizens have to distribute information as a way to weaken asymmetry of information and to allow the first to control activity of characters [9]. Premchand defines transparency of the budget as general availability of information on procedures and transactions of decision-making by the governments [10]. Kopits and Craig add that this information has to be reliable, comprehensive, timely, clear and internationally comparable [11]. Besides, Blondal considered that the budgetary transparency has three basic elements: (a) release of the budgetary data (systematic and timely publication of all relevant fiscal information); (b) effective role of legislature (careful analysis and independent analysis of the budgetary reports, discussion and influence on the budgetary policy, and also accountability of the government); and c) an effective role of civil society through the mass media and non-governmental organizations (influencing the budgetary policy, bringing to responsibility of government) [12]. As for a role of legislature and its influence on civil society, legislators have large powers on use of the resources that in certain cases brings benefit to their own voters and/or participants of a campaign. However the supervising role is the public benefit in legislature that brings benefit to all population [13]. Actually, transparency of the budget depends on that role which is played by legislature concerning the budgetary supervision [14].

Today in Kazakhstan unprecedented attempts on ensuring publicity of the budgetary processes are carried out. Within the Electronic Government project the platform for placement of the budgetary plans by

public authorities is created. It is planned to carry out work of a platform in 2017 in the test mode and by 2018 will be provided the full start of all opportunities. By the Decree of the President since January 1, 2017 the Calculating committee on control of performance of the republican budget will carry out preliminary estimate of the draft of the republican budget that in fact is strengthening of legislative budgetary supervision and expansion of functions of the state audit. Earlier state financial control executed only verifications of the budget by a post factum.

According to the [15] budgetary process it is subdivided into four stages: drawing up, approval, execution, audit and assessment. The role of legislature at each stage differs from the country to the country. In Kazakhstan as a part of Parliament the Committee on finance and budget within which scope of interests fall including questions of the state budget functions. The legislature is focused on preliminary process of acceptance and the adoption of Laws on the budget. However in Parliament there is no special committee for consideration of results of the state audit. This kind of activity is necessary for increase in efficiency of public administration. As the state audit, in essence, is engaged in consulting activity, that is informs the authority on quality of work of government. Further decision-making has to be based on qualitative information of institute of the state audit. Only such form of government can be effective.

Thus, transition to the state audit means consolidation of information concerning activity not only public authorities, but also subjects of quasi-public sector, and also other assets of the state. Work on audit and assessment of financial statements of public sector has to become the most important step of improvement of activity of the state audit in Kazakhstan. Further on an annual basis the consolidated financial statements have to be submitted to "principal" at the time of the conclusion presentation to the budget of the country. As shown above, it is the best practices of foreign countries. Fundamentals of methodology of carrying out consolidation can be taken from the private sector and adapted to state. It should be noted that this practice with success is applied in corporate management.

Today imperfection of methodology of an assessment of the state assets results in unauthenticity of estimates. Already recognized poor control of quasi-public sector is explained by it. That is the existing account doesn't allow to estimate fairly both assets, and obligations. On the one hand the quasi sector has passed to the international standards of the reporting long ago and is object of obligatory external audit according to the Law RK "About Auditor Activity". Data of reports are annually collected in Depository of financial statements. On the other hand, the state account isn't able to estimate the number of such subjects, share in the market, the cost of this "portfolio", and following from here insufficient transparency, inefficiency and a number of problems today. Making decision on privatization is much caused to simmering of the matters. Today it is necessary to clear the state assets from non-core, to range them on "portfolios", to develop methodology of the state audit of financial statements, consolidation. Such information will provide adoption of effective solutions of public administration.

References

- 1 На пути к новой эре в государственном учете и отчетности. Глобальный обзор PwC по бухгалтерскому учету и отчетности центральных правительств. — 2013. — Апр. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.pwc.com/gx/en/psrc/united-kingdom/assets/pwc-leading-from-the-front-full-report.pdf>.
- 2 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.anao.gov.au/pubs/major-projects-report>.
- 3 Роль и значение МСФООС в принятии управленческих решений: материалы семинара Министерство финансов РК при поддержке проекта USAID в сфере макроэкономики (МЕР). — 2013. — Окт. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://uchet.kz/news/ministerstvo-finansov-respubliki-kazakhstan-provodit-regionalnyy-seminar-rol-i-znachenie-msfoos-v-pr/>.
- 4 Бил Бурнетт, специалист по аудиту в общественной сфере и парламентскому контролю. Материалы семинара МСФООС. — Астана, 2012, 3-7 дек.
- 5 Budgeting in Estonia. Public Governance and Territorial Development Directorate Public Governance Committee. Working Party of Senior Budget Officials GOV/PGC/SBO (2008)3. 31-Mar-2008.
- 6 Transparency and participation in the budget process. — Cape Town, South Arica: Idasa. Fölscher A., Krafchik W., & Shapiro I. 2000.
- 7 OECD budget practices and procedures database phase II: Final glossary. — Paris, France: Author. Organisation for Economic Cooperation and Development. 2006.
- 8 Transparency In. P. B. Clarke, J. Foweraker (Eds.). Encyclopaedia of democratic thought (pp. 700-705). — London, England: Routledge. Hood, 2001.
- 9 Zimmerman J.L. The municipal accounting maze: An analysis of political incentives. Journal of Accounting Research, 15(Suppl.). — 1977. — P. 107-144.
- 10 Premchand A. Public expenditure management. — Washington, DC: International Monetary Fund, 1993.

11 Kopits G., Craig J. Transparency in government operations (IMF Occasional Paper No. 158). — Washington, DC: International Monetary Fund, 1998, February.

12 Blöndal J.R. Budget reform in OECD member countries: Common trends. OECD Journal on Budgeting. — 2003. — No. 2. — P. 7–26.

13 Benito B., Bastida F. Budget transparency, fiscal performance, and political turnout: An international approach. Public Administration Review. — 2009. — No. 69. — P. 403–416.

14 Santiso C. Budget institutions and fiscal responsibility: Parliaments and the political economy of the budget process. — Washington, DC: World Bank Institute, 2005. Working Paper No. 37253.

15 Lee R. D., Johnson R.W. Public budgeting systems. — Gaithersburg, MD: Aspen, 1998.

Ж.А. Муратбекова, М. Трошке

Мемлекеттік аудит атқарушы билік органнының қызметі саласы туралы ақпарат сапасын арттыру құралы ретінде

Мақалада мемлекеттік әдіснама аудитін зерттеу нәтижелері келтірілген, үкімет оны кейіннен бағалау үшін жоғары сапалы ақпарат қызметін қамтамасыз етеді. Үкімет айқын және ашық ақпарат алу үшін аз ынталанады деп анықталды. Мемлекеттік аудиттің тиімді әдістері атқарушы билікке есеп берушілікті, транспарентті бюджеттік процестер мен соның салдары ретінде мемлекеттік апаратты жетілдіру, бағалау қызметін атқарады. Мемлекеттік активтердің шетелдік тәжірибе есебі қаралды, сапалы ақпарат ұсынуға мүмкіндік беретін, мемлекет басқармасымен шешім қабылданды. Жұмыстың өзектілігі атқарушы билік органы есептерінің сенімділігін бағалау мемлекеттік аудитті тарту қажеттілігі негіздемесінде анықталды, бюджеттік рәсімдерінің тиімділігін, институционалдық мемлекеттік аудит құрылымына тиісті мемлекеттік басқару органдарының есептеріне әлемдік тәжірибелік талдауларының негізінде заманауи әдістерін енгізу және мемлекеттік аудит органдарының қызметін одан әрі жетілдіру бағыттарын анықтау болып табылды. Авторлардың айтуынша, Қазақстан Республикасы мақаланың теориялық және әдістемелік бөлімінде ұсынылған халықаралық тәжірибе негізінде шығармашылық трансформация жағдайын біздің еліміздің міндетті құқықтық және әдістемелік бейімделуіне сәйкес сәтті қолдануы мүмкін. Мемлекеттік органдардың тиімділігін арттыру бюджеттік процестердің ашықтығын жоғарлату жолындағы маңызды қадам болды.

Кілт сөздер: мемлекеттік басқару, мемлекеттік аудит, бюджеттік процесс, мониторинг, мемлекеттік сектор органдары, қаржылық бақылаудың жоғарғы органдары.

Ж.А. Муратбекова, М. Трошке

Государственный аудит как инструмент повышения качества информации о деятельности органов исполнительной власти

В статье приведены результаты исследования методологии государственного аудита, обеспечивающего формирование высококачественной информации о деятельности правительств для ее последующей оценки. Выявлено, что у правительств мало стимулов для раскрытия четкой и прозрачной информации. Эффективные методы государственного аудита должны способствовать повышению подотчетности исполнительной власти, транспарентности бюджетных процессов и, как следствие, совершенствованию оценки деятельности государственного аппарата. Рассмотрен зарубежный опыт учета государственных активов, позволяющий предоставлять качественную информацию для принятия решений государственного управления. Значимость работы определяется обоснованием необходимости вовлечения государственного аудита в оценку достоверности отчетности органов исполнительной власти, эффективности бюджетных процедур, необходимостью внедрения современных методов отчетности органов государственного управления на основе анализа мировой практики соответствующей институциональной структурой государственного аудита, а также определением сфер дальнейшего совершенствования деятельности органов государственного аудита. По мнению авторов, международная практика, представленная в статье, в части теоретических и методологических основ может быть с успехом применена в Республике Казахстан в случае ее творческого трансформирования, с обязательной ее правовой и методологической адаптацией к условиям нашей страны. Повышение транспарентности бюджетных процессов станет важнейшим шагом к повышению эффективности деятельности органов государственной власти.

Ключевые слова: государственное управление, государственный аудит, бюджетный процесс, мониторинг, органы государственного сектора, высшие органы финансового контроля.

References

- 1 «Na puti k novoi ere v hosudarstvennom uchete i otchetnosti» Hlobalnyi obzor PwC po bukhhalterskomu uchetu i otchetnosti tsentralnykh pravitelstv (Aprel 2013 hoda) [«On the way to a new era in the state account and the reporting» The global review of PwC on accounting and the reporting of the central governments]. *www.pwc.com* Retrieved from <http://www.pwc.com/gx/en/psrc/united-kingdom/assets/pwc-leading-from-the-front-full-report.pdf> [in Russian].
- 2 *www.anao.gov.au* Retrieved from <https://www.anao.gov.au/pubs/major-projects-report> [in Russian].
- 3 «Rol i znachenie MSFOOS v priniatii upravlencheskikh reshenii»: materialy seminarov Ministerstva finansov RK pri podderzhke proekta USAID v sfere makroekonomiki (MER) (Oktiabr 2013 hoda) [«Role and IPSAS Value in Adoption of Administrative Decisions»: seminar materials the Ministry of Finance of RK with assistance of the USAID project in the sphere of macroeconomic (MER)]. *uchet.kz* Retrieved from <https://uchet.kz/news/ministerstvo-finansov-respubliki-kazakhstan-provodit-regionalnyy-seminar-rol-i-znachenie-msfoos-v-pr/> [in Russian].
- 4 Bil Burnett, spetsialist po auditu v obshchestvennoi sfere i parlamentskomu kon-troliu [Bill Burnett, expert in audit in the public sphere and parliamentary control]. Proceedings from *Materialy seminarov MSFOOS – IPSAS seminar materials*. Astana. (2012, 3-7 December). [in Russian].
- 5 Budgeting in Estonia. Public Governance and Territorial Development Directorate Public Governance Committee. Working Party of Senior Budget Officials GOV/PGC/SBO (2008). 3. 31-Mar-2008.
- 6 Transparency and participation in the budget process. Cape Town, South Arica: Idasa. Fölscher, A., Krafchik, W., & Shapiro, I. (2000).
- 7 OECD budget practices and procedures database phase II: Final glossary. Paris, France: Author. Organisation for Economic Cooperation and Development. (2006).
- 8 Transparency. In P. B. Clarke & J. Foweraker (Eds.). (2001). *Encyclopaedia of democratic thought* (pp. 700-705). London, England: Routledge. Hood, C.
- 9 Zimmerman, J.L. (1977). The municipal accounting maze: An analysis of political incentives. *Journal of Accounting Research*, 15(Suppl.).
- 10 Premchand, A. (1993). *Public expenditure management*. Washington, DC: International Monetary Fund.
- 11 Kopits, G., & Craig, J. (1998, February). *Transparency in government operations* (IMF Occasional Paper No. 158). Washington, DC: International Monetary Fund.
- 12 Blöndal, J.R. (2003). Budget reform in OECD member countries: Common trends. *OECD Journal on Budgeting*, 2, 7–26.
- 13 Benito, B., & Bastida, F. (2009). Budget transparency, fiscal performance, and political turnout: An international approach. *Public Administration Review*, 69, 403–416.
- 14 Santiso, C. (2005). *Budget institutions and fiscal responsibility: Parliaments and the political economy of the budget process* (Working Paper No. 37253). Washington, DC: World Bank Institute.
- 15 Lee, R.D., & Johnson, R.W. (1998). *Public budgeting systems*. Gaithersburg, MD: Aspen.

А.Н. Ламбекова, А.М. Нурғалиева

*Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан
(E-mail: Aygerim.lambekova@mail.ru)*

«Халық Банк» Акционерлік қоғамының қаржылық тұрақтылығын талдау ішкі аудит жүйесінің тиімділігін арттыру құралы ретінде

Банктік жүйе нарықтық экономиканың маңызды құрылымы болып табылады. Банкті тиімді басқарудағы және сапаны жоғарлатудағы оның маңызды функциясын жоғарлату негізінде, яғни басқару, сөзсіз, отандық екінші деңгейлі банктердің банк жүйесін тұрақтандырып, сәйкесінше, жалпылай ел экономикасының дамуына әкеледі. Мақалада екінші деңгейлі банктердің ішкі аудит жүйесіндегі қаржылық көрсеткіштерге корреляциялық-регрессиялық математикалық әдістерін қолдана отырып жасалған талдауы көрсетілген. Талдау барысында маңызды фактор ретінде екінші деңгейлі банктердің меншікті капитал көрсеткіші алынды. Себебі қазіргі таңда меншікті капиталдың жеткіліктілігі — Қазақстандағы екінші деңгейлі банктердің алдында тұрған өзекті мәселелердің бірі. Осыған байланысты «Халық Банк» Акционерлік қоғамның меншікті капиталының артуы оның төлемқабілеттілігінің жоғарылығын және кәсіпорындарынды қаржыландыру жеткілікті деңгейде екендігі, яғни, меншікті капиталдың ұлғаюы ел экономикасының өсуіне септігін тигізеді деп айтуға болады. Авторлар «Халық Банк» АҚ 2005–2015 ж. аралығында меншікті капиталының өзгеру динамикасына қандай факторлар әсер еткенін көрсеткен. Регрессиялық теңеулер жасалып, ол болжамға пайдаланылады. Қадамды регрессия бойынша әсер етуші факторлар іріктеліп, оларға сәйкес адекватты регрессиялық үш модель тұрғызылды. Талдау нәтижесі «Халық Банк» Акционерлік қоғамның меншікті капиталының өзгеру динамикасына қандай факторлар әсер ететінін анықтауы көрсетілген.

Кілт сөздер: қаржылық көрсеткіштер, меншікті капитал, ішкі аудит, қаржылық талдау, болжам, тиімділік, модель, міндеттемелер, пайда, өзгеру динамикасы.

Көптеген компаниялар стратегиялық шешім қабылдау үшін қаржылық, материалдық ақпараттың жеткіліксіздігінен және де заңдылықтардың орындалмауынан, тәуекелдердің дұрыс басқарылмауынан, есептіліктің дұрыс жүргізілмеуінен, қызметкерлердің алаяқтылығынан зардап шегуде. Сондықтан бүгінгі таңда ішкі аудит жүйесін жетілдіріп, тиімді жұмыс жасауы Қазақстан компаниялары үшін өзекті мәселе болып отыр.

«Ішкі аудиторлардың ішкі аудит қызметінің халықаралық институтының анықтамасына сәйкес тәуелсіз және ұйымның жұмысын жетілдіруге бағытталған объективті кепілдікті қамтамасыз ету болып табылады. Ішкі аудит ұйымның тәуекелдерін басқару, бақылау және корпоративтік басқару тиімділігін бағалау және жақсарту үшін жүйелі үрдіс болып табылады. Қазіргі кезеңде ішкі аудит «тәуекелдерді басқару, бақылау және корпоративтік басқару» үрдістерін дамытуға атсалысуда. Негізгі тұтынушылар – директорлар кеңесі (директорлар кеңесінің аудит комитеті) және компанияның жоғарғы орындаушы басқармасы, олар ішкі аудиттің жұмысы мен міндеттерінің бағытын анықтайды. Екінші деңгейлі банктерде ішкі аудит жүйесі, ең алдымен, келесі мәселелерге назар аударады: банктің стратегиялық даму бағдарламасында көрсетілген мақсат пен міндеттің іске асу деңгейін тексеруге, заңдылықтар мен банктің есеп саясатына сәйкес ішкі бақылау жүйесінің жағдайына, жалпы кәсіпорынның және оның құрылымдық бөлімшелерінің қаржылық және шаруашылық жағдайының тұрақтылығына.

Айта кету керек, ішкі аудит бойынша бірнеше зерттеулер жүргізілген. Ішкі аудиттің тиімді жүргізілуі басқарудың сапасын жоғарлатудың маңызды көрсеткіші болғандықтан, бұл зерттеу саласы ғалымдардың қызығушылығын тудырады.

Қазіргі уақытта ішкі аудитті құру мақсаты – қызметкерлердің өз жұмысын атқаруының тиімділігін арттыруға көмектесу деген ой кең таралған. Ішкі аудит компанияға қойылған мақсаттарға жетуге көмектеседі. Қазіргі заманғы авторлардың көбісі де «ішкі аудит» ұғымының осындай анықтамасын ұстанады. Бұл анықтамаларда ішкі аудиттің дамуының жаңа концепциясына екпін жасалады – тәуекелдерді басқару кезінде ішкі аудитті қолдану. Алайда мұнда да ішкі аудиттің мазмұны, мақсаты және міндеті анықталмаған. Осылайша, ғылыми ортада ішкі аудит мағынасын түсінуге деген бірегей тәсіл қалыптаспаған. Авторлардың бірқатары ішкі аудит дегеніміз – ұйым басқармасының мүддесіндегі ұйымның ішкі бақылау жұмысы деп түсінсе, екіншілері ішкі аудитті

басқарма бақылауының элементі, және оның негізгі мақсаты қызметкерлерге олардың міндеттерін тиімді орындау үшін көмек көрсету деп түсінеді.

Коммерциялық банк қызметіндегі ішкі аудитті ұйымдастырудың әдістемелік негізі бойынша А.М. Рсымбетова (2015) зерттеу жүргізді [1]. Банктегі ішкі аудит жүйесін ұйымдастыру ерекшелігі тақырыбында Д.Т. Миржакыпов, С.Т. Миржакыпова (2012) зерттеу жүргізген [2]. Ресейлік әдебиетте ішкі аудит жүйесін жетілдіру барысында ғалымдар келесідей пікірлер береді, атап айтқанда, Р.Д. Гишиев (2011) «Анализ состояния правового и нормативного регулирования внутреннего аудита в коммерческих банках» мақаласында ішкі аудитті ұйымдастыру бойынша бірнеше нақты заңдылықтардың жетіспеушілігін қарастырады [3]. Рой Додж «ішкі аудит ішкі бақылаудың негізгі бөлігі болып табылады, шаруашылықты бақылау және талдау мақсатында фирманы басқару мүшелерінің шешімі бойынша жүзеге асырылады» деп санайды [4]. Жалпы Қазақстан Республикасында аудиторлық қызметінің қалыптасуы мен даму себептерін Г.А. Шакирова (2016) зерттеу жүргізген [5].

Сонымен, шетелдік және отындық ғалымдардың зертеулері бойынша, ішкі аудит ішкі бақылаудың құрамдас бөлігі ретінде және ол ұйымды корпоративті басқару, бақылау көрсеткіштерін зерттеген тәуекелдерді басқарудағы ішкі аудиттің алатын ролін зерттеген, бірақ ішкі аудит жүйесін тиімді жүргізу арқылы кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етілетіні жайлы ғалымдар зерттеулер жүргізбеген.

Осылайша зерттеу өзектілігі ерекшелігі қаржылық нәтиженің ішкі аудит жұмысына әсер етуі, яғни екінші деңгейлі банктердің тұрақтылығын қамтамасыз етудегі маңызды көрсеткіш ретінде қаржылық нәтижелердің талдау құралы арқылы ішкі аудиттің тиімділігін жоғарылату болып табылады.

Мақала гипотезасы, 1-суретте көрсетілгендей, ішкі аудит қажетті деңгейде жүзеге асырылса, қаржылық нәтиже көрсеткіштері сапалы болады, ал ол, өз кезегінде, екінші деңгейлі банктердің тиімді жұмыс жасауын корреляциялық-регрессиялық талдау кезінде маңызды көрсеткіш ретінде қамтамасыз етеді.

Ішкі аудит жүйесіндегі екінші деңгейлі банктердің тиімді жұмыс жасауын қамтамасыз ету барысында қаржылық және экономикалық көрсеткіштерге корреляциялық-регрессиялық талдау қолданылды. Қазірге кезде терең зерттеулер жүргізу үшін математикалық әдістер кеңінен қолдануда. Бұл қандай да бір нәтиженің себеп-салдарын айқындап көрсететін тәсіл [6]. «Халық Банк» АҚ-ның 2005–2015 жж. аралығы бойынша қауымдастырылған қаржылық есептілігін, сонымен қоса экономикалық мәліметтерді қолдана отырып, банктің қаржылық тұрақтылығын корреляциялық-регрессиялық талдау арқылы, 2016–2017 жж. болжам жасалынды. Нәтижелік көрсеткіш ретінде (Y) меншікті капитал таңдалды.

Меншікті капитал – бұл меншік құқығын иеленетін және активтердің үлесі қалыптастыру үшін пайдаланылатын ұйымның барлық активтерінің құны болып табылады. Көрсеткіш-факторлар ретінде меншікті капиталға әсер етуші келесілер алынды:

- x_1 — активтер, млн тг;
- x_2 — міндеттемелер, млн тг;
- x_3 — пайда, млн тг;
- x_4 — теңгеге шаққандағы доллар теңгемен.

Активтер мен міндеттемелердің төмендеуі немесе көбеюі пайданың жоғарлауына немесе төмендеуіне әсерін тигізеді. Өз кезегінде пайданың өзгеруі кіріске ықпал етсе, ал кіріс меншікті капиталдың өзгеруіне әсер етеді.

Төмендегі 1-сурет мәліметтері бойынша, «Халық Банк» АҚ-ның 2005–2015 жж. аралығы бойынша меншікті капиталдың тізбектей өзгеру динамикасын қарастырамыз:

Ескерту. Авторлармен жасакталған.

1-сурет. «Халық Банк» Акционерлік қоғамның 2005–2015 жж. бойынша меншікті капиталдың динамикасы

Суреттен көріп отырғанымыздай, меншікті капиталдың 2006–2015 жж. өзгеру динамикасы бойынша өсу тенденция байқалмайды. Себебі 2009 ж. меншікті капиталдың күрт өсуі банк бұл жылы қарапайым акцияларын жариялап, меншікті капиталын ұлғайтты. 2011 ж. 2010 жылмен салыстырғанда меншікті капиталдың төмендеуі байқалды, оны банкпен «Самұрық Қазына» Акционерлік қоғамынан қарапайым акцияларды қайта сатып алынуымен түсіндірумен болады. Сонымен бірге меншікті капиталдың өсіп төмендеуі қандай фактордан болғанын корреляция-регрессиялық талдау жасау арқылы анықтаймыз. Енді осы тұжырымды корреляциялық кестемен тексерейік (1-кесте).

1 - кесте

Корреляция коэффициенттері, 2005–2015 жж. аралығында

Көрсеткіш-факторлар	Y	x_1	x_2	x_3	x_4
y	1				
x_1	-0,61	1			
x_2	-0,61	1,00	1		
x_3	0,87	-0,35	-0,35	1	
x_4	0,91	-0,38	-0,38	0,887404	1

Корреляциялық кесте құру арқылы факторлар арасындағы байланыс тығыздығын анықтаймыз. x_1 мен x_2 арасында кері байланыс бар, оның себебі банктің активтері ұлғайған сайын міндеттемелер азаяды, сол сияқты міндеттемелер көбейген уақытта активтерде азаяды. Көріп отырғанымыздай, кері әлсіз байланыс:

– меншікті капитал (млрд тг) (y) пен міндеттемелер (млрд тг) (x_2) арасында ($r = - 0,61$).

Тығыз байланыс:

– меншікті капитал (млрд тг) (y) пен пайда (млрд тг) (x_3) арасында тығыз байланыс ($r = 0,87$).

Өте тығыз байланыс:

– меншікті капитал (млрд тг) (y) пен ең төменгі жалақы (млрд тг) (x_4) арасында ($r = 0,99$).

Кері байланыс:

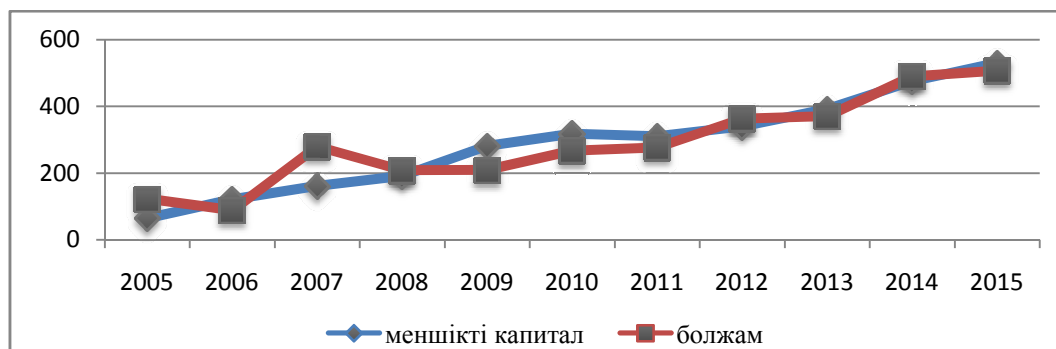
– меншікті капитал (млрд тг) (y) пен активтер (млрд тг) (x_1) арасында кері байланыс ($r = - 0,61$).

Бірінші қадам. Меншікті капитал (млрд тг) (y) ке активтер (млрд тг) мен (x_1) пайда (x_3) факторлар арасындағы байланысты қарастырамыз. Байланыс өте тығыз $r=0,92$. Детерминация коэффициенті 0,86 ға тең. Модель адекватты $F=24,8 > F_{кесте} = 4,96$. Статистикалық маңызды, себебі

$$t_{x1} = - 2,4; t_{x3} = 5,3 > t_{кесте} = 2,22.$$

Регрессиялық теңдеуі: $Y = 163,7 - 0,15x_1 + 2,86x_3$.

Сонымен, регрессиялық талдаудың барлық шарттары орындалды. Сондықтан алынған регрессиялық теңдеуді болжамға пайдалануға болады (2-сур.):

Ескерту. Авторлармен жасақталған.

2-сурет. 2005–2015 жж. аралығындағы x_1 мен x_3 -тің болжам дәлдігі

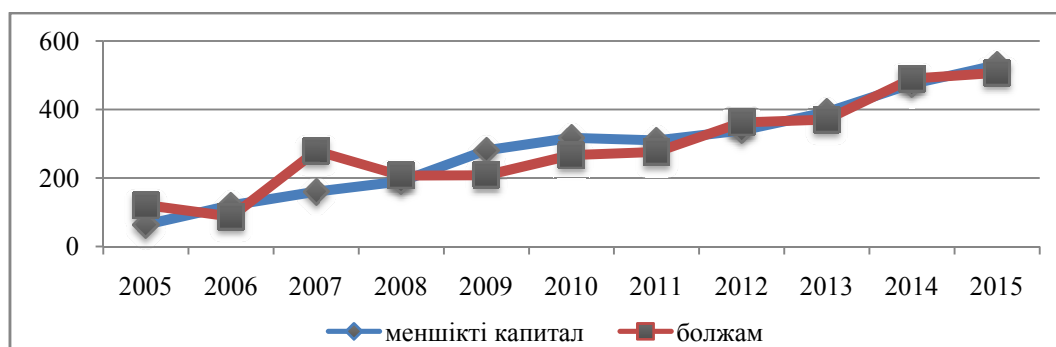
Суреттен көріп отырғанымыздай, 2012–2015 жж. аралығында болжамның дәлдігі байқалады. Алынған регрессиялық модельдің зерттелуші экономикалық үрдіске сәйкес келетіндігі оны болашақта талдауға және болжам жасауға толық пайдалануға болады.

Меншікті капитал 2015–2014 жж. салыстырғанда 11,5 % -ға өскен, сол себепті 2016 және 2017 жж. болжамды 10 %-тен артық мөлшерде жасай алмаймыз. Болжам нәтижелері бойынша 2016 ж. активтер мен кірістердің ұлғаю әсерінен меншікті капитал 535,4 млн тг, ал 2017 ж. 549,7 млн тг артуы мүмкін.

Екінші қадам. Меншікті капитал (млрд тг) (y)-ке міндеттемелер (млрд тг) мен (x_2) пайда (x_3) факторлар арасындағы байланысты қарастырамыз. Байланыс өте тығыз $r=0,92$. Детерминация коэффициенті 0,86-ға тең. Модель адекватты $F=24,8 > F_{кесте} = 4,96$. Статистикалық маңызды, себебі $t_{x_2} = -2,4$; $t_{x_3} = 5,3 > t_{кесте} = 2,22$.

Регрессиялық теңдеуі: $Y = 163,7 - 0,17x_2 + 2,86x_3$.

Регрессиялық талдаудың барлық шарттары орындалды, сондықтан алынғын регрессиялық теңдеуді болжамға пайдалануға болады (3-сур.):

Ескерту. Автормен жасақталған.

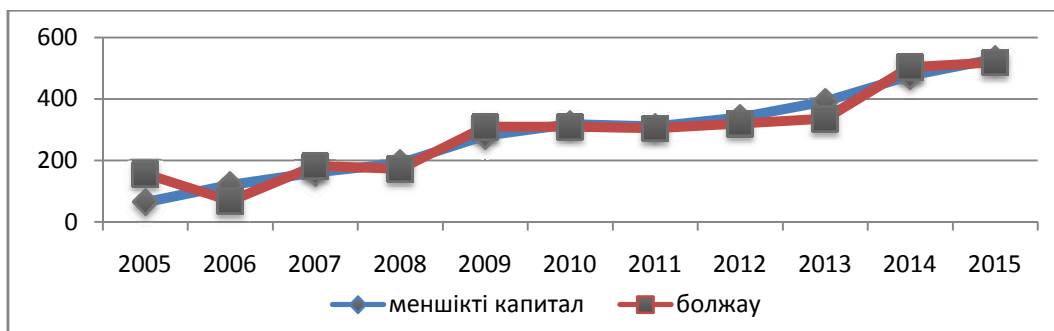
3-сурет. 2005–2015 жж. аралығындағы x_2 мен x_3 -тің болжам дәлдігі

Суреттен көріп отырғанымыздай, міндеттемелер мен пайданың әсерінен болған байланыс меншікті капиталға әсер етеді және 2013–2015 жж. аралығында болжамның дәлдігі байқалады. Алынған регрессиялық модельдің зерттелуші экономикалық үрдіске сәйкес келетіндігі оны болашақта талдауға және болжам жасауға толық пайдалануға болады. Меншікті капитал 2015 ж. 2014 ж. салыстырған 11,5 %-ға өскен, сол себепті 2016 және 2017 жж. болжамды 10 %-тен артық мөлшерде жасай алмаймыз. Болжам нәтижелері бойынша, 2016 жылға активтер мен кірістердің ұлғаю әсерінен меншікті капитал 532,5 млн тг, ал 2017 ж. 541 млн тг өсуі мүмкін.

Үшінші қадам. Меншікті капитал (млрд тг) (y) ке міндеттемелер (млрд тг) мен (x_2) доллар бағамы (x_4) факторлар арасындағы байланысты қарастырамыз. Байланыс өте тығыз $r=0,95$. Детерминация коэффициенті 0,91-ге тең. Модель адекватты $F=44,1 > F_{кесте}=4,96$. Статистикалық маңызды, себебі $tx_2 = -2,7$; $tx_4 = 7,2$.

Регрессиялық теңдеуі $Y = -439,6 - 0,15 x_2 + 5,1 x_4$.

Сонымен, регрессиялық талдаудың барлық шарттары орындалды, сондықтан алынғын регрессиялық теңдеуді болжамға пайдалануға болады (4-сур.):

Ескерту. Авторлармен жасақталған.

4-сурет. 2005–2015 жж. аралығындағы x_2 мен x_4 -тің болжам дәлдігі

Суреттен көріп отырғанымыздай, міндеттемелер мен доллар бағамының әсерінен болған байланыс меншікті капиталға әсер етеді 2014–2015 жж. аралығында болжамның дәлдігі байқалады, 2016 ж. болжам жасайтын болсақ, меншікті капитал 1243,3 млрд тг өседі, 2015 ж. меншікті капитал 529,9 млрд тг құраған. Бірден қарқынды өсу себебі 2016 жылғы доллар бағамының күрт өсуіне байланысты, яғни доллар бағамы мен меншікті капитал арасындағы байланыс өте тығыз.

Регрессиялық есептеулер нәтижесі төмендегі 2-кестеде көрсетілген.

2 - к е с т е

Регрессиялық есептеулер нәтижесі

Р/с №	Фактор	Регрессия теңдеуі	R	Критерийлері ($F_{кр}=4,96$; $t_{кр}=2,22$)
1	X_1	$Y = 163,7 - 0,15 x_1 + 2,86 x_3$	$R=0,92$ $R^2=0,86$	$tx_1 = -2,4$ $tx_3 = 5,3$
2	X_2 X_3	$Y = 163,7 - 0,17x_2 + 2,86x_3$;	$R=0,92$ $R^2=0,86$	$tx_1 = -2,4$ $tx_3 = 5,3$
3	X_1 X_4	$Y = -439,6 - 0,15 x_2 + 5,1 x_4$;	$R=0,95$ $R^2=0,91$	$tx_2 = -2,7$ $tx_4 = 7,2$

Ескерту. Авторлармен жасақталған.

Сонымен, «Халық Банк» АҚ 2005–2015 жж. бойынша меншікті капиталдың динамикасы талданып, оның нәтижесінде меншікті капиталдың өзгеру динамикасы 10 жыл уақыт аралығында бірнеше өзгерістерге ұшыраған. Қадамды регрессия бойынша нәтижелі көрсеткіш меншікті капиталға әсер етуші факторларды іріктеп алып, оларға сәйкес адекватты регрессиялық үш модель тұрғызылды. Нәтижесінде ішкі аудит жүйесіндегі екінші деңгейлі банктердің тұрақтылығын қамтамасыз ететін маңызды көрсеткіш ол меншікті капиталдың келесідей факторларға тәуелді екені анықталды: x_1 мен x_3 — өзара байланысына, x_2 мен x_3 — өзара байланысына; x_1 мен x_4 — факторларының өзара байланысына. Әсіресе меншікті капиталдың өзгеру динамикасы 4-ші фактормен өте тығыз байланыста екені айқындалды. Жалпы, мақала гипотезасына сәйкес банктің қаржылық жағдайына жасалған талдау нәтижесінің негізінде ішкі аудит жүйесінің тиімді жұмыс атқарылуын бағалай аламыз.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Рсымбетова А.М. Коммерциялық банк қызметіндегі ішкі аудитті ұйымдастырудың әдістемелік негізі бойынша / А.М. Рсымбетова // ҚазҰУ хабаршысы. Экономика сер. — 2015. — № 2/1(108). — 218 б.
- 2 Миржакыпов Д.Т. Банктегі ішкі аудит жүйесін ұйымдастыру ерекшелігі / Д.Т. Миржакыпов, С.Т. Миржакыпова // ҚазҰУ хабаршысы. — 2012. — № 4(88). — 171 б.
- 3 Гишиев Р.Д. Организация и методология внутреннего аудита в коммерческом банке: дис. ... канд. экон. наук / Р.Д. Гишиев. — М.: МГУ М.В. Ломоносова, 2011. — 193 с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.dslib.net/bux-uchet/organizacija-i-metodologija-vnutrennego-audita-v-kommercheskom-banke.html>.
- 4 Додж Р. Краткое руководство по стандартам и нормам аудита / Р. Додж; пер. с англ., предисл. С.А. Стукова. — М.: Финансы и статистика; ЮНИТИ, 1992. — 240 с.
- 5 Шакирова Г.А Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасында аудиторлық қызметінің қалыптасуы мен даму себептері / Г.А Шакирова // ҚарМУ хабаршысы. Экономика сер. — 2016. — № 2/1(82). — 149 б
- 6 Рахметова Р.О. Эконометрика / Р.О. Рахметова. — Алматы: Экономика баспасы, 2016. — 168 б.

А.Н. Ламбекова, А.М. Нургалиева

Анализ финансовой устойчивости АО «Народный Банк» в качестве инструмента для повышения эффективности системы внутреннего аудита

Банковская система является важной составляющей рыночной экономики. Направленная на повышение качества эффективного управления банком и его важнейшей функции на основе совершенствования управления стабильность банковской системы отечественных банков второго уровня, соответственно, приведет к развитию всей экономики страны. В статье дан анализ финансовых показателей системы внутреннего аудита банков второго уровня корреляционно-регрессионным математическим методом. При анализе в качестве важного фактора были взяты показатели собственных капиталов банков второго уровня, потому что на данный момент достаточность собственного капитала — одна из важнейших задач, стоящих перед банками второго уровня в Казахстане. В связи с возрастанием собственного капитала АО «Народный Банк» его кредитоспособность, финансирование промышленных предприятий, т.е. увеличение собственного капитала, способствует развитию экономики страны. Показано, какие факторы повлияли на изменение динамики собственного капитала Народного Банка за период 2005–2015 гг. Сделаны сравнения для использования прогноза. С помощью пошаговой регрессии отобраны влияющие факторы и соответственно им построены три адекватно регрессивных модели. В результате определено, какие факторы влияют на изменение динамики собственного капитала АО «Народный Банк».

Ключевые слова: финансовые показатели, собственный капитал, внутренний аудит, финансовый анализ, прогнозирование, эффективность, модель, обязательства, доходы, динамика изменения.

A.N. Lambekova, A.M. Nurgaliyeva

«Halyk Bank» the Analysis of financial stability of the joint-stock company as the tool for increase in system effectiveness of internal audit

The banking system is an important component of the market economy. Aimed at improving the quality of effective management of the bank and its most important functions on the basis of improving governance, stability of domestic banks in the second level of the banking system, respectively, lead to the development of the entire economy. This article shows an analysis of the financial performance of the internal audit of banks of the second level of correlation - regression mathematical method. In the analysis as an important factor in performance of their own capital of commercial banks were taken. Because at the moment, capital adequacy is one of the most important tasks facing the second-tier banks in Kazakhstan. In connection with the increase in equity capital of JSC «Halyk Bank's» creditworthiness, the financing of industrial enterprises, an increase of equity capital promotes the development of the national economy. The article shows the factors that influenced the change in equity of the dynamics of Halyk Bank for the period 2005–2015. Using stepwise regression selected influencing factors and, accordingly, they built three adequate regression models. As a result, to determine what factors affect the dynamics of change in equity of JSC «Halyk Bank».

Keywords: financial performance, net worth, internal audit, analysis, financial analysis, forecast, efficiency, model, dynamic of changes.

References

- 1 Rsymbetova, A.M. (2015). Kommertsiialyk bank kyzmetindehi ishki auditti uiymdastyrudyn adistemelik nehizi boiynsha [The organization of internal audit banks]. *KazUU khabarshysy. Ekonomika seriiasy – Buletin KazNU. Series of Economy*, 2/1(108), 218 [in Kazakh].
- 2 Mirzhakypov, D.T., Mirzhakypova, S.T. (2012). Banktehi ishki audit zhuiesin uiymdastyru erekshilihi [Especially the organization of the internal audit of the Bank]. *KazEU khabarshysy – Bulletin KazEU*, 4(88), 171 [in Kazakh].
- 3 Gishiev, R.D. (2011). Orhanizatsiia i metodolohiia vnutrenneho audita v kommercheskom banke [Organization and methodology of internal audit in a business bank]. *Candidate's thesis*. Moscow: M.V.Lomonosov Moscow State University. Retrieved from <http://www.dslib.net/bux-uchet/organizaciya-i-metodologiya-vnutrennego-audita-v-kommercheskom-banke.html> [in Russian].
- 4 Dodge, R. (1992). *Kratkoe rukovodstvo po standartam i normam audita [Quick Guide to the standards and norms of audit]*. (S.A. Stukov Trans.). Moscow: Finansy i Statistika; UNITY [in Russian].
- 5 Shakirova, G.A. (2016). Resei Federatsiiasy men Kazakstan Respublikasynda auditorlyk kyzmetinin kalyptasuy men damu sebepteri [Background and development of the audit activity in Russian Federation and Republic of Kazakhstan]. *KarMU khabarshysy. Ekonomika seriiasy – Bulletin of the Karaganda University. Series of Economy*, 2/1(82), 149 [in Russian].
- 6 Rakhmetova, R.O. (2016). *Ekonometrika [Econometrics]*. Almaty: Ekonomyka baspasy[in Russian].

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ INFORMATION ABOUT AUTHORS

- Abdimomynova, A.Sh.** — Candidate of economic sciences, Associate professor of department «Economic theory and state management», Korkyt Ata Kyzylorda State University, Kazakhstan.
- Aetov, S.** — Doctoral 3-course specialty «Tourism», L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.
- Alibekova, A.B.** — Candidate of economic sciences, Senior lecturer of the department «Economics and management», «Akmeshit» Kyzylorda humanitarian-technical Institute, Kazakhstan.
- Alpeissova, S.E.** — Candidate of economic sciences, Senior teacher of the chair «Management», S. Seifullin Kazakh AgroTechnical University, Astana, Kazakhstan.
- Alzhanova, F.G.** — Head of Department of Regional Economics and Innovative development, Doctor of Economics, Institute of Economics of the Committee of Science of the MES of the RK, Almaty, Kazakhstan.
- Assanova, M.A.** — PhD in Economics, Teacher of Karaganda Economic University Kazpotrebsoyuz, Kazakhstan.
- Aykupesheva, D.M.** — Candidate of economic sciences, S.Seifullin Kazakh AgroTechnical University, Astana, Kazakhstan.
- Azatbek, T.A.** — Doctor of economic sciences, Acting professor of the «Economics» department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.
- Azbergenova, R.B.** — Candidate of economic sciences, Associate professor, Department of economics, Abai Kazakh Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.
- Baikin, A.K.** — PhD student, PhD, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.
- Baimbetova, A.B.** — Candidate of economic sciences, Associate Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.
- Baitenizov, D.T.** — Master of Economics, 1st-year doctoral student of the «Economics» department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.
- Dubina, I.N.** — Doctor of Economics, Professor, Altai State University, Barnaul, Russia.
- Duissebayev, A.A.** — Head of the department «Tourism», Candidate of Economic Sciences, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.
- Eckert, A.** — Postgraduate of the specialty 6M050700 — «Management», D. Serikbayev East Kazakhstan State Technical University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan.
- Gizzatzhanova, A.G.** — Master, Senior lecturer, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.
- Golub, A.A.** — PhD in economics, Professor, American University, Department of Environmental Science, Washington, USA.
- Kalkabayeva, G.M.** — Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of «Banking», Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, Kazakhstan.
- Kantureev, M.T.** — Doctor of economical sciences, Associate professor of department «Economy and Service», I. Zhansugurov Zhetysu State University, Taldykorgan, Kazakhstan.
- Karenov, R.S.** — Managing chair «Management», Doctor of Economics, Professor, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Kirdasinova, K.A.** — Professor of «Management» Department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

-
- Knarbek, P.A.** — Department of economics, Graduate student, Abai Kazakh Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.
- Koitanova, A.G.** — Candidate of economic sciences, Senior teacher of the chair «Management», S. Seifullin Kazakh AgroTechnical University, Astana, Kazakhstan.
- Komekbaeva, L.S.** — Associate professor, Candidate of economic sciences, Head of the department «Finance», Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Konurbayeva, Zh.T.** — Candidate of economic sciences, Associate professor, D. Serikbayev East Kazakhstan State Technical University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan.
- Kosdauletova, R.Ye.** — PhD, Kazakh University of Technology and Business, Department of Management and Tourism, Astana, Kazakhstan.
- Kudaibergenova, S.K.** — Associate professor, Candidate of economic sciences, Associated professor of the «Banking» chair, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, Kazakhstan.
- Kurmanalina, A.K.** — Associate Professor of Banking, Candidate of Economic Sciences, Assistant professor, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, Kazakhstan.
- Lambekova, A.N.** — Magistr, PhD student, School of Finance and Technology, Sub-faculty «Accounting, audit and evaluation», Narxoz University, Almaty, Kazakhstan.
- Lashkareva, O.V.** — Candidate of economic sciences, Professor of the Department «Economic Theory and Antitrust Regulation», L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.
- Madiyarova, E.S.** — Head of sub-department «Finance, accounting and taxation», Associate professor, Candidate of Economic Sciences, D. Serikbayev East Kazakhstan State Technical University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan.
- Maulen, A.** — Doctoral 1-course specialty «Tourism», L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.
- Mihályi, P.** — Prof. Dr. Head of Economics Department, Central European University (CEU), Budapest, Hungary.
- Muhiyaeva, D.M.** — Doctorate, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.
- Mukhamediyeva, G.M.** — PhD-student, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Mukhtarova, K.S.** — Doctor of economic sciences, Professor, Chair of the department of Management and Marketing, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.
- Müller, P.** — Dr. PhD, General Representative, Munich Reinsurance Society Munich Re, Germany.
- Muratbekova, Zh.A.** — PhD student, Chair of Economic the oryand public and local administration, Master of Economics, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, Kazakhstan.
- Mylytkbaeva, A.T.** — PhD, Associate professor of the department of Management and Marketing, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.
- Nurgaliyeva, A.M.** — PhD, Associate Professor Narxoz Universitys, School of Finance and Technology, sub-faculty «accounting, audit and evaluation», Almaty, Kazakhstan.
- Omarkozhayeva, A.N.** — PhD Econ., Associate professor «Economy and management» JSC Financial Academy of the Ministry of Finance of RK, Astana, Kazakhstan.
- Omurbayeva, B.S.** — Doctoral student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.
- Oralbaeva, A.K.** — Candidate of economic sciences, Associate professor of «Accounting and Auditing» Korkut Ata Kyzylorda State University, Kazakhstan.
- Ozpençe, O.** — Faculty of economics and administrative sciences, Department of Public Finance, Assist. Prof. Dr., PhD., Pamukkale University, Denizli, Turkey.
- Podsukhina, O.V.** — Senior teacher of «Tourism» department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.
- Sadykbek, G.** — Master 1-course specialty «Tourism», L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.
- Saktaganova, G.S.** — Teacher Department of management, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.
- Seitalinova, A.S.** — PhD, Associate professor, Head of the training center Kazakh University of Economics, Finance and International Trade (KazUEFIT), Astana, Kazakhstan.

-
- Sembekov, A.K.** — Doctor of economic sciences, Professor, Head of the department «Finance, taxation and insurance», Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, Kazakhstan.
- Serikova, G.S.** — Candidate of economic sciences, Associated professor of the «Finance, insurance and taxes» chair, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, Kazakhstan.
- Simonov, S.G.** — Doctor Economics, Professor, Tyumen State Oil and Gas University, Russia.
- Sitenko, D.A.** — PhD in Economics, Associate professor of Accounting and audit chair, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Spanova, B.K.** — PhD student economica, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, Kazakhstan.
- Talapbayeva, G.E.** — Candidate of economic sciences, Senior lecturer of the department «Economics and management», Korkyt Ata Kyzylorda State University, Kazakhstan.
- Temirbekova, E.T.** — Master of economic sciences, Teacher of department «Economic theory and state management», Korkyt Ata Kyzylorda State University, Kazakhstan.
- Troschke, M.** — PhD, Senior Researcher and Research Coordinator of EU Projects, Institute of East and Southeast European Studies IOS Regensburg, Landshuter, Germany.
- Turmakhanbetova, Sh.Sh.** — Associate professor of «Management» Department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.
- Tyngisheva, A.M.** — Teacher of the department «Finance, taxation and insurance», Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, Kazakhstan.
- Ulybina, L.K.** — Doctor of economic sciences, Professor of Finances Department, Kuban State Agrarian University, Krasnodar, Russia.
- Ussenova, D.M.** — Department of Marketing Faculty of Economics, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Utegenova, A.M.** — PhD student Institute of Management of Academy of public administration under the President of Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan.
- Utegenova, K.A.** — Candidate of economic sciences, Senior lecturer of the department «Economics and management», Korkyt Ata Kyzylorda State University, Kazakhstan.
- Wahap, H.** — Director of the Institute «Tourism», Dr. PhD, Professor, Xinjiang University, Urumqi, Xinjiang, China.
- Yemelina, N.K.** — PhD in Economics, Head of the Department of Mathematics, Karaganda Economic University Kazpotrebsoyuz, Kazakhstan.
- Yessengeldin, B.S.** — Doctor of economic sciences, Professor of the Chair of the Finance, Dean of the Economic Faculty, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Yessengeldina, A.S.** — Candidate of economic sciences, Assistant professor, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan.
- Zenhenko, S.V.** — Professor of Banking, Doctor of Economic Sciences, Assistant professor, North-Caucasian Federal University, Stavropol, Russia.
- Zhanuzakova, S.** — Master of management, PhD student, Senior lecturer of the Department «Economics and management», Innovative University of Eurasia (InEU), Pavlodar, Kazakhstan.
- Zholmukhanova, A.Zh.** — Candidate of economic sciences, Associate Professor of the chair «Marketing», S. Seifullin Kazakh AgroTechnical University, Astana, Kazakhstan.
- Zhumagaziev, A.G.** — Senior Lecture, Management and marketing department, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.